

The Legends Journal of European History Studies

Avrupa Tarihi Çalışmaları Dergisi

E-ISSN: 2718-0190

2022

LJEHS

III

The Legends Journal of European History Studies Yılda Bir Defa Yayınlanan Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

The Legends Journal of European History Studies is an International Refereed Journal Published Once a Year.

Issue- Sayı: III

Year- Yıl: September / Eylül 2022

The Legends
Journal of European History Studies
LJEHS
E-ISSN: 2718-0190

Sahibi/ Owner
Dr. Pınar Ülgen

Editor
Dr. Pınar Ülgen

Dil Editörleri/ Language Editors

İngilizce / The English
Dr. Mehmet Ertuğ Yavuz

Fransızca/ The French
Dr. Uğur Karakaya

Almanca/ The German
Dr. Ömer Lütfü İspirli

İtalyanca/ The Italian
Dr. Serap Mumcu

Rusça/ The Russian
Dr. Kemal İbrahimzade

Editör Yardımcıları/ Assistants Editor

Dr. Gülnur Özer
Dr. Banu Çetin Ünal
Dr. Murat Çaylı

Sekreteryay/ Secretariat
Merve Karaoğlu

Kapak - Logo Tasarım / Cover - Logo Design
Mert Şahiner

Yazışma Adresi/ Correspondence
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Taşlıçiftlik Yerleşkesi /Tokat
Tel: 05312590621

E-mail: legendsjournal@gmail.com

Web: www.legendsjournal.com

Her hakkı saklıdır. The Legends Journal of European History Studies yılda bir defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüş ve düşüncelerin tüm sorumluluğu yazarlara aittir.

All rights reserved. The Legends Journal of European History Studies is an international refereed journal published once a year. All responsibility for the opinions and thoughts in the articles published in the journal belongs to the authors.

Uluslararası alan indeksleri; Index Copernicus, ResearchBib, CiteFactor, International Scientific Indexing, Crossref, General Impact Factor, İARC, EuroPub, I2OR, ASOS, RootIndexing, DRJI,Journal Factor, Esji

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Aydın Usta - Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
Dr. Çiğdem Dürüşken - İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ebru Altan - İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ema Miljkovic - Belgrad Üniversitesi, Sırbistan
Dr. Enrico Faini - Floransa Üniversitesi, İtalya
Dr. Galina Grebenschikova - St. Petersburg State Marine Technical Üniversitesi, Rusya
Dr. Joachim Whaley FBA - Cambridge Üniversitesi, Birleşik Krallık
Dr. Neslihan Şenocak - Columbia Üniversitesi, ABD

Danışma ve Bilim Kurulu / Advisory and Science Board

Dr. Abdulhalik Bakır - Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye
Dr. Altay Tayfun Özcan - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye
Dr. Athanasia Stavrou - Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ayla Oğuz - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye
Dr. Božidar Jezernik - Ljubljana Üniversitesi, Slovenya
Dr. C. Cengiz Çevik – Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
Dr. Çağla D.Tağmat - Ankara Üniversitesi, Türkiye
Dr. Davide Geronazzo - Ekonomik ve Teknolojik Teknik Enstitüsü “L. Einaudi ” , İtalya
Dr. Dimitrios Kargiotis - Ioannina Üniversitesi, Yunanistan
Dr. Dirk Krausmüller – Vienna Üniversitesi, Avusturya
Dr. Dmitry Korobeynikov – Albany'deki New York Devlet Üniversitesi, ABD
Dr. Emzar Kakhidze - Batum Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi, Gürcistan
Dr. Esra Özşuer - İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fatih Durgun - İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Dr. Halil Yavaş – Hitit Üniversitesi, Türkiye
Dr. Irina Rudolfovna Gusach - Azak Tarihi, Arkeoloji ve Paleontoloji Müzesi-Rezervi, Rusya
Dr. İhsan Berk Özcangiller - İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Dr. Jan Asmussen - Kiel Üniversitesi, Almanya
Dr. Jasmina S.Ciric - Kragujevac Üniversitesi, Sırbistan
Dr. Katarina Mitrovic - Belgrad Üniversitesi, Sırbistan
Dr. Kemal İbrahimzade – Ardahan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Luca Zavagno - Bilkent Üniversitesi, Türkiye
Dr. Maria Repoussi - Aristoteles Üniversitesi, Yunanistan
Dr. Marijan Premovic - Karadağ Üniversitesi, Karadağ
Dr. Martin Aurell - Poitiers Üniversitesi, Fransa
Dr. Murat Keçiş - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nilgün Elam - Anadolu Üniversitesi, Türkiye
Dr. Oğuz Yarlıtaş - İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Dr. Özlem Çaykent – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Dr. Paul Raymond Arthur - Salento Üniversitesi, İtalya
Dr. Rustam Shukurov – Moskova Devlet Üniversitesi, Rusya
Dr. Sayime Durmaz - Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye
Dr. Serap Mumcu - Maritime Heritage Ars Nautica Enstitüsü, İtalya
Dr. Serban V.Marin - Romanya Ulusal Arşivleri, Romanya
Dr. Seyhun Şahin - Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Silvia Evangelisti - Doğu Anglia Üniversitesi, Birleşik Krallık
Dr. Slobodan Ilić - Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC
Dr. Stephane Boissellier - Poitiers Üniversitesi, Fransa
Dr. Tarık Tolga Gümüş - Mersin Üniversitesi, Türkiye
Dr. Umberto Signori - Milano Üniversitesi, İtalya
Dr. Veronika Tsibenko - Güney Federal Üniversitesi, Rusya

The Legends
Journal of European History Studies
LJEHS

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

Dr. Bülent Ayyıldız- *Ankara Üniversitesi*
Dr. Cenk Berkant- *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*
Dr. Derya Gurses Tarbuck,- *Bahçeşehir Üniversitesi*
Dr. Ekin Kaynak İltar- *Akdeniz Üniversitesi*
Dr. Fatma İnce Sancaklı -*İnönü Üniversitesi*
Dr. Halil Yavaş- *Hitit Üniversitesi*
Dr. İlyas Gökhan- *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi*
Dr. M.Ertuğ Yavuz - *Yozgat Bozok Üniversitesi*
Dr. Nihal Fırat Özdemir- *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi*
Dr. Nilay Ağırnaslı - *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*
Dr. Rıdvan Yiğit- *Kayseri Üniversitesi*
Dr. Samet Alıç- *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi*
Dr. Seyfettin Kaya- *Siirt Üniversitesi*
Dr. Seyhun Şahin- *Bahçeşehir Üniversitesi*
Dr. Taner Yıldırım- *Fırat Üniversitesi*
Dr. Tarık Tolga Gümüş- *Mersin Üniversitesi*
Dr. Tolgahan Karaimamoğlu - *Mersin Üniversitesi*
Dr. Tunay Karakök - *Bartın Üniversitesi*
Dr. Tuncer Yılmaz- *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Dr. Zeynep Güngör- *Akdeniz Üniversitesi*

The Legends
Journal of European History Studies

Editörden...

Tarih ve İnsan... Hem farklı hem birbirine çok benzeyen aynı zamanda ikisi de bir bütünün parçaları... Ve bu bütün içerisinde gerçek bilgelik büyük önem taşımaktadır. Avrupa tarihinde de bunun örneklerini görmekteyiz. Çünkü Avrupa, çok gizemli, bazen korkutucu bazen de şaşırtıcı ve de çok sayıda Rönesansa ve Reforma sahne olan bir dünyadır. Ve bu dünya, tarihte diğer toplumlarla da etkileşim içerisinde olmuştur. Çünkü olayların ve durumların anlaşılması için tarihi her yönüyle ele almak ve diğer disiplinlerle de ilişkilerini incelemek gerekmektedir. Bu nedenle Avrupa tarihini siyasi, sosyoekonomik ve kültürel yönleriyle de bilmek oldukça önemlidir. Bilgiyi öğrenirken sağduyulu davranmak, çok yönlülüğü arttırmak, bilginin gelecek nesillere aktarımı açısından oldukça önemlidir. Her çağ, kendi Rönesansını yaratmıştır. Ama en kıymetlisi bilgiye dayanandır. Batı'yı hem kendi sosyal yapısı hem de kültür çerçevesinde tanıma ve diğer toplumlarla etkileşimlerini anlatma amacını taşıyan The Legends Journal of European History Studies adlı dergimiz üçüncü sayısı ile yayın hayatına devam etmektedir. Dergimizin yeni sayısına gösterilen ilgi ve destek için çok teşekkür ederiz. Akademik dünyaya faydalı olması dileğiyle...

Keyifli okumalar...

Prof. Pınar ÜLGEN

The Legends Journal of European History Studies

Yayın Etiği

The Legends Journal of European History Studies (LJEHS), yayın etiğini en yüksek standartlarda uygulamayı ve yayın etiğinin aşağıdaki ilkelerine uymayı taahhüt eder. Bu ilkeler COPE (Committee on Publication Ethics) tarafından dergi editörleri için geliştirdikleri öneri ve kılavuzlar temel alınarak hazırlanmıştır.

Yazarların Etik Sorumlulukları

Dergimize çalışma gönderen yazar(lar)ın aşağıdaki etik sorumluluklara uyması gerekmektedir;

Yazar(lar)ın gönderdikleri çalışmaların özgün olması beklenmektedir. Yazar(lar)ın başka çalışmalardan yararlanmaları veya başka çalışmaları kullanmaları durumunda eksiksiz ve doğru bir biçimde atıfta bulunmaları ve/veya alıntı yapmaları gerekmektedir.

Çalışmanın oluşturulmasında içeriğe nitelikli katkı sağlamayan kişiler, yazar olarak belirtilmemelidir.

Yayınlanmak üzere gönderilen tüm çalışmaların varsa çıkar çatışması teşkil edebilecek durumları ve ilişkileri açıklanmalıdır.

Yazar(lar)dan değerlendirme süreçleri çerçevesinde makalelerine ilişkin ham veri talep edilebilir, böyle bir durumda yazar(lar) beklenen veri ve bilgileri yayın kurulu ve bilim kuruluna sunmaya hazır olmalıdır.

Yazar(lar) kullanılan verilerin kullanım haklarına, araştırma/analizlerle ilgili gerekli izinlere sahip olduklarını veya deney yapılan deneklerin rızasının alındığını gösteren belgeye sahip olmalıdır.

Yazar(lar)ın yayınlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, dergi editörünü veya yayıncıyı bilgilendirme, düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.

Yazarlar çalışmalarını aynı anda birden fazla derginin başvuru sürecinde bulunduramaz. Her bir başvuru önceki başvurunun tamamlanmasını takiben başlatılabilir. Başka bir dergide yayınlanmış çalışma dergimize gönderilemez.

Editörlerin Etik Görev ve Sorumlulukları

Dergimizde görev yapan editör ve editör yardımcıları, açık erişim olarak Davranış Kuralları ve Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kuralları (COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors), Committee on Publication Ethics (COPE) 'nin yayınladığı Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kuralları (COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors) ve yayın etiğinin kötüye kullanımı ya da ihlali ile ilgili olası durumlarda COPE tarafından geliştirilen Yayın Etiği Akış Şemaları ilkelerine dayanarak aşağıdaki etik görev ve sorumlulukları sağlayacaktır :

Tarafsızlık ve Yayıncıya Ait Özgürlük: Editörler gönderilen makale önerilerini derginin kapsamına uygun olması ve çalışmalarının önemi ve orijinalliğini dikkate alarak değerlendirirler. Editörler, makale önerisini sunan yazarların ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken, uyruk veya politik görüşlerini dikkate almazlar. Düzeltme ya da yayınlama kararına dergi editör kurulu dışında diğer kurumlar etki edemez. Editörler, yayımlanan sayıların okuyucuya, araştırmacıya, uygulayıcıya ve bilimsel alana katkıda bulunmasına ve özgün nitelikte olmasına özen gösterir.

Bağımsızlık: Editörler, (Editör ve Yardımcı Editörler) ile yayıncı arasındaki ilişki editör bağımsızlığı ilkesine dayanmaktadır. Editörler ve yayıncı arasındaki yazılı anlaşmaya göre, editörlerin tüm kararları yayıncıdan ve dergi sahibinden bağımsızdır. Editörler, dergi politikası, yayım kuralları ve seviyesine uymayan eksik ve hatalı araştırmaları hiçbir etki altında kalmadan reddetmelidir.

Gizlilik: Editörler gönderilen bir yazıyla ilgili bilgileri, sorumlu yazar, hakemler ve yayın kurulu dışında başka herhangi biriyle paylaşmazlar. En az iki hakem tarafından değerlendirilen makalelerin çift taraflı kör hakemlik sistemine göre değerlendirilmesini sağlar ve hakemleri gizli tutar.

Bilgilendirme ve Görüş Ayrılıkları: Editörler ve yayın kurulu üyeleri, yazarların açık yazılı izni olmaksızın kendi araştırma amaçları için sunulan bir makalede yayınlanmamış bilgileri kullanmazlar. Editörler, kabul ya da reddettiği makalelerle ilgili çıkar çatışması içerisinde olmamalıdır.

Basım Kararı: Editörler, yayınlanmak üzere kabul edilen tüm makalelerin, alanında uzman olan en az iki hakem tarafından hakem değerlendirmesine tabi tutulmasını sağlar. Editörler, dergiye gönderilen makalelerden hangi eserin yayınlanacağına, söz konusu çalışmanın geçerliliğine, araştırmacılara ve okurlara olan önemine, hakemlerin yorumlarına ve bu gibi yasal şartlara göre karar vermekten sorumludur. Editörler, makaleleri kabul etmek ya da reddetmek sorumluluk ve yetkisine sahiptir. Dolayısıyla sorumluluk ve yetkisini yerinde ve zamanında kullanmak zorundadır.

Etik Kaygılar: Editörler sunulan bir yazıya veya yayınlanmış makaleye ilişkin etik kaygılar ortaya çıktığında tedbirler alacaktır. Nitekim fikri mülkiyet haklarından ve etik standartlardan ödün vermeden iş süreçlerine devam ederler. Yayınlandıktan yıllar sonra ortaya çıksa bile, bildirilen her etik olmayan yayınlama davranışı incelenecektir. Editörler, etik

kaygılar oluşması durumunda COPE Flowcharts'ı takip eder. Etik sorunların önemli olması durumunda düzeltme, geri çekme uygulanabilir veya konu ile ilgili endişeler dergide yayınlanabilir.

Dergi Kurullarıyla İşbirliği: Editörler, danışma komitesi üyelerinin tümünün yayın politikalarına ve yönergelerine uygun olarak süreçleri ilerletmesini sağlar. Danışma kurulu üyelerine yayın politikaları hakkında bilgi verir. Danışma kurulu üyelerinin çalışmalarını bağımsız olarak değerlendirmesini sağlar. Yeni danışma kurulu üyelerine katkıda bulunabilir ve uygun şekilde karar verir. Değerlendirme için danışma kurulu üyelerinin uzmanlığına uygun çalışmaları göndermelidir. Danışma kurulu ile düzenli olarak etkileşime geçer. Yayın politikaları ve dergi gelişimi için yayın kurulu ile düzenli toplantılar düzenler.

Hakemlerin Etik Sorumlulukları

Tüm çalışmaların "Kör Hakemlik" ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Dergimiz değerlendirme süreci çift taraflı kör hakemlik ilkesiyle yürütülür. Hakemler yazarlar ile doğrudan iletişime geçemez, değerlendirme ve yorumlar dergi yönetim sistemi aracılığıyla iletilir. Bu süreçte değerlendirme formları ve tam metinler üzerindeki hakem yorumları alan editörü aracılığıyla yazar(lar)a iletilir. Bu bağlamda dergimiz için çalışma değerlendiren hakemlerin aşağıdaki etik sorumluluklara sahip olması beklenmektedir:

Sadece uzmanlık alanı ile ilgili çalışma değerlendirmeyi kabul etmelidir.

Tarafsızlık ve gizlilik içerisinde değerlendirme yapılmalıdır.

Değerlendirme sürecinde çıkar çatışması ile karşı karşıya olduğunu düşünürse, çalışmayı incelemeyi reddederek, dergi editörünü bilgilendirmelidir.

Gizlilik ilkesi gereği inceledikleri çalışmaları değerlendirme sürecinden sonra imha etmelidir. İnceledikleri çalışmaların sadece nihai versiyonlarını ancak yayımlandıktan sonra kullanabilir.

Değerlendirmeyi nesnel bir şekilde sadece çalışmanın içeriği ile ilgili olarak yapılmalıdır. Milliyet, cinsiyet, dini inançlar, siyasal inançlar ve ticari kaygıların değerlendirmeye etki etmesine izin vermemelidir.

Değerlendirmeyi yapıcı ve nazik bir dille yapılmalıdır. Düşmanlık, iftira ve hakaret içeren aşağılayıcı kişisel yorumlar yapılmamalıdır.

Değerlendirmeyi kabul ettikleri çalışmayı zamanında ve yukarıdaki etik sorumluluklarda gerçekleştirmelidir

The Legends
Journal of European History Studies

İçindekiler / Contents

Araştırma Makaleleri /Research Articles

Muhittin ÇEKEN	Örgütlenme ve Hukuk: Saint John (Hospitalier) Tarikatı'nın İlk Tüzük Metni Üzerine Düşünceler <i>Organization And Law: Reflections on the First Rules of Saint John (Hospitalier) Order</i>	1-15
Selahattin ÖZKAN	Vikinglerin Gözünde Kutsal Yolculuk Teması: "Örvar-Odds Saga" ve Kudüs Bahsi <i>Holy Journey Theme From The Viking Point Of View: "Örvar-Odds Saga" And Allusion Of Jerusalem</i>	16-26
Elif KÜSKÜ	Examination of Scientific Revolution Medicine on the Human Body <i>Bilimsel Devrim Tıbbını İnsan Bedeni Üzerinden İncelemek</i>	27-45
Zeynep GÜNGÖR	Memlûk Sultanı I.Baybars'ın Hospital Şövalyeleri ile İlişkileri <i>The Relations of Baybars I. The Sultan Of Mamluk, With Hospital Knights</i>	46-64
Halil YAVAŞ	XII. Yüzyılda Waldoculuğun Kuruluşu ve Hristiyan Heretikliğindeki Yeri <i>The Foundation of Waldensians in the XII. Century and Its Place in Christian Heretics</i>	65-75
Dilek YİĞİT	Tudor Hanedanlığının Meşruiyet Sorunu <i>House of Tudor Legitimacy Problem</i>	76-88
Ayla OĞUZ	Colonial and Imperial Discourse in the Story Called "Kokteyl Hazırlarken" Adlı Öyküde Kolonyal ve Emperyal Söylem	89-95
Abdulhalik BAKIR	Bizans İmparatorluğu'nu Perişan Eden Justinianus Veba Salgını ve Sarsıcı Etkileri <i>Justinianus Plague Pandemic that Destroyed the Byzantine Empire and It's Traumatic Effects</i>	96-123
Davide GERONAZZO	Andrea Da Murano, Un Piccolo Maestro Della Pittura Italiana Del Rinascimento <i>Andrea Da Murano, İtalyan Rönesans Resminin Gölgede Kalmış Bir Ustası</i>	124-140

ÖRGÜTLENME VE HUKUK: SAINT JOHN (HOSPITALIER) TARİKATI’NIN İLK TÜZÜK METNİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

ORGANIZATION AND LAW: REFLECTIONS ON THE FIRST RULES OF SAINT JOHN (HOSPITALIER) ORDER

Muhittin ÇEKEN*

ÖZ

St. John (Hospitalier) Tarikatı, Doğu’da ticari faaliyetler yürüten Batılı tüccarların ve hac ibadeti için Kudüs’e gelen Hristiyan hacıların sağlık, iâşe ve konaklama ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, on birinci yüzyılın ikinci yarısında Amalfili tüccarlar tarafından kurulan bir hayır kurumuydu. Tarikat, kurulduğu tarihten, 1099 yılına kadar bölgesel vasıflı bir kurum olarak bu amaca hizmet etti. 1099’da Kudüs Haçlı Krallığı’nın kurulmasıyla birlikte bölgede oluşan şartlar, tarikatın gelişmesini ve ilk kurumdaki bağımsız olarak yeniden yapılanmasını kaçınılmaz kıldı. Tarikatın bu yöndeki teşebbüsleri, bölgede böyle bir oluşumun varlığına ihtiyaç duyan dinî ve siyasî otoriteler tarafından destek gördü. Tarikat, elde ettiği bu destekle, yapılanmasını daha kurumsal bir zemine taşımak ve daha geniş kesimler tarafından tanınan uluslararası bir yapı haline gelmek amacıyla birtakım girişimlerde bulundu. Papalık tarafından tanınan resmi bir tarikat statüsü elde etmek ve bağımsız bir kurum olarak iç işleyişine yön verecek bir tüzük metnine sahip olmak, bu girişimlerin önemli sonuçları arasında yer almaktaydı.

Bu çalışmada, Papa II. Paschalis tarafından yayınlanan *Pie postulatio voluntatis* adlı ferman (bull) ve Üstat Raymond du Puy döneminde oluşturulan tüzük metninden hareketle, St. John Tarikatı’nın erken dönem yapılanma faaliyetleri ve iç işleyiş konuları edinecektir. Çalışma, tarikatın kuruluşu hakkında bilgi veren temel kaynaklar ve çağdaş eserler ışığında şekillenecektir.

ABSTRACT

St. John's (Hospitalier) Order was charitable organization founded by Amalfi merchants in the second half of the eleventh century to meet the health, subsistence and accommodation needs of Western merchants conducting commercial activities in the East and Christian pilgrims coming to Jerusalem for pilgrimage. The order served this purpose as a regionally qualified institution from the date of its establishment until 1099. Forming of the Crusader Kingdom of Jerusalem in 1099, inevitably caused to development of the Order and its restructuring discontinuously from the first Institution. The attempts of the order in this direction were supported by the religious and political authorities who needed the existence of such a formation in the region. With this support, the order made some initiatives in order to move its structuring to a more institutional basis and to become an international structure that is recognized by wider regions. Obtaining an official order status recognized by the Papacy and having rules that would direct its internal functioning as an independent institution were among the important results of these initiatives.

In this study, based on the edict (bull) named *Pie postulatio voluntatis* published by Pope Paschalis II and the statutes created during the period of Master Raymond du Puy, the early structuring activities and inner workings of the Order of St. John will be discussed. The study will be shaped in the light of main sources and contemporary works that give information about the establishment of the order.

Anahtar Kelimeler

St. John (Hospitalier) Tarikatı, Haçlılar, Papalık, Kudüs, Tüzük

Keywords

St. John (Hospitalier) Order, Crusaders, Papacy, Jerusalem, Rule.

* Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, muverrihceken@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4999-8214

Geliş Tarihi/ Received:18/07/2022

Kabul Tarihi/ Accepted:03/09/2022

Yayın Tarihi/ Published:27/09/2022

Giriş

Doğu Roma imparatoru Büyük Constantinus (272-337) döneminde yayınlanan Milano Fermanı'yla (MS. 313) birlikte Hristiyanlığın imparatorluk sınırları içerisinde serbestlik kazanması, Kudüs'ün Hristiyanlık nazarındaki kutsiyetini temellendiren gelişmelerin başlangıç noktalarından birisi olmuştur¹.

Özellikle Büyük Constantinus'un annesi İmparatoriçe Helena'nın IV. yüzyılda Kutsal Mezar Kilisesi'ni inşa ettirmesinin ardından Hristiyanlar, Kudüs'ü bir hac merkezi kabul etmiş ve hac ibadetini yerine getirmek için buraya çeşitli dönemlerde hac seyahatleri gerçekleştirmeye başlamışlardır. Avrupa'nın farklı bölgelerinden çok sayıda Hristiyan, İsa'nın doğduğu, risaletini tebliğ ettiği ve çarmıha gerildikten sonra yeniden dirildiğine inandıkları kutsal yerleri görmek ve en önemlisi de hac ibadetini ifa etmek için Kudüs'e akın ediyorlardı. Kafiyeleler halinde yola çıkan hacılar, Kutsal Topraklara ulaşana kadar çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalıyorlardı.² Uzun süren bu zorlu yolculuklar esnasında yorgun düşebiliyor, zaman zaman da çeşitli hastalıklara yakalanıyorlardı. Bu hacılar, Kutsal Topraklara ulaştıklarında dinlenebilecekleri veya yakalandıkları hastalıkları tedavi ettirebilecekleri bir kuruma ihtiyaç duyuyorlar; ancak bunun yokluğundan oldukça muzdarip oluyorlardı. Bu, dinî otoriteler tarafından dikkate alınması gereken bir hale gelmişti. Nitekim Papa I. Gregorius (590-604) tarafından bu sorunu çözmeye yönelik bazı adımlar atıldı. Papa I. Gregorius, Probus adlı bir din adamını yetkilendirerek, Avrupa'dan gelen hacıların bakımı için Kudüs'te bir darülaceze (*hospice*)³ ve onun yanında da bir kilise inşa edilmesini emretti. 603 yılında inşa edildiği tahmin edilen bu hayır kurumunun idaresini ise St. Maria Latina Manastırı'nın Benedictus Başrahibine verdi.⁴ 614 yılında Sasanilerin Kudüs'e saldırısı esnasında yıkıldığı düşünülen bu kurum, yeniden imar edilerek hacı ve tüccarlara hizmet vermeye devam etti.⁵ Fatımi Halifesi el-Hâkim (996-1021) tarafından yıkıldığı 1009 yılına kadar bu hizmeti sürdürdü.⁶ Bazı tarihçilere göre bu kurum, XI. yüzyılın ikinci yarısında benzer amaçlarla kurulan St. John Hastanesi'nin kökenini oluşturmaktaydı.⁷

Latin tarihçiler Willermus Tyrensis ve Jacques de Vitry'nin anlatımlarına göre Amalfili tüccarlar, İslam devletlerinin hâkimiyeti altında bulunan bölgelerde serbest bir şekilde ticarî faaliyetler yürütebiliyor, zaman zaman da Fatımi Halifeliğinin idaresinde bulunan Kutsal Topraklarda hac vazifelerini icra ediyorlardı. Ancak bu süreçte, hacılara ve tüccarlara konaklama imkânı sağlayacak ve onlara sağlık hizmetleri sunacak bir kurum yoktu. Bu durum, o dönem için büyük bir sorun teşkil etmekteydi ve dolayısıyla da bu sorunun kalıcı olarak çözülmesi gerekmektedir. İşte bu yüzden, Amalfili tüccarlar, bölgede ticarî faaliyet yürüten Batılı tüccarlara ve hac ibadeti için Doğuya gelen Hristiyan hacılara sağlık hizmeti sunmak ve onların konaklama ihtiyaçlarını karşılamak için bir manastır kurmaya karar vermişlerdi. Bu taleplerinin gerçekleşmesi için dönemin Mısır Halifesi'ne başvurmuşlardı. Buna olumlu cevap veren halife, Kudüs Valisi'ne bir mektup göndererek hastane inşası için Amalfili tüccarlara uygun bir yer tahsis edilmesi yönünde bir emir verdi. Kendi aralarında topladıkları paralarla manastırı inşa eden Amalfili tüccarlar, bu manastırı Bakire Meryem'e ithaf

¹ Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, Yayılcık Matbaası, İstanbul 1987, ss. 76-80; Mehmet Çelik, *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri I*, Akademi Kitabevi, İzmir 1999, s. 13-17.

² Hacıların Avrupa'dan Kudüs'e gerçekleştirdiği yolculuklar esnasında karşılaştığı zorluklara dair daha fazla bilgi için bkz. Muhittin Çeken, *İsa'nın Yoksul Askerleri: Tapınak Şövalyeleri (Kuruluşu, Yükselişi, Kurumsal Yapısı ve Düşüşü)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, ss. 41-50.

³ *Hospice, hospital, spital, hotel* kelimeleri Latince *hospitium* kelimesinden türemiş olup yabancıların konaklayabileceği han veya misafir odası gibi barınma yerleri anlamına gelmektedir. Bkz. Tolgahan Karaimamoğlu, "Orta Çağ Avrupa'sında Hastanelerin Kuruluş Süreci ve Üstlendikleri Görevler" *Journal of History School*, 56, 2022, s. 93.

⁴ Jonathan Riley-Smith, *The Knights Hospitaller in the Levant, c.1070-1309*, Palgrave Macmillan, UK, 2012, s. 16.

⁵ Colonel E. J. King, *The Knights Hospitallers In The Holy Land*, Methuen Co. Ltd. 36 Essex Street W.C., London 1931, s. 7.

⁶ Jonathan Riley-Smith, *The Knights Hospitaller in the Levant...*, s. 16.

⁷ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, With Introductory Chapters and Notes by E. J. King, Published by Methuen, London 1934, s. 1.

etmişlerdi. Manastırın yönetimini ise Amalfi'den getirilen bir grup Latin kökenli din adamına vermişlerdi.⁸

Tamamlanmasının ardından sadece erkeklerden müteşekkil tüccar veya hacılara hizmet veren manastır, sonrasında genişletilerek kadınların da hizmet alabileceği bir kuruma dönüştürüldü. Bunun için, kadınların kalabileceği ek bir bina inşa edilerek idaresi bir grup kadın rahibeye bırakıldı. Ancak bu durum dahi, sayıları gittikçe artan hacı adaylarının bakım ve konaklama ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyordu. Zorlu hac yolculuğu esnasında oldukça yorgun düşen ve bunun yanı sıra parasını tükettiği için sağlık, iâşe, konaklama ihtiyaçlarını gideremeyen fakir hacı adayları için ayrıca bir hastane kuruldu. Tüm müştemilatıyla bir hayır kurumu olarak tasarlanan manastır ve hastane, İskenderiye patriği St. John'un adıyla faaliyete başladı.⁹

1063 yılından sonra Pantaleonlu Mauro adlı zengin Amalfili bir tüccarın önderliğinde temelleri atılan bu hayır kurumunun,¹⁰ ilk zamanlarda herhangi bir gelire sahip olmadığı ve hayırseverlerden toplanan bağışlar sayesinde varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Avrupa'nın farklı bölgelerinden toplanan bağışlar, Kudüs'e gönderildi. Bu bağışlardan elde edilen paralarla hastane ve manastırın ihtiyaçları karşılanırdı. Kalan para ise, Hristiyan hacı ve tüccarlara barınma, iâşe ve sağlık hizmetleri sunmak için kullanılırdı.¹¹

1. Tarikatın Yeniden Yapılanması ve İlk Kurumsallaşma Çabaları

Birinci Haçlı Seferi'ne kadar faaliyetlerine devam eden St. John Tarikatı için 1099 yılı bir dönüm noktası oldu. Bu tarihe kadar St. Maria Latina Kilisesi'ne bağlı bir kurum olarak daha çok bölgesel bir vasfa sahip olan hastane ve manastır, 1099 yılında Haçlıların Kudüs'ü ele geçirmesinden sonra hacı sayısında yaşanan artışla birlikte, buradan ayrılarak bağımsız bir yapı haline geldi. Kutsal Mezar Kilisesi dolaylarında inşa edilen yeni hastane ve manastır, yoksullara hizmet veren "Kudüs Hospitalier kardeşliğinin" çekirdeğini oluşturdu. Kısa süre içinde de aynı anda binden fazla¹² hastaya hizmet verebilen bir kapasiteye ulaştı. Yeni kurum St. John Baptist'e (Vaftizci Yahya)¹³ ithafen St. John olarak anılmaya başlasa da bu kurumu temsil eden tarikat, ağırlıklı olarak Hospitalier ismiyle bilindi.¹⁴

1099 yılında eski kurumdan ayrı olarak yeniden yapılanan St. John Tarikatı'nın idaresi,¹⁵ kurucu üstat kabul edilen İtalyan kökenli Gerardus'a (ö. 1120) bırakıldı.¹⁶ St. John Tarikatı, kutsal bir vazife üstlendiğine inanıyordu ve faaliyetlerini bu inanç doğrultusunda yürütüyordu.¹⁷ Öyle ki

⁸ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, İng. terc. Emily Atwater Babcock-A.C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, by William of Tyre, V. II, New York 1943, ss. 241-243; Jacques de Vitry's, *History of Jerusalem*, Translated from the Original Latin by Aubrey Stewart, Palestine Pilgrims Text Society, London 1896, ss. 46-50; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, Çev. Fikret İslıtan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 129; Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleten*, C. 66, S. 245, 2002, ss. 87-88.

⁹ William of Tyre, ss. 243-245; Jacques de Vitry's, *History of Jerusalem*, ss. 47-48; Altan, s. 88.

¹⁰ Jonathan Riley-Smith, *The Knights Hospitaller in the Levant...*, s. 17.

¹¹ William of Tyre, ss. 244-245; Jacques de Vitry's, *History of Jerusalem*, s. 50; Altan, s. 88.

¹² XII. yüzyılın ortalarından sonra (1160-1170) bölgeye bir seyahat gerçekleştiren Würzburglu John adlı bir seyyah, tarikatın Kudüs'teki hastanesini gezmiş ve buranın kadınlardan ve erkeklerden iki binden fazla hastayı aynı anda tedavi edebilecek bir kapasiteye sahip olduğunu belirterek hastalara sunulan imkânlardan övgüyle bahsetmiştir. Bkz. John of Würzburg, *Description of The Holy Land*, Translated by Aubrey Stewart, M.A., Palestine Pilgrims' Text Society, London 1890, s. 44; Burgdorf, s. 29.

¹³ Daha önce İskenderiye patriği St. John'a ithaf edine ve onun adıyla faaliyet yürüten hastane ve manastır, sonrasında St. John (Vaftizci Yahya)'ya ithal edilmiştir. Bunun sebebi ise, Anthony Luttrell'e göre, İskenderiye Patriği St. John'un o dönemde Batılılar tarafından çok tanınmamasıydı. Bkz. Anthony Luttrell, "The Hospital's Privilege of 1113 Texts and Contexts", *The Military Orders: Culture and Conflict in The Mediterranean World*, Vol. 6.1, Edited by Jochen Schenk and Mike Carr, Routledge, London and New York 2017, s. 26 (pdf. sayfa numarası)

¹⁴ Ramazan Şeşen, "Dâviyye ve İsbâtîyye", *TDVİA*, 1994, s. 19; Saewulf (1102, 1103 A.D.), İng. trc. Canon Brownlow Rey, Palestine Pilgrims' Text Society, London 1892, s. 14; Eserin Latince'den Türkçeye tercümesi için ayrıca bkz. Abdurrahman Onur Çalışır, "Saewulf'un Hac Seyahatnamesi, 1102-1103: Kudüs Krallığı'nın İlk Yıllarına Dair Bir Anlatı (Analiz, Çeviri ve Yeni Edisyon)", *MESOS Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi* 3 (2021); Darius Von Guettner, "Evolution and Adaptation: The Order of Saint John in War and Peace", *Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica*, 18:205, August 2013, s. 207.

¹⁵ Jochen Burgdorf, *The Central Convent of Hospitallers and Templars: History, Organization and Personnel (1099/1120-1310)*, Brill, Leiden-Boston 2008, ss. 27-28.

¹⁶ Sarah E. Hayes, "Strange Bedfellows: The Rise of the Military Religious Orders in the Twelfth Century", *Gettysburg College Historical Journal*, Vol. 13, Article 7, May 2014, s. 60; Jonathan Riley-Smith, s. 19.

¹⁷ Anthony Luttrell, "The Hospitallers' Early Written Records", *The Crusades and Their Sources*, Edited by John France and William G. Zajac, Routledge, London and New York 2016, s. 137.

kardeşler, her hasta veya yoksul hacının, aslında Mesih'in kişiliğini temsil ettiğine inanıyordu ve onlara hizmet ederek İsa'nın rızasını kazanmayı amaçlıyorlardı.¹⁸ Tarikat, kısa süre içinde büyük bir gelişim gösterdi. Daha kurumsal bir nitelik kazanarak kendi adına bağışlar elde etmeye ve geniş kitlelerce tanınmaya başladı.¹⁹ Tabii bu da, tarikatın dinî meşruiyet alanının genişlemesine ve ekonomik olarak daha bağımsız bir şekilde hareket etmesinde önemli bir zemin oluşturdu.

Benedictus kurallarına bağlı bir işleyişe sahip olan önceki tarikatın aksine, burada, St. Augustinus kurallarının hüküm sürdüğü Kutsal Mezar Kilisesi'nin *canon*larına bağlı bir işleyiş benimsendi.²⁰ St. John Tarikatı, kuruluşunun erken dönemlerinden itibaren bölge otoriteleriyle ilişkilerini geliştirerek gerek Kudüs Krallığı ve gerekse diğer Haçlı devletlerinden maddi ve manevi destek sağlamayı başardı.²¹ Bu bağlamda karşımıza çıkan ilk örneklerden birisi, Kudüs Haçlı Krallığı'nın ilk lideri Godefroy de Bouillon tarafından yapılan bağıştır. Godefroy de Bouillon, 1099-1100 arası bir tarihte St. John Hastanesi'ne bir çiftlik (*casal*) ve iki fırın bağışladı.²² Tarikat, Papalık tarafından resmî kabul aldığı 1113 yılına kadar kayda geçmiş otuzdan fazla büyük bağış aldı.²³

2. St. John (Hospitalier) Tarikatı'nın Papalık Tarafından Resmi Olarak Tanınması

Kurumsallaşma faaliyetlerinin ardından tarikatın en önemli gündemlerinden birisi kuşkusuz, dönemin en güçlü dinî otoritesinin desteğini elde etmek ve dinî anlamda meşruiyetini güçlendirmektir. En büyük dinî otorite olan Papalık, bunun için en önemli adresi idi. Tarikatın bu yöndeki ilk adımı, kurucu Üstat Gerardus tarafından atıldı. Gerardus'un talep ve girişimleri doğrultusunda Papa II. Paschalis (1050-1118), Benevento Konsili'nde *Pie postulatio voluntatis* adlı bir ferman (*bull*) çıkardı.²⁴ 15 Şubat 1113 tarihli bu fermanla Papa, Gerardus'u St. John Tarikatı'nın kurucusu olarak tanımladı. Tarikatın hasta/yoksul hacıların ihtiyaçlarını karşılamayı temel vazife edinen misyonunu tasdik ederek bunu takdirle karşıladığını ifade etti. Papa, tarikata kendi liderini seçme hakkı tanıdı.²⁵ Ayrıca, tarikatın gerek papalık ve gerekse diğer piskoposluk bölgelerinde destekleneceğini açıkça belirtti. Papa fermanla, ayrıca, bu desteğin finansal çerçevesini de çizerek hukukî yönünü tayin etti. Bunlardan en önemlisi, tarikatın bazı piskoposluk bölgelerinde toplanan vergilerin belli bir kısmından muaf olma ayrıcalığını elde etmesiydi. Bunun yanında, dindar Hristiyanlar tarafından tarikata yapılacak bağışların Papalık tarafından tanınmasıydı. Papa, tarikatın Batı'da veya Doğu'da kendi mülklerine sahip olabileceğini ve bunların herhangi bir talan veya saldırıya karşı Papalığın koruması altında olmasına hükmetti. Papa ayrıca, Bourg St. Gilles, Asti, Pisa, Bari, Pitranto, Tarento ve Messina bölgelerinde benzer amaç ve yapılanmalarla kurulan hastanelerin, St. John tarikatına bağlı kalmasına dair bir irade ortaya koydu.²⁶

Papa II. Paschalis'in *Pie postulatio voluntatis* fermanıyla birlikte St. John Şövalyeleri'ni resmi olarak tanıması ve onu Katolik Kilisesi'nin himayesine alması, kısa süre önce kurulan tarikatın büyümesi ve geniş kesimlerce tanınması açısından bir dönüm noktası oldu. Papanın bu iradesi, St. John Tarikatı'nın finansal anlamda gelişmesinin ve farklı bölgelerde yapılanmasına çok değerli

¹⁸ St. John Hastanesi'nde sağlık hizmeti gören yalnızca Hristiyan hacılar değildi. Farklı dinlerden, milletlerden veya cinsiyetten yoksul insanlar, bu hastanede sunulan çeşitli sağlık hizmetlerinden istifade edebiliyordu. Bkz. Darius Von Guettner, ss. 207-209.

¹⁹ Luttrell, "The Hospitallers' Early Written Records", s. 137; Colonel E. J. King, s. 19; Darius Von Guettner, s. 207.

²⁰ Judith Bronstein, "Caring for the Sick or Dying for the Cross? The Granting of Crusade Indulgences to the Hospitallers", *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe*, Edited by Karl Borchardt, Nikolas Jaspert and Helen J. Nicholson, Published by Ashgate Publishing Limited, England 2007, ss. 39-40.

²¹ Andrew D. Buck, "The Military Orders and the Principality of Antioch", *The Military Orders Volume VII*, Edited by Nicholas Morton, Routledge, London and New York 2020, s. 519; Luttrell, "The Hospitallers' Early Written Records", s. 135.

²² *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem (1110-1310)*, Par J. Delaville L. Roulx, Ernest Leroux, Editeur, Paris 1894, s. 1: "Godefroy de Bouillons donne aux Hospitaliers de Jerusalem le casal Ilessiliaet deux fours à Jerusalem."

²³ *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers...*, ss. 1-31.

²⁴ Luttrell, "The Hospital's Privilege of 1113 Texts and Contexts", ss. 26-27. (pdf. sayfa numarası); Barbara Frale, "Şövalye Tarikatlarının Doğuşu", *Ortaçağ: Katedraller-Şövalyeler-Şehirler*, Ed. Umberto Eco, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 59; Darius Von Guettner, s. 207.

²⁵ Tarikatın hastanesi, Papa II. Paschalis'in yayınladığı fermanla "Xenodochium" olarak geçmektedir. Bkz. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers...*, s. 29; "Postulavit siquidem dilectio tua Xenodochium, quod in civitate Hierusalem juxta beati Joannis Baptiste ecclesiam instituisti, apostolice sedis autoritate muniri, et beati Petri apostoli patrocinio confoveri".

²⁶ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 17; Fermanın Latincesi için bkz. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers...*, s. 29; Luttrell, "The Hospital's Privilege of 1113 Texts and Contexts", s. 27 (pdf. sayfa numarası); Bronstein, s. 40; Frale, s. 59; Darius Von Guettner, s. 208.

olanaklar sağlamış, bunun yanında, tarikatı gerek din sınıfından ve gerekse laik kesimden gelebilecek tüm olası saldırı ve eleştirilere karşı yasal koruma zırhına kavuşturmuştu. Nitekim konumu ne olursa olsun, tarikata zarar verecek herhangi bir eylemde bulunan kişi veya kurum, Kilise mahkemesince suçlu muamelesi gördü. Tarikat lehine yapılacak her eylemin ise manevi ödüle layık görüleceği açıkça belirtildi.²⁷ Papa II. Paschalis aynı tarihte yayımlandığı başka bir fermanla, din adamlarını ve soyluları tarikata bağış yapmaları konusunda teşvik etti.²⁸ 1119, 1123 ve 1135 yıllarında çıkarılan fermanlarla tarikat, kuruluşunun erken dönemlerinde papalık tarafından destek görmeye devam etti.²⁹

II. Paschalis'in St. John Tarikatı'na yönelik ortaya koyduğu bu irade ve akabinde tanınan diğer ayrıcalıklar, tarikatın dinî temsil yönünü güçlendiren önemli gelişmeler oldu. Tarikatın bir bakıma varlığı kuvvetlendi ve kurumsal geleceği güvence altına alındı. St. John Tarikatı artık sadece Kutsal Topraklarda faaliyet yürüten bölgesel bir kuruluş olmaktan çıkarak, daha geniş kesimlerce tanınan ve desteklenen bir yapı haline geldi.³⁰ Anthony Luttrell'e göre bu gelişmeler, 1120 yılı sonrasında tarikatın askeri bir karakter kazanarak Haçlı Seferlerinde aktif roller üstlenmesinin önünü de açtı.³¹ Nitekim Papalığa bağlı bağımsız bir kuruluş haline gelen tarikatın, kendi işleyişine yön verecek ve bu işleyiş hukuki bir zemine oturacak tüzüklere ihtiyacı hâsıl oldu.

3. Üstat Raymond du Puy Döneminde İlk Tüzüğün Oluşturulması

Daha önce bahsettiğimiz üzere St. John Tarikatı, 1063'ten sonra kurulan ilk darülacezeden ayrı olarak 1099 yılında yeniden yapılanmış ve Benedictus kurallarına tâbi olan ilk kurumun aksine, 1099 yılından sonra St. Augustinus kurallarının hüküm sürdüğü Kutsal Mezar Kilisesi'nin kanonlarına göre yönetilmişti.³² Ancak tarikat artık bağımsızdı ve işleyişine yön verecek; dinî ve sosyal yaşantısını bir düzene koyacak kurallara ihtiyaç duymaktaydı. Bu motivasyonla hareket eden tarikatın ikinci Üstadı Raymond du Puy (1083-1160), dördü sonradan (1181-1185 tarihleri arasında) eklenmek üzere 19 maddeden oluşan ve Latince kaleme alınan bir tüzük metni hazırladı. St. Augustinus kurallarından esinlenilerek hazırlandığı anlaşılan bu tüzük metinlerinin tam olarak ne zaman kaleme alındığı bilinmese de³³, III. Eugenius'un (1145-1153) papalığı döneminde onaylandı.³⁴

Metnin giriş bölümünden, tüzüğün oluşmasında Raymond du Puy'un öncülüğü ve tarikat üyelerinin bu konudaki desteğinin oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Raymond du Puy, tüm kardeşlerin tavsiyesi üzerine tüzüğü kaleme aldığını belirtmiştir. Bu durum, tarikatın işleyişine hukuki bir çerçeve çizen kuralların ortak bir akıl neticesinde ortaya çıktığını göstermektedir.³⁵ Kendisini İsa'nın hizmetkârı ve St. John (Hospitalier) Tarikatı'nın vekili olarak nitelendiren Raymond du Puy, tarikatın Kudüs'teki hastanesinde tüm kardeşlerin katılım sağladığı bir toplantı gerçekleştirdiklerini ve kendi aralarında istişare yaparak bu kuralları belirlediklerini ifade etmektedir.³⁶

Metnin birinci maddesinde, tarikatın kuruluş amacı ve bu amaca hizmet etmek isteyen kardeşlerin yerine getirmesi gereken bazı şartlar ele alınmıştır. Buna göre, kendini yoksullara hizmet etmeye adanmış tüm kardeşlerden ilk beklenen tüm dünyevî beklentilerinden feragat ederek, manastır

²⁷ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 18; Luttrell, "The Hospital's Privilege of 1113 Texts and Contexts", s. 27.

²⁸ *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, s. 30.

²⁹ Luttrell, "The Hospitallers' Early Written Records", s. 137.

³⁰ James Brodman, "Rule and Identity: The Case of the Military Orders", *The Catholic Historical Review*, 87(3), January 2001, s. 385.

³¹ Luttrell, "The Hospital's Privilege of 1113 Texts and Contexts", s. 28.

³² Judith Bronstein'e göre Hospitalier Şövalyeleri'nin St. Augustinus kurallarını benimsemelerinin temel nedeni, bu kuralların bir hayır kurumu için daha uygun şartlar taşımasıydı. Bkz. Bronstein, ss. 39-40.

³³ Jonathan Riley-Smith'e göre tüzük Papa II. Paschalis'in yayınladığı fermanın yirmi yıl sonra yani 1133 tarihinde kaleme alınmıştı. Bkz. Jonathan Riley-Smith, *Templars and Hospitallers: As Professed Religious in the Holy Land*, University of Notre Dame Press, Indiana 2010, s. 15.

³⁴ Anthony Luttrell, "The Hospitallers' Early Statutes", *Revue Mabillon*, 14, 2003, s. 14-15; Darius Von Guettner, s. 208.

³⁵ *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, s. 62; In Dei nomine, ego Raymundus servus pauperum Christi et custos Hospitalis Jerosolimitani, cum consilio totius capituli, clericorum et laycorum fratrum statui hec precepta et statuta in domo Hospitalis Jerosolimitana.

³⁶ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 20; tüzük metinlerinin Latince ve Fransızcası için ayrıca bkz. ve krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, ss. 62-63.

yemini etmeleri idi. İtaat, erdenlik ve yoksulluk üzerine Tanrı'ya yemin eden kardeşler, buna sadık kalmak zorundaydı. Aksi halde tarikata giremezlerdi. İtaat, özellikle tarikat kardeşlerinden beklenen en önemli davranıştı.³⁷ Bundan dolayı, her bir tarikat kardeşinden, Üstadın tüm emir ve yasaklarına mutlak bir şekilde itaat etmesi beklenirdi. Tarikata giriş yemininin bir diğer önemli kuralı yoksulluktu. Tarikata dâhil olan veya olmayı amaçlayan kardeşlerin, şahsi para veya mülke sahip olmaları kesin olarak yasaklanmıştı. Bu, tarikat içindeki kardeşlerin bireysel zenginleşmesi önünde büyük bir engeldi. Zira kutsal bir göreve adanmış hiçbir kardeş, kendisine ait paraya veya mülke sahip olamazdı. Fakirlere hizmet etmek ve dinî bir yaşam sürmek çok daha önemliydi ve bu davranış, kıyamet gününde Tanrı tarafından ödüllendirilecekti.³⁸

Tüzük metninin ikinci maddesinde, tarikata mensup kardeşlerin sahip olmaları gereken yaşam tarzı üzerinde durulmuştur. Bu konuda da İsa'nın yaşamı örnek gösterilmiştir. İsa'nın mütevazı yaşantısına atıf yapılarak, tüm kardeşlerin gösterişten uzak bir yaşam benimsemeleri gerektiği konusuna vurgu yapılmıştır. Buna göre kardeşler, genel olarak yaşamlarını ekmek ve su ile idame ettirecek, gösterişli giyim kuşam tarzından uzak duracaklardı. Aynı zamanda kibir ve gurur gibi davranışlardan sakınarak Tanrı'ya hizmet etmiş olacaklardı. İsa ve takipçilerinin yaşam felsefesini yansıtan bu anlayışın, kardeşler tarafından örnek alınması ve onların da bu çerçevede bir yaşamı benimsemesi, kendilerinden beklenen en önemli davranışlar arasındaydı.³⁹

Üçüncü maddede, kardeşlerin kilisedeyken sergilemesi gereken bazı davranışlar ve tarikata bağlı din sınıfının yerine getirmesi gereken bazı sorumluluklar üzerinde durulmuştur. Buna göre her bir kardeş, kutsal bir mabette olduğu bilinciyle, uygun davranışlar sergileyerek konuşmalarına dikkat etmeliydi. Tarikata bağlı vaiz, diyakoz ve onun yardımcısı, beyaz giysileriyle ayini yöneten din adamının hizmetinde olacaklardı. Papazlar, kiliseyi tüm gün ışıkla aydınlatacaklardı. Bu papazlar, İsa'nın bedenini temsil ettikleri inancıyla hareket ederek buna layık olmak adına güzel davranışlar sergileyeceklerdi. Beyaz elbiselerini giyen papazlar, yanan bir kandil ve kutsal su ile dolu bir fiçıyı taşıyan bir diyakoz veya onun yardımcısıyla birlikte, hastaları ziyaret edeceklerdi.⁴⁰

Dördüncü maddede, tarikata mensup kardeşlerin görev kapsamında şehir dışına gerçekleştirecekleri seyahatler veya kalelere yapacakları ziyaretlerin usulleri hakkında detaylara yer verilmiştir. Kolektif yaşam anlayışının önemini vurgulandığı bu maddeye göre kardeşler, görev icabı tarikat merkezinin bulunduğu bölgelerin dışına çıkarken veya kaleleri ziyaret ederken, Üstat tarafından belirlenecek iki veya üç kişilik bir grup halinde olurlardı. Hiçbir kardeş, tek başına veya Üstadın belirlediği kardeş/ler olmaksızın böyle bir seyahat gerçekleştiremezdi. Bu kardeşler, gittikleri bölgelerde tarikata yaraşır ve tarikat kurallarına uygun davranışlar⁴¹ sergilemekle mükellefi. Buna

³⁷ St. John Tarikatı, kendi tarikat tüzüklerini oluştururken, St. Augustinus ve St. Benedictus kurallarından etkilenmişlerdir. Bu etki, tarikata ait tüzük metninin bazı maddelerinde açıkça görülmektedir. Bunlardan en önemlisi klasik bir manastır yemini olan açlık, itaat ve erdenlik üzerine edilen yeminlerdir. St. John Tarikatı'nın ilk tüzük metninin birinci maddesinde önemi vurgulanan bu yeminler arasında en çok üzerinde durulan şey, itaat üzerine edilen yemindir. İtaat olgusu, hem St. Augustinus hem de St. Benedictus kurallarında açlık ve erdenlik yeminlerinden daha önemli kabul edilmiştir. Bunlara göre itaat yemini diğer iki yemini de kapsamaktadır ve tevazuunun ilk aşamasıdır. İtaat yemini eden bir kul iradesini Tanrıya teslim etmiştir. Bundan Üstada itaat etmek, Tanrıya itaat etmekle eşdeğer görülmüştür. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. *The Rule of Saint Augustine and the Constitutions of the Sister Penances of the Third Order of Saint Dominic*, Mother-House and Novitiate, Wisconsin 1889, ss. 151-152; *The Rule of Our Most Holy Father St. Benedict*, Ed. R. Wahsbourne, 18 Paternoster Row, Londra 1875, s. 47; Muhittin Çeken, "Tapınak Şövalyeleri'nin Yol Haritası: 1129 Tarihli Tüzük ve Düşündürdükleri", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5 (2019), s. 676; Çeken, s. 303.

³⁸ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 20; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, ss. 62-63; Bronstein, s. 40.

³⁹ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, ss. 20-21; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, s. 63.

⁴⁰ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 21; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, s. 63.

⁴¹ Benzer bir anlayış Tapınak Şövalyeleri tüzük metinlerinde de yer almaktadır. Tapınak Şövalyeleri'nin 37. Tüzük maddesine göre, tarikatı temsilen bölge dışına gönderilen kardeşler, tarikata yaraşır davranışlar sergilemeliydiler. Kötü davranışlardan dolayı tarikata karşı meydana gelebilecek olumsuz ön yargıların önüne geçilmesi amaçlanırdı. Bkz. *The Rule of The Templars: The French Text of The Rule of The Order of The Knights Templar*, Translated and Introduced by J. M. Upton-Ward, Studies in The History of Medieval Religion, V. 6, Boydell Press, USA 1992, ss. 28-29.

göre bu kardeşler, kadınların olduğu herhangi bir mekânda erdenlik yeminine uygun davranışlar sergileyerek iffetlerini muhafaza etmek, daima kadınlardan uzak durmak zorundaydı.⁴²

Tarikatın hayır kurumu olma vasfının yansıtıldığı tüzük metninin beşinci ve altıncı maddesinde, kardeşler tarafından yoksullar için toplanan bağışların toplanma ve dağıtım usulleri ele alınmıştır. Buna göre, tarikata mensup tüm kardeşlerin en önemli vazifelerinden birisi, yoksullar için bağış toplayıp kalacak yer bulmaktır. Kilise ve hayırsever insanlar, bu amaç doğrultusunda başvurulabilecek kurum ve kişiler olarak belirlenmişti. Bu noktada dikkat çeken önemli bir husus, yardım olarak sadece gıdanın talep edilmesi yönündeki kural olmuştur. Tüzüğe göre kardeşler, bağış topladıkları kimselerden gıda dışında hiçbir yardım talebinde bulunamazdı. Toplanan yardımlar, toplayıcı kardeşler tarafından hesabı tutulmuş bir şekilde Üstada teslim edilirdi. Üstat bu yardımları, uygun bir şekilde fakirlere dağıtırdı. Bunun yanı sıra Üstat, emri altındaki kardeşlerin ekmeğinin, şarabının ve yemeğinin üçte birini alma hakkını sahipti. Üstat, kardeşlerden aldıklarından arta kalanları bağışlara ekleyerek Kudüs'teki yoksul halka dağıtırdı ve bunu yaparken de hesabını yazılı olarak tutardı.⁴³

Vaaz vermek için kimin ne şekilde bölge dışına çıkacağına dair bazı ayrıntıların ele alındığı yedinci maddeye göre, Üstat ve Meclis'in onayı olmaksızın hiçbir kardeş, vaaz vermek veya bağış toplamak için bölge dışına gönderilemezdi. Üstat veya Meclis'in onayını aldıktan sonra vaaz vermek ve bağış toplamak için şehir dışına giden kardeşler, hayırseverler tarafından yapılan bağışları kabul etmek zorundaydı. Bunların dışında hiçbir şey talep edemezlerdi. Ayrıca bu kardeşler, görevde bulundukları zaman zarfından beraberlerinde bir ışık⁴⁴ bulunduracaklardı ve kaldıkları yerlerde bu ışığın etraflarını aydınlatmasını sağlayacaklardı.⁴⁵

Sekizinci ve on birinci madde,⁴⁶ tarikat kardeşlerinin giyim-kuşamları ve yemek öğünlerinde tüketebilecekleri besinler hakkında bazı detayları ihtiva etmektedir. Tüzük metninde, kardeşlerin sade ve gösterişten uzak kıyafetler giymeleri konusu üzerinde hassasiyetle durulmuş, renkli, parlak veya pamuklu-kadife kumaşlardan oluşan kıyafetler giymeleri kesin ifadelerle yasaklanmıştır. Hayvan postundan yapılan kıyafetler de bu yasağa dâhil edilmiştir. Bunların aksine kardeşler, keten veya yünden yapılmış kıyafetler giymek zorundaydı. Burada üzerinde durulan diğer önemli husus, tarikat kardeşlerinin yemek öğünlerine ilişkin bazı detaylardır. Kardeşler, günde iki öğünden fazla yemek yiyemezlerdi. Bu yemeklerini de sessizlik içinde yerlerdi. Günün son ayininden sonra ise şarap içemezlerdi. Hasta kardeşler dışındaki tüm kardeşler, Paskalyadan önceki dokuzuncu pazardan Paskalyaya kadar çarşamba ve cumartesi günleri et tüketemezdi.⁴⁷

Tüzük metnin dokuzuncu ve onuncu maddesinde, tarikata mensup kardeşlerin zina suçu işlemelerine, birbirleriyle tartışıp kavga etmelerine ve Büyük Üstattan habersiz olarak tarikat evini terk etmelerine karşı uygulanacak yaptırımlardan bahsedilmektedir. Tarikata giriş esnasında kardeşlerin üzerine yemin etmesi gereken üç temel ilkedden birisi olan erdenliğin (bekâret) ihlal edilmesi anlamına gelen zina suçu, bu maddede belirlenen ağır yaptırımlarla engellenmeye çalışılmıştır. Buna göre bu kuralı ihlal ederek zina suçu işlediği kanıtlanan herhangi bir kardeş, suçu işlediği bölgede kilisede gerçekleşecek ayinden sonra Üstadın ve diğer kardeşlerin gözü önünde

⁴² *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 21; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, s. 63.

⁴³ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, ss. 21-22; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, s. 64.

⁴⁴ Işık, en eski çağlardan beri farklı dinî akımlarda ilahî varlığın tecellisini veya manevi aydınlanmayı sembolize etmiştir. Orta Çağ'ın kimi mistik yapılarındaki ise, manevi aydınlanmaya karşılık gelen bir anlama sahip olmuştur. Bkz. İlhan Kutluer, "Nur", *TDVİA*, C. 33, Ankara 2007, s. 245.

⁴⁵ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 2; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, s. 64.

⁴⁶ Bu maddelerde yer alan, sade kıyafetlerin giyilmesi, yemek öğünlerinde et tüketiminin sınırlı olması ve yemeğin sessizlik içinde yenmesi gibi kurallar, Tapınak Şövalyeleri tüzük metinlerinde de yer almıştır. Tapınak Şövalyeleri tüzüklerinde de buna benzer olarak, kardeşlerin hayvan postundan olmayan sade gösterişsiz kıyafetler giymesini, bedene zarar verdiği için haftanın sınırlı günlerinde et tüketilmesini ve yemeklerin sessiz bir şekilde tevazuyla yenmesi emredilmektedir. Bkz. *The Rule of The Templars...*, Madde 19, 23, 26, ss. 24-26.

⁴⁷ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, ss. 22-24; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, ss. 64-65.

şiddetli bir şekilde kırbaçlanarak dövülürdü; ardından da tarikattan ihraç edilirdi. Bu kardeş, pişmanlık duyup geri dönmek istemesi halinde ise, bir günahkâr olarak af diledikten sonra tarikata tekrar geri dönebilirdi. Ancak bu kardeş geri döndükten sonra bir yıllık bir süre boyunca diğer kardeşler tarafından bir yabancı muamelesi görürdü. Kardeşler bu süre zarfında onun davranışlarını takip ederek kendisi hakkında tarikat için iyi olacağına inandıkları bir karar verirlerdi. Kardeşler arasında birbirleriyle tartışanlar veya birbirlerine karşı fiili saldırıda bulunarak tarikatın birlik ve bütünlüğünü bozmaya yönelik davranışlarda bulunanlar, tarikatın cezaî işlemlerden sorumlu kardeşi tarafından birtakım yaptırımlara maruz kalırlardı. Bu cezalar, işlenen suçun türüne ve ağırlığına göre farklılık taşımaktaydı. Mesela birbirleriyle tartışan iki kardeş, Çarşamba ve Cuma günleri ekmek-su orucu olmak üzere haftanın yedi gününü oruç tutarak geçirirlerdi. Yemeklerini yerde oturarak peçete kullanmadan yerlerdi. Fiili saldırının bulunduğu durumlarda ise, kardeşlerin karşı karşıya kaldığı cezalar daha ağır olurdu. Böyle bir eylemin muhatabı olan kardeşler, kırk günü oruç tutarak geçirirlerdi. Katı disiplin kurallarının olduğu ve kardeşlerin Üstada mutlak itaatle bağlı olduğu tarikatta, hiçbir kardeş Büyük Üstadın izni veya haberi olmaksızın geçici süreliğine dahi olsa, tarikat evinden ayrılamazdı. Bunu yapması halinde ise geri döndüğünde bazı cezalarla karşı karşıya kalırdı. Böyle bir suçun faili kardeş, kırk gün boyunca masa yerine, yemeğini yerde yemek zorunda bırakılırdı. Çarşamba ve Cuma günleri ekmek-su orucu tutardı. Bu kardeş, Büyük Üstat ve tarikat meclisi tarafından affedilene kadar yabancı muamelesi görürdü.⁴⁸

On ikinci maddede, tarikat düzenini bozabilecek bazı davranışlar ve bunlara karşı uygulanacak kimi yaptırımlar ele alınmıştır. Bu davranışlar ise, kardeşlerin hem kendilerine hem de tarikat içindeki diğer kardeşlere karşı bazı sorumlulukları üzerinden değerlendirilmiştir. Kardeş, tarikat içindeki düzenin muhafazası için hem kendisine hem de beraber yaşadığı diğer kardeşlere karşı güzel davranışlar sergilemek zorundaydı. Sergilemediği takdirde, bağlı olduğu Üstat veya diğer kardeşler tarafından üç kez uyarılırdı. Ancak buna rağmen nefsine uyup hem kendisine hem de beraber yaşadığı kardeşlere zarar verecek kötü davranışları sergilemeye devam etmesi halinde, yaptıklarıyla alakalı bir rapor tutulurdu. Bu kardeş, kendisiyle alakalı raporla birlikte, yaya olarak tarikatın merkez karargâhına gönderilirdi ve burada terbiye edilmeye çalışılırdı. Bu maddede üzerinde hassasiyetle durulan bir diğer husus, herhangi bir kardeşin kendisine bağlı bir *sergeant*'ı (hizmetkâr) dövme veya ona vurma hakkına sahip olmamasıydı. *Sergeant* kardeşler ne günah veya suç işlerse işlesin, hiçbir şövalye kardeş ona vurma hakkına sahip değildi. *Sergeant* kardeşler ancak üstadın izniyle tüm kardeşlerin huzurunda cezasını çekerdi.⁴⁹

On üçüncü tüzük maddesi, kardeşler arasında şahsi kazanç edinimini engellemek ve tarikatın komünyon yaşam anlayışının devamını sağlamak adına uygulanacak bazı caydırıcı yaptırımlar hakkında bilgi vermektedir. Mesela herhangi bir kardeşin kendisine ait mülkü veya parası olduğu⁵⁰ ortaya çıkarsa, diğer kardeşler tarafından şiddete maruz kalırdı. Bu kardeş, yaptığı bu eylemin kefareti için kırk gün boyunca ibadet eder, bu süre zarfından Çarşamba ve Cuma günleri ekmek-su orucu tutardı. Bir kardeş öldükten sonra böyle bir suç işlediği anlaşılırsa, yani kendisine ait gizli bir parası olduğu ortaya çıkarsa, bu para, ölen kardeşin cansız bedeninin boyun kısmına asılır, herkesin bunu görmesi için de naaşı çıplak bir şekilde tarikat evinden çıkartılırdı. Bu kardeşe defin töreni düzenlenmez ve aforoz edilmiş bir şekilde toprağa verilir.⁵¹

Tüzük metninin on dördüncü maddesi, hayatını kaybeden bir tarikat üyesine karşı son vazifelerini yerine getirecek kardeşlerin, yerine getirmesi gereken bazı ritüelleri açıklamaktadır. Buna göre ilk uygulama, ölen kardeşin ruhu için kilisede otuz kez ayin (*Mass*) yapmaktır. Kardeşler, bir mum ve bir adet gümüş para (*denier*) ile ilk ayinde hazır bulunurlar ve sonrasında bu parayı fakirlere

⁴⁸ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 23; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, ss. 64-65.

⁴⁹ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, ss. 24-25; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, ss. 65-66.

⁵⁰ Benzer bir uygulama, Tapınak Şövalyeleri'nde de görülmektedir. Tapınak Şövalyeleri'nin 69. Tüzük maddesine göre tarikata dâhil olmak isteyen herhangi bir kardeş, sahip olduğu malın-mülkün yarsını tarikata bağışlamak zorundaydı. Tarikata dâhil olduktan sonra ise, şahsi olarak kazanç elde edemezdi. Bkz. *The Rule of The Templars...*, s. 36.

⁵¹ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 25; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, s. 66.

dağıtırlardı. Ayini yöneten papaz, tarikata mensup bir kardeş değilse, o gün için tarikatın kurallarına riayet etmesi sağlanırdı. Ayin bittikten sonra ise Üstat o papaza sadaka vermeliydi. Ölen kardeşin tüm kıyafetleri ise fakirlere dağıtılırdı. Ayinlere katılan papaz kardeşler, İsa Mesih'in ruhu için dualar eder, Mezmur okurlardı. Din sınıfından olmayan tarikat kardeşleri ise, yüz elli kez rabbin duası (*paternoster*)⁵² ederlerdi. Son olarak, toplanan tarikat meclisinin huzurunda günahlar çıkarılır, şikâyetler dinlenir ve tarikatı ilgilendiren meseleler tartışılırdı. Bu konularda tarikat meclisi bir mahkeme kurarak en adil şekilde hüküm verirdi.⁵³

On beşinci tüzük maddesinde, ilk on dört maddede açıklanan kurallara uymanın fazileti üzerinde durulmuştur. St. John Tarikatı'na mensup kardeşlerin, *Tanrı aşkına, Kutsal Meryem aşkına* ve de *Kutsal St. John aşkına*, yazılı olarak belirtilen ve tarikatın düzenli bir şekilde işleyişini sağlayacak olan kurallara mutlak suretle itaat etmesi gerekmektedir.⁵⁴

İlk on beş maddeden ayrı olarak daha sonraki bir tarihte (1181-85) kaleme alınan ve ilk tüzük metnine sonradan eklenen tüzüğün on altıncı maddesi, bir hastanın tarikat hastanesine kabulünün nasıl olacağına dair bilgiler vermektedir. Buna göre, tarikat hastanesine başvuran bir hastanın kabulü, Üstadın ve Meclisin iznine bağlı gerçekleşmekteydi. Hasta, hastaneye geldiğinde, kutsal ayin eşliğinde bir papaza günahlarını itiraf ederdi. Ardından yatağa taşınırdı. Hasta, kardeşler tarafından hürmet görerek ağırlanırdı. Kardeşler, kendilerinden önce bu hastanın karnını doyurmak zorundaydı. Hastanın sağlığına kavuşması için gerekli olan beslenme koşulları, imkânlar dâhilinde sağlanmaya çalışılırdı. Bu bağlamda, hastaneye bağışlanan gıdaların kullanılmasından imtina edilmezdi. Her Pazar günü İncil'den bazı pasajlar okunur, ayin eşliğinde eve kutsal su serpilirdi. Kardeşlerin Üstada mutlak suretle itaat etmesinin öneminin bir kez daha vurgulandığı bu maddede, herhangi bir kardeşin farklı bölgelerde para karşılığında laik bir kişiye itaat etmesi, tarikattan ihraç sebebi kabul edilirdi.⁵⁵

Tüzük metninin on yedinci maddesi, tarikat düzenini bozabilecek davranışlar sergileyen bir kardeşe karşı, diğer kardeşlerin sergilemesi gereken tavra dair bazı ayrıntıları ele almaktadır. Kardeşler arasındaki karşılıklı sorumluluk ilişkisinin ön plana çıktığı bu maddeye göre, bir arada olan iki veya üç kardeşten birisi, tarikatın yasak kıldığı kötü bir davranışta bulunursa, diğer kardeşler bu suçtan kimseye bahsetmeden önce, meseleyi kendi aralarında çözmeye çalışmalıydılar.⁵⁶ Yani kardeşler suç işleyen kardeşin davranışlarını kendi imkânları dâhilinde düzeltmeye çalışıp, onu kimseye ifşa etmemeliydiler. Buna rağmen suçlu kardeş davranışlarını düzeltmeye yanaşmayıp, kendisine biçilen cezayı kabullenmediyse, o zaman birkaç kardeş birleşerek suçlu kardeşin cezasını çekmesini sağlamaya çalışılırdı. Ancak bu durum da kardeşin davranışlarını düzeltmeye yetmediyse, o zaman kardeşler durumu yazılı olarak Üstada bildirip gereğinin yapılmasını talep ederlerdi. O aşamadan sonra Üstat ve tarikat meclisi, kardeşin durumunu ele alıp onun hakkında gerekli gördükleri hükmü verirlerdi.⁵⁷

Tarikat kardeşleri arasında meydana gelebilecek asılsız iftiraları önlemeye yönelik hükümlerin ele alındığı tüzük metninin on sekizinci maddesinde, kardeşlerin sabit olmayan suçlar üzerinden birbirlerine iftira atmalarının sakıncası üstünde durulmuştur. Buna göre bir kardeş, başka bir kardeşi, kanıtlaması mümkün olmayan bir suç isnat edemezdi. Eğer suçluyorsa bunu ispat etmek

⁵² Benzer uygulama Tapınak Şövalyeleri'nde de görülmekteydi. Tapınak Şövalyeleri'nde tüm kardeşler, ölen bir kardeşin ardından 100 kez Rabbin Duasını okurlardı. Bkz. *The Rule of The Templars...*, Madde 62, s. 34.

⁵³ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 25-26; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, ss. 66-67.

⁵⁴ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 26; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, s. 67.

⁵⁵ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, ss. 26-27; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, s. 67.

⁵⁶ Tapınak Şövalyeleri'nin 48 ve 384. Maddesinde benzer bir uygulamanın olduğu görülmektedir. Burada olduğu gibi, Tapınak Şövalyeleri'nde de suç teşkil bir davranışta bulunan kardeş, diğer kardeşler tarafından uyarılırdı. Ancak aynı suçu işleme hususunda ısrarcı davranırsa, o zaman Tapınak Meclisine sevk edilip orada yargılanırdı. Bkz. *The Rule of The Templars...*, Madde 48, 384, s. 31, 105.

⁵⁷ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 27; ayrıca krş. *Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers*, s. 67.

zorundaydı. İspat etmediği takdirde, tarikat tarafından müfteri duruma düşecekti ve gerçek bir kardeş olarak kabul edilmeyecekti.⁵⁸

İlk tüzük metninin son maddesi olan on dokuzuncu madde, tarikat kıyafetlerinin üzerinde bulunan “haç”⁵⁹ sembolünün anlamını ifade etmeye yöneliktir. Buna göre, kendilerini Tanrı’ya ve Kudüs’teki Kutsal Hastaneye adayan tüm kardeşler, cübbe veya pelerin gibi tarikat tarafından giyilmesi mecburi kılınmış kıyafetlerin göğüs kısımlarına “haç” takacaklardı. İnanç ve itaat bayrağını sembolize ettiğine inanılan bu haç vasıtasıyla Tanrı, tarikatı ve tüm Hristiyan hayırseverleri har daim hem ruhen hem de bedenlen şeytanın şerrinden koruyacaktı.⁶⁰

Üstat Raymond du Puy döneminde oluşturulan bu ilk tüzük metni, uzun bir süre boyunca tarikatın işleyişine yön vermiştir. Nitekim Papa III. Eugenius tarafından 1153’te onaylanan bu tüzükler, 1185 yılında Papa III. Lucius (1097-1185) tarafından yeniden onaylanmış ve tarikat tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Papa III. Lucius, Üstat Moulinsli Roger ile Verona’da gerçekleştirdiği görüşmenin ardından, tarikatı koruma altına alan çeşitli fermanlar yayınladıktan sonra, ilk tüzük metnini yeniden onaylamıştır. Papa bu tüzüklere bağlı olarak St. John (Hospitalier) Tarikatı’nı, hasta hacıların bakımına kendini adayan ve onların diğer tüm ihtiyaçlarını karşılamak için çabalayan bir tarikat olarak tanımlamıştır.⁶¹

Sonuç

St. John Tarikatı, hac ibadeti bağlamında Kutsal Toprakları ziyaret eden hacıların sağlık, iâşe ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, XI. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan bir hayır kurumu oldu. Tarikatın hacılara sağladığı bu hizmet, Haçlıların bölgeye geldiği tarihe kadar devam etti. Ancak 1099 yılında Haçlıların bölgede egemen güç olmalarıyla birlikte değişen koşullar, tarikatı bir değişime sevk etti ve ilk tarikattan bağımsız yeni bir kurum olarak yeniden yapılanmasını sağladı. Gerardus’un öncülüğünde diğer kurumdan ayrılan ve dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir kurumsallaşmayı hedefleyen St. John Tarikatı, gerek dinî ve gerekse siyasi otoriteler tarafından büyük destek gördü. Bu desteğin temelinde ise, o dönemde bölgede böyle bir oluşumun varlığına duyulan ihtiyaç vardı. Kudüs’ün Haçlılar tarafından alınmasından sonra hacı sayısında yaşanan artış ve Haçlı ordularının bölgede yürüttüğü mücadele, sağlık ve konaklama gibi ihtiyaçların önemini daha da arttırmaktaydı. O iklimde bu denli hayati ihtiyaçlara cevap verebilecek St. John gibi bir tarikatın varlığını muhakkak değerli kılmaktaydı. Dönemin otoriteleri tarafından destek görmesinin temelinde de kanaatimizce bu sebepler yatmaktaydı.

Bölgedeki dinî ve siyasî otoritelerden destek gören St. John Tarikatı için Papalığın desteğini elde etmek ve Katolik Kilisesi tarafından tanınan bir kurum olmak, tarikatın meşruiyetini pekiştiren en önemli gelişmeydi. Özellikle Papa II. Paschalis’in *Pie postulatio voluntatis* adlı bildirisi, bu meşruiyetin resmi vesikası oldu. Bu olayla birlikte tarikat papalık tarafından resmi olarak tanınan ve geniş kesimlerce bilinen uluslararası bir kurum haline geldi. Diğer yandan tarikat, bağımsız bir yapı olarak kurumsallaşmasını hukuki bir zemine taşıdı. Bunun resmi vesikası ise, tarikatın erken dönem işleyişine yön veren ilk tüzük metni oldu. Raymond du Puy’un Üstatlığı dönemde oluşturulan ve tarikatın erken dönem işleyişi hakkında en güvenilir bilgiler sunan bu hukuk metninin Papalık tarafından onaylanması, tarikatın bağımsızlığını ve maddi yönünü güçlendiren önemli bir basamaktı.

Manastır yaşantısının gerektirdiği katı disiplin anlayışının yansıtıldığı ilk tüzük metninde dikkat çeken bir diğer önemli husus, Anthony Luttrell’in de belirttiği gibi, dinî karakterinin yanı sıra

⁵⁸ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 27; ayrıca krş. *Cartulaire General De l’Ordre Des Hospitaliers*, ss. 67-68.

⁵⁹ Anthony Luttrell’e göre tarikat kıyafetlerinin üzerinde bulunan bu haç sembolü, Haçlı ordularının sefere katılırken taktığı haç’ın (*crucesignatus*) ifade ettiği anlam ile karıştırılmamalıdır. Luttrell, kardeşlerin giydiği tarikat kıyafeti üzerinde yer alan haçın, İsa’nın çarmıha gerilmesinin anısını sembolize eden bir haç olduğunu belirterek, tarikat kardeşlerinin Haçlı olmadığını ifade etmektedir. Bkz. Bronstein, s. 39.

⁶⁰ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, ss. 27-28; ayrıca krş. *Cartulaire General De l’Ordre Des Hospitaliers*, s. 68.

⁶¹ Bronstein, s. 43.

aynı zamanda askerî yönüyle de bilinen tarikatın, bu özelliğine dair herhangi bir ibarenin⁶² bulunmamasıdır.⁶³ Tüzük metninin hiçbir maddesinde, tarikatın askeri karakteri veya savaşçı özelliğiyle ilgili bir tanımlama yapılmamıştır. Bu durum, hasta ve fakir hacılara hizmet sunmak amacıyla kurulan tarikatın, o dönemlerde henüz askerî anlamda etkin roller üstlenmediğini göstermektedir. Bu nedenle, kuruluşunun erken dönemlerinde St. John Tarikatı'nı askeri karakteri ön planda olan bir şövalye tarikatı olarak nitelendirmekten ziyade, bir hayır kurumu olarak değerlendirmek daha makul görünmektedir.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

⁶² Mesela Tapınak Şövalyeleri'ne ait tüzük metinlerinde Tapınakçı kardeşlerden şövalye şeklinde bahsedilmekte ve onların Kutsal Toprakları savunma misyonlarına vurgu yapılmaktadır. Ancak burada St. John Tarikatı'nın askeri bir misyona sahip olduğuna dair herhangi bir ibare bulunmamakla birlikte tarikata bağlı kardeşler şövalye olarak tanımlanmamıştır. Bkz. *The Rule of The Templars...*, Madde 1-2, s. 19; Brodman, s. 387.

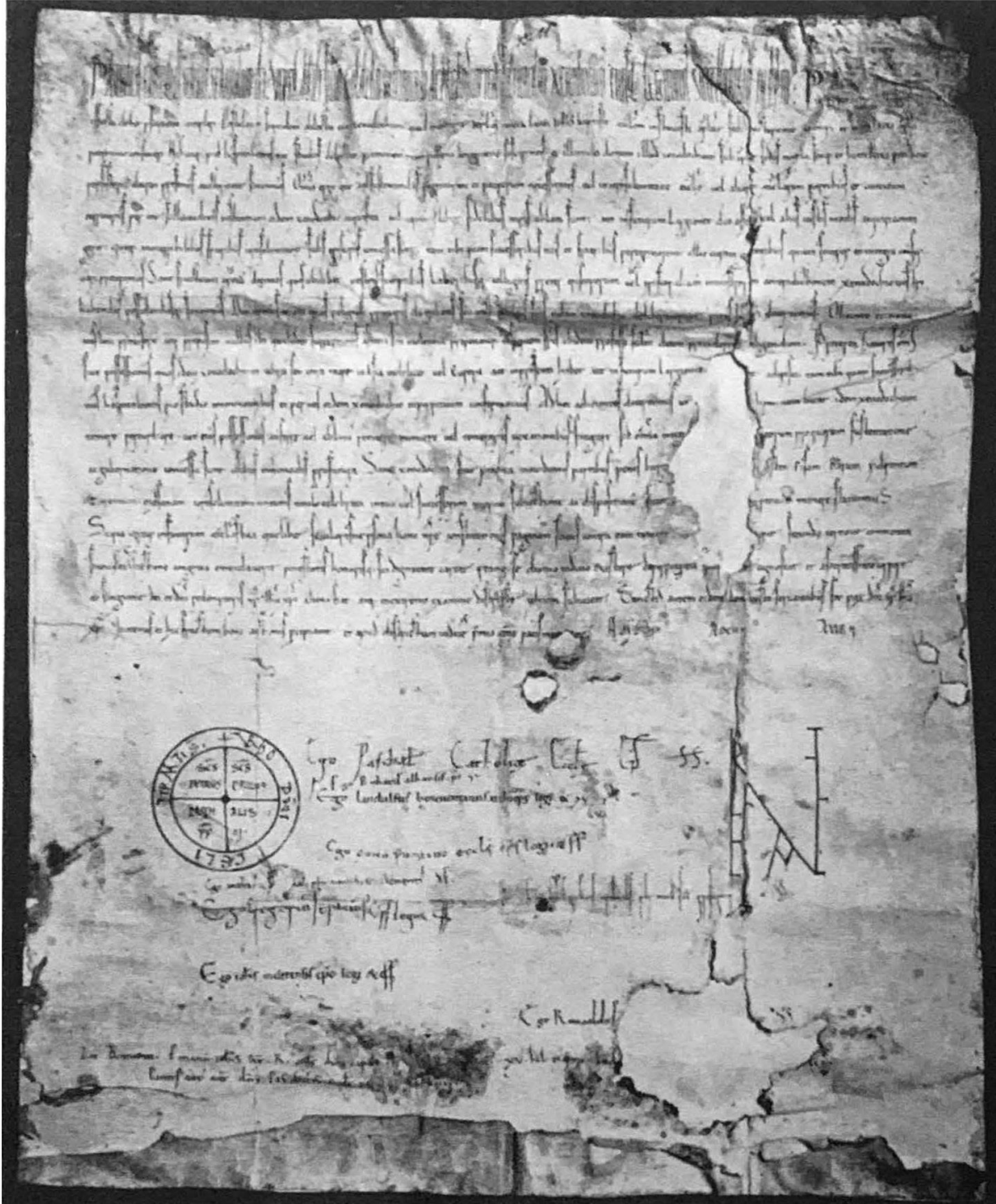
⁶³ Luttrell, "The Hospitallers' Early Statutes", s. 14.

Kaynakça

- ALTAN, Ebru, “Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu”, *Belleten*, C. 66, S. 245, 2002, ss. 87-94.
- BRODMAN, James, “Rule and Identity: The Case of the Military Orders”, *The Catholic Historical Review*, 87(3), January 2001, ss. 383-400.
- BRONSTEİN, Judith, “Caring for the Sick or Dying for the Cross? The Granting of Crusade Indulgences to the Hospitallers”, *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe*, Edited by Karl Borchardt, Nikolas Jaspert and Helen J. Nicholson, Published by Ashgate Publishing Limited, England 2007, ss. 39-46.
- BUCK, Andrew D., “The Military Orders and the Principality of Antioch”, *The Military Orders Volume VII*, Edited by Nicholas Morton, Routledge, London and New York 2020.
- BURGTORF, Jochen, *The Central Convent of Hospitallers and Templars: History, Organization and Personnel (1099/1120-1310)*, Brill, Leiden-Boston 2008.
- Cartulaire General De l'Ordre Des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem (1110-1310)*, Par J. Delaville L. Roulx, Ernest Leroux, Editeur, Paris 1894.
- ÇALIŞIR, Abdurrahman Onur, “Saewulf’un Hac Seyahatnamesi, 1102-1103: Kudüs Krallığı’nın İlk Yıllarına Dair Bir Anlatı (Analiz, Çeviri Ve Yeni Edisyon)”, *MESOS Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi* 3 (2021), ss. 1-74.
- ÇEKEN, Muhittin, *İsa’nın Yoksul Askerleri: Tapınak Şövalyeleri (Kuruluşu, Yükselişi, Kurumsal Yapısı ve Düşüşü)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.
- ÇEKEN, Muhittin, “Tapınak Şövalyeleri’nin Yol Haritası: 1129 Tarihli Tüzük ve Düşündürdükleri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5 (2019), ss. 670-687.
- ÇELİK, Mehmet, *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu’nda Din-Devlet İlişkileri I*, Akademi Kitabevi, İzmir 1999.
- ÇELİK, Mehmet, *Süryani Kilisesi Tarihi*, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1987.
- Frале, Barbara, “Şövalye Tarikatlarının Doğuşu”, *Ortaçağ: Katedraller-Şövalyeler-Şehirler*, Ed. Umberto Eco, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul 2014, ss. 59-63.
- GUETTNER, Darius Von, “Evolution and Adaptation: The Order of Saint John in War and Peace”, *Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica*, 18:205, August 2013, pp. 205-217.
- HAYES, Sarah E., “Strange Bedfellows: The Rise of the Military Religious Orders in the Twelfth Century”, *Gettysburg College Historical Journal*, Vol. 13, Article 7, May 2014, ss. 58-72.
- Jacques de Vitry’s, History of Jerusalem*, Translated from the Original Latin by Aubrey Stewart, Palestine Pilgrims Text Society, London 1896.
- John of Würzburg, *Description of The Holy Land*, Translated by Aubrey Stewart, M.A., Palestine Pilgrims' Text Society, London 1890.
- KARAİMAMOĞLU, Tolgahan, “Orta Çağ Avrupa’sında Hastanelerin Kuruluş Süreci ve Üstlendikleri Görevler”, *Journal of History School*, 56, 2022, ss. 89-107.
- KING, Colonel E. J., *The Knights Hospitallers in The Holy Land*, Methuen Co. Ltd. 36 Essex Street W.C., London 1931.
- İLHAN KUTLUER, İlhan, “Nur”, *TDVİA*, C. 33, İstanbul 2007, ss. 245-246.
- LUTTRELL, Anthony, “The Hospitallers' Early Written Records”, *The Crusades and Their Sources*, Edited by John France and William G. Zajac, Routledge, London and New York 2016, ss. 135-154.
- LUTTRELL, Anthony, “The Hospitallers' Early Statutes”, *Revue Mabillon*, 14, 2003, ss. 9-22.
- LUTTRELL, Anthony, “The Hospital’s Privilege of 1113 Texts and Contexts”, *The Military Orders: Culture and Conflict in The Mediterranean World*, Vol. 6.1, Edited by Jochen Schenk and Mike Carr, Routledge, London and New York 2017, ss. 25-32 (pdf. sayfa aralığı)
- RILEY-SMITH, Jonathan, *The Knights Hospitaller in the Levant, c.1070–1309*, Palgrave Macmillan, UK, 2012.
- The Rule of Our Most Holy Father St. Benedict*, Ed. R. Wahsbourne, 18 Paternoster Row, Londra 1875.

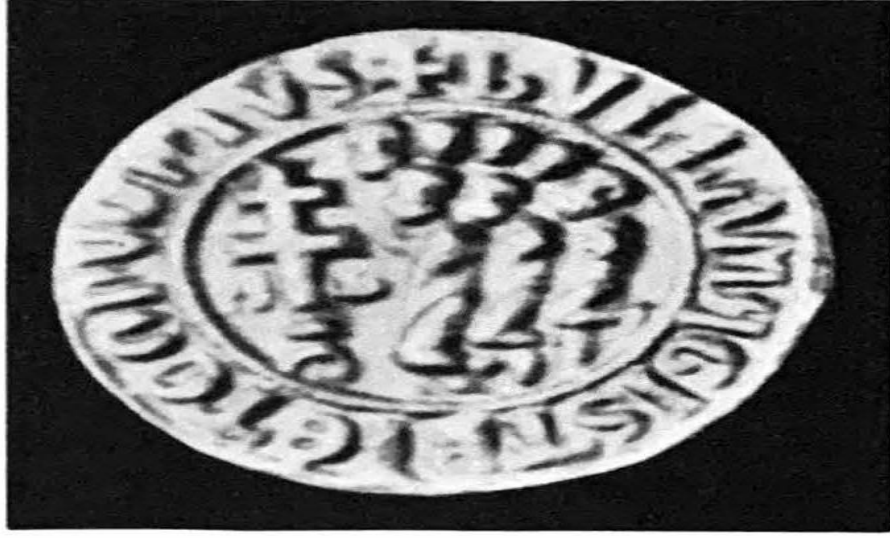
- The Rule of Saint Augustine and the Contitutions of the Sister Penances of the Third Order of Saint Dominic*, Mother-House and Novitiate, Wisconsin 1889.
- The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, With Introductory Chapters and Notes by E. J King, Published by Methuen, London 1934.
- The Rule of The Templars: The French Text of The Rule of The Order of The Knights Templar*, Translated and Introduced by J. M. Upton-Ward, Studies in The History of Medieval Religion, V. 6, Boydell Press, USA 1992.
- RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008.
- Saewulf (1102, 1103 A.D.)*, İng. trc. Canon Brownlow Rey, Palestine Pilgrims' Text Society, London 1892.
- ŞEŞEN, Ramazan, "Dâviyye ve İsbîtiyye", *TDVİA*, 1994, ss. 19-21.
- Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, İng. terc. Emily Atwater Babcock-A.C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea. by William of Tyre*, V. II, New York 1943.

Ekler

Resim 1: Papa II. Paschal tarafından 13 Şubat 1113 yılında çıkartılan ve Hospitalier Şövalyeleri'nin Papalık tarafından bir tarikat olarak tanındığını gösteren *Pie postulatio voluntatis* adlı ferman (*bull*) tarikatın Malta'daki arşivinde bulunmaktadır.⁶⁴

⁶⁴ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 3.

Resim 2: Günümüzde British Museum’da bulunan Tarikata ait bir mühür.⁶⁵

⁶⁵ *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, s. 10.

VİKİNGLERİN GÖZÜNDE KUTSAL YOLCULUK TEMASI: “ÖRVAR-ODDS SAGA” VE KUDÜS BAHSİ

HOLY JOURNEY THEME FROM THE VIKING POINT OF VIEW: “ÖRVAR-ODDS SAGA” AND ALLUSION OF JERUSALEM

Selahattin ÖZKAN*

ÖZ

İnancın değiştirilmesi kültür nüvelerinin taşıdığı unsurları da etkilemektedir. Hristiyanlaşan Vikingler de öteden beri sahip oldukları söylence ve efsaneleri yazıya dökerken yeni edindikleri dini bilgi ile harmanlamışlardır. Avrupa'nın geri kalanıyla kültürel ve dinsel bir bütünleşmeye giden bu savaşçı toplum var olan mitolojik anlatılarını yeni inançlarının eski temalarıyla yenilemiştir. Hristiyanlaşan Vikinglerin Avrupa'da yaşayan birçok başka toplum gibi dinsel edebiyatın ayrılmaz parçalarından birisi olan efsanevi anlatıları kendi yerel temalarıyla kaynaştırdığına şahit olunmaktadır. Öteden beri özgün edebiyat biçimlerinde saklanan yarı efsanevi karakterler, doğaüstü varlıklar ve gerçekliği tartışmalı unsurlar yazıya geçirilen sagalar eliyle sahip oldukları yeni inançla birleştirilmeye çalışılmıştır. Böylece günümüze ulaşan İskandinav Edebiyatı'nın Orta çağ'daki görünümü bir yandan kadim Viking inançlarından esinlenen temalara sahip iken bir yandan da Avrupa'daki yaygın dinsel temaları da barındırmaktadır. Orta çağ batı edebiyatında sıklıkla karşılaşılan kutsal yolculuk teması da böylece Kuzeylilerin anılarında yerini almıştır. Bu çalışmada Örvar-Odds saga metni temel alınarak Viking söylencelerindeki kutsal yolculuk temasının varlığı, tarihi ve edebi seyri tartışılacaktır.

ABSTRACT

Changing religion had effects on factors which carried cultural nucleuses. Christianized Vikings harmonized their new religion within their old beliefs while they were written down their ancient legends and myths. This combatant nation whom culturally and religiously integrated with rest of the Europe was renovated their old beliefs with new ones. As many others in Europe, Christianized Vikings combined their local themes with legendary myths which was inseparable part of religious life. Semi-legendary characters, supernatural beings and untrustworthy elements of Vikings were combined with their new Christian beliefs with contribution of subsequently written sagas. Thus, medieval appearance of surviving texts of Scandinavian Literature had both themes which inspired by ancient Viking beliefs and popular religious themes all-around Europe. Thereby theme of Holy Journey which was very frequent in western literature had placed in the memories of Nordic mind. In this paper historical and literately excursion of theme of holy journey was argued basically on the Örvar-Odds saga.

Anahtar Kelimeler

Örvar-Oddr, Kudüs, Kutsal Yolculuk, Hristiyanlaşma, Kuzey Edebiyatı

Keywords

Örvar-Oddr, Jerusalem, Holy Journey, Christianization, Norse Literature

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, seloxys@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-0264-1085

Geliş Tarihi/ Received:12/01/2022

Kabul Tarihi/ Accepted:19/07/2022

Yayın Tarihi/ Published:27/09/2022

Giriş

Hristiyan Avrupa'nın bir parçası haline geldikten sonra kadim inançlarına dair söylence ve efsaneleri yazıya döken Vikinglerin edebi metinlerinde birçok mitolojik unsur yeni sahip oldukları inançlar ile kaynaştırılmıştır. Viking sözlü tarihinin parçası olan bu öyküler aynı zamanda geçmiş zamanların unutulmuş tarihi vesikaları olarak ele alınmıştır. Yarı Efsanevi karakterlerin, Vikinglerin yeni dini olan Hristiyanlığın Orta çağ'daki yaygın edebi temalarıyla harmanlanması Viking edebiyatının günümüze ulaşan şeklini almasına yol açmıştır. Vikinglerin yeni inançlarıyla bütünleşmesi sadece edebi ya da efsanevi metinler ile değil kimi zaman bu tür söylencelere ilham verecek öykülere de sirayet etmiştir. Bir zamanlar evlerini ve yurtlarını yağmalama ve korsanlık için terk edip Avrupa'nın dört bir köşesinde ün yapan bu halk şimdi ise yeni inancının gölgesinde başka maceralara atılmaktadır. Böylelikle eskiden sadece yağma ve ticaret için bulundukları Yakındoğu ve Kutsal Topraklara bir kez daha ama bu kez dini sebepler ile ulaşmak istemektedirler.

Birinci milenyumun ikinci yarısında Hristiyan Avrupa'nın hızla akın ettiği Kutsal Toprakların Müslüman egemenliği altında olması yolculuklarının duraksamasına ve çoğu örnekte de yarıda kalmasına neden olmuştur. Öte yandan aynı dönemde Kuzeyden yayılan Viking istilaları ise alışılan düzeni sarsmış ve yerleşik kentlerin hırpalanmasına yol açmıştır. Yeni milenyumun şafağında parçalanmış güçlü İmparatorluklar, Hristiyanlığın parlak günlerinin sona erdiği ve uygar dünyanın barbarlarca yok edildiği düşüncesini doğurmuştur. Orta çağ'ın diğer alışılmış temaları olan ekonomik sıkıntılar, ekolojik sorunlar ve siyasal çalkantılar ise tüm bu teolojik apokaliptiği besleyen diğer unsurlardır.¹

Manastırlarına kapanmış din adamları, çökmüş ticaretin kırsala hapsettiği alt sınıflar ve küçülmüş iktidarları ile saray duvarlarının arkasındaki güçsüz krallar yeni bir çağın başlamasını sabırsızlıkla beklemektedir. Haçlı düşüncesinin meydana gelişini ve Avrupa'da yaşayan barbar kavimlerin yerleşik hayata geçip hızla Hristiyanlaşmasının tamamlanmasını bir arada düşünmek gerekmektedir. Hristiyanlar bir yandan sekizinci yüzyıldan başlayarak Avrupa kıyılarına akınlar düzenleyen Vikingleri ortak kültürel kimliğin birleştirici gücüyle durdurmak istemiş, bir yandan da on binlerce insanı Hristiyan topraklarının Müslümanların eline geçmesinin engellenmesi amacıyla örgütleyerek ne yaptığının pek de farkında olmayan siyasal ve askeri önderlerin arkasında Ortadoğu coğrafyasına doğru sürükleyebilmiştir. Bu yeni coğrafyada ise tarihi, kültürel ve edebi bağlar kurulmuştur. Kurulan söz konusu bağlar tarihi kayıtlar ve edebi eserlerde kendisine belirgin yerler edinebilmiştir. Burada tartışılan Örvar-Oddr'un kutsal yolculuk temasının tarihsel kökenleri Viking tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır.²

1. İskandinavya - Yakındoğu İlişkisi

Çok uzun süredir ticaret kolonileri kuran ve uzun seferler düzenleyen Vikingler açısından Haçlılar ile birlikte Anadolu'ya ve Yakındoğu'ya ulaşmaya çalışan Svend Svensson tekil bir örnek değildir. Vikingler öteden beri Anadolu'yu ve Hristiyanlığın doğduğu kutsal toprakları yakından bilmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu ve başkenti olan Konstantinopolis üzerinden buna ilişkin temeller ilk Viking seferlerine kadar eskilere gitmektedir. Yakındoğu'ya Konstantinopolis üzerinde ulaşan Vikingler sadece Miklagard (büyük şehir) ile sınırlı kalmayan bir tanıma ve ilişkilendirme sürecine böylece başlamışlardır. Böylelikle Vikinglerin Anadolu'yla ilişkisinin Haçlıların tarihsel var oluşlarıyla sınırlı olmadığını söyleyebilmekteyiz. Yakındoğu ve Kutsal Toprakların merkezindeki Kudüs öteden beri Batı Avrupa'da hem fiziki hem de dini zenginliğin merkeziydi.³ Vikingler de bu zenginliğin merkezini yakından tanımaktaydı. Kuzeyli kaynakların Yakındoğu'ya ilişkin kayıtlarını birden fazla Müslüman kaynağın günümüze ulaşan gözlemleriyle de teyit edebilmekteyiz.

¹ M. Gabriele, *An empire of memory: The legend of Charlemagne, the Franks and Jerusalem before the First Crusade*. Oxford University Press, Oxford 2011, s. 143.

² Snorri Sturluson, "Magnússona saga XII:X", *Heimskingla*, trans. Alison Finlay and Anthony Faulkes, Vol. III, Viking Society For Northern Research University College London, 2011, ss.151- 154.

³ J. M.H. Smith, *Roma'dan Sonra Avrupa*, Alfa Basım, İstanbul 2015, s. 263.

Vikinglerin Yakındoğu ile teması Hristiyanlaşmalarından önce başlamış ve Hristiyanlığı kabul etmeleriyle yoğunlaşmıştır. Bu yoğun ilişki edebiyattan mimariye, yemekten askeriye kültürün tüm uzak nüvelerinde kendisine yer edinmiştir. Hristiyanlığın en kutsal mabetlerinden olan ve Kudüs’te bulunan Kutsal Kabir Kilisesi’nin benzerleri İskandinavya’nın çeşitli yerlerinde inşa edilmiştir. Bir zamanlar Pagan olarak ziyaret ettikleri ve mimari olarak yeni edindikleri din ile özdeşleştirdikleri mimari öğeleri ülkelerine getirmişlerdir. Kutsal topraklar ile olan bağları giderek artmış, Kudüs’ün Hristiyanların siyasi ve askeri idaresinden çıkmasına dahi uzak kalamamışlardır. Papa III. Innocent’in tüm Avrupa’daki Hristiyanları kutsal toprakların kurtarılması için Haçlı şemsiyesi altında birleştirme çağrısı yapmasına benzer bir şekilde Magdeburg da 1107/1108 yıllarında artan Slav baskısına karşı Hristiyan şehirlerini korumayı üstlenmiştir. Hristiyanlığı yeni edinen Vikingler yine daha sonra bu kez Kutsal Toprakları kurtarmak ve korumak için yola çıkacaklardır.⁴

Haçlıların Anadolu’ya, Kutsal Topraklara ve Doğu’ya tüm Hristiyanları çağırımlarından çok önce Vikinglerin, birçok Batı Avrupalı toplumun aksine Anadolu, Akdeniz’in doğusu ve Yakındoğu coğrafyalarını tanıdığını, bildiğini ve kimi zaman dini kimi zaman askeri kimi zaman da ticari nedenlerle buralarda bulunduğunu biliyoruz.⁵ Bu ilişki Haçlı düşüncesi ile başlamamış olduğu gibi Haçlılar ile bitirilmemiştir. Vikinglerin Anadolu’ya ve kutsal topraklara olan seyahatleri ya da Yakındoğu’ya olan aşinalıkları sagaların yazıya geçirilmesi aşamasında dönemin Hristiyan öğretisi ışığında Haçlı düşüncesiyle harmanlanmıştır. Buna rağmen tümüyle bunun dışında, Örvar-Odds saga’ya konu olan Örvar-Odd’unki gibi, bazı örneklerin varlığına da şahit olmaktayız. Örvar-Odds saga’da Örvar-Odd’un öyküsünün altında yansıtılan toplumsal ve mitolojik unsurlar on üçüncü yüzyıl Viking inanç ve düşün dünyasının yansıması olması sebebiyle de belirgin bir özelliğe sahiptir.⁶

Destanlarda ve Orta çağ Kroniklerinde anlatılan maceracı ve atılgan karakterleriyle Vikingler gemilerine binerek denize açılmışlar ve kendi coğrafyalarında bulunan korumasız sahil kentlerine ya da kalelere saldırmış ve bir gelir kapısı olarak gördükleri yağma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu faaliyetleri çerçevesinde Britanya adasında, Fransa’da, Endülüs ve Fas sahillerinde olduğu gibi Yakındoğu’daki birçok Müslüman yerleşimine de ulaşmışlar ve yağmacılık yapmışlardır. Bu akınlar o çağda Müslümanların sahip olduğu zenginliklere ulaşma isteğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁷ Öte yandan bu faaliyetlerin edebi bir tema olarak destanlarda anlatımı ise oldukça farklıdır. Yağmacılığın bir Viking geleneği olarak sıradan algılanışı Hristiyanlaşan ve Ortaçağ edebiyatındaki kutsal yolculuk temasını tanıyan geç dönem Viking edebiyatındaki Kudüs Teması sürecinin tarihsel ve sosyo-ekonomik niteliklerini yansıtır özellikler taşımaktadır.⁸ Aşağıda edebi özellikleri tartışılacak olan bu temanın Aşkın Kudüs’ün bir halesi olabildiğini söylemek mümkün değilse de Hristiyanlığı kabul eden Vikinglerin Kudüs’te her Hristiyan gibi aevum arayışında olduğunu da tahmin edebiliriz.⁹

2. Örvar-Odds saga ve Edebi Özellikleri

Örvar-Oddr’un yolculuğunun ve hayat öyküsünün anlatıldığı asıl kaynak İzlanda yazınında fornaldarsögur olarak “Örvar-Odds saga”dır. Fornaldarsögur İzlanda sagaları içinde belirli bir aileye odaklanmış yarı efsanevi anlatıların adıdır. Tüm sagalar gibi henüz arkeolojik ya da karşılıklı okunabilecek tarihi kaynaklar ile desteklenemediğinden yarı efsanevi olarak anılmaktadır. Öte yandan “Örvar-Odds saga” anlatısının gücü anlatısındaki kimi karakterlerin ve olayların Saxo Grammaticus gibi tarihsel gerçekliği tartışılmayan bir başka yazar tarafından da anılmış olmasıdır.¹⁰ Böylelikle en azından Örvar-Oddr’un Saxo Grammaticus’taki diğer karakterler ve olaylar kadar gerçek kabul edilmesi gerektiği akıllara gelmektedir. Bu nedenle de Örvar-Oddr’un ve ailesinin

⁴ K. V. Jensen, *Martyrs, Total War, and Heavenly Horses, Medieval Christianity in the North*, Ed. Kirsi Salonen vd., Brepols Publishers, Turnhout 2013, s. 96; R. Bartlett, *The Making Europe*, Penguin Books, Londra 1993, s. 262.

⁵ H. Damico, “The voyage to Byzantium: The evidence of the Sagas”, *Окончание Начала*, Vol, 56, Issue 81, 1995, s. 107, 107-117; R. G. Calkins, *Monuments of Meidevl Art, Ithaca*, Cornell University Press, 1979, s. 89.

⁶ F. Ferrari, *Mouvance des Textes und feudale Reinterpretation: Das Beispiel der Örvar-Odds saga, Neue Ansätze in der Mittelalterphilologie, Nye veier i middelalderfilologien*, Ed. Susanne Kramarz-Bein, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main 2005, s. 212.

⁷ H. J. Orning, “Legendary sagas as historical sources”, *Tabularia “Études”*, Issue 15, 2015, s. 59.

⁸ A. Dadan, *Tarihte İslam Dünyasını Hedef Alan Viking Saldırıları*, İstem, Vol 13, Issue 25, 2015, s. 113. ss.111-124.

⁹ E. H. Kantorowicz, *Kralın İki Bedeni: Ortaçağ Siyaset Teolojisi Çalışması*, Bilge Su Yayıncılık, Ankara 2018, s. 122.

¹⁰ Saxo Grammaticus *quid et quo modo ad Gesta Danorum*, Ed. Leon Pineau, Vol. I: V, Arrault, Turonibus 1901, s. 166.

öyküsünü anlatan “Örvar-Odds saga”, karakterinin başından geçen doğaüstü olayların efsanevi karakterine rağmen en azından genel hatlarıyla ciddiyetle ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. “Örvar-Odds saga” bir edebi metin olduğu kadar sözlü geleneklerine dayanarak, İzlanda tarihinin ayrılmaz bir parçasını da konu edinmektedir.

Günümüze ulaşan yaklaşık olarak otuz kadar Eski Dönem Sagaları “*fornaldarsögur*” vardır. Bu sagaların belirgin farkı daha sonra tarihsel kaynak olarak kabul edilen diğer sagalarla karşılaştırılmaktan kaçınamamalarıdır. Eski Dönem sagalarının temel özellikleri İzlanda’da yaşayan bir ailenin bu adaya nasıl ulaştığı ve çoğunlukla da önde gelen aile üyelerinin daha sonra bu adada ya da dışarıda başına neler geldiği ile ilgilidir. Bu da onların diğer İzlanda sagalarından ayıran özelliğini doğurmaktadır, “*fornaldarsögur*” sadece İskandinavya olarak bilinen kara parçalarını değil Avrupa’da Vikinglerin ulaştığı birçok başka kara parçasını da içeren anlatılara sahiptir. Çoğu zaman anlatılan ailenin bir ferdi olan, kralın ya da şefin oğlu olarak ortaya çıkan başkarakter içinde bolca yağmalamanın, katliamın ve fethetmenin olduğu türlü efsanelere atılarak destansı bir yolculuk gerçekleştirir. Anlatıya yarı efsanevi karakterini kazandıran başkahramanın yaşadığı doğaüstü olaylar da bu yolculuk sırasında başına gelir: atıcısına geri dönen oklar, delinmeyen zırhlar, devler ve canavarlar gibi.¹¹

Burada çalışmamıza konu edindiğimiz “Örvar-Odds saga” da aile sagalarının tüm bu özelliklerini taşımaktadır. Üç yüz yıl kadar yaşamış, çeşitli doğaüstü varlıklar ile çarpışmış ve imkânsız mesafeleri bir çırpıda almıştır. “Örvar-Odds saga”nın günümüze ulaşan en eski iki el yazmasından on dördüncü yüzyıldan kalan Stockholm’deki Kungliga Biblioteket’te (Cod. Hom. 7, 4to) iken diğeri on beşinci yüzyılda tarihlenen İzlanda’daki Handritasafn Árna Magnússonar’da (AM 344 a, 4to) bulunmaktadır. On üçüncü yüzyılda yazıya geçirilen Örvar-Oddr’un destansı öyküsü hedeflenen Kudüs’e ulaşması bakımından diğer örnekler arasından sıyrılmaktadır. Örvar-Oddr’un öyküsü kendi adıyla anılan saga olan Örvar-Odds saga dışında Gestra Danorum ve Hervarar saga ok Heiðreks’da anlatılmaktadır. Örvar-Oddr, “Somon” Ketill Hængr’in oğlu “Sallanan-Yanak” Grímr Loðinkinna’nın oğludur. Babası ve dedesinin öyküsü aileye ait saga olan Hrafnistumannasögur’da anlatılmaktadır. Söz konusu sagadan anlaşılacağı üzere Örvar-Oddr’un ailesi Norveç’in en kuzey noktası olan Hålogaland’tendir. “Örvar-Odds saga”ya göre babasının adı Grimm annesinin adı Lofthæna’dır.

Örvar-Oddr’un hikâyesini anlatan “Örvar-Odds saga” İskandinavya’nın Hristiyanlaşmasından sonra yine Hristiyan olan yazarlarca kaleme alınmıştır. Gerek öyküdeki anlatılar gerekse anlatıların geçtiği topraklar doğrudan ve dolaylı olarak Hristiyanlık ile ilişkilendirilmiştir. Öykü gereği anlatının başkahramanı Hristiyanlar açısından en kutsal kabul gören topraklara ulaşmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen Örvar-Oddr hala eski Viking inançlarına sahiptir ve zorla vaftiz edilmeye çalışılsa dahi eski inançlarından dönmemektedir. Bu noktada “Örvar-Odds saga”yı kaleme alan yazarların gözünde de birçok Viking yazmasında karşımıza çıkan ortak kaygı yer almaktadır. Her ne kadar anlatılanlar Hristiyanlığın kabulünden uzun zaman sonra yaşanmış ve kaleme alınmış olsa da edebi olarak kahramanın asil ve Pagan olması bir yazınsal alışkanlık olarak hala varlığını sürdürmektedir. Asil ve Kâfirane olan kimi duygular, yeni dinleriyle uyumlu hale getirilerek, din değiştirmeden sonra dahi İzlanda yazınında varlığını sürdürmüştür.¹² Öte yandan Örvar-Oddr’un asil ve kâfir duyguları olsa da, Örvar-Oddr’un inançlarını net bir biçimde ifade etmek zordur. Örvar-Oddr vaftiz olmadan önce kendisini “á mátt sinn ok megin” (sadece gücüne ve kuvvetine inanan) birisi olarak tanımlamaktadır. (Örvar-Odds saga, I) Örvar-Oddr’un uhrevi duygulardan uzak olduğu söylenebilir, fazlasıyla dünyevi bir kahramandır.

Metinde Viking tanrıları ve doğaüstü varlıklar ve sunu törenleri dikkatimizi çekse de yazarlar yeri geldikçe inanç öğelerini başkahramanları aracılığı ile yansıtmaktan geri durmamaktadır.¹³ Ağır bir Hristiyan etkisi ve yazarların açık imalarına rağmen yine de “Örvar-Odds saga”nın ayırt edici dinsel bir dil ile yazıldığını söylemek tam anlamıyla mümkün olmamaktadır.¹⁴ Örvar-Odds saga’nın

¹¹ H. O’Donoghue, *Old Norse-Icelandic Literature: A Short Introduction*, Blackwell Publishing, Oxford 2004, s. 100.

¹² L. Lönnroth, “The Noble Heathen: a Theme in The Sagas”, *Scandinavian Studies*, Vol. 41, Issue 1, 1969, s. 28.

¹³ *Örvar-Odds Saga* Ed. Richard Constant Boer, E.J. Brill, Leiden 1888, IX - XXIX.

¹⁴ J. McKinnell, *Meeting the Other in Norse Myth and Legend*, Cambridge University Press, 2005, s. 106.

aktardığı yolculuğun tarihsel gerçekliği tartışmalıdır.¹⁵ Ancak bu sagaların bir amaç için yazıldığı unutulmamalıdır. Gerçek ya da değil Örvar-Odd’un yolculuğu edebi ve dini bir araç olarak kullanılmıştır. Orta çağ’da İzlanda’da kaleme alınan bu sagalardaki dinsel vurgunun ve özellikle de Kâfir Kahraman’ın kullanımı oldukça yaygındır ve karşılık üzerinden tek tanrılığın üstünlüğünü gösterme ve kâfirlerin sahip olduğu kötü davranışlarını sergileme gibi bir amaca hizmet ettiği anlaşılmaktadır.¹⁶

Örvar-Oddr’in öyküsü de kuzey edebiyatında sık rastlanan bir tema ile başlamaktadır. Destan, kahramanının atalarıyla ve nasıl dünyaya geldiğiyle başlatılır. Ana karakterin soyunun nereye dayandığı ve atalarının hayatı aktarılır.¹⁷ Sonra kahramanına sıra geldiğinde kahramanının geçmişi ve atalarıyla ilgili çarpıcı bir gerçeği öğrenmesi sağlanır. Aynı olgu Yunan mitolojisinde de karşımıza çıkmaktadır. Örvar-Oddr, Viking mitolojisinde kâhin olarak adlandırabileceğimiz bir völva ile konuştuktan sonra kendi atı tarafından ısırılıp öleceğini öğrenmektedir. Bu kehanetin gerçekleşmesini engellemek için önce atını öldürmüştür. Sonra da atını derin bir çukura gömerek dönmek üzere yaşadığı toprakları terk etmiştir. Hjalmar ile tanışıp kan kardeşi olana değin yolculuğunu tek başına sürdürmüştür. Ancak onca yolu beraber aldığı kan kardeşi ölünce cansız bedenini ülkesine kadar götürüp sevgilisi Ingeborg’e teslim etmek zorunda kalmıştır.¹⁸

Oğlunun yapacağı bu yolculuğu haber alan babası Grímr Loðinkinna’nın Örvar-Oddr’a hediyesi ise adına da ilham olan sihirli oklardır; “Gusisnautar” Örvar-Oddr bu oklar ile gittiği her yerde girdiği dövüşleri kazanmıştır. Seyahat ettiği yerler arasında Jötunheimr gibi mitolojik yerler olduğu gibi, geldiği yerler arasında Finnmark, Bjarmland, Holmgarðr (Günümüzde Novgorod) ve Konstantinopolis gibi şehirler de sayılmıştır. Tüm bu yolculukları arasında çalışmamıza konu olan Kudüs’e ulaşması ise ayrı bir bahiste anlatılmıştır. Burada kullanılan temalar ve bahsin ayrı bir bölümde verilmesi, öykünün daha sonradan kaleme alanlar tarafından değiştirildiğini de akıllara getirmektedir. Yunan destanlarında da görülen bir alışkanlık ile tekrarlanan bahisler akılda kalıcılığıyla dinleyenlerin ilgisini artırmaktadır. Ozanların meydana getirdiği bu eserler farklı noktalarından ezberlenmekte ve dilden dile aktarılmaktadır. Örvar-Oddr’un öyküsü de aynı şekilde tekrarlanan temalarıyla destanlaştırılmıştır.¹⁹

Yolculuğu sonucunda güneye doğru ilerleyen Örvar-Oddr, Akdeniz’deki korsanlar ile mücadeleye girişmiştir. Ancak bu mücadelede başarıya ulaşamayınca Sicilya’ya götürülmüş ve burada vaftiz edilmiştir. Daha sonra gemiye yüklenen Örvar-Oddr’in bindiği gemi parçalanınca mucizevi şekilde kendisini Kudüs’te bulur. Örvar-Oddr’un hikâyesini elbette Orta çağ edebiyatının en ünlü eserlerinden birisi olan Pelerinage de Charlemagne’in kuzeydeki bir yansıması olarak kabul edemeyiz. Öte yandan Örvar-Oddr’un öyküsünün çokça tekrarlanan ve alıntılanan bir eser olması, kendi türündeki en eski örneklerden birisi olması kadar öyküsünün etkileyiciliği ve kaleme alındığı toplum üzerindeki sosyolojik niteliği itibarıyla da mümkün olmaktadır.²⁰ Örvar-Oddr’un öyküsünün yeniçağın başında Avrupa benliğinde yaratılmaya çalışılan ortak kültür öğelerinden gezgin imgesine bir örnek oluşturabileceği de akıllardan çıkarılmamalıdır. Örvar-Oddr, sagasında işlendiği kadarıyla, daha sonraları Fransa’da Drilles ya da İtalya’da Formigotti olarak anılacak gezgin asker alt-kültürünün kuzeyli bir yansıması olarak değerlendirilebilir.²¹

3. “Örvar-Odds saga” ve Örvar-Oddr’un Kudüs Bahsi

Örvar-Oddr’un Kudüs ile ilgili bahsine geçmeden önce kısaca Kudüs’e gelene kadar öykünün kısa bir özetini sunmakta yarar vardır.²² Bu anlatının onuncu yüzyıl Viking dünyasının nadir bir anlatısını

¹⁵ R. Heller, *Die literarische Darstellung der Frau in den Isländersagas*, Max Niemeyer Verlag, Halle 1958. s. 265.

¹⁶ L. Lönnroth, “The Noble Heathen: a Theme in The Sagas”, *Scandinavian Studies*, Vol. 41, Issue 1, 1969, s.11.

¹⁷ V. Roggen, “Old Norse Saga Versus Neo-Latin History Writing: Some Aspects Of The Style in Torfaeus' "Historia Rerum Norvegicarum"”, *Humanistica Lovaniensia*, Vol. LV, 2006, s. 188.

¹⁸ *Hervarar saga ok Heiðreks: IX*, Ed. Gabriel, Turville-Petre, Oxford University Press, Oxford 1956, s. 10.

¹⁹ T. M. Anderson, “The Long Prose Form in Medieval Iceland”, *The Journal of English and Germanic Philology*, Vol. 101, Issue 3, 2002, s. 387.

²⁰ Þ. O. Stórolfssonar, “Þáttir Orms Stórolfssonar V, VI”, *Íslensk fornrit: Harðar Saga*, Vol. XIII, Hið Íslenska Fornritafélag, Reykjavík 1991, ss. 190-193, 381-382.

²¹ P. Burke, *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*, Çev: Göktuğ Aksan, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 58.

²² Çalışmamızda kullanılan edisyon *Örvar-Odds saga*, Ed. R. C. Boer, Leiden, 1888’dur.

gözler önüne serdiğini söylemeliyiz.²³ Saga önce ailesinin şeceresini ortaya koymakta ve kahramanı Örvar-Oddr'un doğumunu anlatmaktadır. Buna göre Örvar-Oddr'un babası Grimm bir yaz annesi Lofthæna'nın babası ve Örvar-Oddr'ın dedesi olan Haraldr ile Oslofjord'a gider. Bu yolculukta bir çocuk beklemesine rağmen Lofthæna da katılır. Lofthæna'nın beklediği çocuk Örvar-Oddr'dur. Örvar-Oddr doğduğunda yüzüne su çırıldığı kaydedilmiştir.²⁴ Su çırılma âdeti sagalarda ve rune taşlarında sıklıkla yazılmış olsa da Viking mitolojisindeki yeri tam olarak açıklanamamıştır. İki ihtimal öne çıkmaktadır. Ya bu açıkça doğan çocuğun vaftiz edildiğine dair bir kayıttır ki bunun İskandinavya'nın Hristiyanlaşmasından sonra mümkün olması gerekir. Ya da vaftizi andıran bir adet hali hazırda Vikinglerde de vardır ve doğan çocuklara uygulanmaktadır. Her iki ihtimalin de ortak sonucu bu kaydın Hristiyanlaşma süresince spekülatif olarak iki inanç arasında benzerlik kurmak isteyen Misyonerler tarafından araç olarak kullanılmasıdır. Örvar-Oddr'un Hristiyan kimliğini bu noktada henüz tartışmaya açamasak da bu kaydın varlığını şerh etmenin önemini söylemeliyiz.

Örvar-Oddr'un doğumundan üç gün sonra yeni anne ve bebeği yeniden yola koyulmuş ve yolculuklarına kaldıkları yerden devam etmiştir. Örvar-Oddr hayatına bir yolculukta başlamış, tüm hayatı bir yolculukta sürmüş ve nihayetinde yine bir yolculuk esnasında noktalanmıştır. Örvar-Oddr tüm yaşamını beraber geçireceği ve kollarında ölümüne tanıklık edeceği "kan-kardeşi" Asmund ile doğumundan itibaren tanışmaktadır. Örvar-Oddr'un ebeveynleri Grimm ile Lofthæna yolculuklarının hemen başında Berurjod'da Asmund ile birlikte babası Ingjald ve annesiyle de tanışmışlar ve çocuklarının bir ömür sürecek dostlarına imkân tanımışlardır. Örvar-Oddr'u yanına alan Ingjald Asmund'tan onu ayırmayarak beslemiş, büyüttmüş ve eğitmiştir.²⁵

Ingjald'in Örvar-Oddr ile Asmund'u besleyip büyüttüğü çiftliğin yakınlarında yaşayan Heid isimli bir cadı vardır. Heid büyücülük yetenekleriyle kehanetlerde bulunurdu. Örvar-Oddr hakkında da kehanette bulunmuş ve Örvar-Oddr'un ömrünü yollarda harcayacağını, büyük seferler yapacağını, her gittiği yerde onurlandırılacağını söylemiştir. Ancak Örvar-Oddr ne yaparsa yapsın nereye giderse gitsin ölümünün yine burada Berurjod'da gerçekleşeceğini söylemiş, Faxi isimli bir atın kellesinin onu öldüreceği kehanetinde bulunmuştur. Bu kehaneti duyan Örvar-Oddr çok kızmış, öfkeyle cadının yüzüne vurmuş ve burnunu kırmıştır.²⁶

Kehanetin ardından Örvar-Oddr yanına Asmund'u da alıp babasını görmeye gitmiştir. Gitmeden önce de kendisini öldüreceği cadı tarafından söylenen Faxi isimli atı öldürmüş ve derin bir yere gömmüş, sonra da bir daha dönmek üzere Berurjod'u terk etmiştir. Sırtındaki ok heybesi ve elindeki yayı dışında yanında başka silahı da bulunmamaktadır.²⁷ Norveç'ten İrlanda'ya İsveç'ten Lapland'a kadar Kuzey coğrafyasının uzak köşelerinde canavarlar, devler, berserkler ve doğaüstü varlıklar ile savaşıyor Örvar-Oddr kimi zaman dostluklar kurmuş kimi zaman düşmanlar edinmiştir. Yolculuğu sırasında yeni büyüsel silahlar edinmiş ya da doğaüstü varlıkların korumasına girmiştir.²⁸ Ama her zaman da büyüye karşı mesafeli olmuştur, Örvar-Oddr'un büyücülüğe karşı durduğu bölümler; her ne kadar kimi zaman büyüün etkisini kahramanın üzerinde hissetmiş olsak da Örvar-Oddr'ın büyü ile anılmasına engel olmuştur.²⁹ Âşık olmuş, kadınları ayartmış ve türlü adamların canını almıştır. Ancak nihayetinde yolculuk tüm maceralarına üstün gelmiş ve durmak bilmeksizin yol almaya devam etmiştir. Onun yolculuğunun anlatısındaki bu doğaüstü varlıkların edebi birer araç olduğunu, öykünün uzunluğunu ve yaşamının sıra dışılığını vurgulamak için özellikle buraya konulduğunu söylemeliyiz.³⁰ Örvar-Oddr'un asıl anlatmak istediği yolculuğunun nihai olarak

²³ H. R. Ellis, "Fostering By Giants in Old Norse Saga Literature", *Medium Ævum*, Vol. 10, Issue 2, 1941, s.78.

²⁴ *Orvar-Odds Saga*, Ed. R. C. Boer, I.

²⁵ *Orvar-Odds Saga*, Ed. R. C. Boer, II.

²⁶ *Orvar-Odds Saga*, Ed. R. C. Boer, II.

²⁷ *Orvar-Odds Saga*, Ed. R. C. Boer, III.

²⁸ M. C. Ross, *Poetry in Fornaldarsögur: Origins, Nature and Purpose, The Legendary Sagas: Origins and Development*, Ed. Lassen, Annette vd., University of Iceland Press, 2012, s. 128.

²⁹ D. A. Miller, *The Epic Hero*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2000, s. 302.

³⁰ K. Hume, "From Saga to Romance: The Use of Monsters in Old Norse Literature", *Studies in Philology*, Vol. 77, Issue 1, 1980, s. 5.

varacağı yer ile ilintili olmalıdır. Genel olarak Eski Dönem Sagalarında özel olarak Örvar-Odds saga’da mekânın dinsel ve mitolojik bir dönüşüm ve geçiş aracı olarak kullanımı dikkat çekicidir.³¹

Nihayetinde Örvar-Oddr akrabalarıyla birlikte Normandiya’ya gitmeye karar verir. Akrabaları ile birlikte Alsace, Fransa ve Normandiya’da büyük zararlar vermişlerdir. Yağma ve katliam dolu günlerin ardından Aquitaine’e varırlar. Burada gördükleri taştan bir yapı oldukça dikkatlerini çeker. İskandinav mimarisinin bu çağda henüz ağaç ve doğal malzemelerden ibaret olduğu düşünüldüğünde Vikinglerin taş yapılara olan izlenimleri şaşırtıcı gelmeyecektir. Bu taştan yapının yanında geceyi geçirdikten sonra sabah ilk iş yakaladıkları bir adama bu yapının ne olduğunu sorarlar. Daha sonra da içeriden gelen seslerin ne olduğunu sorarlar, yerel halktan olan bu kişi binanın bir kilise olduğunu duydukları sesin de ayine katılan insanların sesi olduğunu söyler. Adam onlara tümüyle kâfir olup olmadıklarını sorduklarında Örvar-Oddr’un cevabı ilginçtir: “Kendi gücümüz ve kuvvetimiz dışında bir şeye inanmayız, Odin’e iman etmeyiz.” Bu cevabın üzerine yerel halktan olan kişi Örvar-Oddr’a inançlarını anlatır ve adamlarıyla birlikte Örvar-Oddr’a kalacak yer, yiyecek ve içecek verir. Örvar-Oddr ve adamları burada birkaç hafta kalırlar, yerel halktan insanlar ile tanışır ve inançlarını öğrenmeye başlarlar. Örvar-Oddr’un adamları yeni inanca karşı ilgi duymaya başlamışlarsa da öncelikle Örvar-Oddr’un ne düşündüğünü öğrenmek istemektedirler. Örvar-Oddr eski inançlarını bırakıp Hristiyanlığa geçmeyi tek bir şart ile kabul eder, yeni inancının yapacağı yolculuklara mani olmasını ister. Arkasından da Örvar-Oddr ve adamları vaftiz edilirler.³²

Anlatının bu noktadan sonraki nesir ile manzum kısmını karşılıklı okumanın yararı vardır. Manzumda verilen bilgiye göre şehrin dışında karşılaştığı keşişlerin Kudüs’e dair bir kanıt olması lazımdır. Manzum kısma göre Ürdün Nehri’ne gelmeden önce Kudüs’e ulaşmıştır. Yeni inancını kabul ettikten sonra yeniden yollara düşen Örvar-Oddr Kudüs’e kadar gelir. Kudüs’ün inanç kabulü arkasından gelinen ilk yer olması dikkat çeken bir başka unsurdur. Burada kentin hemen dışında³³ sessizlikleriyle kendisine yaklaşan bir keşiş grubuna yapılan saldırıya rastlar. Öndeki grup sessizlik içinde yayan olarak yürümektedir, içlerinden sadece bir tanesi atlıdır diğerleri yayandır. Örvar-Oddr grubun geçmesi için yol kenarına çekilir ve sessizlik içine grup metanetle yürüyüşüne devam eder. Ortaçağ kilise ve manastır ehlinde yaygın olarak tatbik edilen sessizlik ve dingin yürüyüş kaidelerinin Örvar-Oddr tarafından gözlemlendiğini düşünebiliriz.

Sonrasında dört adamın ellerindeki uzun kılıçlarıyla bu gruba yaklaştığı Örvar-Oddr tarafından gözlenmiştir. Dört atlı ellerindeki büyük kılıçlarıyla grubun önündeki atlı kişiye yaklaşmış, başını kesmiş ve geldikleri istikamete doğru geri dönmüştür. Ellerinde kurbanlarının kesik başı ile Örvar-Oddr’un önünden geçmişlerdir. Bunu gören Örvar-Oddr bu adamların kötü bir şey yaptığını düşünmüş ve onları takip etmeye başlamıştır. Ormanda bu dörtlüyü yakalamış ve bir mağarada tuzağa düşürmüştür. Her ne kadar dörtlü kendisini savunmaya çalışmış olsa da hepsini öldürmüş ve kafalarını kesmiştir. Örvar-Oddr öldürdüğü bu dört kişinin kesik başlarını saçlarından birbirine bağlamıştır. Dört kişinin daha önce kestikleri başı da yanına alarak onları öldürdüğü mağaradan ayrılır. Şehre geldiğinde grubun yanlarında başı olmayan ceset ile birlikte bir kiliseye gittiğini öğrenince arkalarından gider. Oradaki keşişe kesilen başı geri getirdiğini ama kurbanın öcünü de aldığını söyler. Örvar-Oddr’un davranışından çokça etkilenirler, Örvar-Oddr da onlara intikamını aldığı bu adamın kim olduğunu sorduğunda onun piskopos olduğunu öğrenir, dört kişiyi öldürmüş olmasının iyi bir şey olduğunu böylece anlar. Söz konusu keşiş grubu Piskoposlarının intikamını alan Örvar-Oddr’a çok ilgi gösterir ve onu rahat ettirmek ister. Örvar-Oddr’un onlarla kalmasını isterler. Ancak kendisine gösterilen bu ilgi ve alaka Örvar-Oddr’u yine de memnun etmez. Bir yolunu bulup oradan kaçmak ister. Bir gece tekrar yola koyulur, öyle uzun yürür ki kendisini Ürdün Nehri’nin kıyılarında bulur.³⁴

Ürdün Nehri’ne ulaşan Örvar-Oddr burada tüm giysilerinden kurtulur, anadan üryan bir şekilde nehre girer ve dilediğince yıkanır. Nehirden çıkıp üzerini giydiğinde hala eski gücü ve sihrine sahiptir. Sırtındaki ok heybesiyle yine ülkeden ülkeye gezmeyi sürdürür, ta ki kendisini vahşi bir ormanda

³¹ A. S. Muceniecks, “Ritos de passagem na Örvar-Odds Saga – o caso do Homem-Casca”, *Brathair*, Vol. 15, Issue 1, 2015, s. 53.

³² *Örvar-Odds Saga*, Ed. R. C. Boer, XVII.

³³ Nesirde bu kentin Kudüs mü yoksa vaftiz olduğu Aquitaine mi olduğu anlaşılamamaktadır.

³⁴ *Örvar-Odds Saga*, Ed. R. C. Boer, XVII.

bulana kadar yolculuk eder. Bu ormanda avcılık yapmaktan başka hayatta kalma yolu da yoktur. Uzunca bir süre bu ormanda avcılık yaparak yaşar. Yine uzun yolculuklar yapar, devlerle ve türlü doğaüstü varlıkla dövüşmeyi sürdürür. Ömrünün sonuna kadar büyük yolculuğuna devam eder. Çocukluğundaki kehanet gerçekleşip ölünceye kadar yolda olmayı sürdürecektir. Anlatısında uzunca anlatılan Örvar-Oddr'un yolculuğunda Kudüs bahsi burada noktalanmaktadır. Örvar-Oddr'un bu bahsin sonunda Ürdün Nehri'ne ulaşması ve orada yıkanması, bir nevi İsa'nın vaftizinin yeniden canlandırılması gibidir. Örvar-Oddr'un Sagası, kahramanı olan Örvar-Oddr'un Kudüs'e götürmek ile kalmamakta aynı zamanda onun, İsa'nın Vaftiz edildiğine inanılan nehirde yıkandığını anlatmaktadır. Bu haliyle Örvar-Oddr'un ne Kudüs'e olan yolculuğunun anlatılması ne de daha sonra Kudüs'e ulaşan ilk Viking Haçlısı olan Norveç Kralı I. Sigurd Magnusson ile yaptığını anlattığı yarı-efsanevi içki yarışmasının anlatılması rastlantısal görülmemelidir. Örvar-Oddr'un yolculuğunda Kudüs ve Kudüs'e ulaşmak tekrarlanan ve altı çizilen bir temadır.³⁵

Sonuç

Kudüs'e ulaşmanın edebi bir tema olarak Viking söylencelerinin bir örneğini oluşturduğu görülmektedir. Burada ele aldığımız Örvar-Odds saga'da işlenen kutsal yolculuğun da tarihsel olarak din değiştirmenin bir safhasında kendisine yer edindiğini söylemek yerinde olacaktır. Örvar-Odds saga'nın ilgili bölümlerinin tartışılması ve batı edebiyat geleneği ile tarihselciliği Kudüs'e yapıldığı söylenen söz konusu kutsal yolculuğun işlevini daha net bir şekilde görmemizi sağlayacaktır. Hristiyanlaşma sürecindeki Viking toplumu bir yandan yazılı kültürün Avrupa'daki yerleşik normlarını sahiplenmeye başlamış bir yandan da Ortaçağ edebiyatında sıklıkla karşılaşılan kimi motifleri kadim söylenceleriyle harmanlamıştır. Kadim Viking söylence ve inanışlarındaki doğaüstü varlıklar ve yarı-efsanevi karakterler ise yeni inancın içerisinde tartışmalı yerler edinmiştir. Bu haliyle Örvar-Odds saga Viking sagaları içinde özellikle anılmaya değer bir yer tutmaktadır. Bir yandan kadim Viking sagalarından herhangi biriymişçesine ejderhalar, doğaüstü varlıklar ve cadılar ile anlatısını köklü bir geleneğe bağlarken bir yandan sahip olduğu kutsal yolculuk temasıyla Hristiyanlığın gölgesindeki Avrupa Ortaçağ edebiyatının yaygın bir temasını kullanmaktadır. Böylece Vikingler Hristiyanlığı kendisine aşılayan toplumların edebiyatıyla bütünleşmiştir. Bu da kültürler arası geçirgenliğin dinsel kimlik inşasında kullanımına ilişkin açık bir örnek olarak ortaya konulmuştur.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study

³⁵ L. M. Hollander, "The Flying Of Örvar-Odd "Manniqfnuthr Örvar-Odds"", *Scandinavian Studies and Notes*, Vol. 14, Issue 4, 1936, s. 51.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar

- Orvar-Odds saga, Ed. Boer, R. C., Leiden, 1888.
- Hervarar saga ok Heiðreks, Ed. Turville-Petre, G., Oxford: Oxford University Press, 1956.
- Saxo Grammaticus, Elton, The First Nine Books of the Danish History, Ed. Oliver ve Powell, Frederick York, Londra: David Nutt, 1894.
- Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum*, I: V, Pineau, Ed., Turonibus: Arrault, 1901,
- Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum*, Kopenhag, 1931
- Snorri Sturluson, *Heimskingla*, Çev: Alison Finlay, Anthony Faulkes, Viking Society For Northern Research, Londra, 2011.

İkincil Kaynaklar

- ANDERSON, T. M., “The Long Prose Form in Medieval Iceland,” *The Journal of English and Germanic Philology*, Vol. 101, Issue 3, 2002, ss. 380-411.
- BARTLETT, R., *The Making Europe*, Penguin Books, Londra 1993.
- BURKE, P., *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*, Çev. Göktuğ Aksan, İmge Kitabevi, Ankara 1996.
- CALKINS, R. G., *Monuments of Meidevl Art*, Cornell University Press, Ithaca 1979.
- DADAN, A., “Tarihte İslam Dünyasını Hedef Alan Viking Saldırıları, İstem, Vol. 13, Issue 25, 2015, ss. 111-124.
- ELLIS H. R., “Fostering By Giants in Old Norse Saga Literature”, *Medium Ævum*, Vol. 10, Issue 2, 1941, ss. 70-85.
- FERRARI, F., *Mouvance des Textes und feudale Reinterpretation: Das Beispiel der Örvar-Odds saga*, *Neue Ansätze in der Mittelalterphilologie, Nye veier i middelalderfilologien*, Ed. Susanne Kramarz-Bein, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main 2005.
- O'DONOGHUE, H., *Old Norse-Icelandic Literature: A Short Introduction*, Blackwell Publishing, Oxford 2004.
- HELLER, R., *Die literarische Darstellung der Frau in den Isländersagas*. Max Niemeyer Verlag, Halle 1958.
- HUME, K., “From Saga to Romance: The Use of Monsters in Old Norse Literature”, *Studies in Philology*, Vol. 77, Issue 1, 1980, ss. 1-25.
- HOLLANDER, L. M., “The Flyting Of Örvar-Odd "Manniqfnuthr Örvar-Odds"”, *Scandinavian Studies and Notes*, Vol. 14, Issue 4, 1936, ss. 51-55.
- JENSEN, K. V., *Martyrs, Total War, and Heavenly Horses, Medieval Christianity in the North*, Ed. Kirsi Salonen vd., Brepols Publishers, Turnhout 2013.
- KANTOROWICZ, E. H., *Kralın İki Bedeni: Ortaçağ Siyaset Teolojisi Çalışması*, Bilge Su Yayıncılık, Ankara 2018.
- LONNROTH, L., “The Noble Heathen: a Theme in The Sagas”, *Scandinavian Studies*, Vol. 41, Issue 1, 1969, ss. 1-29.
- MCKINNELL, J., *Meeting the Other in Norse Myth and Legend*, Cambridge University Press, 2005.
- MILLER, D. A., *The Epic Hero*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2000.

- MUCENIECKS, A. S., “Ritos de passagem na Qrvar-Odds Saga – o caso do Homem-Casca”, *Brathair*, Vol. 15, Issue 1, 2015, ss. 41 -74.
- ORNING, H. J., “Legendary sagas as historical sources”, *Tabularia: Études*, Issue 15, 2015, ss. 57-73.
- ROGGEN, V., “Old Norse Saga Versus Neo-Latin History Writing: Some Aspects Of The Style in Torfaeus' "Historia Rerum Norvegicarum"”, *Humanistica Lovaniensia*, Vol. LV, 2006, s. 183-194.
- ROSS, M. C., *Poetry in Fornaldarsögur: Origins, Nature and Purpose, The Legendary Sagas: Origins and Development*, Ed. Lassen, Annette vd., University of Iceland Press, 2012.
- STÓRÓLFSSONAR, Þ. O., *Íslenzk fornrit: Harðar Saga*, XIII, Hið Íslenzka Fornritafélag, Reykjavík 1991.
- SMITH, J. M.H., *Roma 'dan Sonra Avrupa*, Alfa Basım, İstanbul 2015.

Ekler

EK1: Örvar-Oddr’un Mersiyesinde Kudüs Bahsi ve Türkçe Tercümesi

Nors Dilinde Orijinali	Türkçe Tercümesi
55. Brögnum þrimr buðu skatnar margir síðan metorð þaðra; en ek þeygi þiggja vildak; urðu mínir bræðr báðir eptir þar.	55. Bakın görün ki yüksek mertebelerden birçokları orada sundular bize, üçümüze; kardeşlerimle birlikte, saklandık da kaldık. Yücelikleri hatırına sonra ben yola koyuldum.
56. Réð ek skunda frá skatna liði, unz hittak breiða borg Jórsala; réð ek allr í á fara, ok kunnak þá Kristi at þjóna.	56. Hızlıca dolandım, kalabalıklardan uzağa, vardım yüksekliğine şehrine Kudüs’ün aşağıya koştım, nehrinin içlerine rehber oldu bana hizmet ettiğim Mesih
57. Veit ek, at fossum falla lét Jórdán um mik fyrir utan Grikki; helt enn þó, sem hverr vissi, ítrger skyrta öllum kostum.	57. Çok iyi aklımda nasıl da dökülürdü uzaklara Ürdün’ün suları Yunan Ülkesi’nden ötede; umduğum gibiydi özel abam da kaldı güvende tüm o halis özellikleri.

EXAMINATION OF SCIENTIFIC REVOLUTION MEDICINE ON THE HUMAN BODY

BİLİMSEL DEVRİM TIBBİNİ İNSAN BEDENİ ÜZERİNDEN İNCELEMEK

Elif KÜSKÜ*

ÖZ

Rönesans’tan alınan bilgi birikimiyle Avrupa’da özellikle İtalya, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Hollanda, Danimarka gibi ülkelerde gerçekleşen Bilimsel Devrim dönemi yeni bilgilerin kabul gördüğü ve geleneksel bilgilerden kopuş sürecini temsil etmektedir. Bilimsel Devrim, Kopernik’in Güneş merkezli evren teorisini öne sürdüğü “De Revolutionibus Orbium Coelestium”u yayınlandığı yıl olan 1543’te başlayan sürecin Newton’ın teorileriyle zirve noktaya ulaştığı bir dönemi kapsamaktadır. Bu sebeple çalışmanın zaman aralığı genellikle 17. yüzyıl olmakla birlikte 16. yüzyıldaki örnekleri de kapsamaktadır. Bilimsel Devrim döneminin en önemli gelişmeleri şüphesiz astronomi ve matematik alanlarında sağlanırken, Rönesans’ta artan anatomi çalışmalarının sonucu olarak tıp alanında da bazı ilerlemelerin gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla çalışma, Rönesans’tan alınan tıp bilgisiyle Bilimsel Devrim sürecindeki insan bedeni üzerinden açıklamayı hedeflemektedir. Çalışmamızda insan bedenine bakış ve hasta ile sağlıklı insan kavramları üzerinde durulurken, insanları tedavi eden meslek grupları da incelenmeye çalışılmıştır. Bilimsel Devrim sürecinde matematik ve astronomi gibi bilimlerde köklü değişiklikler görülürken tıp alanında ise yeni anlayışlar benimsenmiş olmasına rağmen geçmişteki bilgilerden ve folklorik öğelerden tam manasıyla kopulamamıştır.

ABSTRACT

The Scientific Revolution period, which took place in Europe, especially in Italy, England and France with the knowledge gained from the Renaissance, represents the process of breaking away from traditional knowledge, in which new knowledge is accepted. The Scientific Revolution covers a period in which the process that started in 1543, the year when Copernicus's "De Revolutionibus Orbium Coelestium" was published, in which Copernicus proposed the heliocentric theory of the universe, reached its peak with Newton's theories. While the most important developments of the Scientific Revolution period were undoubtedly provided in the fields of astronomy and mathematics, it is seen that some advances were made in the field of medicine as a result of the increased anatomy studies in the Renaissance. Therefore, the study aims to explain the human body in the process of the Scientific Revolution with the medical knowledge taken from the Renaissance. In our study, while focusing on the view of the human body and the concepts of sick and healthy people, the occupational groups that treat people have also been tried to be examined. While radical changes were seen in sciences such as mathematics and astronomy during the Scientific Revolution, new understandings were adopted in the field of medicine, but it could not be completely disconnected from the past knowledge and folkloric elements.

Anahtar Kelimeler

Bilimsel Devrim, Erken Modern Dönem Avrupa Tıbbı, Berber Cerrahlar, Askeri Cerrahlar, Ebeler.

Keywords

The Scientific Revolution, Early Modern Europe Medicine, Barber-Surgeons, Military Surgeons, Midwives.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, elifaslankusku@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8391-5879.

Geliş Tarihi/ Received:24/05/2022

Kabul Tarihi/ Accepted:02/08/2022

Yayın Tarihi/ Published:27/09/2022

Introduction

While personal observations that increased with the Renaissance revealed new ideas against traditional knowledge, these new ideas are important in terms of supporting them with evidence during the Scientific Revolution.¹ On the other hand, the interest of natural philosophers in astronomy caused a relationship between astronomy and the human body, thus the macrocosmos-microcosmos relationship, which is thought to be based on the ancient Babylonians, started to become popular again.² In this framework, the parts of the body were associated with the signs, together with the newly recognized planets in the universe.³ Physicians, who made interpretations of temperaments through the planets by including the four theories of Hippocrates in the association, intervened in the patient at the right times when the planets were in a favorable position.⁴ Harvey also joined this view, which continued to exist in the 17th century, by defining the heart; According to him, the heart was "the sun of the microcosmos"⁵ and "it is the source and foundation from which all power rests in the living body, from which all power emerges."⁶ In 1628, when his book was published, we see that the new astronomy affected on the body, as the Heliocentric Theory of the Universe was now accepted and it was likened to the Sun, whose heart is at the center of the universe. Two important inventions in the microcosm-macrocosm relationship are also important in terms of being in the 17th century; While the telescope was actively developed and used for astronomy, the microscope also made micro-level creatures, especially the human body, visible.⁷

Another view that showed its influence in the 17th century is that the universe is seen as a mechanically functioning machine, whose artist is believed to be God. The human body was also included in this view, and the body began to be perceived as a production machine. Descartes, one of the most important advocates of mechanical philosophy, while working on a series of similarities between mechanical clocks and the movements of all natural beings, sees the human body as a part of this process.⁸ While Descartes adopted the idea that the human body is a machine made of earth, he saw the soul and mind as separate substances from the body.⁹ The perception of the body as a machine attracted the attention of anatomists and surgeons as well as natural philosophers. While Fabrici d'Acquapendente (1533-1619) explained the operation of heart valves in 1603 by basing them on images such as mills, dams, warehouses¹⁰; Harvey thought that the heart worked like a pump that sucked in and sprayed fluid.¹¹ Harvey's theory was an important contribution to the new mechanical philosophy. In fact, the treatment of living organisms and their parts as mechanical systems started especially with Leonardo da Vinci.¹² Leonardo thought that the human anatomy had mechanical functions, so he drew wires instead of muscles in his drawings. In his drawings, the joints worked like hinges, while the arm and leg movements worked in line with the principles of leverage.¹³

Although new ideas about having a healthy body emerged during the scientific revolution, the "Humoral Pathology Theory" from Ancient Greece remained valid until the beginning of the 17th century. According to this view, which was systematized together with Hippocrates, having a healthy body meant that the four galls (blood, yellow bile, black bile, phlegm) in the body were balanced with each other. In other words, the diseases were caused by an imbalance of body fluids. For this reason, while applying diet lists and various treatments to patients; improvements were made to the theory

¹ Steven Shapin, *The Scientific Revolution*, The University of Chicago Press, London 1998, p.5.

² Alain Corbin, Jean- Jacques Courtine, Georges Vigarello, *Bedenin Tarihi 1 Rönesanstan Aydınlanmaya*, (Translator Saadet Özen), Alfa Publication, İstanbul 2021, p.453-454.

³ Princeton University, "Zodiac Man", https://www.princeton.edu/~his291/Zodiac_Dude.html Date of Access: 23.01.2022.

⁴ Patricia Fara, *Bilim Dört Bin Yıllık Bir Tarih*, (Translator Aysun Babacan), Metis Publications, İstanbul 2021, p.119-121.

⁵ Alain Corbin, Jean- Jacques Courtine, Georges Vigarello, *Bedenin Tarihi 1 Rönesanstan Aydınlanmaya*, p.453.

⁶ Stephen F. Mason, *Bilimler Tarihi*, (Translator Umur Daybelge), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019, p. 199.

⁷ Richard S. Westfall, *Modern Bilimin Oluşumu*, (Translator İsmail Hakkı Duru), Alfa Publications, İstanbul 2015, p.113.

⁸ Steven Shapin, *The Scientific Revolution*, p.33-34.

⁹ René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, (Translator Mesut Akın), Say Publications, İstanbul 2017, p. 72.

¹⁰ Alain Corbin, Jean- Jacques Courtine, Georges Vigarello, *Bedenin Tarihi 1 Rönesanstan Aydınlanmaya*, p.451.

¹¹ George Basalla, "William Harvey and the Heart As a Pump" *Bulletin of the History of Medicine*, September-October, 1962, Vol. 36, No.5, p. 467-470.

¹² Stephen F. Mason, *Bilimler Tarihi*, p. 203.

¹³ George Sarton, *Leonardo Da Vinci*, (Translator Yavuz Unat), Muhayyel Publications, İstanbul 2019, p. 22.

that temperaments¹⁴ may vary due to the ratio of body fluids in individuals.¹⁵ In the 17th century, coffee and tobacco, which became widespread in Europe, were included in the theory of hilt and it was recommended that individuals be consumed according to their temperament. For example, because coffee is seen as an extremely drying and mind-opening substance, it was recommended for phlegmatic individuals to dry phlegm. Thus, it was believed that the lethargy in the individual would disappear. Tobacco, on the other hand, was not a problem for people with choleric to drink, as it had a calming feature, unlike the mind-opening feature of coffee. It also causes the removal of excess fluid from the body, such as coffee.¹⁶ It is possible to talk about two more theories developed as alternatives to the theory of liquids. The first of these is that Paracelsus (d. 1541) mentioned the importance of chemical components in the human body. According to him, the human body was mainly composed of mercury, sulfur and salt. He also drew attention to the balance of these chemicals in the body, similar to the four-hilt theory.¹⁷ John Baptist van Helmont (1580-1644) argued that the basic substance of the body should be water.¹⁸ Although it is a common view from the past to the 17th century that what is necessary for a healthy body is the theory of fluids in the body, the existence of disease-causing external substances has started to be talked about gradually.

1. Getting Sick¹⁹ During the Scientific Revolution

While the view that one will be healthy with balanced body fluids, Paracelsus and van Helmont brought new views to the concept of disease. According to the Hippocratic and Galenian views, the disease is caused by the imbalance and incompatibility of the body fluids, while according to Paracelsus, a disease can be considered as "Archeus"²⁰. Archeus damage the body they invade. Paracelsus also argued that diseases are transmitted from person to person through contact or through the air. Similarly, van Helmont defined the disease as an external substance. Both thought that chemical drugs should be used in diseases.²¹ In Hippocrates' view, illness is the body's struggle with the agents of illness, and the main thing is the nature of the patient. With Paracelsus, diseases rather than the patient came to the fore and more thought began on the causative agents of diseases with names such as Thomas Sydenham and van Helmont. Those who agreed that disease-causing things came from outside, argued that every disease should have its own medicine.²²

The most important epidemic disease of this period is the plague, as in the past. Between 1347 and 1722, there were frequent plague epidemics in Europe by caravans from Asia. One of them caused the death of an estimated 280 thousand people in Italy between 1629 and 1631; In the epidemic in 1665-1666 England (Great London Epidemic), at least 70 thousand of the population of 450 thousand people in the city of London died during the epidemic.²³ Newton was one of those who suffered from the great plague epidemic. Due to the epidemic that broke out while he was graduating and preparing for his master's degree, the authorities closed Cambridge University and Newton had to return to his village. Newton later wrote of the plague years: "*I was at the most suitable age for exploration, and I was more engaged in mathematics and philosophy (i.e. science) than at any other time in my life.*"²⁴ The years in which he found several methods in mathematics, carried out his related studies in the

¹⁴ Sanguine (warm and friendly), Phlegmatic (slow-moving, lethargic), Melancholic (sad, calm), Choleric (excitable).

¹⁵ Colin A. Ronan, *Bilim Tarihi Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişimi*, (Translator Ekmeleddin İhsanoğlu and Feza Günergun), Tübitak Publications, Ankara 2003, p.95-96.

¹⁶ Wolfgang Schivelbusch, *Keyif Verici Maddelerin Tarihi Cennet, Tat ve Mantık*, (Translator Zehra Aksu Yılmaz), Kırmızı Kedi Publications, İstanbul 2020, p.51-52, 107-111.

¹⁷ Zeki Tez, *Bilimde ve Sanayide Kimya Tarihi*, Nobel Akademik Publications, Ankara 2020, p.153.

¹⁸ Stephen F. Mason, *Bilimler Tarihi*, p. 212-213.

¹⁹ The word disease was used for this article to describe people who need treatment and surgical interventions.

²⁰ He used this term for the power that produces growth, and this definition applies to disease as well.

²¹ Stephen F. Mason, *Bilimler Tarihi*, p. 207-217.

²² Encyclopædia Britannica, "Thomas Sydenham", <https://www.britannica.com/biography/Thomas-Sydenham>, Date of Access: 25.01.2022; Roy Porter, *Kan Revan İçinde Tıbbın Kısa Tarihi*, (Translator Gürol Koca), Metis Publications, İstanbul 2016, p.108.

²³ Irwin W. Sherman, *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*, (Translator Emel Tümbay and Mine Anğ Küçüker), Türkiye İş Bankası Kültür Publications, İstanbul 2017, p.103-104.

²⁴ Richard S. Westfall, *Newton: Isaac Newton'ın Biyografisi*, (Translator Orhan Düz), Alfa Publications, İstanbul 2018, p.156-158.

field of optics, thought about gravity, and what would later be called the "annus mirabilis (year of miracles)" coincided with the plague epidemic.²⁵

The most common type of plague, bubonic plague, which kills the masses, is transmitted by fleas that suck the blood of an infected rodent.²⁶ Girolamo Fracastoro (1478-1533) thought that the causative agent of the plague, which was understood to be contagious in the first epidemics, was "infectious seeds". Until the 17th century, when the Scientific Revolution took place, and even the 19th century, when modern medicine was developed, no treatment method was applied to epidemic diseases.²⁷ When the plague broke out in the 14th century, leprosy homes became the first plague hospitals.²⁸ For this reason, we see that measures are taken to reduce the contagion situation rather than treatment. Already in the 17th century, hospitals were generally institutions where the lowest part of the population such as the poor, mentally ill, prostitutes and orphans went and basic medical interventions were made.²⁹ In addition to epidemics such as the plague, the situations in which people are most damaged or killed are wars, as in the past. For this reason, I have devoted the subject of the next chapter to the people who were wounded in the war.

2. Be Wounded in Battle

War periods appear as the periods in which technologies, scientific and practical knowledge are transferred the fastest, and developments manifest themselves in every field.³⁰ In the Renaissance, the Scientific Revolution or the Age of Enlightenment, while scientific developments increased incomparably compared to the past, European people continued to fight as in every period. Especially in the three-hundred-year period from 1500 to 1800, the rise in the West is a result of the military revolution, as well as the processes such as geographical discoveries, the Renaissance, and the Scientific Revolution. In the 16th and 17th centuries, when larger armies fought, military logistics meant logistics not only of soldiers, ammunition and supplies but also of wounded soldiers.³¹ In order to prevent further loss of life from war wounds and to intervene quickly, the wounded soldiers were transferred to military hospitals and treated.³² Well-organized health services aim to minimize the loss of life on the battlefields. Thanks to private entrepreneurs³³, gunpowder emerged as a technology that is used more frequently in wars and determines the course of the war, but types of wounds have also changed with explosive weapons. In addition to the injuries such as cuts and stabs in the body caused by non-firearms such as swords and arrows, burns and fragments caused by firearms on the body were added, necessitating more serious operations in soldiers, thus causing the development of surgery. Military surgical instruments seem to have changed little between the 16th and 19th centuries. The most used of these tools are the saw required for amputation and the many long, sharp and thin tools.³⁴ The distinction between surgeons and doctors who would use these instruments had existed sharply since Ancient Greece, but surgeons were not respected as physicians. Because the important thing in medicine, which is seen as a sacred profession and art, is to treat the patient without harming the body.³⁵

²⁵ Colin A. Ronan, *Bilim Tarihi Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişimi*, p.387-388.

²⁶ Irwin W. Sherman, *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*, p.104.

²⁷ Meral Erdoğan, *18. Yüzyılın Sonu 19. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti'nde Veba Yılları (İzmir Örneği)*, Eskişehir Osmangazi University Social Sciences Institute, Master Thesis, Eskişehir 2017, p.34.

²⁸ Özlem Dikeçligil, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Miskinler Üsküdar Miskinler Tekkesi'nin Sosyal ve İktisadi Etkileri*, Kitabevi Publications, İstanbul 2017, p.39-41.

²⁹ Roy Porter, *Kan Revan İçinde Tıbbın Kısa Tarihi*, p.140-141.

³⁰ It is possible to give an example of the Crimean War as an important war in which technology developed. In the war that took place between 1853-1856, it pioneered many developments from railways to telegraph networks, from photographic technology to ship technology; In terms of medical history, progress has been made in the institutionalization of nursing and the fight against epidemic diseases.

³¹ Mehmet Çetin, Recep Kök, "Askeri Devrim Bağlamında Batı Savaş Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Journal*, 2015, Year. 3, Vol. 3, No. 4, p. 7.

³² Geoffrey Parker, *Askeri Devrim Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, (Translator Tuncay Zorlu), Küre Publications, İstanbul 2018, p. 155.

³³ Philip T. Hoffman, *Avrupa Neden Dünyayı Fethetti?*, (Translator Mihriban Doğan), Say Publications, İstanbul 2019, p. 173-179.

³⁴ Geoffrey Parker, *Askeri Devrim Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, p. 156.

³⁵ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2010, p. 111-117.

Hippocrates knew that the intricacies of surgery can be learned in battle. Starting from the 16th century, surgery began to develop more systematically and treatment methods changed.³⁶ Thanks to the contributions of Ambroise Paré (1510-1590), who is called the father of modern surgery, in the systematization of surgery, the profession of surgery began to be among the professions considered important. Paré worked as a military surgeon in the French army for a long time, contributing to the improvement of the technique on wounds. Paré's first trip to war was soon after the first use of firearms. Since bullet wounds were different from the wounds they had treated before, senior surgeons, who saw this type of wound they encountered for the first time as poisonous, preferred to cauterize the area by pouring hot oil to treat it and remove the poison from the skin. Paré, who found himself among the wounded during the siege of Metz, did not apply hot oil treatment to some of the wounded because there was not enough hot oil, but he attached importance to dressing. Soldiers who were cauterized with hot oil a few days later still suffer and their wounds do not heal; however, he noticed that wounds that were not treated with boiling oil began to heal. He abandoned the old ways of treatment and began to seek new healing methods. He considered tying the severed arteries with double cords instead of cauterizing them with a hot iron, the method that inflicted even more pain on a soldier who was badly wounded in the leg by a cannonball during another war. This discovery broke new ground in surgery.³⁷ Painful methods were gradually abandoned, and amputations, which used to be very difficult, have become a simple surgical procedure performed even on ships.³⁸ The developments that led to the development of surgery and its importance, started in the 16th century and continued in the 17th century with the application of new techniques learned. In this development, in which military surgeons played an important role, in the 17th century, even the drugs taken on warships became medical materials controlled by surgeons.³⁹ While military surgeons undertake the treatment of soldiers, barber-surgeons usually come to the fore in the treatment of civilians. The main theme of Chapter 3 is about people who treat civilians.

3. Barber Surgeons and the Others

Until the 18th century, the people who treated the public were mostly not those who taught and gave education in medical faculties; In the 17th century, they were not included in the increasingly scientific environment, such as bathers, midwives and healers, especially barber-surgeons. There may be many reasons why this is so, but one of the most important reasons is that most barber-surgeons usually travel on a mobile basis and the procedures are relatively inexpensive.⁴⁰ In addition, physicians teaching at universities in the 17th century still saw themselves as observers and consultants, not as active players in the healing process.⁴¹ Dexterity in the medical profession was seen as being able to treat the patient without the need for surgical intervention in the patient's body. Therefore, for many centuries, especially in Northern Europe, surgery was not regarded as a respected profession among university physicians, as it was practiced together with barbering. However, it did not separate surgery and surgery from medicine in the Salerno Medical School, which was an important medical school of the Middle Ages in Southern Europe, especially in Italy.

Barber-surgeons emerged as the assistants of "Bathrooms", the first examples of which were seen in Ancient Greece. The removal of excess fluid from the body through sweating in the bath and the acceleration of blood circulation was seen as an activity that were good for body health. To balance the body fluids, the bathers performed procedures such as enema, blood collection and cupping by emptying the intestines, while shaving their customers, pulling teeth and selling

³⁶ Roy Porter, *Kan Revan İçinde Tıbbın Kısa Tarihi*, p.119.

³⁷ Francis Dickie, "Ambroise Pare: A Barber's Apprentice Who Became the Greatest Surgeon of His Time", *The American Journal of Nursing*, October 1931, Vol. 31, No. 10, p. 1145.

³⁸ Roy Porter, *Kan Revan İçinde Tıbbın Kısa Tarihi*, p.120.

³⁹ Feza Günergun, "Osmanlı Donanma Gemilerinin İlaç Sandıkları: Ondokuzuncu Yüzyıl Başına Ait Bir Araştırma", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (2009-10), Vol. 11, No. 1-2, p.236- 237.

⁴⁰ Erwin H. Ackerknecht, "From Barber-Surgeon To Modern Doctor", *Bulletin of the History of Medicine*, Winter 1984, Vol. 58, No. 4, p. 546.

⁴¹ Roderick E. McGrew (Ed.), "Barber-Surgeons", *Encyclopedia of Medical History*, McGraw-Hill Book Company, New York 1985, p.30-31.

ointments.⁴² Not long after, the barber-surgeons, who left the assistantship of the bathers, were first introduced to M.S. It was recognized in monasteries around 1000 BC. But later, when monks were forbidden to perform surgery, barbers began to perform all surgical procedures. For this reason, barber-surgeons gathered around the guild in very early times, formed guilds with a religious character.⁴³ Founded in London in 1376, the Union of Barbers is the first example seen among guilds. Beginning to gain prominence in the thirteenth century, barber-surgeons were known as long-robed surgeons at the College of St. Côme, founded in 1210 in Paris. While those in long robes are those who perform surgery, those in short robes are physicians who perform special examinations. The barber-surgeons, who rebelled against this discrimination, asked for cadavers to do anatomy at the Paris Medical Faculty.⁴⁴ The establishment of guilds by barber-surgeons in France in the 14th century is a reaction to the discrimination they see in universities. Barber-surgeon communities, which have emerged as more complex structures over the years, have tried to become a respected profession like medicine by separating themselves from barbering over the years. Since the 16th century, the Vienna Medical Faculty has directed barber-surgeons to employment in the medical service by conducting examinations.⁴⁵ In the 17th century, we can define barber-surgeons as people who act more systematically in their work and are more educated and take courses in universities. Barber-surgeons, who maintained their dominance until the 18th century, were more numerous than university doctors in most European cities.⁴⁶ The barber-surgeons, whom we have seen organized since the 13th century, were King IV. They acquired legal personality in Edwardian London and became a city company. There was also an ancient, few and poor, "Surgeons' Guild" called the "Fraternity" and consisted mostly of military surgeons. The surgeons merged into the Company of Barbers in 1540 and remained members of a combined company for two hundred years until they finally separated in 1745, forming the Company of Surgeons, a movement accompanied by much controversy. From this institution developed the current College of Surgeons, which was founded on March 22, 1800 and celebrated its centennial year last year.⁴⁷ Like their counterparts at other uniforms companies, elite officials of the Barber-Surgeons' Company in London (the city's largest and most civilly active group of medical practitioners) sought to defend the legitimacy of their profession by enforcing regulations, ensuring fraternal behavior, and controlling trade borders.⁴⁸

So what were the barber-surgeons who took an active role in European medicine until the 18th century? Barber-surgeons are a rather complicated community, who, in addition to the profession of barbering, treat the public by performing surgical operations, and are divided according to the type of surgical procedures. Barber-surgeons, who had practical knowledge to meet the basic medical needs of the people rather than theoretical knowledge, were performing surgical operations that physicians did not like to do, such as tooth extraction, bladder stone removal (lithotomy), insanity stone removal, draining pus from swelling in the body. The activities of barber-surgeons may also differ in various regions of Europe.⁴⁹ In this article, a general barber-surgeon profile is tried to be created and their treatments are discussed. For this reason, discussions about barber-surgeons were not mentioned. We must not forget, however, that in the early modern period there were no rigid boundaries between medical duties and occupations. Therefore, the procedures were performed by many medical groups.⁵⁰

⁴² Zeki Tez, *Meslekler Tarihi Eskiçağdan Günümüze Zanaatsal ve Sanatsal Uğraşlar*, İnkılâp Publications, İstanbul 2016, p.100-101.

⁴³ Sidney Young, *The Annals of The Barber-Surgeons of London*, Blades, East & Blades, London 1890, p.21.

⁴⁴ Roderick E. McGrew (Ed.), "Barber-Surgeons", *Encyclopedia of Medical History*, p.31.

⁴⁵ Zeki Tez, *Meslekler Tarihi Eskiçağdan Günümüze Zanaatsal ve Sanatsal Uğraşlar*, p.104.

⁴⁶ Erwin H. Ackerknecht, "From Barber-Surgeon To Modern Doctor", p.546.

⁴⁷ Sir William MacCormac, "The Company of Barber and the Royal College of Surgeons of England", *The British Medical Journal*, Mar. 30, 1901, Vol. 1, No. 2100, p.781.

⁴⁸ Celeste Chamberland, "Honor, Brotherhood, and the Corporate Ethos of London's Barber-Surgeons' Company, 1570-1640", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, July 2009, Vol. 64, No. 3, p.303-304.

⁴⁹ For more detailed information: Margaret Pelling, *The Common Lot: Sickness, Medical Occupations and the Urban Poor in Early Modern England*, Longman, London and New York 1998, pp.203-229.

⁵⁰ Alun Withey, *Concerning Beards: Facial Hair, Health and Practice in England, 1650-1900*, Bloomsbury, London 2021, p.82.

One of the methods they apply is trepanation, which is very common among the people. The idea that psychological disorders, headaches, epilepsy and migraine are due to the presence of a stone in the brain that is thought to drive people crazy has been known since the ancient world. For example, epilepsy, which has long been associated with supernatural powers and therefore included in church treatment, was not welcomed in society because it caused a sudden change in mood in the patient.⁵¹ For this reason, the relatives of the patients, who believed that they had a madness stone in their brains, needed skilled barber-surgeons who could remove this stone, and they had this procedure performed widely. Although the increasing belief in science and rational thought increased in the 17th century, it is known that this process is common.⁵²

In the treatment of syphilis, barber-surgeons used to obtain an ointment by mixing mercury with sulfur, pork meat, butter and naphtha oil. Barber-surgeons, who tried to treat the ointment they had obtained by applying it to the deep wounds (chankr) caused by syphilis, placed the patients they had bandaged in a sweaty place. The patient, who underwent sweating to remove the disease from the body, seemed to be recovering from syphilis, but they were probably suffering from mercury poisoning. Later, they started to use guayak tree instead of mercury in the treatment.⁵³

As it can be clearly seen, barber-surgeons, who have served as surgeons as well as barbering profession for many centuries, have been the primary protectors of public health, thanks to their dexterity in using sharp tools such as razors, which are indispensable tools of their profession. Differences between them and university physicians in terms of method and treatment, and their practice-based learning style have led barbers to develop considerably in the profession of surgery.⁵⁴ Their desire to receive education in the 17th century caused them to deal with more surgeons within the university. Therefore, by combining the practical knowledge they gained from the past with education, they tried to get rid of the profession of barbering and bring surgery to the fore. Thanks to these efforts, the Royal Society of Surgeons was established in England.

Another group that facilitates the treatment of the people in the presence of mobile surgeons who do their work in more specific areas that can be partially separated from barber-surgeons and travel from city to city. Mobile dentists, spotters who perform cataract surgery, stoners who remove bladder stones, hernia masters who fix hernias...⁵⁵ It should not be forgotten that all surgical operations (no matter small or large) in these centuries, where anesthesia was not mentioned, were dangerous and painful minutes for the patient. It is known that opium was used frequently as a pain reliever in these centuries.⁵⁶ Although opium is used after the operation, itinerant surgeons, who are quick in their hands and thought to be light, have made quite a reputation in their circles.

Jacques Beaulieu (1651-1719), famous as Frère Jacques, was an itinerant surgeon specializing in breaking up bladder stones. Simple lithotomy operations were performed in many societies in the past, including ancient societies.⁵⁷ The Hippocratic Oath⁵⁸, on the other hand, limited the lithotomy operation, causing lithotomists to become a separate profession. One of these lithotomists, Frère Jacques, learned the trade by apprenticing with the Italian traveler Paulomi for 6 years. Jacques, who saw the patients a few days before performing the surgery at first, then operated on all the patients within 1 day and started to leave the city. One of the innovations he brought to the lithotomy operation is a portable lithotomy table he developed to make the operation easier. Because the "perineal lithotomy", common in 17th-century France, was very difficult to access for large bladder stones, Jacques discovered a new approach to the bladder floor and was among the first to perform lateral lithotomy, which allowed wider access to the bladder neck and facilitated the removal of bladder

⁵¹ Mazhar Osman Uzman, *Psychiatria*, Kader Publications, İstanbul 1947, p.253-254.

⁵² Roy Porter, *Madness: A Brief History*, Oxford University Press, New York 2002, p.60.

⁵³ Zeki Tez, *Meslekler Tarihi Eskiçağdan Günümüze Zanaatsal ve Sanatsal Uğraşlar*, p.104.

⁵⁴ Andrew Wear, *Knowledge and Practice in English Medicine, 1550-1680*, Cambridge University Press, 2000, p.26.

⁵⁵ Roy Porter, *Kan Revan İçinde Tıbbın Kısa Tarihi*, p.119.

⁵⁶ Kudret Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Publications, İstanbul 2020, p.357.

⁵⁷ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, p. 121.

⁵⁸ Encyclopædia Britannica, "Hippocratic Oath", <https://www-britannica-com.translate.goog/topic/Hippocratic-oath>, Date of Access: 27.01.2022; "I will not cut, indeed not even sufferers from stone, and I will keep apart from men engaging in this practice."

stones. His reputation in the public was because while a normal lithotomy operation takes around 20-30 minutes, Jacques can perform this procedure in 1-2 minutes at most. In addition to these, Jacques, who has a religious personality, received a small amount from the patients in exchange for the operation. So there was no reason why he should not gain fame among the 17th century lithotomists. In this period, when antiseptics are not yet used, it is also important to disinfect their tools and hands with rose oil. It is known that Frère Jacques performed about 5000 lithotomies in 30 years.⁵⁹

In the 17th century, it is seen that new instruments were used in surgical treatment methods and that they were open to innovations. This innovation showed itself in obstetrics as well. In past cultures, childbirth was an event that women had traditionally had. Therefore, male midwives were not very common in history. In the 17th century, we see educated male midwives taking part in births alongside female midwives. Male midwives gave birth with their equipment for more risky births that could not be done by female midwives, especially those who could use technical tools. One of the things that caught my attention is that the tool called forceps⁶⁰ was used for the first time in the 17th century in the European History of Science and Medicine books.⁶¹ But forceps were already used for various operations in Indian civilization and the medieval Islamic world.⁶² However, it is important in terms of its first use and development in Europe, as it is very close to the form used today.⁶³

In ancient civilizations, the process of taking a baby from the womb of a dead mother was frequently applied, while the taking of a baby from a living body took place for the first time in the 16th and 17th centuries. Jacob Nufer, who gained his skill in using a knife by castrating farm animals to make a living, performed the first cesarean section in a live mother in about 1500 years.⁶⁴ In the 17th century (1610), one of the first cesarean sections recorded in the history of medicine was performed.⁶⁵ As can be seen, in this century, when new instruments were used in obstetrics, traditional methods were abandoned, and male midwives were encountered, baby care has gradually transformed.

On the one hand, I have said that while new scientific developments are taking place both in other sciences and in the field of medicine, the profile of the person who treats varies. While there are people who treat from barber-surgeons to male midwives in this "new" scientific environment, on the other hand, we see a 17th century image that has not completely gotten rid of superstitions. The idea that patients miraculously healed through contact, thanks to the "healers" who treat them—even with support from some Royal Society members—has also remained steadfast. One of these healers, Valentine Greatrakes (1628-1683), was an Irish faith healer who claimed to heal people by rubbing their hands on sick areas. It was astonishing that Greatrakes treated ailments such as eczema, asthma, headaches and rheumatism. His most famous supporter was Robert Boyle, who said he believed in the miracles of Greatrakes and contributed greatly to the development of the field of chemistry in the Scientific Revolution. However, some physicians tried to explain the miracles of Greatrakes scientifically arguing that partial healings could occur because it accelerated blood circulation.⁶⁶

4. Treatment with Scientific Revolution Sciences

As I mentioned in the previous sections, the medicine of the Scientific Revolution period was influenced by the newly developing sciences as well as being blended with the knowledge of the past. The handling of the human body as a mechanical entity, which I discussed in the introduction, is related to the "iatro-physics" movement. The aim of this idea, which reached its zenith with Giorgio

⁵⁹ Jacques P. Ganem and Culley C. Carson, "Frère Jacques Beaulieu: From Rogue Lithotomist To Nursery Rhyme Character", *The Journal of Urology*, Vol. 161, April 1999, p.1067-1069.

⁶⁰ Forceps: A tong-like instrument used to pull the baby out during a difficult delivery.

⁶¹ Roy Porter, *Kan Revan İçinde Tıbbın Kısa Tarihi*, p.124; Clifford D. Conner, *Halkın Bilim Tarihi Madenciler, Ebeler ve Basit Tamirciler*, (Translator Zeynep Çiftçi Kanburoğlu), Tübitak Publications, Ankara 2013, p.381.

⁶² Ali Haydar Bayat, *Tip Tarihi*, p. 98, 223.

⁶³ Steve Parker, *Tip*, (Translator Feride Nilgün Aras), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2008, p.26-27.

⁶⁴ Clifford D. Conner, *Halkın Bilim Tarihi Madenciler, Ebeler ve Basit Tamirciler*, p.325.

⁶⁵ Kudret Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, p.301.

⁶⁶ Allison P. Coudert, *Religion, Magic, and Science in Early Modern Europe and America*, Praeger Publications, California 2011, p.49-53.

Baglivi's (1668-1707) *De praxi medica* (1696), was to explain the functions of the human body by basing it on the laws of physics.⁶⁷ The use of physics on the human body was tried to be used in various treatments at the end of the 17th century and in the 18th century, thanks to the storage of electricity. While the idea that electricity is purified from harmful body fluids because it dilutes the blood by increasing blood circulation, it has become widespread among physicians who think that they can heal a tooth aching or deaf person by giving electricity. It was also thought that electricity would help with labor pains and kidney pains.⁶⁸

Just as physics was used to explain and treat the functioning of the human body, chemistry had the same ability to explain and treat the human body. Especially with Paracelsus, a current called "iatrochemistry", combining medicine with alchemy, emerged in the treatment of diseases. In the view of iatrochemistry, the human body is basically composed of chemical substances, and therefore, the effect of chemical drugs prepared "specifically for the disease" in the treatment of diseases is emphasized.⁶⁹ In fact, in the sixteenth and seventeenth centuries there was no new development in the idea of making medicine from metals and minerals. Since ancient times, herbal and animal extracts were used in the treatment of diseases. Especially on this subject, Dioscorides's *Materia Medica* has been used as a reference work for many centuries in terms of the herbal, animal and mineral drugs it contains.⁷⁰ Likewise, medieval Islamic physicians also applied to many chemical drugs during the treatment process.⁷¹ The main development in this regard in early modern Europe is the philosophical background in the use of chemicals.⁷²

Advocates of iatrochemistry, Paracelsus being the pioneer, opposed the ancient drugs that healed everything and consisted of innumerable components, and suggested drugs consisting of one substance.⁷³ Van Helmont, who thought that the components of the drugs should be prepared in the right proportion, prepared special prescriptions containing mercury. Iatrochemistry became very popular in aristocratic and courtly circles, gaining more ground in university medical curricula, and chemistry began to be taught by doctors. Chemistry physicians made the first attempts to gain a respectable place in society and to become an autonomous community in England in the 17th century.⁷⁴ It should not be wrong to say that physicians who advocate iatrochemistry played a role in the increasing importance of chemistry (in the 19th century, it will be used extensively in industry and new elements will be discovered one after another).

Conclusion

The Scientific Revolution process is a period in which developments that are generally associated with astronomy and mathematics, and which undoubtedly changed the whole world, were experienced in these sciences. For this reason, in general science history books, we usually do not come across much about other sciences in this period. The subject of the paper is how medical progress took place during the scientific revolution and how it was affected. Therefore, the science of medicine, which I have tried to convey mostly through the human body, has shown that it adheres to the traditional knowledge from the past as much as it was influenced by other sciences developed in its period. In this respect, Zodiac man diagrams, which were popular in the Middle Ages and lost their popularity later, came to the fore again with the development of astronomy. Medical science, which is quite intertwined with other developing sciences, has also remained in mutual interaction with physics and chemistry. The mechanical philosophy, which had a significant impact on the period,

⁶⁷ Alain Corbin, Jean- Jacques Courtine, Georges Vigarello, *Bedenin Tarihi 1 Rönesanstan Aydınlanmaya*, p.476-477.

⁶⁸ Zeki Tez, *Fiziğin Kültürel Tarihi*, Doruk Publications, İstanbul 2008, p. 153-163.

⁶⁹ Zeki Tez, *Bilimde ve Sanayide Kimya Tarihi*, Nobel Akademik Publications, Ankara 2020, p.153.

⁷⁰ R. Vedat Yıldırım, *Dioscorides'in Materia Medica'sı ve Türk-İslâm Tabâbeti*, İstanbul University Health Sciences Institute, Master Thesis, İstanbul 2002, p. 31.

⁷¹ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, p.222.

⁷² Bruce T. Moran, "A Survey of Chemical Medicine in the 17th Century: Spanning Court, Classroom, and Cultures", *Pharmacy in History*, 1996, Vol. 38, No. 3, p.121.

⁷³ Stephen F. Mason, *Bilimler Tarihi*, p. 207.

⁷⁴ In London, they advocated the use of chemical drugs, pioneered by continental physicians such as the Society of Chemical Physicians (1665-1666) Paracelsus (1493-1541) and Jan Baptista van Helmont (1580-1644).

was also applied on the human body and supported by many philosophers and physicians. Chemistry and physics have been used for treatments as well as to explain the workings of the body.

There were no definite results for the treatment of the epidemic diseases of the period, but they tried to prevent the spread of contagion by applying quarantine for diseases such as plague, which are known to be contagious. Swellings in patients with bubonic plague were usually drained by barber-surgeons and the patient was relieved, albeit for a short time. Newton, who coincided with one of these epidemics, is also important in terms of being in quarantine and conducive to writing the most important works of his life.

In this period, it can be mentioned that there were various occupational groups that performed treatments. At the top of these are the barber surgeons, who later tried to prove their existence in universities. The 17th century both enabled this profession from the past to reach its peak and witnessed surgeons trying to get rid of barbering towards the end of the century. Barber-surgeons, who tried to show the prestige of their surgical operations, one of them is Frère Jacques, whom I mentioned in the paper, have led to the development of surgery by combining their practical knowledge with the new techniques they have developed. In addition to barber-surgeons, ordinary people were able to receive treatment thanks to healers, specialists in more specific fields, which we can call itinerant surgeons, and midwives. Just as new sciences and understandings such as mathematics, physics and astronomy were not accepted in universities, new methods in the field of medicine were not accepted in universities. Physicians' training as a medical client with traditional methods and avoidance of operations prevented the emergence and teaching of new understandings in medical faculties. For this reason, some professional groups related to medicine, such as barber-surgeons and physicians using iatrochemistry, a new view of the period, needed to establish associations outside of universities. This is similar to the fact that natural philosophers organized outside the university have established institutions such as the Accademia Del Cimento, the Royal Society, and the Académie des sciences, since modern sciences cannot find a place in universities and new knowledge cannot be discussed.

It would not be wrong to say that the knowledge of anatomy from the Renaissance continued during the Scientific Revolution, and that this knowledge of anatomy was transferred to the Age of Enlightenment, and that it is a medical science that could not get rid of superstitions, spells and miracles. In this respect, it is possible to say that it would be wrong to talk about a completely scientific medical science, since new knowledge and traditional understanding are intertwined. However, barber-surgeons, military surgeons, and other professions are seen as low-level professions of medicine, who are seen as uneducated and ignorant, should be seen as part of the scientific revolution process as they seek to advance surgery.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

Bibliography

- ACKERKNECHT, Erwin H., “From Barber-Surgeon To Modern Doctor”, *Bulletin of the History of Medicine*, Winter 1984, Vol. 58, No. 4, pp. 545-553.
- BASALLA, George, “William Harvey and the Heart As a Pump” *Bulletin of the History of Medicine*, September-October, 1962, Vol. 36, No.5, pp. 467-470.
- BAYAT, Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2010.
- CHAMBERLAND, Celeste, “Honor, Brotherhood, and the Corporate Ethos of London’s Barber-Surgeons’ Company, 1570-1640”, *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, July 2009, Vol. 64, No.
- CONNER, Clifford D., *Halkın Bilim Tarihi Madenciler, Ebeler ve Basit Tamirciler*, (Translator Zeynep Çiftçi Kanburoğlu), Tübitak Publications, Ankara 2013.
- CORBIN, Alain, Jean- Jacques Courtine, Georges Vigarello, *Bedenin Tarihi I Rönesanstan Aydınlanmaya*, (Translator Saadet Özen), Alfa Publications, İstanbul 2021.
- COUDERT, Allison P., *Religion, Magic, and Science in Early Modern Europe and America*, Praeger Publications, California 2011.
- ÇETİN, Mehmet and Recep Kök, “Askeri Devrim Bağlamında Batı Savaş Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Journal*, 2015, Year. 3, Vol. 3, No. 4, pp. 1-25.
- DESCARTES, René, *Felsefenin İlkeleri*, (Translator Mesut Akın), Say Publications, İstanbul 2017.
- DICKIE, Francis, “Ambroise Pare: A Barber's Apprentice Who Became the Greatest Surgeon of His Time”, *The American Journal of Nursing*, October 1931, Vol. 31, No. 10, pp. 1143-1146.
- DİKEÇLİĞİL, Özlem, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Miskinler Üsküdar Miskinler Tekkesi’nin Sosyal ve İktisadi Etkileri*, Kitabevi Publications, İstanbul 2017.
- EMİROĞLU, Kudret, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Publications, İstanbul 2020.
- ERDOĞAN, Meral, *18. Yüzyılın Sonu 19. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti’nde Veba Yılları (İzmir Örneği)*, Eskişehir Osmangazi University Social Sciences Institute, Master Thesis, Eskişehir 2017.
- FARA, Patricia, *Bilim Dört Bin Yıllık Bir Tarih*, (Translator Aysun Babacan), Metis Publications, İstanbul 2021.
- GANEM, Jacques P. and Culley C. Carson, “Frère Jacques Beaulieu: From Rogue Lithotomist To Nursery Rhyme Character”, *The Journal of Urology*, Vol. 161, April 1999, pp. 1067-1069.
- GÜNERGUN, Feza, “Osmanlı Donanma Gemilerinin İlaç Sandıkları: Ondokuzuncu Yüzyıl Başına Ait Bir Araştırma”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Journal*, (2009-10), Vol. 11, No. 1-2, pp. 235-258.
- HOFFMAN, Philip T., *Avrupa Neden Dünyayı Fethetti?*, (Translator Mihriban Doğan), Say Publications, İstanbul 2019, p. 173-179.
- MACCORMAC, Sir William, “The Company of Barber and the Royal College of Surgeons of England”, *The British Medical Journal*, Mar. 30, 1901, Vol. 1, No. 2100, pp.781-782.
- MASON, Stephen F., *Bilimler Tarihi*, (Translator Umur Daybelge), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019.
- MCGREW, Roderick E. (Ed.), “Barber-Surgeons”, *Encyclopedia of Medical History*, McGraw-Hill Book Company, New York 1985, pp.30-31.
- MORAN, Bruce T., “A Survey of Chemical Medicine in the 17th Century: Spanning Court, Classroom, and Cultures”, *Pharmacy in History*, 1996, Vol. 38, No. 3, pp. 121-133.
- PARKER, Geoffrey, *Askeri Devrim Batı’nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, (Translator Tuncay Zorlu), Küre Publications, İstanbul 2018.
- PARKER, Steve, *Tıp*, (Translator Feride Nilgün Aras), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2008.

- PELLING, Margaret, Margaret, *The Common Lot: Sickness, Medical Occupations and the Urban Poor in Early Modern England*, Longman, London and New York 1998.
- PORTER, Roy, *Kan Revan İçinde Tıbbın Kısa Tarihi*, (Translator Gürol Koca), Metis Publications, İstanbul 2016.
- PORTER, Roy, *Madness: A Brief History*, Oxford University Press, New York 2002.
- RONAN, Colin A., *Bilim Tarihi Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişimi*, (Translator Ekmeleddin İhsanoğlu and Feza Günergun), Tübitak Publications, Ankara 2003.
- SARTON, George, *Leonardo Da Vinci*, (Translator Yavuz Unat), Muhayyel Publications, İstanbul 2019.
- SCHIVELBUSCH, Wolfgang, *Keyif Verici Maddelerin Tarihi Cennet, Tat ve Mantık*, (Translator Zehra Aksu Yilmazer), Kırmızı Kedi Publications, İstanbul 2020.
- SHAPIN, Steven, *The Scientific Revolution*, The University of Chicago Press, London 1998.
- SHERMAN, Irwin W., *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*, (Translator Emel Tümbay and Mine Anğ Küçükler), Türkiye İş Bankası Kültür Publications, İstanbul 2017.
- TEZ, Zeki, *Bilimde ve Sanayide Kimya Tarihi*, Nobel Akademik Publications, Ankara 2020.
- TEZ, Zeki, *Fiziğin Kültürel Tarihi*, Doruk Publications, İstanbul 2008.
- TEZ, Zeki, *Meslekler Tarihi Eskiçağdan Günümüze Zanaatsal ve Sanatsal Uğraşlar*, İnkılâp Publications, İstanbul 2016.
- UZMAN, Mazhar Osman, *Psychiatria*, Kader Publications, İstanbul 1947.
- WEAR, Andrew, *Knowledge and Practice in English Medicine, 1550-1680*, Cambridge University Press, 2000.
- WESTFALL, Richard S., *Modern Bilimin Oluşumu*, (Translator İsmail Hakkı Duru), Alfa Publications, İstanbul 2015.
- WESTFALL, Richard S., *Newton: Isaac Newton'ın Biyografisi*, (Translator Orhan Düz), Alfa Publications, İstanbul 2018.
- WITHEY, Alun, *Concerning Beards: Facial Hair, Health and Practice in England, 1650-1900*, Bloomsbury, London 2021.
- YILDIRIM, R. Vedat, *Dioskorides'in Materia Medica'sı ve Türk-İslâm Tabâbeti*, İstanbul University Health Sciences Institute, Master Thesis, İstanbul 2002.
- YOUNG, Sidney, *The Annals of The Barber-Surgeons of London*, Blades, East & Blades, London 1890.

Web Sites

- Princeton University, “Zodiac Man”, https://www.princeton.edu/~his291/Zodiac_Dude.html Date of Access: 23.01.2022.
- Encyclopædia Britannica, “Thomas Sydenham”, <https://www.britannica.com/biography/Thomas-Sydenham>, Date of Access: 25.01.2022.
- Encyclopædia Britannica, “Hippocratic Oath”, <https://www-britannica-com.translate.goog/topic/Hippocratic-oath>, Date of Access: 27.01.2022.

Additional

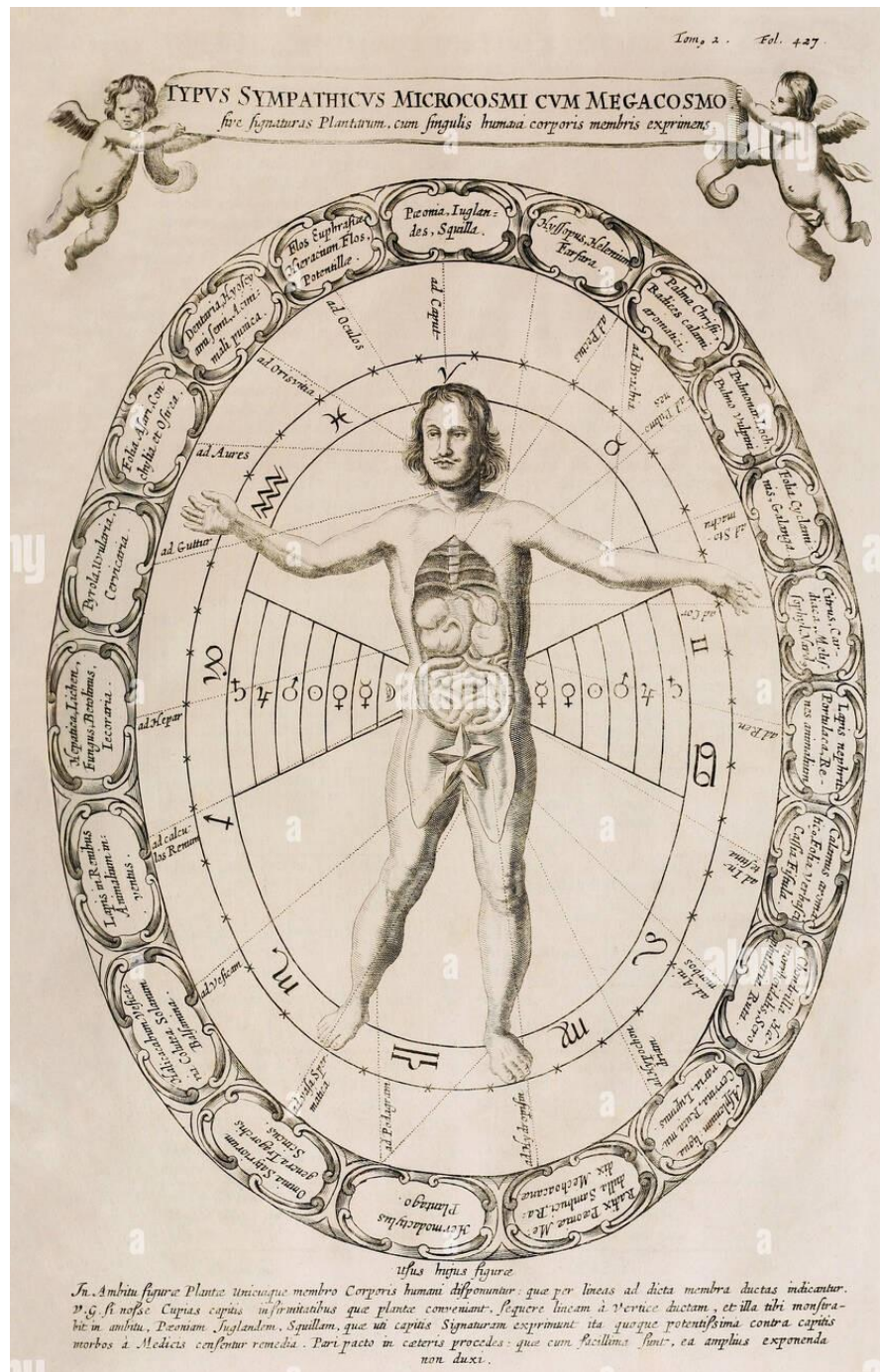

Image I. Zodiac Man Diagram

Image II. Painter Jan Steen – *Quack Doctor* (1651)

Image III. *A barber-surgeon in the 17th century.*

Image IV. Image representing the transition from female midwives to male midwives. It is possible to see the tool called forceps mentioned in the article on the upper left of the male midwife.

Image V. A drawing showing the state of the great plague epidemic (1665-1666) in England.

Image VI. *A madness stone removal operation in the 17th century. Painter Jan Steen – Cure of the Folly (1679)*

Image VII. *A madness stone removal operation in the 17th century. Painter Pieter Jansz Quast – Die Stein Operation (1630)*

VIII. *Amputation procedure performed by a military surgeon on the battlefield.*

MEMLÛK SULTANI I. BAYBARS’IN HOSPİTAL ŞÖVALYELERİ İLE İLİŞKİLERİ THE RELATIONS OF BAYBARS I. THE SULTAN OF MAMLUK, WITH HOSPITAL KNIGHTS

Zeynep GÜNGÖR*

ÖZ

Memlûk Sultanı I. Baybars, İslam dünyasının Moğol ve Haçlı saldırıları karşısında zor duruma düştüğü günlerde hüküm sürmüş bir sultandır. Hal böyleyken hem Haçlılara hem de Moğollara karşı galibiyetler kazanarak, yeni kurulmuş olan devletini ayakta tutmak zorunda olması, O’nu tarihin en önemli şahsiyetlerinden biri haline getirecek galibiyetlerinin de kaynağı olmuştur.

Sultan Baybars, İslam topraklarını Haçlılardan tamamen temizlemek için sadece askeri başarının yeterli olmayacağını farkında olduğundan hüküm sürdüğü süre zarfında diplomatik adımlara da önem vermiştir. Baybars döneminde yapılan anlaşmalar incelendiğinde bu durum açıkça görülebilmektedir. Baybars, Haçlılar ile yakın temasta bulunurken özellikle Akdeniz ticareti konusuna da önem vermektedir. Bundan dolayı barış anlaşmalarında ticari konulara da yer veren Sultan, vergi imtiyazları sağlayarak Memlûk devletinin Akdeniz ticaretinden gerekli payı alması için çaba gösteriyordu.

Hospital tarikatı, Amalfililer tarafından Kudüs’e giden hacıları koruyan şövalyeler olarak ortaya çıkmış ve Kudüs Haçlı Krallığı’nın kendilerine verdiği topraklara yerleşerek zamanla kiliseye dayalı şövalyelik kurumu haline gelmişlerdir. Hospital şövalyelerinin Haçlılar arasında zamanla ayrı bir yer edinmesi, Baybars’ın onlara karşı izleyeceği siyaseti de ayrı olarak ele almasını gerekli kılmıştır. Çalışmamızda Sultan’ın Hospital şövalyeleri ile ilişkileri izaha çalışılacak ve 1267 ve 1271 tarihli iki anlaşmanın hükümleri verilecektir. Anlaşma hükümleri ile Baybars’ın şövalyelere karşı uyguladığı siyaseti de açıklanacaktır.

ABSTRACT

Mamluk Sultan Baybars is a sultan who ruled in the days when the Islamic world was in a difficult situation against the Mongol and Crusader attacks. In this case, the fact that he had to keep his newly established state alive by winning victories against both the Crusaders and the Mongols was also the source of his victories that would make him one of the most important figures in history.

Sultan Baybars also gave importance to diplomatic steps during his reign, as he was aware that military success alone would not be enough to completely clear the Islamic lands from the Crusaders. This situation can be clearly seen when the agreements made during the Baybars period are examined. While Baybars was in close contact with the Crusaders, he also gave importance to the Mediterranean trade. For this reason, the Sultan, who also included commercial issues in the peace agreements, was making efforts for the Mamluk state to get the necessary share from the Mediterranean trade by providing tax concessions.

Hospital sect emerged as knights protecting the pilgrims going to Jerusalem by the Amalfis and settled in the lands given to them by the Crusader Kingdom of Jerusalem, and over time they became a church-based knighthood institution. The Hospital knights' gaining a separate place among the Crusaders over time required Baybars to consider the policy he would follow against them separately. In our study, the relations of the Sultan with the Knights of the Hospital will be tried to be explained and the provisions of the two agreements dated 1267 and 1271 will be given. The terms of the agreement and the policy of Baybars against the knights will also be explained.

Anahtar Kelimeler

Baybars, Hospital, şövalye, Akka, Safed, Hisnül-Ekrad

Keywords

Baybars, Hospital, Knight, Akka, Safed, Hisnül-Ekrad

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, zeynepgungormez@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6320-1462.

Geliş Tarihi/ Received:15/08/2022

Kabul Tarihi/ Accepted:27/08/2022

Yayın Tarihi/ Published:27/09/2022

Giriş

Kıpçak Türklerinden olan Baybars, tam tarihi bilinmemekle birlikte 1223 yılında Deşt-i Kıpçak'ta doğmuştur. Mavi gözlü ve esmer tenlidir¹. Tahminen 14 yaşlarında genç bir delikanlı iken Moğol istilasına uğrayan kabilesi ile yerlerinden edilmiş ve süt kardeşi ile birlikte esir tüccarlarının eline düşmüştür. Baybars, ilk olarak Sivas'a, buradan Halep pazarına getirilmiş ve Halep'ten de Dımaşk'a getirilerek satılmıştır. Daha sonra kendisine de adını verecek olan efendisi Aytekin el-Bundukdarî, Baybars'ı satın almış ve bir süre sonra onu Hama Eyyubîlerinden el-Melik Mansur'a satmak istemiştir. Fakat el-Melik Mansur'un annesi, Baybars'ı görünce O'nun esmer tenli ve gözlerinin gök mavisi olmasını hayırlı saymamıştır. Bunun üzerine el-Melik Mansur, Baybars'ı satın almaktan vazgeçmiştir².

Uzun bir süre el-Bundukdarî himayesinde kalan Baybars, 1246 yılında Eyyubî Sultanı Melikü's-Salih'e intikal etti çünkü Sultan, borçlarından dolayı el-Bundukdarî'nin mallarını müsadere ettirmişti. Baybars'a bu tarihten sonra, Bundukdarî veya es-Salihi de denilmiştir³. Baybars, zeki ve güçlü kuvvetli bir genç olması sebebiyle kısa sürede Sultanın dikkatini çekmiş ve bu özellikleri itibarıyla, satın alındıktan bir süre sonra Bahriye sınıfına dahil edilmiştir. Baybars, burada askeri eğitimini tamamladıktan sonra kısa zamanda kendini göstererek Bahriye Memlûklarının başarılı askerleri arasına girmiştir⁴.

Baybars'ın Mısır'a gelişi ve tahta geçiş sürecinden aşağıda bahsedilecek olup, onun döneminin siyasi olayları kadar önemli olan diplomatik ilişkilerinden biri olan Hospital Şövalyeleri ile olan anlaşmalarına detaylıca yer verilecektir.

Hospital şövalyeleri, hac ibadeti için Kudüs'e giden hacılara muhafızlık yapmak amacıyla Amalfililer tarafından kurulmuş bir tarikattır. Haçlı seferleri ile Kudüs'te Haçlı Krallığı'nın kurulması ve burada şövalyelere toprak verilmesi onların teşkilatlanmasını hızlandırmıştır⁵. Hristiyanlar arasında Hac ziyaretlerinin artış göstermesine paralel olarak Hospital şövalyelerinin de sayıları artmıştır⁶.

Hospital şövalyelerinin bilinen ilk üstadları Peter Gerard idi. Kudüs'te Kutsal Mezar kilisesinin hemen yanına inşa ettikleri manastır ve misafirhanede konaklayan Hristiyan hacılara refakat eden, hasta ve fakir olanların ihtiyaçlarını karşılayan bu şövalyeler Haçlı Seferlerinin başlaması ve Kudüs Haçlı Krallığı'nın kurulması neticesinde farklı bir boyut kazanmışlardır. Bu dönemde Hospital tarikatı, büyük bir manastır ve katedrale sahip oldukları gibi kendilerini Aziz Vaftizci Yahya'ya (Saint Jean Baptizt) adanmıştır. Hospitallerin Snt Jean şövalyeleri olarak anılmaları da bununla ilgilidir⁷.

Hospital şövalyelerinin askeri bir güç haline dönüşmesi Haçlı krallarının teşviki ile olmuştur. Çıkış noktasında Hristiyan hacıları koruyan bu şövalyeler zamanla bütün Haçlıların koruyucusu haline dönüşmüştür. Kudüs Kralı, II. Baudouin, Hospital şövalyelerine toprak hibe etmişti⁸ ve miktarı sürekli artacak olan bu topraklar onların başlıca gelir kaynağını oluşturmaktaydı. Tarikatın diğer gelir kaynaklarını, bağışlar ve hacılar aracılığıyla yapılan ticari faaliyetlerden elde edilen gelirler oluştuyordu⁹.

Hospital tarikatının Papa ile olan ilişkileri de oldukça iyiydi hatta 1131 yılına Papa II. Paschal tarafından tanınan bu tarikat resmi bir hüviyet kazanmıştır. Hospital şövalyelerinin savaşçı kimlikleri de oldukça etkiliydi ki onlar kendilerine benzer nitelikteki diğer bir tarikat olan Tapınak şövalyelerine

¹ İbni Tagrıberdi, *En-Nücumü'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, Çev. A. Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s.41.

² İbn Şeddad, *Baybars Tarihi, Al-Melik Al Zahir (Baybars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, Çev. Ş. Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. XII.

³ Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, İSAR Yayınları, İstanbul 2009, s.9-11.

⁴ Makrizi, *Kitabü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, Neşr. Muhammed Mustafa Ziyade, Kahire 1957, I, s. 333.

⁵ Malcolm Barber, *Yeni Şövalyelik: Tapınak Tarikatının Tarihi*, Çev. Berna Ülker, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2006, s.58-59

⁶ Ebru Altan, "Templier Ve Hospital Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleten*, C. 66, S. 45, 2002, s.87

⁷ Jonathan Riley Smith, *Templars and Hospitallers as Professed Religious in the Holy Land*, University of Notre Dame Press, Indiana 2010, s.16.

⁸ Ramazan Şeşen, "Dâviyye ve İsbîtiyye", *DİA*, C.IX, İstanbul 1994, s.19.

⁹ Sean Martin, *The Knights Templar*, Pocket Essentials, 2004, s.48.

de destek vermişlerdir¹⁰. Ancak bu destek, karşılığını aksi yönde göstermiş ve kısa sürede bu iki kiliseye dayalı şövalyelerin rekabeti baş göstermiştir¹¹. 1291 yılında Akka'nın Memlûklar tarafından alınmasından sonra Hospital şövalyeleri önce Kıbrıs'a ardından da Rodos'a geçerek burada faaliyetlerini sürdürmüşlerdir¹².

1. Saltanat Yolunda Rükneddin Baybars

Baybars'ın esir olarak satılması ve Eyyubî sarayına intikal edene kadar yaşadığı olaylardan bahsettik. Melikü's-Salih'in ölümünden sonra Eyyubî devletinin yaşadığı siyasi karışıklık içerisinde de Baybars karşımıza çıkmaktadır. Melikü's-Salih'in ölümüyle birlikte yönetim geçici olarak karısı Şecerüddür'e verilmişti. Sultanın oğlu Turanşah'ın el-Cezire'den gelmesi beklenirken Haçlılar Dimyat'ı ele geçirmişlerdi. Baybars tam bu dönemde yanındaki pek çok komutanı ile Haçlılar üzerine büyük bir hareket düzenledi ve Haçlıları bozguna uğratarak aralarında Fransa Kralı IX. Louis'in de bulunduğu çok sayıda esir aldı. Baybars'ın bu başarısı tahta geçen Turanşah tarafından ödüllendirileceği yerde tam aksine neredeyse cezalandırıldı diyebiliriz çünkü Baybars bulunduğu mevkiden uzaklaştırıldı.

Turanşah Baybars ve arkadaşlarının yerine önemli vazifelere beraberinde getirdiği adamlarını yerleştiriyordu . Bu durum elbette ki hem Baybars'ın hem de arkadaşlarının hoşuna gitmemişti ve Turanşah'a cephe alınmasına sebep olmuştu. Turanşah'ın daha ileriye giderek Memlûk ocağını kapatacağı yerine başka bir teşkilatlanma yapacağı haberinin dolaşması Baybars ve arkadaşlarını oldukça üzmüştü. Şecerüddür ise her fırsatta Memlûkları tahrik ediyor ve Turanşah'ın tahtan indirilmesi fikrini dile getiriyordu. 30 Nisan 1250 günü Baybars'ın önderliğinde bir grup Turanşah'a saldırdı ve onu öldürdüler. Ancak bu olay Eyyubîler için büyük bir problemi başlattı. Eyyubî tahtına kim geçecekti? El-Melikü's-Salih'in tek varisi Turanşah idi. Memlûkların desteğini alan Şecerüddür Eyyubî tahtına geçti. Ancak bir kadının Sultan oluşu Türkler açısından değilse bile halifelik nezdinde alay konusu oldu. Halife durumu onaylamadığı gibi, Memlûkler'e alay edici ifadeler içeren bir mektup gönderdi . Bu durum neticesine taht için yeni bir çözüm arayışı içine girildi ve emirler arasından İzzeddin Aybeg ile Şecerüddür evlendirildi. Eyyubî soyundan 6 yaşındaki Musa b. Yusuf, el-Melikül Eşref ünvanı verilerek sultan ilan edildi ve Aybeg ise ona naip olarak tahta geçmiş oldu .

Aybeg tahta Baybars'ın desteği ile geçmiş olsa da O'nun ve diğer Memlûkların kendisine ayak bağı olacağını düşündüğünden onlara karşı bazı suikast planları yapmaya başladı. Baybars durumu öğrenince yanına aldığı adamları ile birlikte Mısır'ı terk etti. Mısır'dan kaçan bazı Memlûkların Anadolu Selçuklu Devleti'ne sığındığı da bilinmektedir. Aybeg, Memlûk baskısından da kurtulunca son hamle olarak Musa b. Yusuf'u bertaraf ederek kendisini sultan ilan etmiştir .

Baybars, önce Eyyubîlerin Dimaşk kolunu yöneten el-Melik Nasır'ın hizmetine girdi daha sonra buradan ayrılarak etrafındakiler ile birlikte Kerek'e el-Adil'in yanına iltica etti. Burada azmi ve askeri mahareti ile kendisini sevdirek her geçen gün kuvvet toplayan Baybars'ın tek hedefi Aybeg'den intikamını almaktı. Kerek yakınlarında bulunan Franklar üzerine hareket eden Baybars Akka'ya kadar uzanan sınırda Haçlılara karşı önemli galibiyetler kazandı .

Mısır'dan kaçan diğer Memlûk grupları ise Kerek'e gelerek Baybars'ın hizmetine giriyorlardı. Sayıları her geçen gün artan Memlûkların Mısır yönünde askeri bir harekâta hazırlandıkları çok belliydi. Ancak 1258 yılında gerçekleşen bu hareket başarısızlıkla sonuçlandı.

Aybeg, Mısır'da Memlûk otoritesini bitirmişti ve bu durum onlardan güç alan eşi Şecerüddür'ün hiç hoşuna gitmemişti ve Aybeg'i hamamda olduğu bir sırada adamlarına katletti. Ancak planladığı gibi olmadı ki Aybeg'in 15 yaşlarındaki oğlu Nureddin Ali'yi tahta geçirmek isteyen adamları, Şecerüddür'ü öldürdüler ve Nureddin Ali tahta geçirdi. Atabeg olarak da Seyfeddin Kutuz atandı. Kutuz için atabeg olmak sevineceği bir görev değildi. Uzun süredir taht adına önemli işler yapan ve kendisini tahta layık gören Kutuz, derhal tuzak ve entrikalar ile tahtı ele geçirmeyi başardı .

Kutuz'un saltanatı Moğol istilalarının en faal zamanına denk geliyordu ki Moğollar, Bağdat'a girmişler ve Abbasi hilafetine son vermişlerdi. Onları durdurmak Mısır'a ulaşmalarına engel olmak Kutuz için hayati önem taşıyordu. Bu sebeplerden derhal harekete geçerek büyük bir ordu hazırlığına

¹⁰ Jean Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Özge Özdemir, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s.409-410.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Helen Nicholson, *The Knights Hospitaller*, The Boydell Press, United Kingdom 2002.

¹² David Abulafia, *Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s.412

girişti. Moğolların farkında olan sadece Kutuz değildi. Baybars da sürekli olarak el-Melik Nasır'ı uyarıyor hatta O'na Moğollarla savaşılabileceğini söylüyordu. Moğollar 24 Ocak 1260 günü Haleb'e geldiler.

Baybars, Moğolların Halep baskınının ardından Mısır'a geri dönerek Kutuz'un hizmetine girdi. Suriye civarındaki halkın çoğu da Moğollardan kaçarak Mısır'a göç ediyordu. Moğol tehlikesi ile ortaya çıkan panik ortamında Baybars gibi güçlü bir komutanın Mısır'a gelmesi büyük bir sevinç yaratmıştı. Kutuz, bu duruma çok sevindiği için onu Kahire dışında karşıladı ve pek çok ikram ve ihsanlarda bulundu ve iktalar dağıttı.

Baybars Memlûk ordusuna öncü komutan tayin edildi. 3 Eylül 1260 günü Ayn Calut denilen yerde ordular karşılaştılar. Baybars şanına şan katacak büyük bir zafer kazandı. Moğol ordusunun büyük çoğunluğu kılıçtan geçirildi ve bu zaferle Moğolların Müslüman topraklarında ilerlemesine de engel olundu. Ancak kısa sürede Baybars ile Kutuz'un arası açılmıştı ve Baybars Kutuz'u öldürdü. Haberi duyan emirler tek tek Baybars'a biat ederek onu Memlûk Sultanı ilan ettiler. Tahta geçtiğinde Baybars "Melik ez-Zâhir" lakabını aldı.

Baybars'ın tahta geçmesi ordu içerisinde bir kısmı çok memnun ederken askerler içinde daha önce kendisine muhalefet etmiş olan diğer kısmı ise korkutmuştu. Baybars'ın intikam almasından endişe ediyorlardı. Ancak sultan intikam almak şöyle dursun askerlerin var olan borçlarını dahi affetti. Bu hamleyi sadece merhametli oluşu ile açıklamak onun siyasi zekasını göz ardı etmek olur. Baybars ordusunun tam desteğini kazanmayı planlamaktaydı ki ordu içerisinde cezalandırıp sonradan nefretini kazanacağı bir kitle yerine kendisine minnet borçlu olan sadık askerler bırakmak çok daha mantıklı idi.

Baybars askerlerinden sonra halkın sevgisini kazanmak gerektiğini de düşünüyordu ve aynı cömertliği halk için de gösterdi. Kutuz'ın Moğol seferi sırasında koymuş olduğu vergileri kaldırdı. Baybars'ın sadece ordu ve halkın sevgisini kazanması büyük bir sultan olmasına yetmeyecekti. Bütün İslam topraklarında kendisine itaat edilmesini istiyordu. Civar beldelerde çıkabilecek isyan hareketlerini önlemek için Halep, Gazze ve Kerek vilayetlerine ordu gönderdi.

2. Hospital Tarikatı İle İlk Temaslar

Papa II. Urbanus'un 18-28 Kasım 1095'te Clermont Konsili'nde yaptığı çağrı ile fiili olarak başlayan Haçlı Seferleri yaklaşık iki yüz yıl boyunca İslam dünyasını derinden etkilemiştir¹³. Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır topraklarına yayılan Haçlılar ile mücadele konusunda öne çıkan şahsiyetlerden biri olan Sultan Baybars, askeri başarılarının yanı sıra diplomatik sahada da zekasını kullanarak Haçlılarla mücadele etmiştir. Baybars ne tamamıyla savaş politikası takip etmiş, ne de onlarla tamamen sulh yapmıştır.

Baybars'ın Haçlı siyasetinin temelinde barış anlaşmaları önemli bir yer tutmaktadır. 1261 yılında Yafa Kontu İbelin ile anlaşma yapmıştır ki bu anlaşmanın temelinde Yafa'ya Dimyat üzerinden gönderilen buğday ve arpa ticareti yer almaktadır. Bu anlaşma ile eş zamanlı olarak Baybars, Ba'lebek üzerine saldırmış ve Haçlılara ait bu toprakları yağmalatmıştır. Bu hareket Haçlıları korkutmuş ve onlar da gelerek barış teklifinde bulunmuşlardır. Görüldüğü üzere Baybars barış anlaşmalarını siyasi bir koz olarak kullanmıştır¹⁴.

Haçlı mücadelesi noktasında zaman kazanmak istediğinde barış anlaşmalarına yönelen Baybars, şartlar istediği gibi olduğunda bu anlaşmaları bozan taraf olmaktan da çekinmemiştir. Örneğin 1263 yılında Haçlıların elindeki Kerek kalesine baskını sırasında da Baybars, barışı bozmasına bahane olarak Haçlıların esir mübadelesine uymadıklarını ve Müslüman tüccarların casuslukla suçlanmasını göstermiştir. Baybars Haçlıların bir araya gelerek birleşik büyük bir ordu hazırlamalarına mani olmak niyetinde olduğu için siyasetini bu bağlamda şekillendirmiştir.

Baybars'ın hakimiyetini ele aldıktan sonra Haçlılarla mücadele ile geçen saltanatı boyunca Hospital şövalyeleri ile de yakın temas içerisinde olması kaçınılmazdır. Hospitaller askeri hareketlerde Haçlıların yanında yer alırken, ticari faaliyetler başta olmak üzere parasal konular söz konusu olduğunda Baybars ile anlaşmanın yollarını aramışlardır. Arapça kaynaklarda "el-İsbîtâr"

¹³ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, Çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.80-85.

¹⁴ Makrizi, a.g.e., 464.

olarak geçen Hospital şövalyelerinin¹⁵ Baybars ile anlaşmak için yollar aramaları, Sultanın siyasi hamlelerinin başarıyla sonuçlandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Hospital Tarikatının toprak mülkiyetine sahip olmasının, onları farklı bir boyuta taşıdığından bahsetmiştik. Hospitaller tarikatının Haçlıları koruma vazifesini üstlendikten sonra pek çok kuşatma ve kale savunmasında etkin rol oynadıklarını görmek mümkündür. Ancak kendi toprakları arttıkça şövalyeler sadece Haçlılara destek vermek içi değil bir yandan da kendi topraklarını korumak için Baybars ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

Hospital şövalyelerinin hakimiyet sahası içerisinde Hısnü'l-Ekrad (Krak des Chevaliers) özel bir yere sahiptir. 1136 yılında Askalan'a yakın kaleleri ve 1144'te Trablus Kontu II. Raymond tarafından verilen Hısnü'l-Ekrad kalesini alan şövalyeler bu kaleleri idare merkezi olarak kullanmışlardır. Bu yerler ile sınırlı kalmayan şövalyeler kısa zamanda civar kaleleri de hakimiyetlerine almayı başarmışlardır¹⁶.

Şövalyelerin Haçlılar yanında savaşlara ve kuşatmalara katılarak başarılar kazanması onların şöhretini arttırsa da Haçlılar tarafından zaman zaman uğranan hezimetlerin müsebbibi olarak da görüldükleri olmuştur. Bu durum onların Haçlı fikrinden uzaklaşarak bağımsız hareket etmelerine ve Müslümanlar ile kendi maddi çıkarları doğrultusunda hareket ederek anlaşmalar yapmalarına vesile olmuştur. Makalemizde konu edeceğimiz anlaşmayı da bu bağımsızlaşma ekseninde değerlendirebiliriz. Ayrıca Hospitallerin Tapınak şövalyeleri ile olan rekabetleri de ticari sahaya aktarıldığından Müslümanlarla ilişkiler de bu noktada yön değiştirebilmektedir¹⁷. Bu durum, Hristiyan dünyasında iki örgüte yönelik büyük eleştirilerin doğmasına yol açmıştır. Şövalyelerin zenginleşmeleri yönünde itirazlar olmasa bile paralelinde Müslümanları da zenginleştirmeleri eleştirilerin asıl konusu olmuştur. Tapınak şövalyeleri özellikle ticari faaliyetlerden elde ettikleri gelirlerle oldukça zengindirler. Hospital Şövalyelerinin de en az Tapınak Şövalyeleri kadar zengin olduğunu söyleyebiliriz¹⁸. Üstelik Hospital şövalyelerinin hastaları iyileştirme yoksullara yardım etme gibi faaliyetleri devam ettiğinden halkın nazarında da daha iyi bir konumdadırlar.

Baybars hem iki tarikat arasındaki rekabeti körüklemiş hem de Haçlılar arasında ikilik çıkarma politikası güderek bir taraf ile anlaşma yaparken diğerine asker göndermiş, Haçlılar arasında olası birleşme/anlaşmalara engel olmuştur.

Suriye topraklarında Haçlıların hakim oldukları yerleri tek tek inceleyen Baybars dağınık bir halde bulunmalarını fırsata çevirmek istedi ve saldırılarını da bu yönde şekillendirdi. Yukarıda bahsedilen bu küçük çaptaki ani baskınlarla Haçlıların toparlanıp birleşmesine engel olan Baybars bu defa büyük askeri hareketlerin planını yapmaya başladı. Baybars'ın çok dikkatli davranması gerekiyordu çünkü Moğol tehlikesi hala bitmiş değildi. Aksine Haçlı Moğol ittifakları gündemdeydi ve şayet gerçekleşirse bu durum Müslümanlar için çok kötü sonuçlar meydana getirebilirdi. Olası bir Haçlı-Moğol ittifakının neticelerini tahmin eden Baybars izlediği siyasette buna da mani olmak için adımlar atmıştır.

Baybars Hospital şövalyeleri tarafından korunan şehirler üzerinde saldırı planları yaparken yapacağı her hamleyi ardından gelebilecek hamlelerle birlikte muhakeme ediyordu. Önünde Arsuf ve Kayseriye vardı. Arsuf, Hospital şövalyeleri tarafından korunuyordu¹⁹. Baybars'ın iki olasılığı vardı ve her biri çeşitli senaryolara yol açabilirdi. Arsuf ile başlar ve onu alamazsa, zaten saldırıya karşı hazırlıklı olan Kayseriye'yi ele geçirmek neredeyse imkansız olurdu. Öte yandan Baybars, önce Kayseriye'ye saldırarak burayı ele geçirirse, Arsuf kuzeydeki Frank bölgelerinden ayrılacak ve Baybars'la ateşkes yapan Yafa'dan erzak alamayacaktı. Bu durumda Arsuf'u almak daha kolay olurdu. Kayseriye, Hospitaller'e ait olan Arsuf'un aksine, güçlü bir Frank savunucusuna ait değildi, Arsuf'un Kayseriye'den daha fazla şövalye ve savaşçı içerdiği neredeyse kesindi. Böylece Kayseriye'yi

¹⁵ İbn Abdüzzâhir, *el-Ravzî 'z-Zâhir fî Sîret el-Melik az-Zâhir*, *Katibinin Gözündən Sultan Baybars*, Çev. Aydın Usta, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s.200.

¹⁶ Ebru Altan, a.g.m., s.93.

¹⁷ Philip Hitti, *History of The Arabs: From The Earliest Times To The Present*, Tenth Edition, Published by Macmillan Education LTD, Hong Kong 1970, s.875.

¹⁸ Jochen Burgdorf, *The Central Convent of Hospitallers and Templars History, Organization and Personnel (1099/1120-1310)*, Brill Publishing, Baston 2008, s. 30-32.

¹⁹ Rabei G. "Khamisy, Baybars' Strategy of War against the Franks", *Journal Of Medieval Military History*, Vol. XVI, 2018, s.48.

şaşırtmak daha kolay olacaktı. Baybars ilk hamleyi Kayseriye yönünde yapmaya karar verdi ve gerçekten de burayı kısa sürede ele geçirmeyi başardı²⁰.

Baybars'ın, Haçlıların en önemli kalelerinden olan Kayseriye'yi kuşatma amaçları arasında Haçlı-Moğol ittifakına engel olma düşüncesi de yer almaktadır. Şubat 1265 tarihinde harekete geçen Sultan şehri bahsettiğimiz gibi kısa bir zamanda alarak Arsuf'a yöneldi²¹.

Haçlılardan gelebilecek yardımlara karşı da Akka tarafına birlik gönderdi. Franklar şehre çok güveniyorlardı çünkü bir tarafı deniz olan şehrin çok sağlam surları ve surların dibinde hendekleri vardı. Ancak bunlar Baybars karşısında işe yaramadı ve bu mağlubiyet karşısında Haçlılar daha ne olduğunu anlamadan Baybars hem Arsuf'a hem de Hayfa'ya baskınlar yaparak buraları ele geçirdi²². Haçlılar karşılık vermek istiyorlar Memlûklara ait kalelere saldırıyorlardı. Fakat hepsi önceden hazırlıklı olduğu için Haçlılar Memlûk kalelerine yaklaşamıyorlardı bile.

Baybars Haçlılara karşı tek tek zaferler kazanırken bir yandan da Moğolları takip ediyordu zira onlardan gelebilecek bir saldırıya karşı hazırlıklı olması gerekiyordu. 17 Haziran 1265'te Moğol hanı Hülagu öldü ve yerine oğlu Abaka geçti²³. Baybars bu durumu fırsat olarak değerlendirip Haçlı mücadelesine yöneldi. Baybars Haçlı kalelerinin yerlerini inceleyip yapacağı harekati buna göre şekillendirdi. Ordusunu gruplara ayırdı ve bir kaleye hareket yapacağı zaman etraftan gelebilecek yardımlara karşılık bu grupları yönlendirdi. Baybars, Safed kalesini almak için de aynı yöntemi uyguladı ve ordusunu bölmek suretiyle Haçlılardan gelebilecek yardımları kesti ve kale teslim olmak zorunda kaldı²⁴. Baybars Haçlılara silah, mühimmat ve yiyeceklerini bırakarak kaleden çıkabileceklerini söyledi ise de çıkan Frankların üzerleri aranırken anlaşma şartlarına uymadıkları tespit edilince hepsini öldürdü. Safed kalesini Suriye'deki faaliyetleri için üs olarak kullanmayı tercih etti ve buraya hem asker hem de sivil halk yerleştirdi²⁵.

Baybars'ın Haçlılarla mücadelesine sadece meydanda kazandığı zaferler olarak bakmamak gerekir. Baybars hem siyasi hamlelerle hem de yaptığı anlaşmalarla Haçlılarla olan ilişkilerinde denge sağlamayı başarmıştır. Haçlıların içine düştükleri durumları yakından takip eden Sultan, yaptığı anlaşmalar ile Haçlıların ellerini kollarını bağlı bırakmıştır²⁶. Çalışmamızda Baybars'ın Hospitalier ile yaptığı 1267 ve 1271 tarihli iki anlaşma metni verilerek hükümler bağlamında incelenecektir.

3. Baybars'ın Hospital Şövalyeleri İle Diplomatik İlişkileri

Baybars, Hospital tarikatını tamamen kendi kontrolü altına almak niyetindeydi. Onlar, Baybars'ın otoritesi altında hem ticari faaliyetler, vergiler ve toprak gelirleri gibi hususlarda Memlûklara kazanç sağlamalı hem Sultandan çekindikleri için Haçlılarla işbirliği yapmamalıydı. Baybars, Memlûk Devleti'nin Akdeniz ticareti konusunda geldiği mühim konumun farkındaydı²⁷ bu yüzden onlarla ilişkilerinde sürekli savaş ilkesini benimsemeyerek diplomasi yolunu sıklıkla tercih etti.

Öte yandan Templier ve Hospital gibi tarikatlar İslam toplumu için de bazı tehditler meydana getiriyordu. Baybars onlarla kurduğu diplomatik ilişkilerde buna da engel olma niyeti taşımaktadır²⁸.

3.1. 1267 Tarihli Anlaşma Maddeleri

²⁰ İbn Abdüzzâhir, a.g.e., s.15-160.

²¹ Stevenson, W. B., *The Crusaders in the East: A Brief History of the Wars of the Islam with the Latins in Syria During the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Cambridge University Press, 1907, s.334-336; İbn Abdüzzâhir, a.g.e., s.162.

²² Makrizi, a.g.e., s. 551 - 552- 555.

²³ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevarih, (İlhanlılar Kısım)*, Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmet Hesamipour Khelejeni, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.77

²⁴ İbn Abdüzzâhir, a.g.e., s.178-180.

²⁵ Rabei G. Khamisy, a.g.e., s.57.

²⁶ Carl Brockelmann, *İslam Uhusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s.194.

²⁷ Wilhelm Von Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 420-423.

²⁸ Bruno Tadeu Salles, "The Military Orders, the Muslim World, and the Dilemmas of Conviviality *Varia Historia*", *Belo Horizonte*, Vol. 38, n. 76, Jan/Abr 2022, s. 25.

Baybars, yukarıda açıklanan politikası çerçevesinde Safed üzerine bir saldırı planladığını Hospital tarafına duyurmuştu. Hospitaller için barış anlaşması yapmaktan başka yol bırakmamaya niyetli olan Sultan 1266 yılında müstahkem Safed üzerine yürüdü. Baybars ve Hospital Şövalyeleri arasında 1267 tarihinde ateşkes ile sonuçlanan müzakereler, bir önceki yıl, muhtemelen Haziran-Temmuz 1266 civarında gerçekleşmişti. Hospital Şövalyelerinin ateşkes girişimlerinin, Baybars'ın Kayseriye, Arsuf, Hayfa ve Safed üzerine düzenlediği seferle teşvik edildiğine dair bir şüphe yoktur. Hospital Şövalyeleri sultanın yeminli beyanını almak için elçilerini gönderdiler.

Hospitallerin lideri Hugh Revel ile Hisnü'l-Ekrad ve Markab Kalesi üzerine barış yapıldı. Anlaşmanın süresi alışıkan şekilde; on yıl, on ay, on gün ve on saat olarak belirlenmiştir. Anlaşma şartları ve detaylar aşağıda verilmiştir.

Anlaşma Hükümleri aşağıdaki gibidir.²⁹

1. Bu mübarek ateşkes, Sultanımız el-Melikü'z-Zâhir Rüküddîn Ebu Baybars es-Sâlihî el-Bundukdârî el-Necmî (buradan sonra Sultan Baybars olarak yazılacaktır) ile Hospital Tarikatı'nın cesur Başkomutanı (aynı zamanda Akka ile kıyı kaleleri, Hisnü'l-Ekrad, Markab Kalesi ve Brethren Hospital Şövalyelerinin tamamının komutanı) arasında Seleukos takvimine göre 1579 tarihine denk gelen Hicri 4 Ramazan 665 Pazartesi itibarıyla on yıl, on ay, on gün ve on saat süresince kabul edildi.
2. Bu mübarek anlaşma, geçerliliği kabul edilmiş şekilde söz konusu bölgelerin tüm sınır hatları ve belirlenmiş olduğu üzere tüm arazileri, her bir bölge için detaylandırılmış haliyle tüm köyleri, ovaları ve dağları, yerleşim alanlarını ve çorak arazileri, işlenmiş ve nadasa bırakılmış tarlaları, yolları, suları, kaleleri ve istihkâmları ile birlikte Humus, Şeyzer ve Hama'nın tüm şehirlerini kapsamak şartıyla geçerlidir ve işbu mübarek ateşkes söz konusu süre sona erene kadar belirlenmiştir.
3. İşbu anlaşma aynı zamanda, müşterek hakimiyet altında bulunan ve kutsal bir şekilde korunan Humus şehrinin Asi Nehrinden batı istikametinde belirlenmiş batı sınırlarına kadar var olan, yaz ve kış mahsulleri, sürü vergisi ve tüm gelir kaynakları ile hem yerleşim alanı hem çorak arazilerindeki tüm bölgeleri, köyleri ve topraklarını da kapsayacaktır. Anlaşma maddeleri uyarınca bölge gelirinin yarısı Sultan Baybars'a, diğer yarısı Hospital Tarikatına gidecektir.
4. İşbu anlaşma uyarınca, her iki taraf da söz konusu müşterek hakimiyetin refahı için gerekli tüm çabayı gösterecek ve gayretli bir şekilde çalışacaktır. Hayvanları ile bölgeye giren her bir köylü ya da Türkmen, Arap, Kürt veya diğer etnik kökene sahip diğer kişiler ya da mal sahipleri, mevcut oran üzerinden hayvan vergisine tabi olacaktır; yarısı Sultan'a diğer yarısı Hospital Tarikatına gidecektir.
5. İşbu anlaşma uyarınca, Sultan Baybars söz konusu müşterek hakimiyet bölgesini tüm askerleri ve takipçilerinden, kendi hakimiyetinde ve yetki alanında bulunan ve hakimiyetine giren tüm Müslümanlara kadar herkesi koruyacaktır. Aynı şekilde Hospital Tarikatı Başkomutanı ve askerleri de bu ateşkes şartlarında belirtildiği şekilde Sultanımızın bölgelerini koruyacaktır.
6. İşbu anlaşma uyarınca, her kim ki hayvanlarını otlatmak için Asi Nehrinin batısına geçerse, bölge sakini olsun ya da olmasın, bizzat yerel mal sahipleri ve onların hayvanları ve Humus şehrini terk edip oraya geri dönen tüm herkes gibi hayvan vergisine tabi olacaktır.
7. İşbu anlaşma uyarınca, müşterek hakimiyet alanındaki köylüler üzerinde bulunan kısıtlama, özgür bırakma ve vergilendirme hususundaki hakimiyet yetkisi, Hospital Tarikatının temsilcisinin onayı ile Sultanımızın temsilcisine ait olacaktır. Bir Müslüman ile ilgili karar alınması durumunda Şeri yasalara göre yargıda bulunacak ve bir Hristiyan söz konusunu olduğunda Hisnü'l-Ekrad yönetimine göre yargı uygulayacaktır. Müşterek

²⁹ P.M. Holt, *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290) Treaties of Baybars and Qalâvûn with Christian Rulers*, Brill Publishing, 1995, s.32-41.

- hakimiyet sınırları içerisinde ikamet eden köylüler, her iki tarafın da zorunlu hizmetinden hariç tutulacaktır.
8. İşbu anlaşma uyarınca, Sultan Baybars, yarısı kendisine diğer yarısı da Hospital Tarikatına gitmediği sürece müşterek hakimiyet bölgesindeki hiçbir Türkmen, Arap, Kürt ya da diğer etnik kökene sahip insanlardan herhangi bir hayvan vergisi veya muadili bir vergi almayacaktır.
 9. İşbu anlaşma uyarınca, Sultan Baybars, müşterek hakimiyet bölgesi sakini olarak kayıtlarda belirtilmiş köylü halkın hiçbirini, şayet geri gelmeyi tercih etmeleri halinde, geri gelip yerleşmeleri konusunda engellemeyecektir. Aynı şekilde Hospital Tarikatı da müşterek hakimiyet bölgesi sakini olarak kayıtlarda belirtilmiş köylü halkın hiçbirini, şayet geri gelmeyi istemeleri halinde, geri gelip yerleşmeleri konusunda engellemeyecektir.
 10. İşbu anlaşma uyarınca, Sultan Baybars, hayvan vergisini ödeyen hiçbir Arap, Türkmen ve diğer etnik kökendeki göçebenin müşterek hakimiyet bölgesine girmesini engellemeyecektir. Ancak, söz konusu ateşkese tabi herhangi bir Frank ile savaşta olması durumunda engelleyebilir. Sultan Baybars'ın, askerlerinin, hizmetkarlarının ve bölgesinde yaşayan insanların sahip olduğu tüm çiftlik hayvanları, müşterek hakimiyet bölgesi sınırları içerisinde Franklardan ve Hristiyanlardan tam koruma sağlanarak güdülecektir. Aynı şekilde Hospital Tarikatı askerlerinin, hizmetkarlarının ve bölgesinde yaşayan insanların sahip olduğu tüm çiftlik hayvanları da Müslümanlardan tam koruma sağlanarak güdülecektir. Çiftlik hayvanları merayı terk edip sahiplerine teslim edildiklerinde, herhangi bir ücret veya hayvan vergisi kendilerinden talep edilmeyecek ve bu durum taraflarca engellenmeyecektir.
 11. İşbu anlaşma uyarınca, Yunan balıkçılığından ne kadar vergi toplanırsa toplansın yarısı Sultan Baybars'a diğer yarısı Hospital Tarikatına gidecektir. Aynı şekilde Asî Nehri'nin batı kıyısındaki balıkçılık faaliyetlerinin yarısı Sultan Baybars'a diğer yarısı Hospital Tarikatına gidecektir. Laynüfer müşterek hakimiyet altında olacaktır: yarısı Sultan Baybars'ın yarısı Hospital Tarikatının. Ayrıca, Hospital Tarikatı tarafından inşa edilmiş olan ve üzerine savaş dönen yeni değirmenin ve aynı şekilde yine Tarikat tarafından kurulmuş olan yanındaki meyve bahçesinin de müşterek hakimiyet altına girmesi kararlaştırılmıştır. Bu taşınmazlar, Sultan'ın ve Tarikatın temsilcileri adına belirlenmiş ortak bir temsilcinin hükmünde olacaktır. Her ikisinin de üzerinde hakimiyete sahip olacak ve hasılatı toplayacaktır. Buna ek olarak, Hospital Tarikatınca su üzerine kurulan ve değirmeni döndürüp meyve bahçesini besleyen tüm yeni değirmenlerin, binaların ve bunlara benzer her şeyin Sultan Baybars ile Hospital Tarikatının müşterek hakimiyetinde olacağına karar verilmiştir.
 12. Her iki tarafa ait olan ortak malların tamamının, Humus şehrindeki özel mülkiyetlerinden salıverilmesi, böylece yoksul halkın bu mallardan geçim elde edebilir hale gelmesi kararlaştırılmıştır. Sultan Baybars'ın temsilciler bu malları söylenen bölgedeki Müslümanlardan gelecek her türlü zarardan koruyacak ve Hospital Tarikatının temsilcileri söz konusu malları ateşkes sınırlarında bulunan Hristiyanlar ve Franklara karşı saklayacak, savunacak ve koruyacaktır. Söz konusu ateşkes sınırları içerisinde bulunan bölgede bulunan hiçbir Müslüman, [Hospital Tarikatı bölgesine] zarar vermeyecek ya da o bölgeleri yağmalamayacaktır; mevcut olarak Hospital temsilcilerinin elinde bulunan ve söz konusu ateşkes sınırları içerisinde bulunan bölgede yaşayan Frankların hiçbirisi, Sultan Baybars'ın bölgesine zarar vermeyecek ya da o bölgeyi yağmalamayacaktır.
 13. İşbu anlaşma uyarınca, hayvan vergisine tabi olan herhangi birisinin müşterek hakimiyet alanına girmesi ve vergi vermemesi durumunda, eğer her iki taraftan birisinin vergi toplayıcısı ya Sultan Baybars'ın ya da Hospital Tarikatının vergi toplayıcısından birisi, orada bulunuyorsa o durumda partilerden herhangi birisinin mevcut temsilcisi tarafından hayvan vergisini ödemeyen veya müşterek hakimiyet alanını terk eden kişiden, müşterek hakimiyet alanındaki yöneticilerden birisinin huzurunda tabi olduğu hayvan vergisi

miktarı için bir rehin alınacaktır. Söz konusu rehin, yöneticinin huzurunda diğer tarafın temsilcisi gelene kadar emanet olarak tutulacak ve hayvan vergisinin uygun paylaşımı her bir tarafa yapılacaktır. Hayvan vergisine tabi olan herhangi birisinin ayrılması ve mevcut olan temsilcinin rehin alamaması ve bahsi geçen kişinin Sultan Baybars'ın bölgesine girmesi durumunda, temsilciler, vergiye tabi olan kişi adına Hospital Tarikatına hayvan vergisindeki haklarını göndermekle yükümlüdür. Aynı şekilde, bahsi geçen kişinin Hospital Tarikatının bölgesine girmesi durumunda, temsilciler, vergiye tabi olan kişi adına Sultan Baybars'a hayvan vergisindeki haklarını göndermekle yükümlüdür. Bu prosedür aynı şekilde Hama bölgesi için de geçerli olacaktır.

14. İşbu anlaşma uyarınca, ne İslam tarafı ne de Hospital tarafınca, ister binek hayvanları, isterse koyun, sığır, deve ve benzeri olursa olsun, orada oluşturulmuş gelenek esas alınarak, müşterek hakimiyet bölgesinde bulunan özel mülkiyet üzerindeki hiçbir hayvan vergisine el konulmayacaktır.
15. İşbu anlaşma uyarınca, ister köylü, ister Arap, ister Türkmen, ister başka bir etnik kökenden olsun, müşterek hakimiyet bölgesi sınırlarında yaşayan hiç kimse, Sultan Baybars'ın bilgisi dahilinde Frankların ve Hristiyanların herhangi bir bölgesine baskın düzenlemek veya zarar vermek amacıyla giriş yapamayacaktır; [aynı şekilde] müşterek hakimiyet bölgesi sınırlarında yaşayan hiç kimse, Hospital Tarikatının bilgisi, onayı veya izni dahilinde, Müslümanların ve müttetiklerinin bölgelerine baskın düzenlemek veya zarar vermek amacıyla giriş yapamayacaktır.
16. İşbu anlaşma uyarınca, Sultan Baybars'ın ve onunla ateşkes içerisinde olanların temsilcileri, hiçbir Türkmen, göçebe Arap veya Kürdün, söz konusu gruplara bizzat kefil olduğu ve müşterek hakimiyet bölgesine ya da Hristiyanların bölgesine herhangi bir zarar vermeyeceği, yanlış yapmayacağı ya da düzensizliğe sebep olmayacağını bilmesi durumları haricinde, Hospital Tarikatının onayı ve izni olmadan müşterek hakimiyet bölgesine girmesine izin vermeyecektir. Sultan efendimizin temsilcileri, eğer yer yakınsa bir yere yerleşmelerinin ertesi günü, Hospital Tarikatının bilgisi olması şartıyla onları rahat bırakabilirler. Eğer herhangi bir düzensizliğe sebep olurlarsa temsilciler Hospital Tarikatına hesap verecektir.
17. İşbu anlaşma uyarınca, söz konusu ateşkes tüm maddeleri ile birlikte, müşterek hakimiyet bölgesinde olduğu gibi onlar üzerinde de yetki sahibi olacaktır. Bu bölgenin tüm sınırlarına söz konusu ateşkesin maddelerinin yazılı olduğu birer kopya verilecek ve süresi dolana kadar bu ateşkese bağlı olacaklardır.
18. İşbu anlaşma uyarınca, Humus bölgesini ilgilendiren hususların Emir Alameddin Sencer tarafından onaylandığı üzere, Melik Eşref Musa zamanında belirlendiği şekilde bırakılacaktır. (Şeyzer)
19. Kutsal bir şekilde korunan Şeyzer bölgesi yerleşimi hususunda; bahsedilen sınırlar, Şeyzer, Ebukubeys ve kazaları, Gaziantep (Ayntab) ve kazaları, Hospital Tarikatının koruması altında olan, Bagras (Hatay'a bağlı Tapınakçılar Kalesi) bucağının yarısı ve kazaları, Şeyzer bölgesine bağlı tüm kazaları; söz konusu toprakların sınırları içinde bulunan tüm köyler, ovalar, dağlar, yerleşim alanları ve çorak arazileri kapsamaktadır. (Hama)
20. Melik Mansur Nasreddin Muhammed bin Melik Muzaffer Ebu Fatih Mahmud bin Melik Mansur Muhammed bin Umar bin Şehinşâh Eyüp'e ait yerleşim alanı. Bahsedilen sınırlar, kaleleri ve kasabalarıyla kutsal bir şekilde korunan Hama'yı; köyleri, ovaları, dağları, nehirleri, su kaynakları, meyveleri, yerleşim alanları ve çorak arazileriyle Maaretü'n-Nu'man'ı, tüm sınırları, sınır köyleri, yerleşim alanları ve çorak arazileri, orada bulunan her şey ve yaşayan herkes dahil Rafniye ve Ba'rin bölgelerini kapsamaktadır.
21. İşbu anlaşma uyarınca, Melik Mansur, Ba'rin kalesine tahıl sağlayan 30 hane haricinde hiçbir Türkmen veya Arap'ın Rafniye ya da Ba'rin bölgesine yerleşmesine izin vermeyecektir. Eğer bir artış istiyorsa, o zaman Brethren Hospital Şövalyelerine bu talebini bildirecek ve onlarla anlaşmaya varacaktır.

22. İşbu anlaşma uyarınca, eğer [Mansur Muhammed'in] yoldaşlarından herhangi birisi yanlış bir eylemde bulunursa ya da Franklardan herhangi birisi onun bölgesi üzerinde yanlış bir eylemde bulunursa, on beş günlük bir mühlet verilecektir. Herhangi bir gasp olması durumunda çalınan mal geri verilecektir. Ayrıca, suçlu bulunan taraf, hiçbir şey bilmediği ve anlamadığı şeklinde, ya da tam tersi şekilde, yemin edecektir.
23. Sırasıyla Necmeddin ve Cemalettin efendilerimiz ile Emir Sarım'in bölgeleri üzerinde yerleşim hususunda bahsedilen sınırlar, Masyaf, Rusâfe ve tüm kaleleri, müstahkemleri, ovaları, tepeleri, yerleşim alanları ve çorak arazileri, kasabaları, bölgeleri, konutları, yolları, suları ve su kaynaklarını; Nur Dağlarında (Bahra ve el-Lükkâm) yer alan tüm İsmailiyye bölgesi sınırlarında var olan her şeyi içermektedir.
24. Tüm bu topraklar, Şeyzer'den müstahkem alanların sonuna kadar bulunan set ile güvende olacaktır. Artamar olarak bilinen köyün koruma süresi, İsmailiyye düzenine göre olacaktır. Eğer efendilerimiz herhangi bir İsmailiyye mezhebine bağlı kimsenin zarar vermek amacıyla Hospital Tarikatı sınırlarına gireceğine dair bilgi sahibiyse, Hospital Tarikatını hasar meydana gelmeden bilgilendirecektir. Eğer bu yeminlerini yerine getirmezlerse, hasarın karşılığı olan tazminatı ödeyeceklerdir.
25. Hospital Tarikatına bağlı köylülerin güven içerisinde bölgeye giriş çıkışı ve satın alıp satış yapması kabul edilmiştir; kimse onlara saldırmayacaktır. Aynı şekilde hiç kimse İsmailiyye bölgesinde yaşayan köylülere de saldırmayacaktır; Hospital bölgelerinin tamamında güvende olacaklardır. Gece ya da gündüz fark etmeksizin, herhangi bir taraf bir pazar yeri ya da bir yola saldırarak olursa, on beş günlük bir mühlet verilecektir. Şayet yapılan şikâyet doğrultusunda tam tazminat sağlanırsa, taraflar arasında yalnızca iyi niyet hâkim olacaktır. Bahsi geçen durum üzerine yeminli birisi kefil olacaktır. Eğer tazminatı karşılaması gereken kişi bunu yapmazsa o zaman yeminli kişi tazminatı karşılayacaktır. Hospital Tarikatına bağlı Markab Kalesi reisi Abdül Mesih'in ipotek ettiği el-Mushayriqa mülkü, Hospital efendileri ve onların lortları arasında yapılan bu mübarek ateşkesin bitiş süresi sona ermeden bir anlaşmaya varılması halinde güvende olacaktır ve ödemelerin sorumluluğunu kendisi taşıyacaktır.
26. Hospital Tarikatının Masyaf ve el-Rusâfe bölgelerini koruması söz konusu olduğundan Haşhaşi topraklarının sahip olduğu bölgenin tamamından gelen ne varsa geçersiz kılınmıştır; söz konusu gelir, yıllık 1200 Tyrian dinarı, 50 mûd buğday ve 50 mûd arpadır. Haşhaşi bölgesinin tamamını kapsayacak şekilde herhangi bir toprak vergisi bırakılmayacaktır. Hospital Tarikatı, yeni ya da eski, kısmi olarak ödenmemiş, geçmişte, mevcut zamanda ya da gelecekte ödenecek olsun, söz konusu vergi üzerinde herhangi bir hak talep etmeyecektir.
27. İşbu anlaşma uyarınca, bahsi geçen bölgelerden geçen tüm tüccarlar, gezginler ve yolcular, kendileri, taşınabilir malları, hayvanları ve yanların ne varsa, söz konusu ateşkesin uygulandığı bölgede hem İslam tarafı hem de Frank Hristiyanları tarafınca güvende tutulacaktır. Sultan ve onun temsilcileri bahsi geçen kişileri koruyup kollayacak ve işbu mübarek ateşkes ile barış halinde olan bölgede ve müşterek hakimiyet bölgesindeki tüm Müslümanlardan korunacaklarını garanti edecektir. Aynı şekilde Hospital Tarikatı da barış halinde olan bölgede ve müşterek hakimiyet bölgesindeki tüm Frank ve Hristiyanlardan onları koruyacaktır.
28. İşbu anlaşma uyarınca, yolcular gibi tüccarlar ve gezginler de bu mübarek ateşkes tarafından korunan ve hem Sultan Baybars'a anlaşma maddeleri uyarınca kendisine ve müşterek hakimiyet bölgesine bağlanmış olan hem de Hospital Tarikatının ve müşterek hakimiyetinde kendi payına düşen kısmına ait bölgenin sınırları içerisinde kalan herhangi bir yoldan kendi seçimleri doğrultusunda seyahat edebileceklerdir. Her iki tarafın yerleşik halkı ve yolcuları kendileri ve taşınabilir malları ile birlikte korunup kollanacaklardır. Taraflar birbirlerini koruyacaktır.
29. İşbu anlaşma uyarınca, yöneticinin görevden azledilmesi hem İslam hem de Frank Hospital tarafının ortak kararıyla alınacaktır. Karşı tarafa dair bir iddia ortaya atılması

durumunda, 40 günlük bir tahkikat gerçekleştirecektir. Olay çözülürse iddia sahibine teslim edilecektir. Bir sonuca varılamaması halinde, iddiayı ortaya atan tarafça seçilecek üç kişi söz konusu iddiaya dair ne biliyorsa anlatmak üzere yemin edecektir. Eğer yemin sonrası ortaya çıkarsa yine iddia sahibine teslim edilecektir ve eğer bu durumdan tazminat almışsa söz konusu tazminat geri iade edilecektir.

30. İşbu anlaşma uyarınca, söz konusu iddiaya ilişkin olarak gayretli ve aktif bir soruşturma yapılmış olması ve bunun sonucunda kanıt bulunmuş ve sahibine teslim edilmiş olması durumunda, bir yemin edilmişse iddiadan vazgeçeceklerdir. Eğer suçlanan taraf yemin etmeyi reddederse şikayetçi taraf, kaybolan şeyin eşdeğeri olacak şekilde, ne kaybolmuşsa onu tazmin etmekle yükümlü olacaktır. Aynı prosedür cinayet işlenmesi durumunda da geçerli olacaktır: bir şövalyenin tazmini bir şövalyedir, bir piyadenin tazmini bir piyade, bir tüccarın tazmini bir tüccar ve bir köylünün tazmini bir köylü olacaktır. Eğer soruşturma için belirlenen 40 günlük süre dolmuş ve şikayetçi taraf suçlanan tarafın yeminini almamışsa o zaman aksini ispat edene kadar tazminat vermekle yükümlü olacaktır. Eğer şikayetçi tarafın yemininin yanlış olduğunu ispat ederse ve şikayetçi taraf yemin etmeden on gün geçerse iddiası ve yargısı boşuna olacaktır. Eğer yemin ederse o zaman tazminatı alacaktır.
31. Eğer bir tarafa ait herhangi birisi bulunduğu tarafa ait taşınabilir mallarla birlikte karşı tarafa kaçarsa sahip olduğu her şey malların ait olduğu tarafa iade edilecektir ve kaçığa bulunduğu yerde kalma ya da kaçtığı tarafa dönme hakkı tanınacaktır. Eğer bir köle kaçır ve dinini terk ederse kölenin salınma bedeli ödenecektir; eğer dinini terk etmezse o zaman kendisi iade edilecektir.
32. İşbu anlaşma uyarınca, bu ateşkesten önceki iddialar Sultan Baybars ve onunla anlaşma halinde olanlar ile Hospital Tarikatı arasında olduğu gibi konunun tam tebliği sağlanması koşuluyla devam edecektir.
33. İşbu anlaşma uyarınca, bu ateşkes kati ve bağlayıcı olacaktır; ne bir kralın ne de bir komutanın ölümü dahil olmak üzere taraflardan herhangi birisinin ölmesi halinde dahi belirtilen süre sona erinceye kadar feshedilemeyecektir; söz konusu süre bugünden itibaren on yıl, on ay, on gün ve on saattir.
34. İşbu anlaşma her iki tarafı da memnun edecek şekilde kabul edilmiştir. Taleplerinin karşılanması ve yukarıda belirtilenlerin onaylanması için Sultan Baybars'ın saygın kalemle imzalanmıştır. Filanca tarihte yazılmıştır.

3.2. 1271 Tarihli İkinci Anlaşma

1271 tarihli ikinci anlaşma Hospital Şövalyelerinin azalan gücünün kanıtıdır. Sultan Baybars 1267 tarihli birinci anlaşma bozulduktan sonra 8 Nisan 1271 tarihinde Hospital kalesi Hısnü'l-Ekrad'ı kuşatmış ve bu kuşatmanın doğrudan ve hızlıca cereyan eden bir sonucu olarak Hospitaller ateşkes için Baybars'ın kapısına gelmişlerdir. Yapılan teklif, Tartus Tapınakçıları ve Markab Hospital Şövalyelerinden gelmiştir³⁰.

Anlaşma Metni aşağıdaki gibidir³¹

1. Bu mübarek ateşkes, Müminlerin Eş-Komutanı Sultan Melik'üz Zahir Rükneddin Baybars (buradan itibaren Sultan Baybars olarak yazılacaktır) ve Müminlerin Yardımcı Komutanı oğlu Melik Said Nasırüddin Muhammed Berke ile kıyı şeridinde yerleşmiş Aziz John'a bağlı Hospital Tarikatı ve tüm Brethen Hospital Şövalyeleri Efendisi Yüce Efendi Hugh Revel arasında, Seleukos takvimine göre 1582 tarihine denk gelen Hicri Ramazan 669 gününde başlamak üzere ardışık tam on yıllık süreç boyunca kabul edilmiştir.
2. İşbu anlaşma uyarınca, sınırları içerisinde bulunan tüm mahalleleri ve kazaları, oraya ait olan her bir parçası, eski tarihlerde belirtilmiş sınırları, mevcut günde var olan tüm binaları dahil,

³⁰ İbn Abdüzzâhir, a.g.e., s.218.

³¹P.M. Holt, a.g.e., s.48-57.

civar bölgeleri, balıkçılık bölgeleri, tuz madenleri, meyve bahçeleri, baskı haneleri, değirmenleri ve adalarıyla Badra kalesi; bulunduğu bölgedeki ovalar ve dağlar, yerleşim alanları ve çorak arazileri, orada akan nehirler ve yer altından çıkan su kaynakları, dikilen binalar, yeni temizlenmiş topraklar ve daha niceleri; müşterek hakimiyet toprağının karalarına ve nehirlerine yerleşmiş olan herkes; Balda (Sin) nehrinin kuzey istikametine doğru sınırlar içerisinde bulunan ne varsa; tanınmış sınırlar içerisindeki civar bölgelerde bulunan ne varsa el-Nasır'ın hakimiyeti sona erinceye kadar Badra'ya ait olacağı kararına varılmıştır; aynı şekilde Bargin müstahkemi ve bölgeye bağlı olan yerler, mülkler ve müşterek hakimiyet alanı da buna dahildir:

Bada ve ona bağlı söz konusu tüm civar bölgeler, ateşkesin uzatıldığı sürenin sonuna kadar Sultan Baybars'ın mülkü olacaktır. Hospital Tarikatı ve Markab Kalesi, iş bu ateşkesin süresi ve sonrasında yapılan uzatma sona erinceye kadar söz konusu bölge üzerinde herhangi bir mazeret ya da herhangi bir sebepten dolayı hiçbir şekilde bir hak iddia etmeyecektir; aynı durum herhangi bir mazeret ya da herhangi bir sebepten dolayı Franklar da bölgeye dair bir bağlantı ya da iddiada bulunmayacaktır.

Aynı şekilde, Uleyka kalesinin içinde bulunduğu bölge gibi Hospital Tarikatına ait olan müşterek hakimiyet alanı ve gelirinin tamamı hazineye geçecek; ne Markab Kalesi ne de Hospital Tarikatı herhangi bir pay almayacaktır. Ayrıca, Haşhaşi topraklarının, kalelerinin ve köylerinin bulunduğu bölgenin tamamında Hospital Tarikatı ve Markab Kalesi ile herhangi bir müşterek hakimiyet durumu olmayacaktır; Haşhaşi topraklarından başlayıp Masyaf, kutsal bir şekilde korunan Kehf, Menika, Kadmus, Havâbî, Rusâfe ve Uleyka'ya kadar uzanan bölgenin tamamı boyunca herhangi bir vergi, gelir, şart ya da iddia söz konusu olmayacaktır. Bu kalelerdeki ve bölgelerindeki tüm müşterek hakimiyet alanı ve geliri Sultan Baybars'a ait olacaktır; Hospital Tarikatı ve Franklar, bölge üzerinde herhangi bir hakimiyet iddia etmeyecektir.

3. İşbu anlaşma uyarınca, Markab kalesinin bulunduğu bölge ve yüce seferinde dahil edilmiş ve görkemli devlet hazinemiz sayesinde ihya edilmiş Balda nehrinden güneye ve batıya doğru Marakiye bölgesi sınırlarına kadar uzanan sınırların içerisindeki bölgenin tamamı ve kırsal alanı çevreleyen surun karşı tarafında bulunan evlerin sınırlarına kadar olan kısım, Sultan ve Hospital Tarikatı arasında müşterek hakimiyet bölgesi olarak eşit bölünecektir. Bu bölge içerisinde bulunan; meyve bahçeleri, değirmenler, binalar, balıkçı alanları, tuz madenleri, çeşitli su kaynakları, yaz ve kış mahsulleri, baklagiller, el konulan gelirler, kırsal alanda yaşayan insanlara ait ekili topraklar ve harman yerleri, Sultan ve Aziz John Hospital Tarikatı arasında müşterek hakimiyet bölgesi olarak eşit gelire bölünecektir.

Kırsal alanda ve Markab kalesi içerisinde var olan her şeyden alınan vergiden, Sultan Baybars'tan Aziz John Hospital Tarikatı Efendisi Yüce Efendi HughRevel dahil şövalyelerine, adamlarına, hamallarına, piyadelerine ve sivil halka kadar herkes, sur sınırları içerisinde ikamet ediyor olmaları koşuluyla muaf tutulacaktır. Kırsal alandaki surdan başlayarak surun karşı tarafına kadar olan kısım, yol gelirleri, kiralara, yün veya kılından faydalanılan hayvanlar için var olan meralara, işlenmiş ya da işlenmemiş olsun mevcut yönetime ait olarak çalıştırılan tüm topraklar müşterek hakimiyet bölgesi ve geliri olacaktır; bahsi geçen bölgeden sağlanan gelir ya da alınan hayvan vergisi eşit olarak paylaştırılacaktır. Markab müstahkemine bağlı tüm limanlar ve demirleme alanları, Badra limanından Marakiye'ye bitişik el-Kantara limanına kadar olan kısım ve buralara girip çıkan kişiler ve tüccarlardan alınan vergilerin tamamı ile kayıtlarda belirtildiği gibi tutarı kadar ödenmiş olan her şey müşterek hakimiyet geliri olacaktır. Vergiler, Hospital Tarikatının Markab Kalesini ele geçirdiği günden işbu mübarek ateşkesin yapıldığı tarihe kadar kurallarda herhangi bir değişiklik yapılmadan, mevcut kullanım uyarınca bölgeye giren her türlü maldan eşit olarak alınacaktır; eşit pay etme durumu mevcut kullanıma göre belirlenmektedir. Tüccarlar, kim olurlarsa olsunlar, vergiler hususunda bölgeye getirdikleri mallar ve bölgede yaptıkları ticarete göre hareket edeceklerdir. Söz konusu durum, hangi millettten oldukları fark etmeksizin, ister halk isterse şövalye olsun hem kalede hem kırsal alanda yaşayan kişiler ve

buradan gelip geçen kişiler için de geçerli olacaktır. Brethren (Kardeşler) Hospital Şövalyeleri olarak bilinen Brethren ve onların hizmetkarları için getirilmiş olan tahıl, tedarik malları, kıyafet ve özellikle binek olarak kullanılmak üzere belirlenmiş atlar bunun dışında tutulacaktır. Bunlar, tüccarların hiçbir payı olmaması şartıyla herhangi bir vergiye tabi olmayacaktır. Aksi takdirde, burada belirttiğimiz üzere eşit pay edilmiş olan her şey üzerindeki vergiye el konulacaktır.

4. İşbu anlaşma uyarınca, Brethren, şövalyeler, papazlar, katipler, temsilcileri ya da çalışanlarının hiçbirisi, hiç kimseyi Hospital Tarikatı adına vergi vermekten korumayacak ve verginin toplanmasını engellemeyecektir. Şayet birisi bu koşulu ihlal edecek olursa vergi davasından ve kanıtından sonra ister denizden geliyor ister denize gidiyor olsun ister bölgeyi terk ediyor isterse bölgeye giriyor olsun ve aynı şekilde isterse kara sınırlarını terk ediyor ya da giriyor olsun, Hospital Tarikatı tarafından tazminat olarak malına ve mülküne el konulacaktır.
5. İşbu anlaşma uyarınca, Hospital Tarikatı Efendisinin temsilcileri, valileri, katipleri, çalışanları ve hizmetkarları, kendileri, malları ve benzeri eşyaları hususunda güvende olacaklardır. Aynı şekilde, toprağın refahı ve vergilerin alınması, ekinlerin, yolların, bahçelerin ve değirmenlerin her türlü paylaşımı, her türlü saban arazisine tahsis edilen vergiler konusunda yapılan anlaşma uyarınca Bizim hizmetkarlarımız, valilerimiz, çalışanlarımız, katiplerimiz ve bölgemizdeki sivil halk da kendileri ve malları hususunda güvende olacaklardır; ayrıca, reislerin çeşitli parasal vergileri ve tahıl ile oraya bağlı her şey ile birlikte arazinin yönetimindeki mevcut kullanımları da buna dahildir.
6. İşbu anlaşma uyarınca, Sultanın temsilcileri ve Tarikatın temsilcileri tüm çiftlik vergileri konusunda anlaşmaya varacaktır. Taraflardan hiçbirisi herhangi bir konuda tek taraflı eylemde bulunamayacak, yalnızca anlaşma ve Hazine Dairesi ile Hospital Tarikatı temsilcisinin kayıtları altında hareket edilecektir. İki tarafın ortak kararı olmadan ne herhangi bir şey azledilebilecek ve herhangi bir şeye el konulabilecek ne de herhangi bir taraf tek başına karar verebilecektir.
7. İşbu anlaşma uyarınca, suç işleyen herhangi bir Müslüman, Şeriat Kanununa göre cezalandırılacaktır; eğer idam ya da kötürüm bırakmanın geçerli olduğu bir bölgeyse Temsilcimiz bunu uygulayacak ve suçu işleyen kişi Şeriat Kanununa istinaden idam edilecek, kötürüm bırakılacak ya da kör edilecektir; söz konusu cezai işlem, orada bir görgü tanığı olarak bulunan ve suçun bilincinde olup kabul eden yalnızca bir Hospital Tarikatı temsilcisinin varlığında gerçekleştirilecektir. Eğer suçunun karşılığı dirhem, altın, sürü veya bu tarzda herhangi bir şekilde bir ceza ya da tazminatsa kesilen ceza, Hazine Dairesi, Hospital Tarikatı ve Markab Kalesi Lordu arasında eşit bölünecektir.
8. İşbu anlaşma uyarınca, bir gemi battığında ve içerisinde bulunan mallar kıyıya vurduğunda ve malların sahibi onları karadan ve denizden kendi seçeceği bir yere taşımak istediğinde ve bu durum bir dava konusu değilse mal sahibinden vergi alınmayacaktır. Eğer satış yaparsa vergi alınacaktır ve eğer [mallarını] taşırsa vergi alınacaktır. Alınan vergi iki taraf arasında bölüşülecek ve bu vergi mevcut kullanımda kayda geçecektir. Eğer söz konusu mallar içerisinde kıyafetler ve benzeri türde mallar varsa ve sahibi bir Müslüman ise herhangi bir tarafın müdahalesi olmadan, Hazine Dairesine ve Hospital Tarikatına vergisini ödedikten sonra mallarını alacaktır.

Eğer malların sahibi bilinmiyorsa ve daha öncesinde bir Müslüman'a ait ise Kraliyet Hazinesine teslim edilecektir ve Hospital Tarikatının mallar üzerinde bir söz hakkı olmayacaktır. Eğer malların sahibi herhangi bir Hristiyan mezhebine bağlı bir Hristiyan ise vergisi ödendikten sonra Bizim tarafımızdan herhangi bir müdahale olmadan mallar alınabilecektir. Eğer malların sahibi bilinmiyorsa ve öncesinde bir Hristiyan'a aittiyse Hospital Tarikatının kontrolüne bırakılacaktır. Sultan'ın hakimiyetinde yaşayan herhangi birisi açısından bakıldığında ister bir Hristiyan ister bir zımmi (yasal olarak korunan Müslüman olmayan kesim), ne başka bir dine bağlı olursa olsun, Hospital Tarikatı müdahale etmeyecek, fakat ne tür olurlarsa olsunlar malların tamamı Hazine Dairesine nakledilecektir.

9. İşbu anlaşma uyarınca, Müslümanların ve Hristiyanların bölgelerinden alınan mallar ile seyahat etmekte olan tüccarlar ve yolcular, iki tarafın refakatinde yukarıda belirtilen limanlardan herhangi bir ücret ödemeden ayrılmak üzere devam edecektir. Ta ki güvenli bir biçimde Markab Kalesi sınırlarına girinceye kadar, mal sahipleri tarafından verilen hiçbir şey refakatçiler tarafından kabul edilmeyecektir. Tüccarlar Sultan'ın hüküm sürdüğü bölgeye ve Markab limanlarına ulaştığında, her iki taraf bölgedeki reisin sorumluluğu altında giriş ve çıkışlarda ticaret güzergahını koruması için refakatçiler belirleyecek, böylece tüccarlar ve malları, burada ifade ettiğimiz gibi her iki tarafın refakatçileri eşliğinde Markab Kalesine ve yukarıda belirtilen Markab limanlarına güvenli bir şekilde ulaşmış olacaktır.
10. İşbu anlaşma uyarınca, Hospital Tarikatı Efendisinin hizmetkarları ile Markab Kalesi ve kırsal kesiminde ikamet eden Brethren, şövalyeler ve sivil halk, kendileri, malları ve onlara tahsis edilmiş mülkleri ve bağlı olan her şey, kara yoluyla mevcut durumda Bizim hükmümüz altında olan Bizim bölgemize giriş çıkış yapmaları halinde, şu anda bizim yetkimiz altındaki bölgelerde Bizden ve Temsilcilerimizden, Oğlumuz Melik Said'den ve Emirlerimiz ile mübarek askerlerimizden gelen koruma ve güvence altında olacaklardır. Eğer Markab bölgesi sınırları içerisindeki müşterek hakimiyet alanında bir cinayet işlenir ya da hırsızlık yapılırsa 20 gün süresince durumun bir incelemesi yapılacaktır. Eğer suçlu bulunursa suçüstü yapıp yakalanacaktır. Eğer suçlu 20 gün içerisinde ortaya çıkmazsa haydutluk, hırsızlık ya da cinayetin gerçekleştirildiği (eğer hırsızlık ya da cinayet varsa) bölgenin reisleri, katilin veya hırsızın yerine haydut veya katilin en yakın komşusunu alıkoyacaktır. Eğer suçlu kişi kaçarsa ve 20 gün sonunda bulunamazsa iki tarafın da temsilcileri, suçlunun ikamet ettiği yere en yakın olan komşuya yarısı Hazine Dairesine ve yarısı Hospital liderine gitmek üzere 1.000 Tyrian dinarı ceza kesilecektir. Yetkililer araştırma yaparken ihmalkar davranmayacaktır; araştırma uyum içinde yapılacaktır; taraflar birbirlerine iltimas göstermeyecektir. Hiçbir taraf, toprakların refahı, vergilerin toplanması, ekinlerin paylaşılması ve gece gündüz demeden huzuru bozanların aranması yararına bu veya başka bir şekilde bir köylünün alınmasına iltimas göstermeyecektir.

Memlûk olsun ya da olmasın, azat edilmiş bir köle olsun ya da olmasın, hangi Müslüman cemaatinden, hangi dereceden olursa olsun, ister bir hizmetkar olsun fark etmeksizin, Müslümanlardan herhangi birisi kaçarsa; yakalandığında yanında bulunan her şey ile birlikte geri gönderilecektir; ufak ya da büyük fark etmeksizin yanında ne bulundursa iade edilecektir. Kaçak, bir kiliseye girip otursa bile tutuklanacak, dışarı çıkartılacak ve sahip olduğu ne varsa at, taşınabilir mal, kıyafet, para, altın ve birlikte çalıştığı insanlar dahil temsilcilerimize teslim edilecektir. Belirttiğimiz gibi yanında bulunan her şey ile birlikte temsilcilerimize verilecektir. Aynı şekilde eğer Franklardan veya Hristiyanlardan birisi kendi taraflarından kaçıp Yüce Kapılarımıza ya da Temsilcilerimize gelirse sahip olduğu ne varsa at, kıyafet, ekipman ve bunlara bağlı her şey, ufak ya da büyük fark etmeksizin alınacak ve geri gönderilecektir. Temsilcilerimiz bahsi geçen kişiyi tutuklayacak ve yanındaki her şey ile birlikte Markab'ta ikamet eden Efendinin temsilcilerine teslim edilecektir ve yanındakilerin kayda alındığı belgeler de onunla birlikte teslim edilecektir.

11. İşbu anlaşma uyarınca, bahsi geçen kişiler, ne el-Uleyka kalesi ne de içinde yaşayan sivillerle mektupla, yüz yüze veya haber gönderme yoluyla hiçbir şekilde iletişim kurmayacaktır. Kendi tarafından kimse onlara gitmeyecektir ve kendilerinin de gitmesine müsaade edilmeyecek, söz konusu kaleden kimse onlarla bağlantı kurmayacaktır. Tedarik malzemeleri, ticari mallar veya her türlü ithal mal onlara gönderilmeyecek ya da onlarla bu mallar üzerine bir anlaşma yapılmayacaktır. Eğer el-Uleyka kalesinden birileri onlarla temas kurarsa alınacak ve Temsilcilerimize teslim edileceklerdir ve bununla ilgili kayıtlar tutulacaktır.
12. İşbu anlaşma uyarınca, bir kale yapısını ya da kale içerisindeki bir yapıyı ister duvar ister kule olsun yenilemeyecektir. Temsilcilerimiz tarafından incelenmemiş herhangi bir parçayı tamir etmeye çalışmayacak; ya da tamiratın gerekli görüldüğü durumlarda Temsilcilerimiz incelemesini tamamladıktan sonra bu günden itibaren tamir edebilecektir. Kırsal kesimlerini, surlarını ya da kulelerini yenilemeyeceklerdir. Yeni bir siper kazmayacak ya da yeni bir siper

inşa etmeyeceklerdir. Bir siperde yapısal yenileme ya da siper yapmak amacıyla bir tepenin düzleştirilmesi ya da bir yapının sağlamlaştırılması ya da savunma veya saldırı eylemiyle bağlantılı olarak bir tepenin düzleştirilmesi yoluyla sağlamlaştırılması işlemleri yapılamayacaktır. Onlara yalnızca Sultan Baybars'ın eşliğinde şehre giren birliklerin yakıp yıktığı evleri yenileme izni verdik ve yine Biz onlara, kırsal alan içerisinde önceki temellerden kalanların üzerine inşa etme izni verdik.

13. İşbu anlaşma uyarınca, Selahaddin Kalesi (Sahyun) ile kazaları, Barziye ile kazaları, Kulay'a ile kazaları ve İdhûn ile kazaları, mevcut durumda Selahaddin Kalesi lordu Emir Seyfeddin Muhammed bin Osman idaresindedir; kendisine bağlı bu bölgelerin durumu, ateşkes zamanında bizim yüce topraklarımızda kalmaya devam ettiği sürece Bölgelerimizin durumuna göre belirlenecektir.
14. İşbu anlaşma uyarınca, Hospital Tarikatı herhangi bir yabancı işgalcinin topraklarımıza ne kara ne de deniz yolundan girmesine müsaade etmeyecek, böylece mevcut kralın eşliğinde olağanüstü hâl halinde olmadığı sürece devletimiz, bölgelerimiz, müstahkemlerimiz ve sivil halkımızın başına herhangi bir şey gelmeyecektir.
15. İşbu anlaşma uyarınca, Muaviye Kulesi olarak bilinen ve Markab Kalesi'nin bulunduğu kısmın içerisinde yer alan müşterek hakimiyet sınırlarındaki kuleye istinaden; bize ait olan bu mülk, yani yukarıda bahsi geçen yarısı, yıkılacaktır. Hospital Tarikatı, Badra Köprüsü olarak bilinen köprünün herhangi bir girişinde pay sahibi olmayacaktır; köprü, Hospital Tarikatı hariç tutularak tamamen Hazine Dairesine aktarılacaktır. Yığma ve kireç badanalı tonoz çatının yapımını tamamlayamayan Efendinin emriyle Markab Kalesinde yeni inşa edilen evin inşası tamamlanmayacaktır ve olduğu gibi bırakılacaktır. Bahsi geçen ev kalenin dışında, çok az da olsa yukarıda bahsedilen doğu kıyısı tarafında yer almaktadır.
16. İşbu anlaşma uyarınca, Markab'ta bulunan Hospital temsilcileri, bölgedeki paylaşılan mahsullerle ve kullanımı hususunda Hospital Tarikatınca alınan vergilerle ilgili hiçbir şey saklamayacaktır. Bunların hiçbirisini saklamayacaklardır. Ateşkes öncesinde Hospital Tarikatının kontrolündeki bölgeden alınan ne varsa ufak ya da büyük demeden hiçbir şeyi saklamayıp Temsilcilerimize olduğu gibi açıklayacaklardır.
17. İşbu anlaşma uyarınca, Sultan, kendi kontrolünü ve yetkisini kullanarak söz konusu ateşkese dahil edilen Markab Kalesinin müşterek hakimiyetini barışı bozanlardan, soygunculardan ve hırsızlardan korumaları için temsilcilerini görevlendirecektir. Aynı şekilde Yüce Efendi Hugh Revel de kendi tarafıyla ilgili aynı sorumlulukta olacaktır.
18. İşbu anlaşma uyarınca, bu mübarek ateşkes, yukarıda kesinleştirildiği üzere süresi sona erinceye kadar Bizim tarafımızdan ya da Oğlumuz Melik Said tarafından ne olursa olsun değiştirilmeyecektir. Aynı şekilde Markab Kalesini ya da çevresini yöneten Hospital Tarikatı Efendisinin değişmesi bu ateşkesi değiştirmeyecektir. Eğer Markab Kalesi komutanları değişir ve yeni bir komutan gelirse işbu ateşkesin maddeleri uyarınca hareket edecek ve metinden kopmayacaktır.
19. İşbu ateşkes, belirlenmiş koşullarıyla sonuca erdirilecek, Ramazan 669'un başlangıcından itibaren son gününe kadar ardışık on yıl ve on tam ay şeklinde belirtilen dönem süresince bahsedilen şartlarda imzalanacaktır. Taraflardan herhangi birisinin ölmesi veya bir yetkilinin görevden alınıp yerine başka bir yetkilinin atanması ya da yabancı bir işgalcinin alçakça saldırması veya olağanüstü hâl ilan edilmesi durumlarında dahi feshedilmeyecektir ve iki taraf için de süresi sona erene kadar bu durum bağlayıcı olacaktır; kim ki diğerinin yerine gelirse ilk maddeden son maddeye burada belirtilmiş maddeleriyle birlikte süresi doluncaya kadar bu sözlerini tutacaklardır. Şayet ki feshetme (Allah korusun) söz konusu olursa her iki tarafın tüccarları ve yolcuları malları ile birlikte evlerine dönünceye kadar güvence altında olacaklardır ve kendi bölgelerine gitme süreçleri hiçbir tarafça önlenmeyecektir; onlara 40 günlük mühlet verilecektir.
20. Yukarıdaki imza onun yetki belgesidir.

Yüce Allah nasip ederse.

Filanca tarihte.

4. Anlaşma Hükümlerine Dair

Baybars ile Hospital şövalyeleri arasında 1267 ve 1271 tarihli iki anlaşmanın hükümleri yukarıda verilmiştir. Sultan'ın Haçlılar ile siyasi sahada gerçekleştirdiği mücadeleler kadar önemli olan bu anlaşmalarda dikkatimizi çeken hususları açıklamaya çalışalım.

Her iki anlaşma metninin başında, dönemin diğer belgelerinde de rastlandığı üzere iki tarafın hakimiyet sahası belirtilmiştir. Baybars ve Hospital şövalyelerinin hakim oldukları mühim şehirlerin isimleri zikredilmiştir ki bu durum yapılan anlaşmanın geçerli olacağı coğrafi sınırların belirlenmesi açısından da önemlidir. Anlaşmanın coğrafi sınırlarının belirlenmesi anlaşmada yer alacak vergi meselesi açısından da önemlidir. Çünkü birinci anlaşmada görüldüğü gibi Hospital Tarikat'ının arazilerine ait olan gelirlerin yarısının Sultan Baybars'a verileceği maddesi yer almaktadır. Bu maddeye otlak ve meraların kullanım vergileri, balıkçılık faaliyetlerinden elde edilen gelirler ile değirmen ve meyve bahçelerinin gelirleri de dahil edilmiştir.

Haçlılar ile yapılan sürekli kuşatma, baskın ve savaşlar neticesinde hakim olunan coğrafyada yaşayan yerli halkın güvenliğini korumak oldukça güç bir hal almıştır. Yapılan anlaşmalarda yerel halka ait maddelerde güvenlik konusu öne çıkmaktadır. Özellikle hayvancılıkla uğraşan köylülerin baskın ve yağmalardan korunması hedeflenmiştir. Hospital tarikatına bağlı yerlerde yaşayan köylüler üzerindeki kısıtlama, özgür bırakma veya vergilendirme gibi tasarruflar Müslüman tarafına geçmiştir.

Anlaşmanın ilerleyen maddelerinde sıklıkla köylüleri zor duruma düşüren baskın ve taşkınlık konuları gündeme getirilmiş ve taraflar bu konuda söz vermişlerdir. Ayrıca bu tarz bir eylemde bulunanların cezalandırılmasından da taraflar sorumlu olacaklardır.

Müşterek hakimiyet sahasında bulunan köylülerin durumu da görüşülmüş ve onlar zorunlu hizmetlerden muaf tutulmuştur. Ayrıca burada yaşayan halklar eğer iki taraftan birinin hakim olduğu sahaya geçmek isterlerse engelleme ile karşılaşmayacaklardır.

Anlaşma hükümleri incelendiğinde Hospital tarikatının gelirlerinde bir azalma olacağı görülmektedir. Hospital tarikatına ait sazlık alanların gelirleri bu anlaşma ile Sultan Baybars'a geçmiştir. Tarikat sazlıklar yerine yıllık 50 dinar alacaktır. Tarikat tarafından yeni inşa edilmiş olan değirmen müşterek hakimiyet sahası içine dahil edilmiştir. Ayrıca değirmen ile birlikte meyve bahçeleri de aynı statüye alınmıştır.

Hakim olunan coğrafya içerisinde durumu ayrıca görüşülen şehirler de dikkatimizi çekmektedir. Örneğin; Humus şehrinde bulunan iki tarafa ait malların tamamı özel mülkiyetten alınarak müşterek mülkiyete geçirilmiş ve yoksul halkın kullanımına sunulmuştur.

Söz konusu anlaşmalar birer barış anlaşması niteliğinde olduğundan “saldırmazlık” konusunun gündeme getirilmesi beklenen bir husustur Nitekim her iki anlaşmada da tarafların birbirinin topraklarında bulunan köylere kesinlikle saldırmayacaklar veya yağmalamayacak şeklinde ifadeler mevcuttur.

1267 tarihli anlaşmanın 13. Maddesinde rehin maddesi dikkat çekmektedir. Vergilerin ödenmediği durumda vergi memuru tarafından karşı taraftan bir kişiyi borca karşılık rehin alabilecektir. Borç ödendiğinde rehin serbest kalabilecektir. Yapılan ateşkes anlaşmasının kopyalarının hazırlanarak hakimiyet sahasına dağıtılacağı da yine karara varılan hususlardandır.

Anlaşma hükümlerinde İsmailiye mezhebinden de bahsedilmiş ve Hospital tarikatının bunlara karşı bizzat Sultan Baybars tarafından korunacağı belirtilmiştir. Hatta Sultan İsmailiye tarafından gelen bir zararı tazmin edeceğini de anlaşmaya ekletmiştir.

Sultan Baybars'ın ticari faaliyetlerin devamına önem verdiğinden bahsetmiştik. Bu ticari faaliyetler ister küçük çaplı yerel pazarlarda gerçekleşsin ister büyük panayırarda fark etmeksizin Sultanın koruması altında olacaktır. Hospital tarafının köylüleri pazarlarda rahatça ticareti faaliyette

bulunabileceklerdir. Bu konuda Sultan, zarara uğramaları karşısında yeminli bir kefil atanmasını ve zarara uğratan taraf tazminat ödemezse bu kefilin ödeyeceğini belirtmiştir.

Büyük çaplı ticari faaliyetlerde de tüccarlar taraflarca güvence altın alınmışlardır. Ticari organizasyonlar için iki tarafın da onayıyla bir yönetici atanacaktır. Bu yönetici çıkacak herhangi bir olumsuz durumda soruşturmayı yönetmekle görevli olacaktır. Tazminatların usul ve esasları da anlaşmada detaylıca açıklanmıştır.

Sultan Baybars 1267 tarihli anlaşma ile istediği zamanı kazanmış ve şartlar istediği gibi olduğunda Haçlılara karşı yürüttüğü askeri faaliyetlere devam etmek için yaptığı anlaşmayı bozmaktan geri durmamıştır.

1271 tarihli anlaşma bir dizi askeri hareket sonrasında Hospital tarafının talebi ile yapılmıştır. Yapılan bu ikinci anlaşma daha önceki ile benzer hususlar içermektedir. Hakimiyet sahaları üzerine bazı değişiklikler yapılmıştır. Sin Nehri ve Badra'nın hakimiyeti Sultan Baybars'a geçmiştir.

1271 tarihli anlaşma, bir öncekine nazaran Hospital tarikatının aleyhinde maddeler içermektedir çünkü müstahkem yerlerin bir kısmı şimdi Baybars'ın hakimiyetine geçmiştir. Bu anlaşma metninde de müşterek sahaların sınırları çizilmiş ve buralara ait gelirler ikiye bölünmüştür. Güvenlik maddesi diğer anlaşmada olduğu gibi bu metinde de yer almaktadır. Köylülerden üst düzey yöneticilere kadar herkes diğer taraftan emin olacaklardır.

Bu anlaşmada bir öncekinde yer almayan bir madde vardır ki o da Hospital topraklarında bulun Müslümanlar için Şerî hukukun geçerli olması ile ilgili maddedir.

Bu anlaşmada Hospital topraklarında hiçbir kale veya sur duvarının Sultanın izni olmadan tamir edilmeyeceği maddesi yer almaktadır. Aynı şekilde kuleleri tamir etmek veya yenisini inşa etmek veya siper kazmak da aynı şekilde yasaklanmıştır. Savunma veya saldırı sırasında kullanıma uygun ola tepe ve düzlüklerde de herhangi bir faaliyette bulunulmayacağı anlaşmanın 12. Maddesinde belirtilmiştir. Sadece Baybars'ın kuşatması sırasında yıkılan evler yeniden inşa edilebilecek veya kuşatmadan önce başlanan ve yarım kalan evler tamamlanabilecekti.

Sonuç

Haçlı Seferleri başlamadan hemen önceki dönemde Hristiyan dünyasında tarikatlaşma anlamında bazı örnekler görülmektedir. Ancak kiliseye dayalı şövalyelik olgusu Haçlı Seferleri'nden sonra revaçta olmuş ve bu olgu kilise tarafından da desteklenmiştir. Amalifliler tarafından Hristiyan din kardeşlerine yardım etmek, onları kutsal hac yolculuğunda yalnız bırakmamak amacıyla kurulan bu muhafız şövalyeler kısa sürede tarikatlaşarak Doğu'da kendilerine yer edinmeyi başarmışlardır.

Hospital şövalyeleri hacılara sadece yolculuk sırasında değil Kudüs'e geldiklerinde de refakat etmişlerdir. Bu durum onların Kudüs ahalisi içerisine girmelerine sebep olmuştur.

Kılıcıyla aldığı tahtta sadece kılıcıyla tutunmasının zor olduğunu bilen Memlûk Sultanı Baybars, etrafını saran düşmanlarına karşı zekice hamleler yaparak hem devletini hem de İslam dünyasını korumaya çalışıyordu. Baybars Moğollara, Haçlılara ve onların kurabilecekleri olası bir ittifaka karşı ayrı ayrı hamleler geliştiriyordu. Onun dönemine bakıldığı zaman askeri başarıların yanı sıra diplomatik hamlelerin de ustalıkla yapıldığı görülebilir.

Baybars'ın Haçlı siyasetinde sıklıkla barış anlaşmalarını kullandığı görülmektedir. Çalışmamızda Hospital tarikatına karşı uyguladığı siyaset ve 1267 ile 1271 tarihlerinde gerçekleşen iki anlaşma üzerinde durulmuştur.

Görülüyor ki Baybars, Haçlılar arasında çıkan rekabeti kendi lehine kullanmak amacıyla barış anlaşmalarını kullanmıştır. Nitekim bu konuda da başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlaşmalar Haçlı mücadelesi noktasında kendisine zaman kazandırmıştır. Hospital şövalyeleri ile Tapınak şövalyeleri arasında var olan rekabet daha da artmıştır. Hospital tarikatı Haçlı ileri gelenlerinden uzaklaşmış ve müstakil hareket etmeye başlamıştır bu durum da Baybars'ın onlar üzerindeki tahakkümünü kolaylaştırmıştır.

Baybars'ın Hospitaller üzerinde Arsuf, Kayseriyye, Hayfa, Safed ve son olarak Hısnü'l-Ekrad kaleleri üzerinde askeri üstünlük kurmayı başarmış ve onları anlaşmaya mecbur bırakmıştır. Anlaşmalarda vergiler ve ticari faaliyetler konularında Memlûkların gelir elde etmeleri önemlidir ama

asıl kazanç Haçlıların artık sonlarının geldiği korkusunu yaşamlarıdır ki Baybars kendi döneminde bunu başarmıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

Kaynakça

- ABULAFIA D., *Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.
- AKTAN, A., “Memluk Haçlı Münasebetleri”, *Belleten*, C.63, S. 237, 1999, ss.411-452.
- ALTAN E., “Templier Ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu”, *Belleten*, C. 66, S. 45, 2002, ss.87-94.
- BARBER, M., *Yeni Şövalyelik: Tapınak Tarikatının Tarihi*, Çev. Berna Ülker, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.
- BROCKELMANN, C., *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- BURGTORF, J., *The Central Convent of Hospitallers and Templars History, Organization and Personnel (1099/1120-1310)*, Brill Publishing, Baston 2008.
- HEYD, W.V., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- HITTI, P., *History of The Arabs: From The Earliest Times To The Present*, Tenth Edition, Published by Macmillan Education LTD, Hong Kong 1970,
- HOLT, P.M, *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290) Treaties of Baybars and Qalâvûn with Christian Rulers*, Brill Publishing, 1995.
- HUMPREYS, R. S., “Ayyubids, Mamluks and the Latin East in the Thirteenth Century”, *Mamluk Studies Review*, Vol. II, Chicago 1998, ss. 1-17.
- İbn Abdüzzâhir, *el-Ravzü'z-Zâhir fi Sîret el-Melik az-Zâhir*, Katibinin Gözünden Sultan Baybars, Çev. Aydın Usta, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021.
- İbn Şeddad, *Baybars Tarihi, Al-Melik Al Zahir (Baybars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, Çev. Ş. Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- İbn Tagrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, Çev. A. Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.
- Kemaleddin İbnü'l-Adim, *Buğyad at Talab fi Tarih'i-Halab*, Selçuklular ile İlgili Hal Tercümeleri, Yayn. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.8.
- KHAMISY, R.G., “Baybars Strategy of War against the Franks”, *Journal Of Medieval Military History*, Vol. XVI, 2018, ss.35-62
- KOPRAMAN, K.Y., *Mısır Memlûkleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- MAKDÎSÎ, Muhibbeddin Ebu Hamid, *Mısır'daki İslam Devletleri ve Türk Memlûklern Faziletleri*, Çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019.
- MAKRİZÎ, *Kitabü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, II. Baskı Kahire 1957
- MARTIN, S. *The Knights Templar*, Pocket Essentials, 2004.
- NICHOLSON, H., *The Knights Hospitaller*, The Boydell Press, United Kingdom 2002.
- Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevarih, (İlhanlılar Kısmı)*, Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmet Hesamipour Khelejani, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- RICHARD J., *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Özge Özdemir, Selenge Yayınları, İstanbul 2022.
- RUNCIMAN, S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- SALLES, B.T., “Th e Military Orders, the Muslim World, and the Dilemmas of Conviviality *Varia Historia*”, *Belo Horizonte*, Vol. 38, n. 76, Jan/Abr 2022, ss. 17-58.
- SMITH, J.R., *Templars and Hospitallers as Professed Religious in the Holy Land*, University of Notre Dame Press, Indiana, 2010.
- ŞEŞEN, R., *Sultan Baybars ve Devri*, İSAR yayını, İstanbul 2009.
- ŞEŞEN, R., “Dâviyye ve İsbîtarîyye”, *DİA*, C.IX, İstanbul 1994, s.19-21.
- YİĞİT, İ., *Memlûkler 648-923/ 1250-1517*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2015.
- YUNUNÎ, *Zeylû Mir'atü'z-Zaman*, C.I, Darü'l Kitabü'l-İslami, Kahire 1992.

XII. YÜZYILDA WALDOCULUĞUN KURULUŞU VE HRİSTİYAN HERETİKLİĞİNDEKİ YERİ

THE FOUNDATION OF WALDENSIANS IN THE XII. CENTURY AND ITS PLACE IN CHRISTIAN HERETICS

Halil YAVAŞ*

ÖZ

Bu çalışmamızda Orta Çağ Avrupa'sında Valdocular diye bilinen Hristiyan tarikatını inceleyeceğiz. Öncelikle, Katolikler tarafından heretik kabul edilen bu tarikatın kuruluş sürecini ve bu konudaki iddiaları ele alacağız. Hareketin ortaya çıkmasıyla ilgili kaynak yetersizliklerini ve bunun sebebini irdedeceğiz. Bunun sebebini onların erken dönemde Papalık ile ilişkisinde aramaktayız. Vaaz verme tartışması, aforoz edilme süreci ve baskıların başlaması bu ilişkide el alacağımız hususlardır. Tarikatın Roma ile bağlarının kopmasından sonra öğretisinde değişiklikler olduğu görülmektedir. Çünkü aforoz edilmeden önce Roma ile mümkün mertebe bağları koparmamaya çalışırken, sonrasında görüşlerini daha net bir şekilde ortaya koymuştur. Özellikle üzerinde durmak istediğimiz konu Valdocuların aforoz edilme gerekçelerinin siyasi mi yoksa doktrinel bir anlaşmazlıktan mı kaynaklandığıdır. Nitekim Fransiskanlar ile benzer bir şekilde yola çıkmışlarken, Valdocular aforoz edilmiş fakat Fransiskanlar Kilise tarafından himaye edilmiştir. Bunun yanında, Katharlar ve Reformistler gibi dini öğretiler ile mukayese etmekte fayda görmekteyiz. Özellikle İncilin yerel dillere çevirisi konusundaki gayretlerine ve Papalık otoritesine karşı başkaldırılarına baktığımızda Reform hareketi ile benzerlikleri dikkatimizi çekmektedir. Hatta bazı araştırmacıların onları proto-reformist olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Çalışmamızı ağırlıklı olarak Valdo'nun ortaya çıktığı 1170'ler ile başlatıp XII. yüzyılın ilk yarısı ile sınırlı tutmaya gayret ettik.

ABSTRACT

In this study, we will examine the Christian sect known as Waldensians in Medieval Europe. We will start by discussing the establishment process of this sect, which is considered heretical by Catholics, and the claims on this subject. We will examine the lack of resources and the reason for this during the period when the movement appeared. We seek the reason for this in their early relationship with the Papacy. It is at this time that we will consider the topic of preaching, their excommunication and the beginning of persecution. It is seen that there were changes in the teaching of the sect after the ties with Rome were broken. Because he tried not to break ties with Rome as much as possible before he was excommunicated, and then he put forward his views more boldly. The issue we want to focus on is whether the reasons for excommunication of Waldensians stem from a political or doctrinal disagreement. As a matter of fact, while the Franciscans started out in a similar way, the Waldensians were excommunicated, but the Franciscans were protected by the Church. In addition, we find it useful to compare it with religious teachings such as the Cathars and the Reformists. It draws attention to its similarities with the Reform movement, especially due to its efforts in the translation of the Bible into local languages and their rebellion against the Papal authority. It is even seen that some researchers consider them as proto-reformists. We tried to keep our work limited to the first half of the XII. century, starting with the 1170s, when Waldo emerged.

Anahtar Kelimeler

Valdocular, Heretik, Engizisyon, Ad abolendam, Katharlar.

Keywords

Waldensians, Heretics, Inquisition, Ad abolendam, Cathars.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Tarih Bölümü, halil.yavas@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5642-0141

Geliş Tarihi/ Received:29/07/2022

Kabul Tarihi/ Accepted::09/09/2022

Yayın Tarihi/ Published:27/09/2022

Giriş

XII. yüzyılın sonundan itibaren manevi mükemmelleşme arayışı artık manastırlarla sınırlı kalmamıştır. Sayısı giderek artan laikler dünyadan kopmadan, havarilerin ve azizlerin yaşamına öykünme yolunu seçmişlerdir. İşte bu ortamda mütevazılığı prensip edinmiş olan Valdocular Güney Fransa'da ve Humiliatiler de Kuzey İtalya'da varlık göstermeye başlamışlardır.¹ Bu hareket ismini hareketin kurucusu, zengin bir tüccar veya tefeci olan Peter Valdo'dan almıştır. Vadi anlamındaki Latince "vallis" sözcüğüne dayanan "valdo" kelimesi Fransızca ve İspanyolcada "valle", İtalyancada "valdesi", Provençal dilinde "vaux, vaudois", kilise kaynaklarında ise "waldenses, ualdenses şeklinde yer almaktadır.² Audisio'ya göre o, erken dönemlerde sadece Valdo olarak bilinirken XIV. yüzyılda "Peter" ismi de eklenmiştir.³

Katharlar, Spiritueller ve Apostolikler gibi Valdocular hakkında da çok az kaynak bulunmamaktadır. Genel olarak İtalya, Fransa, Flamanca ve Almanya'da bilhassa toplumun alt sınıfları arasında etkin olan bu tarikatlar, Katolik kilisesi ve ona sadık yazarlar tarafından ya görmezden gelinmiş veya onlara karşı son derece taraflı bir yaklaşım sergilenmiştir.⁴ Nitekim araştırmacılar Bernard Gui, Stephen of Bourbon ve Walter Map gibi engizisyoncuların da aralarında bulunduğu kişilerden istifade etmişlerdir ki bu durum, söz konusu nakillerin sıhhati hususunda dikkatli olunmasını gerektirmektedir.⁵ Fakat tarafgir yaklaşımdan daha kötüsü belki de yok sayılmaları olmuştur. Nitekim birçok yazar da onlardan çok az söz etmeyi yeğlemiştir.

1. Hareketin Başlaması ve Vaaz Verme Tartışması

İncili merkeze alıp diğer nakil ve yorumları ikinci sırada tutan Evanjelik bir tarikat olan Valdocular'ın bu konuda ilk olmadığı görülmektedir. Aslında onlar da bu hareketin kendileriyle başlamadığını, yani yenilikçi olmadıklarını ileri sürmektedirler. Çünkü eskiye dayanmak, gerçeğin garantisidir. Nitekim Valdo'nun halefleri onu tarikatın kurucusu değil canlandıran kişisi olarak tanımlamaktadır.⁶ Benzer şekilde hem Luther hem de on altıncı yüzyıl Protestanları, yenilikçi kimlikten uzak durup bunu reddetmişlerdir.⁷ İlginçtir ki düşmanları da aynı iddiayı onları kötülemek için ifade etmektedirler. Papalık, heretik kabul edilen bütün yapıların, benzer düşüncelere sahip olup, Anadolu'da faaliyet göstermiş olan ve VII. yüzyılda ortaya çıkan Pavlikanlardan etkilendiklerini iddia etmektedirler.⁸ Fakat söz konusu heretik yapılar arasındaki tezatlıkları hesaba kattığımızda bu iddianın, çok genellemeci bir yaklaşım olduğunu görmekteyiz. Bu arada Valdocular ile aynı bölgede yani Güney Fransa'da, onlardan yarım yüzyıl önce benzer şekilde evanjelist bir anlayışa sahip olan Petrobrusluların ortaya çıkması dikkat çekmektedir. Bunları düşündüğümüzde Valdocuların, Petrobruslular veya benzeri öğretilerden etkilendiklerini düşünebiliriz.⁹

Köken hususunda tekrar Valdocuların görüşüne dönecek olursak onlar, Hz. İsa'nın Petrus üzerine kurduğu kilise, Papa I. Sylvester'in gelişine kadar saf kaldığını fakat (sahte) Konstantin bağışıyla birlikte bu saflığını yitirdiğini ifade etmektedirler. Çünkü onlara göre zenginlik bir zehirdir ve bu bağışla birlikte kilise zehirlenmiştir. Neyse ki Papa Sylvester'in bir yardımcısı dünyevi zenginliği kabul etmemiş ve aforoz edilince de müritleriyle birlikte yeraltına çekilip gerçek kiliseyi devam ettirmiştir. Bu durumda Valdocular kendilerini sadece var olan hakiki davanın canlandırıcısı olarak tanımlamaktadırlar. Nitekim yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Valdo kiliseyi yeniden tesis etmiş olması hasebiyle ona Peter (Petrus) ismi sonradan uygun görülmüştür.¹⁰

¹ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi III*, Çev. Ali Berkay, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, s. 214.

² William Jones, *The History of The Cheritian Church II*, The Fourth Edit. London 1819, s. 10.

³ Gabriel Audisio, *The Waldensian Dissent*, Trans. Claire Davison, Cambridge University Press, 1999, s. 8.

⁴ Silvia Federici, *Caliban ve Cadı*, Çev. Öznur Karakaş, Otonom Yayıncılık, 2011, s. 54.

⁵ Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 10.

⁶ Shulamith Shahar, *Women in A Medieval Heretical Sect*, Trans. Yael Lotan, The Boydell Press, Suffolk 2001, s. 10.

⁷ Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 7.

⁸ Jones, *The History of The Cheritian Church*, s. 12.

⁹ Henry C. Vedder, "Origin and Early Teachings of the Waldenses, according to Roman Catholic Writers of the Thirteenth Century", *The American Journal of Theology*, Vol. 4, No. 3, July 1900, s. 477.

¹⁰ Robert E. Lerner, "Waldensians", *Dictionary of the Middle Ages 12*, Joseph R. Strayer, Charles Scribner's Sons, New York 1989, s. 511.

Her şey, Valdo'nun 1173'te mülkünün büyük bir kısmını bağışlayıp yoksul bir yaşam sürmeye karar vermesiyle başlamıştır. Bunu yaparken de İncil'deki "İsa ona dedi ki: Eğer kâmil bir kişi olmak istiyorsan, git elindekileri sat ve fakirlere ver; o zaman gökte hazinen olur. Sonra gel benim takipçim ol."¹¹ emrine uyduğunu ifade etmiştir.¹² Gayrimenkullerinin bir kısmını eşine devretmiş ve kızlarını Fontevrault manastırına yerleştirmiştir.¹³ İlginçtir ki kırk yıl sonra Asisli Fransis de bu metinden etkilendiği ifade edecektir.¹⁴ İddialara göre Valdo, bir saz şairinden dinlediği Aziz Alexius'un yaşam öyküsünden etkilenecek buna karar vermiştir. Fakat Audisio bunun hem cemaatlerin hem de din adamlarının dindarlığına ve hayal gücüne ilham veren popüler bir Orta Çağ masalı olduğunu ifade etmektedir.¹⁵ XIII. yüzyıl vakanüvisi Reinerius Saccho ise Valdo'nun bir arkadaşının ölümü sonrasında kendi ölümünü düşünerek bu kararı aldığını ileri sürmektedir.¹⁶ Daha mantıklı bir iddiaya göreyse servetinin yok olmaması için onu fakirlere dağıtması yönündeki tavsiye üzerine "hidayete" ermiştir. Çünkü ancak hayır için verilmiş olan mülkün ebedileşeceğine inanılmaktadır.¹⁷ Sebebi tam olarak bilinmese de sonuç olarak bu tarihten sonra kendisini İncil'i yaymaya adanarak çok sade bir yaşam sürmüştür.¹⁸ Mülkünden ayırdıklarıyla Fransa ve Almanya'da yaşanan bir kıtlık sırasında iki ay boyunca yoksullara günde üç öğün yiyecek dağıtmıştır. Muhtemelen servetini tefecilikten kazanmış olması onun bu ikramlarında payı vardır.¹⁹ Müntesipleri hızla artan tarikat 1176'dan sonra artık "İsa'nın Yoksulları" veya "Lyon Yoksulları" şeklinde anılmıştır.²⁰

Sonrasında Valdo gezgin bir şekilde vaazlar vermeye başlamıştır. İkili gruplar halinde gezip sade kıyafetler giyerek dolaşmalarıdır. Başlangıçta yalınayak dolaşmışlarsa da sonradan özel konumlarının simgesi haline gelen kendilerine özgü bir tür sandalet kullanmışlardır. Bu sandaletleri giymeleri, vaaz verme yetkisine sahip oldukları anlamına gelmektedir.²¹ Fakat daha önceki gezgin vaizlerden onu ayıran özelliği, halkın daha iyi anlaması için İncil'i yerel dillere çevirtmesidir. Çevirilerde önemli hatalar olsa da sonraları müntesipleri tarafından bu İncil tek meşru İncil olarak kabul edilecektir.²² O böylece hem halkın incili anlamasına çalışırken hem de kendisini geliştirmiştir. Valdo'nun vaaz vermesi başlı başına bir sorun iken bir de İncil'in çevirisini yaptırması ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Çünkü bu çeviriler sapkın vaizler tarafından da kullanılmaktadır. Oysa Katolik anlayışa göre "İmanın sırları her yerde herkese açıklanmamalıdır... Çünkü Kitab-ı Mukaddes o kadar derindir ki sadece basit ve cahil olanlar değil, sağduyu sahibi ve bilgili olanlar bile onu tam olarak anlamaya muktedir değildir." Yani Kitab-ı Mukaddes, inananlara sadece yetkili vaizler yoluyla aktarılmalıdır. Onu yanlış anlayabilecek ya da kötüye kullanabilecek kimselerin eline bırakılmamalıdır.²³ Nitekim 1234 Tarragon sinodunda rahiplerin bile Kutsal Yazıların yerel dilde nüshalarını bulundurmaları yasaklanmış ve ellerinde bir kopya var ise onların yakılarak imha edilmesi için piskoposlarına teslim edilmesi emredilmiştir.²⁴ Valdocular ise bu görüşe karşı çıkmaktadırlar. Yetkililerin kutsal metinleri gereksiz yere anlaşılmaz kıldığını düşünmektedirler. Aksine inananların, Hz. İsa'nın emirlerini doğrudan duymalarının daha iyi olacağını söylemektedirler.²⁵ Bu görüşleri ve çeviri faaliyetlerinden dolayı modern araştırmacılar arasında Valdocular Reformun öncüsü olarak kabul edilmiştir.²⁶ Valdo her şeyiyle öze dönüş peşindedir. Hz. İsa'nın havarilerini taklit edercesine

¹¹ Kutsal Kitap, Watchtower Bible and Tract Society, New York, 2016, Matta, XIX; 21 (s. 1257)

¹² Norman Cohn, *Europe's Inner Demons*, Basic Books Inc, New York 1975, s. 32.

¹³ Shahr, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 24.

¹⁴ Gordon Leff, "Waldensians", *Encyclopedia of Religion*, Second Edit., Ed. Lindsay Jones, Thomson Gale, London, 2005, s. 9662.

¹⁵ Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 8.

¹⁶ Jones, *The History of The Cheritian Church*, s. 17.

¹⁷ Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 8.

¹⁸ Cohn, *Europe's Inner Demons*, s. 33; Mehmet Esgin, "Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri" (yayınlanmış doktora tezi), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya 1998, s. 178.

¹⁹ Walter L. Wakefield, & Austin P. Evans, *Heresies of the High Middle Ages*, Columbia University Press, New York, 1991, s. 201.

²⁰ Esgin, "Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri", s. 177.

²¹ Malcolm Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, Çev. Erdem Gökyaran, Kabalcı Yayıncılık, 2015, s. 101.

²² Cohn, *Europe's Inner Demons*, s. 33. Esgin, "Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri", s. 178.

²³ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 105.

²⁴ Vedder, "Origin and Early Teachings of the Waldenses, according to Roman Catholic Writers of the Thirteenth Century", s. 477.

²⁵ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 105.

²⁶ Wolfgang Behringer, "Detecting the Ultimate Conspiracy, or how Waldensians Became Witches", *Conspiracies and Conspiracy Theory in Early Modern Europe*, Ed. Barry Coward, Julian Swann, Routledge, London 2017, s. 14.

ikişerli gruplar halinde gezmektedirler ve bu gruplara “socii” demişlerdir. Aslında başka dini öğretilerde de bu prensip benimsenmiştir. Mesela engizisyoncular da ikişerli gruplar halinde seyahat etmişlerdir.²⁷ Dönem vakanüvisi Walter Map, Valdocuların yalınayak ve yün giysiler içinde dolaştıklarını, hiçbir şeye sahip olmadıklarını ve havariler gibi her şeylerini ortak kullandıklarını söyler. Öte yandan onlara karşı çok olumsuz bir yaklaşımı olduğunu da gizlemez. “Şu an için çok mütevazı bir şekilde yaşamaktadırlar. Çünkü içimize girip bir hamle yapacak durumda değildirler. Eğer onları içimize kabul edersek sonrasında bizi dışarı atacaklardır” der.²⁸

Valdo yoksulluk içinde yaşamayla kalmayıp vaaz vermeye de başlayınca kısa süre içinde, Lyons başpiskoposu Jean aux Belles-Mains ile karşı karşıya gelmiştir. Çünkü kilisenin geleneksel yorumuna göre laik sınıf cahil olduğu için sadece papa, piskoposlar ve rahipler vaaz verme yetkisine sahiptir. Yani Kilise hukuku, istisnalar hariç vaizliği ruhban sınıfıyla sınırlandırmıştır.²⁹ Öte yandan Valdo’nun müritlerinin sayısının hızla artması da yerel rahipleri tedirgin etmiştir. Nitekim yaşanan tartışmalar üzerine Valdocular papaya başvurmuşlardır. 1179’da Roma’daki Üçüncü Lateran Konsili’ne temsilci gönderip çevirilerini göstermişler ve vaaz verme yetkisi talep etmişlerdir.³⁰ Walter Map’e göre konsil, vaizlik için yeterli olup olmadıklarını belirlemek amacıyla Valdo’nun temsilcilerini bir sınava tabi tutmuştur. Onlara peş peşe Baba, Oğul, Kutsal Ruh ve Hz. İsa’nın annesine inanıp inanmadıklarını sormuş, onlar da Meryem dâhil hepsine inanıyoruz diye yanıt verince alay edilmiştir.³¹ Çalışmamızın başında da ifade ettiğimiz üzere dönem yazarları Kilise tarafından heretik kabul edilen gruplara karşı son derece taraflı davranmıştır. Muhtemelen Walter Map de aynı tutumu sergilemiş ve orada bir laf oyunu yapıp, konuşmanın akışını yönlendirerek onları küçük düşürmeye çalışmıştır. Çünkü çok az itikadi bilgisi olan bir Hristiyan bile Hz. Meryem’in teslis’in dışında olduğunu bilir. Nitekim Walter Map bu anlatısının hemen öncesinde, Katharlar hakkında da benzer karalayıcı ifadeler kullanmıştır. Fakat bu anlatıdan, bir tür sınama yapıldığı ve vaaz verme konusunda gruba tam bir yetki verilmediği sonucunu çıkarabiliriz. Sonuç olarak Laon vakanüvisi’ne göre Papa III. Alexander o dönem için Valdo’nun faaliyetlerini beğenmiş, yoksulluk yeminini takdir etmiş lakin yerel rahiplerin rızası olmaksızın vaaz vermelerine izin vermemiştir.³²

Zaten rahiplerin Valdoculara karşı olumsuz bir tavra sahip olduklarını hesaba kattığımızda bu yanıtın vaaz vermelerini yasaklamak anlamına geldiği görülmektedir. Düşünürlerin kendilerini halka yazılarıyla duyurmasının çok zor olduğu ve okuryazar oranının çok düşük olduğu bir ortamda vaaz, din adamlarının en büyük aracıdır. Hal böyleyken Valdocuların vaaz verme konusunda geri adım atmaları beklenemezdi. Nitekim onlar da çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Çok geçmeden Liege, Metz, Provence, Languedoc, Katalonya, Aragon, Milano, Strasbourg, Trier ve Mainz bölgelerinde yani orta ve doğu Avrupa başta olmak üzere Kıta’nın birçok yerinde yayılmıştır.³³ Bununla birlikte Valdo Kilise ile köprüleri atmamak için de çaba göstermektedir. Katharların Güney Fransa’da yayılmasını engellemek için Papalık tarafından 1180’in Mart ayında düzenlenen bir piskoposluk konseyinde Katolik inanca uygun açıklamalar yapmış ve Katharları sert bir şekilde tenkit etmiştir. Her ne kadar konseyin sonuç kararında yazılı biçimde vaaz verme yetkisinden söz edilmemişse de şifahi olarak çalışmalarına karşı bir tavır da alınmamıştır. Kilisenin Valdoculara cephe almamasının sebebi Papalık için o dönem çok daha önemli bir tehlike olan Katharlar sorunudur. Öte yandan Valdo, iman açıklaması yaparak Katolik kiliseye itaat edeceğini açıkça göstermiştir. Aslında çıkarlar karşılıklıdır. Nitekim Valdo da cemaatten dışlanmadan kendisini ifade etme hakkı elde etmiştir.³⁴ Valdo her ne kadar Kiliseyle arasını iyi tutmak istese de yaşam şekliyle bile onları tenkit etmektedir. Şöyle ki kendileri yoksulluğu erdem olarak kabul ederken din adamlarının ve Kilisenin zenginliğini aleni bir şekilde eleştirmemişler lakin onların varlığı bile aslında zengin din adamlarına yönelik üstü kapalı bir tenkittir. Nitekim bir tarafta gönüllü olarak, din adına yalınayak hizmet eden Valdocular varken, öte

²⁷ Shahr, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 12.

²⁸ Walter Map, *De nugis curialium Courtiers’ Trifles*, Trans. M. R. Jame, Clarendon Press, Oxford 1983, s. 127.

²⁹ Lerner, “Waldensians”, s. 509.

³⁰ Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 14.

³¹ Walter Map, *De nugis curialium Courtiers’ Trifles*, s. 127.

³² Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 93.

³³ Cohn, *Europe’s Inner Demons*, s. 32.

³⁴ Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 14.

yanda zengin bir piskopos arasındaki tezat çok bariz biçimde görülmektedir. Sıradan bir kişi bu tablo karşısında Valdocuların Hz. İsa'ya daha çok benzediğini anlayabilir ve onları daha samimi bulabilir.³⁵

Bu arada Valdo, Kiliseye itaat edip onun cemaatinin adıyla hareket eden Kilise karşıtı bazı radikal fanatikleri reddetmiştir. Fakat söz konusu radikallerin cemaatine sızmasına engel olamamıştır. Nitekim Lyons başpiskoposu Jean aux Belles-Mains, bu kişilerin faaliyetlerini gerekçe göstererek Valdocuların vaaz vermelerini yasaklamıştır. O, Valdocuların vaaz verme görevini gasp ettiklerini ve yoksulluk bahanesiyle emeksiz bir şekilde başkalarının sırtından geçinip kasaba kasaba dolaştıklarını söylemiştir. Valdocular ise 1179'da Roma'da papadan aldıkları şifahi desteğe de güvenerek bu yasağa karşı çıkınca başpiskopos onları kendi bölgesinden sürmüştür. Bunun üzerine Valdocular, Kathar inancının yaygın olduğu Languedoc'a, kendilerine benzer tarikatların bulunduğu Kuzey İtalya'ya ve Almanya sınırlarına gitmişlerdir.³⁶ Gittikleri her yerde reform tohumlarını ekmişlerdir. Sadece bulundukları yerlerde değil, çevrelerinde de taraftar toplamaya başlamışlardır. Onlar çoğaldıkça Kilise'nin onlara karşı tavrı daha da sertleşmiştir.³⁷

2. Valdocuların Aforoz Edilmeleri

Onlar için asıl yol ayrımı 1184 Verona Konsili'nde Papa III. Lucius'un çıkardığı Ad abolendam fermanı ile yaşanmıştır. Bu ferman ile Valdocular bütün Kilise teşkilatı tarafından tümüyle reddedilmiş ve heretiklere karşı toptan bir mücadele hedeflemiştir. Sözü edilen heretikler sıralarken Katharlar ve Patariniyi zikredildikten sonra ayrım yapmadan Valdocular ve onlara yakın Humiliati de onlarla birlikte aforoz edilmiştir ki bu, Valdocular açısından kabul edilemez bir durumdur.³⁸ Çünkü Kilise tarafından heretik kabul edilmek bir yana kendilerinin de son derece karşı oldukları Katharlar ile bir tutulmuşlardır. Oysa Katharlar'ın Hristiyan olup olmadıkları bile tartışmalıdır.³⁹

Valdocular aforoz edildikten sonra Kiliseye karşı daha dikkatli davranmayı terk etmiş ve gittikçe radikalleşmişlerdir. Bu doğrultuda müritleriyle birlikte yeni öğretilerini her ortamda yaymaya çalışmışlardır ki bu da Kilise ile aralarını daha da açmıştır.⁴⁰ Yine de Valdo Katolik kilisesine karşı daha temkinli hareket etmekten yana olmuştur. Çünkü o, eninde sonunda Roma ile bir uzlaşmaya varılacağını düşünmekte ve cemaatin bazı mensuplarının aksine bunu umut etmektedir.⁴¹ Takipçilerinden eski rahip Huescalı Durand'ın 1190 yılı civarında yazdığı *Liber Antiheresis* isimli eserde Katharlar ile mücadeleyi öncelikli konu olarak ele alması da benzer bir yaklaşımı göstermektedir.⁴² Buna rağmen cemaat üyelerinden bazıları ne Katharların ne de Katoliklerin vaftiz edemeyeceğini, gerçek adanmış Hristiyanlar olarak sadece kendilerinin vaftiz edebileceğini ileri sürmüşlerdir.⁴³ Bundan da anlaşılmaktadır ki nasıl 1184'teki fermanla Papalık Valdocular ile Katharları bir tutmuş ise radikal Valdocular da Katolikler ile Katharları bir tutmuşlardır.

Ferman sonrasında uygulanan baskılar genelde sonuç vermemiş ve Valdocular varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Daha da ilginç onlara yönelik uygulanan en ağır ceza sürgündür ki bu da görüşlerini yeni gittikleri yerlerde yaymalarına katkıda bulunmuştur.⁴⁴ Languedoc'ta, muhtemelen 1185 ile 1187 yılları arasında, Narbonne başpiskoposu onlara yönelik yaptırımları şiddetle takip etmiş fakat halk, Valdocuların ahlaki yaşam tarzını desteklemiştir. Hatta alt konumdaki din adamları arasında da onlara yakınlık duyanlar olmuştur. Nitekim Valdocu vaizler serbestçe dolaşip görüşlerini anlatmışlardır. Yani Languedoc'ta, hiyerarşinin dini ortama hâkim olamaması Valdoculara bir engellemeyle karşılaşmaksızın vaaz verme imkânı sunmuştur.⁴⁵ Bu fırsattan yararlanarak, haksız yere aforoz edildiklerini herkese anlatmaya çalışmışlardır.⁴⁶

³⁵ Lerner, "Waldensians", s. 509.

³⁶ Euan Cameron, *Waldenses*, Blackwell Publishers, Massachusetts, 2000, s. 17; Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 15.

³⁷ Jones, *The History of The Cheritian Church*, s. 21.

³⁸ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 96-98.

³⁹ Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 13.

⁴⁰ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 105.

⁴¹ Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 20.

⁴² Cameron, *Waldenses*, s. 27; Shahar, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 2.

⁴³ Cohn, *Europe's Inner Demons*, s. 33.

⁴⁴ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 98.

⁴⁵ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 99.

⁴⁶ Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 17.

Diğer bölgelerde ise Languedoc kadar rahat edememişlerdir. Aragon kralları II. Alfonso 1194'te ve II. Pedro 1198'de, Valdoculara karşı birer kararname çıkarmışlardır. II. Pedro artık sürgün ile yetinmemekte heretiklere ölüm cezası istemektedir. 1192'de Toul piskoposu, Valdocuların yakalanması için emir vermiş fakat onlar Lorraine'de ve Fransa ile İmparatorluk arasındaki sınır bölgelerinde misyonerlik yaparak taraftar kazanmaya devam etmişlerdir.⁴⁷ Sadık takipçisi Durand, Valdo öldükten tarikatın heterodoksiye doğru kaymasından endişe ederek 1208'de Roma ile uzlaşmıştır. Bunu yaparken diğer Lyon Yoksullarının da aynı şeyi yapmasını beklemiş lakin olmamıştır.⁴⁸ Devamında 1215'te Dördüncü Lateran Konsili'nde 1184'teki karar tekrarlanmış ve bu kez ayrıca açık biçimde onlar heretik olarak suçlanmışlardır. Böylece Roma'dan kopuş tamamlanmıştır. Muhtemelen Roma'nın bu sert tutumunun sebebi Katharlara yönelik başlatılmış olan Haçlı seferinde belirli bir merhale kat edilmiş olmasıdır.⁴⁹

Bu takibata rağmen Valdocular ilk dönemlerde, Katharlara uygulanan korkunç işkence ve engizisyon pratiğine tabi tutulmamışlardır. Ta ki Katharlar, Papalık için tehlike olmaktan çıktıktan sonra 1230'dan itibaren Valdocular listenin ilk sırasına gelene kadar. Akabinde onlar yeraltına taşınmışlar ve Reform'a kadar faaliyetlerini gizlice yürütmüşlerdir.⁵⁰ Sürgün ve sefalet halindeki kötü ve aç görünümünden dolayı, bazı yerlerde "siccán" veya "yankesiciler" diye anılmışlardır.⁵¹ Her şeye rağmen sayıları öyle artmıştır ki XIII. yüzyılda Avrupalılardan üçte birinin, hayatlarında en az bir defa bu cemaatlerden birisinin toplantısına katıldığı ileri sürülmektedir.⁵² Toul Piskoposu Eudes bu durumdan çok tedirgin olmuş ve 1192'de Lorraine'de onların yakalanıp, yargılanmak üzere oraya getirilmelerini emretmiştir.⁵³ Bu dönemde Avrupa'nın geniş bir alanında farklı dilleri konuşan ve gizlilik içinde yaşayan bir cemaat olmaları onların birlikte hareket etmelerini zorlaştırmıştır. Her ne kadar cemaat temsilcilerinin yıllık toplantıları olsa da bütün bölgelerden düzenli katılım olamamıştır. Dolayısıyla, yıllar içinde, çeşitli topluluklar arasında belirli gelenek ve ritüel farklılıkları ortaya çıkmıştır.⁵⁴

3. Tarikatın Bölünmesi

Hareketin, ilk ortaya çıktığı yerden uzaklaşarak farklı alanlara yayılması, Roma Katolik Kilisesi'yle bağlarını koparan grupların belirmesini kolaylaştırmıştır. 1199'da Metz'deki Valdocular oldukça radikal görüşlere sahiptir. Ruhban sınıfını keskin bir dille eleştirmekte, sadece kendi vaizlerine ve çevirilerine güvenmektedirler.⁵⁵ Başpiskopos John tarafından sürüldükten sonra Kuzey İtalya'da Lombardiya'ya giden bir grup, orada ruhban sınıfa düşman olanlar arasında kendilerine yer edinmişler ve sayıları hızla artmıştır. Ayrıca bu bölgedeki Valdocular kuzeydekilere nazaran daha radikal bir duruş sergilemişlerdir. Languedoc'ta olduğu gibi Kuzey İtalya şehirlerinde dini hiyerarşinin heretiklere karşı zayıf kalmasından dolayı burada rahatça çalışmalar yapmışlardır.⁵⁶ Bu süreçte yukarıda zikrettiğimiz baskı ve tahkikatların etkisiyle hareket bir süre sonra kırsalda daha fazla yayılmaya başlamıştır. Bunun da etkisiyle çok sayıda köylü ve çoban Valdoculara katılmıştır.⁵⁷ Nitekim ileriki yüzyıllarda yaşanacak askeri saldırılarda bu durum onların işini kolaylaştırmış ve rahatça dağlarda saklanmışlardır.⁵⁸

Lombardiya'yadaki Valdocular, topluluğun tek liderinin Hz. İsa olduğunu söyleyen Valdo'ya rağmen Giovanni di Ronco'yu lider olarak seçmişler ve böylece 1205'te hareket bölünmüştür. Valdonun 1205-1218 gibi geniş bir yıl aralığında öldüğü hesaba katıldığında Giovanni'nin bu çıkışı onun ölümünden önce mi yoksa sonra mı gerçekleşti tam olarak bilinmemektedir. Sonrasında

⁴⁷ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 99.

⁴⁸ Wakefield & Evans, *Heresies of the High Middle Ages*, s. 220-221; Edward Peters (ed.), *Heresy and Authority in Medieval Europe Documents in Translation*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1980, s.149.

⁴⁹ Shahr, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 2.

⁵⁰ Shahr, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 3.

⁵¹ Jones, *The History of The Cheritian Church*, s. 11.

⁵² Esgin, "Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri", s. 181.

⁵³ Henry Charles Lea, *A History of the Inquisition of the Middle Ages II*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 147.

⁵⁴ Shahr, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 4.

⁵⁵ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 107.

⁵⁶ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 99.

⁵⁷ Cohn, *Europe's Inner Demons*, s. 38. Behringer, "Detecting the Ultimate Conspiracy, or how Waldensians Became Witches", s. 15.

⁵⁸ Lerner, "Waldensians", s. 512.

birleşme çabaları başarıya ulaşamamış ve orta çağın geri kalanı boyunca Valdocular iki grup halinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Valdo'ya sadık kalanlar Lyons grubu olarak bilinirken, Kuzey İtalya'dakiler ise kendi ifadeleriyle Lombardiyalı Yoksullar şeklinde anılmışlardır.⁵⁹ Cremonalı Moneta'ya göre, Lyons Yoksulları Katolik rahiplerin ibadet yönetme ve günah çıkarma yeterliliği olduğunu kabul ederken Lombardiyalı Yoksullar, Katharlar gibi buna karşı çıkmışlardır.⁶⁰ Fakat günah çıkarırken Katolik rahipler, 'Seni affediyorum' derken, Lyons Yoksulları, "Tanrı seni bağışlayacak ve ben de sana pişmanlık ve tövbe bahşediyorum" demektedirler.⁶¹ Aralarında başka farklılıklar da bulunmaktadır. Lombardiyadaki Valdocular, Lyon ve Languedoc'taki Valdoculara nazaran daha yerleşik bir hayat sürmüşlerdir. Hatta manastır benzeri bir yaşam tarzı geliştirmiş görünmektedirler. Birkaç on yıl içinde, kaynaklar yalnızca Milano'da en az sekiz tane okul veya benzeri yapının bulunduğunu rapor etmiştir.⁶² Nitekim 1212'de III. Innocentius, Papalığın imparatorluk adayı Frederick Hohenstaufen'a karşı düşmanca tutum takınan Milano şehri için "sapkınların beşiği" ifadesini kullanmıştır.⁶³

Valdocular kendi aralarındaki anlaşmazlıkları ve fraksiyon farklılıklarını gidermek için 1218'de İtalya'nın Bergama kentinde, Avrupa'nın her bölgesinden Valdocu temsilcinin katıldığı bir konsey toplamışlardır. Burada tartışılan konulardan birisi rahiplerin günah çıkarmalarının geçerliliğidir. Fakat asıl tartışma geçimlerini nasıl karşılayacaklarıyla ilgilidir.⁶⁴ Toplantıda Lyonlu Valdocular sadakayla geçinmeyi yeğlerken Lombardiyalı Valdocular kişinin kendi emeğiyle geçinmesi gerektiğini ve işçi kolektifleri ya da kooperatifleri kurulmasını istemişlerdir. Bunun neticesinde de Lombardiyalı Valdocular, Lyon fakirlerinden farklı olarak özel mülke sahip olmuşlar ve aile hayatını onaylamışlardır.⁶⁵

4. İnanç Şekli ve Teşkilatlanması

Hareketin liderleri olan vaizlere "kardeş" (fratres) veya "hoca" (magistri) demişlerdir. Almanca konuşulan bölgelerde ise "vaiz" (prediger) veya "günah çıkarıcı" (beichtiger) diye anılmışlardır.⁶⁶ Vaazlarında tövbe etmek öğütlenmekte, günahlar eleştirilmektedir. Bir kişi genellikle erken yaşta bir Kardeş olmayı seçer ve kabul edilirse en az altı yıllık bir hazırlık dönemine tabi tutulur. Vaiz olacak kişi, bir elemenden ve eğitimden geçtikten sonra her şeyini geride bırakıp bir tür çırak olarak göreve başlamaktadır. Grubun aktif mensuplarının dışında "dostlar" (amici) denilen sempatizanları veya destekçileri bulunmaktadır. Bunlar sadakalarıyla vaizlere destek olmakta ve kutsal metinleri okuyup çevrelerine aktarmaktadırlar. Bu kişiler ayrıca (daha sonra İtalya'da talea adıyla bilinen) bir tür vergi toplamak ve çoğunlukla gizli evlerde faaliyet gösteren eğitimlerin sürekliliğini temin etmektedir.⁶⁷

Valdocuların kendilerine ait bir kaynak olmaması hasebiyle onların kural ve kaideleri hususunda net bir malumata sahip değiliz. Sonradan yazılan eserler ile bu konuda yorum yapılmaktadır. Valdo'nun en öne çıkan fikri papanın ve ruhban sınıfının kullandıkları yetkilerin meşru olmadığıdır. Muhtemelen Kiliseyi kendisine düşman eden asıl sebep budur. Bunun dışında onlar Araf'a inanmamaktadırlar. Ayrıca, Hristiyanların en önemli ayinlerinden biri olan ekmek-şarap ayininde kullanılan ekmeğin ve şarabın, Hz. İsa'nın etine ve kanına dönüşmediğini, bunların sadece simgesel bir anlamı olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁶⁸ Kutsal yazılara dayanan Valdocular azizler kültürünü, kilisenin günah bağışlamasını ve papaların tesis ettikleri bütün itikadi ve ameli uygulamaların boş olduğunu söylemişlerdir. Çünkü onlar sadece İncil'i kaynak olarak değerlendirmekte ve son derece selefi bir tutum sergilemektedirler. Roma Katolik bayramlarını ve

⁵⁹ Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 19.

⁶⁰ Monetae Cremonensis, *Adversus Catharos et Valdenses*, Libri Quinque, s. 434.

⁶¹ Shahar, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 13.

⁶² Deane, Jennifer Kolpacoff, *A History of Medieval Heresy and Inquisition*, Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham 2011, s. 63.

⁶³ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 99.

⁶⁴ Shahar, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 8.

⁶⁵ Federici, *Caliban Ve Cadı*, s. 62.

⁶⁶ Shahar, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 11.

⁶⁷ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 101.

⁶⁸ Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.41 S.01, 2000, s. 320.

İncil’de olmayan duaları reddederler. Ölüler için duayı kabul etmezler. Çünkü Araf’a inanmadıkları için ölen kişilerin doğrudan cennete veya cehenneme gideceklerine inanmaktadırlar. Dolayısıyla “Cehennemdekiler için umut yok: bunlara dua faydasız, cennettekiler ise zaten duaya ihtiyaç duymazlar” şeklinde bir izah geliştirmişlerdir. Hz. Meryem ve İncil’de adı geçen diğer kutsal kişilere saygı duyarlar ama ne onlara ne de Roma Katolik kilisesinin aziz unvanı verdiklerine dua etmezler.⁶⁹ Öyle ki Azizlerin günlerini anmadıkları için Şabat’ı da ihmal edenler anlamında “İnzabbatati veya Insabbathistler” diye anılmışlardır.⁷⁰ Kan dökülmesine kesinlikle karşıdırlar. Bundan dolayı savaşa katılmayı reddetmişlerdir ki Haçlı çağında böyle bir düşünceyi savunmak çok zor olsa gerek. Onlara göre ne İsa ne de havarileri kimseye zulmetmemişler, tam aksine zulme uğramışlardır. Fakat Valdocular artık Roma Kilisesinin tam tersine hareket ettiğini ve şiddet yanlısı bir politika yürüttüğünü söylemişlerdir.⁷¹ Öte yandan bazı durumlarda Kardeşler’in bilgisiyle ya da teşvikiyle Engizisyoncuların ve muhbirlerin evlerini ateşe vermişler hatta onları öldürmüşlerdir. Görünen o ki intikam dürtüsü tarikatın her koşulda şiddetten kaçınmaları ve kötülüğe asla kötülükle karşılık vermemeleri düsturuna rağmen bazen baskın gelmektedir.⁷² Kitab-ı Mukaddes’te belirtildiği şekilde hangi koşulda olursa olsun karşı tarafı inandırmak için Tanrı adına yemin edilmesine karşıdırlar. Yalan şiddetli bir şekilde yasaklanmaktadır.⁷³

Valdocuların birçok sosyal faaliyetleri bulunmaktadır. Hastalara bakmayı bir vazife bilirler ve bu amaç için kendilerini geliştirmeyi görev addederler. Şifacı özelliklerinden dolayı sadece heretik olarak suçlanmamış ayrıca cadılıkla itham edilmişlerdir. Nitekim Engizisyoncular, onların ruhlar ile temasa geçtiklerini ileri sürerek bu konuda delil oluşturulmaya çalışmışlardır.⁷⁴ En önemli görevleri arasında yoksullara yardım etmek yer almaktadır. İbadet yapmak için özel evler kâfi olmadığında, lüksten ve gösterişten uzak sade toplantı mekanları hazırlanmış ve bunların bitişiğine yoksullarla yaşlıların bakımı için evler yapılmıştır. Hollanda’da ve Ren nehrinin kıyılarında çoğalan bu kurumlara “Tanrı Evi” ve oralarda oturanlara “Mesih yoksulları” adını vermişlerdir.⁷⁵

Bu hizmetlerinin de katkısıyla toplumun her kesiminden taraftar toplamışlardır. Bunlar arasında zenginlerin ve soyluların olduğu da düşünülmektedir ki bu noktada Katharlardan ayrılmaktadırlar. Örneğin Metz’de, hareketin mensupları arasında İmparatorluk hizmetinde bulunan soylular bulunmaktadır. Laiklerin yanı sıra eski manastır mensupları, rahipler ve rahibeler gibi ruhban sınıfından da bu tarikata katılım olmuştur.⁷⁶ Buna en iyi örnek, Languedoc’ta Katharlara karşı mücadele veren eski rahip Huescalı Durand’dır.⁷⁷

Valdocular, mensuplarının sosyal çeşitliliği hususunda Katharlardan ayrılırlarken kadınlara yaklaşım konusunda Katoliklerden farklıdırlar. 1180’e kadar kadınların tarikat içinde yer almadığı düşünülmektedir. Nitekim önceden de zikrettiğimiz üzere Valdo, kızlarını tarikata ait bir manastıra bırakmış ve onlara aktif görev vermemiştir. Fakat 1180’den sonra kadınların tarikat içinde çok daha fazla yer aldığı anlaşılmaktadır.⁷⁸ Öyle ki Valdocu kadınlar, erkeklerle eşit bir şekilde vaaz verme, vaftiz etme ve hatta papazlık rütbesine sahip olma hakkına sahiptirler. Aslında kadınlarla ilgili bu tutum Katharlar başta olmak üzere diğer heretik mezheplerde de görülmektedir. Nitekim Katharların, Dante’nin Beatrice fikrine ilham olan bir kadın figüre (Lady of Thought) saygı duydukları söylenmektedir.⁷⁹

5. Diğer Tarikatlar İle Benzerlikleri ve Etkisi

Valdoculuk nasıl muhtelif yapılardan ve öğretilerden etkilenmiş ise o da başka tarikatları etkilemiştir. Bunlardan ilkinin Kuzey İtalya’daki Humiliati olduğunu söyleyebiliriz. Fakat onlar

⁶⁹ Lerner, “Waldensians”, s. 510; Esgin, “Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri”, s. 179.

⁷⁰ Jones, *The History of The Cheritian Church*, s. 11.

⁷¹ Susanna K. Treesh, “The Waldensian Recourse to Violence”, *Church History*, Vol. 55, No. 3, September 1986, s. 296.

⁷² Shahar, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 21.

⁷³ *Kutsal Kitap*, Markos, X; 19 (s. 1292); Cohn, *Europe's Inner Demons*, s. 33.

⁷⁴ Behringer, “Detecting the Ultimate Conspiracy, or how Waldensians Became Witches”, s. 15.

⁷⁵ Esgin, “Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri”, s. 180.

⁷⁶ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 100.

⁷⁷ Shahar, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 2.

⁷⁸ Shahar, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 24.

⁷⁹ Federici, *Caliban Ve Cadı*, s. 62.

evliliğe karşı olmayıp, İtalya'daki ticari yaşama ve tefeciliğe tepki duyarak Lombardiya şehirlerinde el işçiliğiyle geçinmektedirler. Bu özellikleriyle Humiliati'yi Valdocuların Lombardiya kolu ile özdeşleştirenler olmakla birlikte farklı bir grup olduğu düşünülmektedir. Öte yandan Humiliati hareketi de İtalya'ya gelen Valdocular üzerinde etkili olmuş ve gezerek vaaz vermek yerine yerleşerek kendi el emekleriyle geçinmelerine yol açmıştır.⁸⁰ Valdocular diğer tarikatların oluşmasında da etkili olmuşlardır. Özellikle XIII. yüzyılda kendilerinden sıkça söz ettiren Fransiskan ve Dominikenleri muhtemelen öğretileriyle etkilemelerinin dışında, onların papa tarafından tanınmasına dolaylı da olsa katkıları olmuştur. Şöyle ki Eliade'ın da işaret ettiği gibi muhtemelen Papalık Valdoculara karşı yürüttüğü politikanın başarısız olmasından ders almıştır ki benzer söylemlerle yola çıkmış olan Dominikenler ve Fransiskanlara karşı daha temkinli davranmış ve onlardan istifade etmiştir.⁸¹ Valdo da tıpkı Asisli Fransis gibi mülkle bağlarını koparmış, fakat Asisli Fransis'in aksine dünyadan tümüyle el çekme gereği duymamıştır. Valdocular için asıl olan, mutlak bir yoksulluktan ziyade sadelik ve mütevazılıktır.⁸²

Valdocuların ismi ne gariptir ki en fazla Katharlar ile anılmıştır. Oysa onlar Katharlarla yoğun bir şekilde mücadele etmişler ve aralarında bir düşmanlık ortaya çıkmıştır. Katharlar onları Katolik kilisesinin işbirlikçileri olarak görürken, Valdocular özellikle düalizm üzerinden Katharları çok sert bir şekilde tenkit etmişlerdir. Bu noktada Katharların Hristiyan dışı unsurlardan çok fazla etkilendikleri açık bir şekilde görülürken, Valdocular genel olarak Hristiyanlık öğretisi içinde kalmışlardır. Öte yandan ilginç bir şekilde sahih Hristiyanlık konusunda birbirlerinin rakibi olmuşlardır.⁸³ Bu rekabet bazen Valdocuların radikalleşmesinde etkili olmuştur. Çünkü Kitab-ı Mukaddes'e Katharlardan daha sadık görünmek veya her ikisinin eleştirdiği Katolik Kilisesi'nin işbirlikçisi gibi görünmemek için sert kararlar almışlardır. Katharlar yalanı, yemini ve kan dökmeyi bütünüyle reddederken Valdocular bu konuda daha hassas olduklarını göstermek için çaba sarf etmişlerdir.⁸⁴ Öyle ki hareketin tövbe etmeye verdiği önem, insanları çok sık günah çıkarmaya yöneltmiştir. Oysa rahiplerin bu yöndeki aşırı talebi karşılaması imkânsızdır. Dahası Katolik rahiplere değer verilmemesi de Valdocular arasında din adamı olmayan halktan kişilerin günah çıkarmalarına sebep olmuştur.⁸⁵ Valdocular ve Katharlar arasındaki bir diğer farklılık faaliyet bölgesiyle ilgilidir. Her ikisi de başlarda aynı bölgede etkin olmakla birlikte Katharlar Languedoc ile sınırlı kalırken Valdocular Avrupa'nın her yerinde görülmüştür.⁸⁶ Bütün bunlara rağmen o dönem olduğu gibi sonrasında da Katharlar ile Valdocular aynı kefedede değerlendirilmişlerdir.⁸⁷

Valdocuların çalışmaları Reform hareketlerine öncülük etmiş olup, Jan Hus (1374-1415) için ilham kaynaklarından birisi olduğu düşünülmüştür. 1230'lardan sonra yer altında faaliyet yürütürlerken XV. yüzyılda Husçuların kısa ömürlü zaferi onları umutlandırmış ve seslerini yüksekçe dile getirmeye başlamışlardır. Ancak Husçu isyanının bastırılmasıyla birlikte umutları son bulmuştur.⁸⁸ Sonrasında Reform hareketleriyle yakınlıkları devam etmiştir. XVI. yüzyılda Protestanlığın ortaya çıkışı ile benzer fikirlerinden dolayı onların çoğu Protestanlara katılmıştır. Hatta bazı yerlerde Protestanlara Valdocular denilmiştir. Fakat bu süreçte Valdocular XIII. yüzyıldaki kimliklerini kaybetmişlerdir.⁸⁹ Baskılar XVII yüzyıla kadar sürmüştür. Ülkelerindeki zulümden kaçıp Piemonte vadisine yerleşen bir grup için 1655'te, Savoy Dükü'nün emriyle, hukuk doktoru Andrew Gastaldo tarafından bir talimat hazırlanmıştır. Bu talimata göre, hangi rütbe, makam ve mevkide olursa olsun bütün reform inancına sahip olanlar aileleriyle birlikte üç gün içinde yerlerini terk edip

⁸⁰ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 95.

⁸¹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi III*, s. 214.

⁸² Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 101.

⁸³ Cohn, *Europe's Inner Demons*, s. 33.

⁸⁴ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, s. 107.

⁸⁵ Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 18.

⁸⁶ Lea, *A History of the Inquisition of the Middle Ages II*, s. 147.

⁸⁷ Audisio, *The Waldensian Dissent*, s. 13.

⁸⁸ Shahar, *Women in A Medieval Heretical Sect*, s. 4.

⁸⁹ Peter Biller, "Goodbye to Waldensianism?", *Past & Present*, No. 192, August 2006, s. 3. Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", s. 320.

kendilerine gösterilmiş olan bölgelere gideceklerdir. Gitmeyenler ise ya Katolik inanca dönecek veya öldürüleceklerdir. Nitekim akabinde büyük bir kovalamaca yaşanmıştır.⁹⁰

Sonuç

XI. yüzyıl ortalarında Papa IX. Leo'dan itibaren Kilise'de başlayan reform hareketi Cluny ve sonrasında Cistercianler gibi muhtelif manastır tarikatlarının doğmasına sebep olmuştur. Bu ortam dindar laik insanlarda da karşılık bulmuş ve çeşitli arayışlara girmişlerdir. İşte XII. yüzyılda laik kesim arasında zuhur etmeye başlayan dilenci tarikatlarının bir parçası olan Valdocoluk da bu şekilde ortaya çıkmıştır. Valdocoluk, Cluny ve sonrasında Cistercianlerin amaçladıklarından daha ileri hedefler taşımaktadırlar. İlk iki tarikat Kilise hiyerarşisine sadık kalarak bir reform hedeflemektedirken, Valdocoluk'un daha devrimci bir niteliğe sahip olduğunu görmekteyiz. En göze çarpan özellikleri başta Papalık kurumu olmak üzere Kilise hiyerarşisini hedef almaları olmuştur. Aslında Valdo bunu yumuşak bir şekilde yapmaya çalışmış ve sadece vaaz etme hakkının tanınmasını ve çevirilerine müdahale edilmemesini istemiştir. Fakat Kilise açısından mesele sadece onların vaaz etmesi olmayıp, açıkça ifade etmeseler dahi mütevazı yaşamlarıyla ve bazı öğretileriyle bu kurumu tenkit etmeleridir. Lakin Katharlarla mücadele eden Papalık, Valdo'ya vaaz etme ruhsatı vermemekle yetinmiş ve ilk dönemlerde şiddete başvurmamıştır. Ancak bu tutum Valdo'nun asıl düşüncelerini daha yüksek sesle dile getirmesine sebep olmuş ve Kilise ile ipler kopmuştur.

Peki, sorunun kaynağı Valdo'nun doktrinel yaklaşımı mıdır yoksa Papalık'ın otoritesini korumak istemesinde midir? Daha sonraki tarikatlara baktığımızda bunun yanıtı daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle Fransiskanlar benzer bir din anlayışıyla ortaya çıkmasına karşın, Roma'nın otoritesini kayıtsız şartsız kabul etmiş ve çalışmalarının tanınmasını sağlamıştır. Öte yandan Roma'nın bu tarikatı da heretisizme kaptırmak istememesi bunda etkili olmuştur. Fakat XIV. yüzyılda Papa XXII. John, aynı Fransiskan tarikatına karşı cephe alacaktır ki bunun altında yine otoritesini koruma çabası yatmaktadır. Papa VI. Innocent ise Fransiskanlara karşı tavrını daha da ileri götürmüş ve onları Engizisyonunda yargılamıştır. Papalığın benzer bir otorite kavgasını XIV. yüzyıl başlarında Tapınak Şövalyelerine karşı da yürüttüğünü görmekteyiz.

Görünen o ki Valdocuların reform çalışmalarının başarıya ulaşmamasının en önemli sebebi bu konuda ilk defa bu denli yüksek sesle taleplerde bulunmuş olmalarıdır. Şüphesiz öncesinde de muhtelif reform girişimleri olmuş fakat onlar genellikle heretik gruplar içinde değerlendirilmiştir. Valdocular ise ilk dönemlerde heretik kabul edilmemişler ve sonrasında otorite kavgasından dolayı heretik ilan edilmişlerdir. Onların bu girişimi, Papalığın en güçlü olduğu dönemde yani Haçlı çağında yapmış olmaları belki de bu hareketin başarısızlığındaki bir diğer etkidir. Böylece onlar reform taleplerinin bedelini ilk ödeyenlerden olmuşlardır. Fakat bu başarısızlığın genel olarak Hristiyanlıktaki reform çalışmalarının başarısında önemli katkısı olmuştur.

Sonuç olarak Valdocular, yaşam şekilleri ve doktrinel duruşlarıyla Kilise'ye karşı Martin Luther'den çok önce yüksek sesle reform talebini dile getirmişlerdir. Bu konuda bir sonuca ulaşamamışlarsa da hem çeviri faaliyetleri hem de ruhban sınıfının otoritesinin sorgulanmasıyla Jan Hus başta olmak üzere sonraki birçok reform hareketine ilham olmuş ve onlara cesaret vermişlerdir. Öte yandan Katharlar ile mücadeleye devam ederek heretisizme sürüklenmemeye dikkat etmişlerdir.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

⁹⁰ Samuel Morland, *The History of the Evangelical Churches of the Valleys of Piedmont*, Londra 1658, s. 303.

Kaynakça

- AUDISIO, Gabriel, *The Waldensian Dissent*, Trans. Claire Davison, Cambridge University Press, 1999.
- BEHRINGER, Wolfgang, “Detecting the Ultimate Conspiracy, or how Waldensians Became Witches”, *Conspiracies and Conspiracy Theory in Early Modern Europe*, Barry Coward, Julian Swann (Edit.), Routledge, London, 2017, ss. 13-34.
- BILLER, Peter, “Goodbye to Waldensianism?”, *Past & Present*, No. 192, August 2006, ss. 3-33
- CAMERON, Euan, *Waldenses*, Blackwell Publishers, Massachusetts, 2000.
- COHN, Norman, *Europe's Inner Demons*, Basic Books Inc, New York, 1975.
- DEANE, Jennifer Kolpacoff, *A History of Medieval Heresy and Inquisition*, Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham, 2011.
- ELIADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi III*, Çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet, “Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.41 S.01, 2000.
- ESGİN, Mehmet, “Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri” (yayınlanmış doktora tezi), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya, 1998.
- FEDERICI, Silvia, *Caliban ve Cadı*, Çev. Öznur Karakaş, Otonom Yayıncılık, 2011.
- JONES, William, *The History of The Cheritian Church II*, The Fourth Edit. London 1819.
- KUTSAL KİTAP, Watchtower Bible and Tract Society, New York 2016.
- LAMBERT, Malcolm, *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, Çev. Erdem Gökyaran, Kabalcı Yayıncılık, 2015.
- LEA, Henry Charles, *A History of the Inquisition of the Middle Ages II*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- LEFF, Gordon, “Waldensians”, *Encyclopedia of Religion*, Second Edit., Ed. Lindsay Jones, Thomson Gale, London 2005, ss. 9662-9663.
- LERNER, Robert E., “Waldensians”, *Dictionary of the Middle Ages 12*, Joseph R. Strayer, Charles Scribner's Sons, New York 1989, ss. 508-513.
- MONETAE Cremonensis, *Adversus Catharos et Valdenses, Libri Quinque*, Ed. Thomas Augustinus Ricchini, Roma 1743.
- Ed. PETERS, Edward, *Heresy and Authority in Medieval Europe Documents in Translation*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1980.
- SAMUEL MORLAND, *The History of the Evangelical Churches of the Valleys of Piedmont*, Londra 1658.
- SHAHAR, Shulamith, *Women in A Medieval Heretical Sect*, Trans. Yael Lotan, The Boydell Press, Suffolk 2001.
- TREESH, Susanna K., “The Waldensian Recourse to Violence”, *Church History*, Vol. 55, No. 3, September 1986, ss. 294-306.
- VEDDER, Henry C., “Origin and Early Teachings of the Waldenses, according to Roman Catholic Writers of the Thirteenth Century”, *The American Journal of Theology*, Vol. 4, No. 3, July 1900, ss. 465-489.
- WAKEFIELD, Walter L., & Evans, Austin P., *Heresies of the High Middle Ages*, Columbia University Press, New York 1991.
- WALTER MAP, *De nugis curialium Courtiers' Trifles*, Trans. M. R. Jame, Clarendon Press, Oxford 1983.

TUDOR HANEDANLIĞININ MEŞRUIYET SORUNU

HOUSE OF TUDOR LEGITIMACY PROBLEM

Dilek YİĞİT*

ÖZ

Orta çağ İngiltere tarihine hanedanlıklar arasında taht kavgaları ve meşruiyet sorunları damga vurmuştur. İngiltere ve Fransa arasındaki toprak anlaşmazlıkları ile İngiliz monarkların Fransa tahtında hak iddia etmesinden kaynaklanan Yüzyıl Savaşlarını (1337-1453) Plantagenet hanedanlığının üyeleri arasındaki taht kavgası olan Güller Savaşı (1455-1485) izlemiştir. Plantagenet hanedanlığının uzantıları olan Lancaster hanedanlığı ve York hanedanlığı arasında süren Güller Savaşı sonrası İngiltere’de Tudor hanedanlığının (1485-1603) hükümrانlığı başlamıştır. Ancak Tudor hanedanlığı kendinden önceki Lancaster ve York hanedanlıkları gibi meşruiyet sorunları ile yüzleşmiştir. Tudor hanedanlığının kurucusu Henry Tudor ve halefleri Jane Grey, Mary Tudor ve Elizabeth Tudor’ın İngiltere tahtı üzerindeki haklarının meşruiyeti tartışma konusu olmuştur. Bu makalede Tudor hanedanlığının meşruiyet sorunlarının kaynakları ve monarkların bu sorunları gidermek için başvurdukları yollar tartışılacaktır.

ABSTRACT

The struggle for the English throne between royal houses and the problems concerning legitimacy left their mark on Medieval English History. The Hundred Years’ War (1337-1453) caused by the strained relations between England and France and the question of the legitimate succession to French throne was followed by the War of the Roses (1455-1485) fought by the Houses of Lancaster and York for the English throne. The end of the War of the Roses between the House of Lancaster and the House of York marked the beginning of the Tudor dynasty (1485-1603). However, the Tudor dynasty like its predecessors faced problems concerning legitimacy. Henry Tudor founder of the Tudor dynasty and his successors Lady Jane Grey, Mary Tudor and Elizabeth Tudor ascended the English throne in the shadow of legitimacy problems. The article aims to discuss why Tudor monarchs had legitimacy problems and how they strived to solve them.

Anahtar Kelimeler

Yüzyıl Savaşları, Güller Savaşı, Tudor Hanedanlığı, meşruiyet sorunları

Keywords

The Hundred Years’ War, the War of the Roses, Tudor dynasty, legitimacy problems

* Doç. Dr., Hazine ve Maliye Bakanlığı, dilek.yigit@hmb.gov.tr, ORCID: 0000-0003-3132-6110

Geliş Tarihi/ Received:15/04/2021

Kabul Tarihi/ Accepted:22/09/2022

Yayın Tarihi/ Published:27/09/2022

Giriş

İngiltere’de taht babadan oğula geçer (*primogeniture*), “taç kalıtsaldır”.¹ Zira kralın büyük oğlunun, Tanrı’nın kral olarak seçtiği ve onayladığı kişi olduğuna inanılır. Ancak İngiltere tarihinde tahtın babadan oğula geçmediği durumlar yaşanmış, tahtı babasından devralmamış monarkların meşruiyeti de tarih boyunca sorgulanmıştır. Bu durumun en bilinen örneği 1485 yılında Bosworth Savaşında Kral III. Richard’ı yenerek tahta çıkan ve böylelikle İngiltere tarihinde Tudor hanedanlığı dönemini başlatan Henry Tudor’dır. Henry Tudor’ın VII. Henry olarak tahta çıkışıyla başlayan ve Kraliçe I. Elizabeth’in varis bırakmaksızın vefat etmesiyle sonlanan Tudor hanedanlığı (1485-1603) döneminde Henry Tudor ve halefleri meşruiyet sorunları ve bu sorunların yarattığı krizlerle yüzleşmiştir. Ancak İngiltere’de meşruiyet meselesi taçı savaş meydanında kazanan Henry Tudor’ın kurduğu Tudor hanedanlığına özgü bir sorun olmayıp öncesinde de Lancaster ve York hanedanlıkları dönemlerine damgasını vurmuştur.

Bu makalenin amacı Tudor hanedanlığının meşruiyet sorunlarının nedenlerini ve hanedanlığa mensup monarkların bu sorunları çözme yöntemlerini tartışmaktır. İngiltere’de Yüzyıl Savaşları ile Güller Savaşı dönemlerinde yaşanan meşruiyet meseleleri de makalede kısaca ele alınacaktır. Arnaldo Momigliano’nun ifadesiyle “belli bir olayın kaydedilmek üzere tercih edilmesinin sebebi, bir değişime açıklama getirmesi, hisse çıkarılacak bir kıssaya işaret etmesi veya tekrar eden bir örüntüyü belirtmesi olabilir.”² Bu açıdan Tudor hanedanlığı öncesindeki meşruiyet sorunlarının ele alınması hanedanlıkların meşruiyet sorunlarının İngiltere tarihi açısından tekrar eden bir olgu olduğuna işaret edecektir.

1. Yüzyıl Savaşlarından Güller Savaşına: Meşruiyet Sorunları

İngiltere 14. ve 15. yüzyıllarda, toprak üzerinde egemenlik çatışması olmakla birlikte taht kavgasını da içeren Yüzyıl Savaşlarından (1337-1453) bir başka taht kavgası olan Güller Savaşına (1455-1485) sürüklenmiştir.

İngiltere ve Fransa arasında Yüzyıl Savaşlarının nedenini aslen İngiltere monarkları ile Fransa monarkları arasında, İngiltere monarklarının Fransa’da toprak sahibi olmasından kaynaklanan vassallık ilişkisi oluşturmaktadır. 1066 yılında İngiltere’yi işgal eden Fatih William (*William the Conqueror*) aynı zamanda Fransa’da Normandiya Dükü (*Duke of Normandy*) idi, yani Fransa’da toprak sahibiydi. İngiltere hanedanlığının Fransa’da bulunan toprakları zaman içinde İngiliz monarkların Fransız soylular ile yaptığı evlilikler üzerinden daha da genişlemiştir. Doğası gereği hiyerarşik olan vassallık ilişkisi Fransız monarklar ile İngiliz monarklar arasında, bir başka deyişle eşitler arasında hiyerarşik ilişki kurduğundan, iki ülke arasındaki çatışmalara neden olmuştur.

Orta çağ’da Fransa ve İngiltere arasındaki gergin ilişkiler açısından 1259 önemli bir tarihtir. Zira 1259 yılında Plantagenet hanedanlığından (*House of Plantagenet*) İngiltere Kralı III. Henry ile Fransa Kralı IX. Louis arasında akdedilen ve III. Henry’nin Fransa’da Normandy, Anjou, Touraine, Maine ve Poitou üzerinde hak iddiasından vazgeçtiği, buna karşılık IX. Louis’in Aquitaine-Gascony üzerinde İngiliz kontrolünü kabul ettiği Paris Antlaşması ile taraflar arasında “dostça” ilişkiler tesis edilmiştir.³ Ancak küçük bir bölge karşılığında daha geniş topraklar üzerindeki hak iddiasından vazgeçilmiş olması İngilizleri memnun etmezken, Aquitaine-Gascony üzerinde sürdürülen İngiliz kontrolü de Fransızları memnun etmemiştir. Üstelik Paris Antlaşmasını takip eden yıllarda İngilizler, Fransa’nın İngiltere’nin Aquitaine-Gascony üzerindeki otoritesini zayıflatmaya çalışmakta olduğundan şikâyet edecektir. Bu koşullarda Paris Antlaşması, taraflar için daimi bir barış getirmedikten, geçici barış antlaşması olarak nitelendirilebilir. Üstelik İngilizlerin İskoçlar ile çatışmalarında Fransa’nın İskoçlara destek verdiği koşullarda İngiltere-Fransa arasındaki bu barış hali 1337 yılında Fransa Kralı VI. Philip’in İngiltere’nin kontrolündeki bölgeye el koymasıyla sonlanmış ve böylelikle İngiltere-Fransa arasında Yüzyıl Savaşları başlamıştır. Yüzyıl Savaşlarını toprak

¹ C. d’O. Farran, “The Law of the Accession”, *The Modern Law Review*, Vol.16, No.2, 1953, s. 143.

² Arnaldo Momigliano, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, İthaki Yayınları, İstanbul 2020, s.41.

³ Frank W. Thackeray ve John E. Findling (ed.), *Events That Changed the World Through the Sixteenth Century*, The Greenwood Press, Londra 2001, s. 52.

anlaşmazlıklarını aşarak taht kavgasına dönüştüren ise Kral VI. Philip'in topraklarına el koymasına tepki göstermek amacıyla İngiltere Kralı III. Edward'ın Philip'in Fransa tahtı üzerindeki hakkına meydan okuması ve annesi Isabella üzerinden tahtın kendi hakkı olduğunu iddia etmesidir. III. Edward'ın Fransa tahtı üzerinde hak iddia etmesinin gerekçesi 1328'de vefat eden Fransa Kralı IV. Charles'ın kız kardeşinin oğlu olmasıdır.⁴ Edward'ın Fransa tahtının varisinin kendisi olduğuna gerçekten inanıp inanmadığı, İngiltere'nin Kıta Avrupası'ndaki toprakları üzerinde hâkimiyetini garanti etmek için taht iddiasını sadece bir koz olarak kullanıp kullanmadığı tartışmaya açık bir konudur.⁵ Plantagenet hanedanlığı Fransa tahtı üzerinde hak iddia ederken, bu sefer de İngiltere tahtı üzerinde kuzenlerin (Richard ve Henry Bolingbroke) kavgası başlayacaktır.

Plantagenet hanedanlığından⁶ Kral III. Edward'ın torunlarından Henry Bolingbroke IV. Henry olarak 30 Eylül 1399 tarihinde İngiltere tahtına çıktığında İngiltere'de Lancaster hanedanlığı (*House of Lancaster*) dönemi başlamıştır. Ancak Henry Bolingbroke'ın tahta çıkışının meşruiyeti tartışmalıdır; zira Henry Bolingbroke Plantagenet hanedanlığından Kral II. Richard'ı güç kullanarak tahtından indirmiş,⁷ Richard'ı hapsederek yerine geçmiştir. Lancaster hanedanlığının meşruiyet söylemi Kral II. Richard'ın tahtını özgür iradesi ile terk ettiği ve Henry'nin boş tahtın meşru varisi olduğu şeklindedir. Ancak orta çağ Avrupası'nda kralların Tanrı tarafından seçilmiş kutsal liderler olduğuna inanılması, dolayısıyla taçın ve yetkilerinin devredilmesinin mümkün olmaması sebebiyle, II. Richard'ın özgür iradesi ile tahtını Henry'ye devretmiş olma ihtimali oldukça düşüktür.⁸ Diğer taraftan bir kralın tahtan indirilmesinin⁹ ya da kendi isteği ile inmesinin meşru olması yerine geçen kralı meşrulaştırmadığına göre, II. Richard'ın tahtan inmesi ya da indirilmesi IV. Henry'yi meşru kılan bir unsur değildir. Hal böyle olunca İngiltere'de Lancaster hanedanlığı dönemi kusursuz bir meşruiyet ile başlamamıştır. Lancaster hanedanlığı sırasıyla V. Henry ve VI. Henry'nin tahta çıkmasıyla devam etmiştir.

1422 yılında tahta çıkan VI. Henry'nin hükümranlılığı döneminde İngiltere taht savaşlarına sürüklenmiştir. VI. Henry'nin yönetimdeki yetersizliği, bu yetersizliğe hem tepki gösteren hem de yetersizliği fırsata dönüştürmek isteyen York hanedanlığı üyelerinin (*House of York*) taça sahip olma isteği 1455-1485 yılları arasında süren, Güller Savaşı (*the War of the Roses*) olarak tarihe geçecek çatışmalar dizisinin fitilini ateşlemiştir.¹⁰ Kral III. Edward'ın soyundan gelenler arasındaki bu taht kavgasına Güller Savaşı denmesinin nedeni Lancaster hanedanlığının armasının kırmızı gül, York hanedanlığının armasının ise beyaz gül olmasıdır.

Güller Savaşına giden süreç büyük ölçüde Yüzyıl Savaşlarının etkisiyle şekillenmiştir. Zira Fransa ile olan savaş hali uzadıkça ve savaşın halk üzerindeki ekonomik yükü arttıkça, Plantagenet hanedanlığı döneminde savaşa yönelik halk desteği Lancaster hanedanlığı döneminde zayıflamıştır. Bu koşullarda taht üzerinde hak iddia eden York hanedanlığının propagandası ile,¹¹ savaştan bıkan halkın desteği tahttaki Lancaster hanedanlığından York hanedanlığına kaymaya başlamıştır. İki hanedanlık arasında süren çatışmalar sonucunda York Dükü Richard'ın oğlu Edward'ın IV. Edward olarak tahta çıkmasıyla İngiltere'de York hanedanlığı dönemi başlamıştır. Edward tarafından Londra Kulesi'ne hapsedilen VI. Henry 1471 yılında burada hayatını kaybetmiştir. Lancaster

⁴ Fransa'da *Lex Salica* kadınların tahta oturmasını ve kadın üzerinden tahtın devredilmesini yasaklar. B.C. Keeney, "The Medieval Idea of the State: The Great Cause, 1291-2", *The University of Toronto Law Journal*, Vol.8, No.1, 1949, s.49.

⁵ İngiltere monarşisi için Kıta Avrupası'ndaki toprakların kontrolü, Fransa tahtı üzerindeki hak iddiasından daha öncelikli ise Yüzyıl Savaşlarını sadece taht savaşı olarak nitelendirmek, üstelik savaşın çıktığı koşullar ve tarafların Kuzey Avrupa'da, Manş Denizinde ve İskoçya üzerinde çatışan çıkarlarının yarattığı kompleks siyasi koşullar ışığında, yetersiz kalır. Ayrıntılı bilgi için bkz. G. Templeman, "Edward III and the Beginning of the Hundred Years War", *Transactions of the Royal History Society*, Vol.2, 1952, s. 69-88.

⁶ İngiltere'de hükümranlılığı 1154 yılında başlayan ve 1485 yılında sona eren hanedanlıktır; Lancaster ve York hanedanlıkları Plantagenet hanedanlığının uzantılarıdır.

⁷ Ian Mortimer, "Richard II and the Succession to the Crown", *History*, Vol.91, No.3, 2006, s.320-336.

⁸ Eva Kratochvil, "The Usurpation of Henry IV: His Quest for Legitimacy on the English Throne", <https://www.medievalists.net/2014/12/ usurpation-henry-iv-quest-legitimacy-english-throne/>, erişim 12 Haziran 2020

⁹ II. Richard'ın tahtan indirilmesi, monarkın otoritesine meydan okumanın sembolü olarak görüldüğünden, I. Elizabeth döneminde Shakespeare'ın Richard II adlı eserinde Richard'ın tahtan indirildiği sahneler eserin belirli baskılarında sansürlenmiştir. Brents Stirling, "Bolingbroke's 'Decision'", *Shakespeare Quarterly*, Vol.2, No.1, 1951, s. 27.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. R.D. Budworth, "The Wars of the Roses", *History*, Vol.2, No.1, 1913, s. 7-21.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. D. McCulloch, E.D. Jones, "Lancastrian Politics, The French War, and The Rise of The Popular Element", *Speculum*, Vol. 58, No.1, 1983, s. 95-138.

hanedanlığından Kral VI. Henry, aynı hanedanlığa mensup olduğunu düşünen Kral VII. Henry döneminde bir kült haline getirilecektir.¹² Kral VI. Henry'nin tahtına güç kullanmak suretiyle oturan Kral IV. Edward'ın meşruiyeti de York Dükü Richard'ın oğlu olmadığı iddiaları çerçevesinde tartışmalıdır. Kral IV. Edward'ın hem doğum tarihine hem de vaftiz töreninin sadeliğine dikkat çeken bu iddialar Edward'ın York hanedanlığına mensup olmadığını kanıtlamak için kullanılmaktadır.¹³ Doğruluğu tartışmaya açık olsa da, York Dükü Richard'ın oğlu olmadığı yönündeki iddialar IV. Edward'ın taht üzerindeki hakkına gölge düşürmüştür; dolayısıyla York hanedanlığının hükümlanlığı da selefi Lancaster hanedanlığı gibi kusursuz bir meşruiyet ile başlamamıştır.

York hanedanlığının, meşruiyeti tartışmalı ilk monarkı olan IV. Edward Nisan 1483'te vefat ettiğinde "kuledeki prensler" olarak tarihe geçecek iki varis bırakmıştır. IV. Edward'ın 12 yaşındaki büyük oğlu V. Edward olarak tahta çıkmıştır. Ancak Kral V. Edward'ın hükümlanlığı üç aydan az sürmüştür. V. Edward'ın amcası Richard (*Duke of Gloucester*,) IV. Edward'ın Elizabeth Woodville ile evliliğinin geçersiz, dolayısıyla bu evlilikten doğan çocukların gayrimeşru olduklarını iddia etmiştir.¹⁴ İngiltere'de evlilik dışı doğan çocukların taht üzerinde hakkı olmadığından, Kral IV. Edward'ın çocuklarının gayrimeşru olduğu iddiasına dayanan Richard, V. Edward'ı tahtan indirerek, III. Richard olarak İngiltere tahtına çıkmıştır.¹⁵ Kral III. Richard'ın iddiasına kendisinin bile ne kadar inandığı bilinmez ama İngiltere tahtını isterken taht üzerindeki hakkını meşru hale getirmesi gerekmiştir. Kral III. Richard'ın gözetimine bırakılan ve Londra Kulesi'ne götürülen prenslerden bir daha haber alınmamıştır. Prenslere ne olduğu hala tarihçilerin cevap aradığı bir sorudur.¹⁶ Neticede yeğenlerini gayrimeşru ilan eden, buna dayanarak V. Edward'ı tahtından indiren III. Richard'ın İngiltere tahtı üzerindeki hak iddiasının meşruiyeti de tartışmalıdır. Kral V. Edward amcasının iddiasının aksine meşru ise Richard tahtı gasp etmiş demektir.

Bir tarafta Lancaster hanedanlığının ilk kralı IV. Henry'nin tahta çıkışının meşruiyeti ile diğer tarafta York hanedanlığından tahta çıkmış üç kralın - IV. Edward, V. Edward ve III. Richard- taht üzerindeki haklarının meşruiyeti tartışmalı olduğuna göre, İngiltere tarihinde 1399-1485 dönemi meşru olmayan monarkların dönemi midir? Bu soru 1485 yılında Henry Tudor'ın tahta çıkışı ile gölgede kalmıştır. Zira Lancaster ve York dönemlerinin meşruiyeti tartışmalı monarkları kral çocuğu olmasalar bile kral soyundan gelmektedir; oysa VII. Henry olarak İngiltere tahtına çıkan Henry Tudor kimdir?

2. Tudor Dönemi Meşruiyet Sorunları

Henry Tudor 22 Ağustos 1485 tarihinde Bosworth Savaşında III. Richard'ı yenerek taç giymiştir. Savaş meydanında Lord Stanley'in "*methinke ye are best worthye to weare the crowne and be our King*"(bence taçı giymeye ve kralımız olmaya en layık olan sensin)¹⁷ sözleriyle, İngiltere tahtını hak etmiş olduğunu belirterek taçı Henry Tudor'ın başına yerleştirdiği rivayet edilir. İngiliz

¹² Leigh Ann Craig, "Royalty, Virtue and Adversity: The Cult of King Henry VI", *Albion: A Quarterly Concerned with British Studies*, Vol.35, No.2, 2003, s. 189-190.

¹³ "The Legitimacy of King Edward IV", <http://www.tudorsdynasty.com/edward-iv-legitimacy/>, erişim 12 Haziran 2020; "Medieval Britain: Was Edward IV Illegitimate?", https://www.historyfiles.co.uk/Features/Britain/Medieval_EdwardIV_01.htm, erişim 1 Temmuz 2020. IV. Edward'ın meşru bir çocuk olmadığına dair söylemler Shakespeare'in Richard III adlı eserinde de ifadesini bulmuştur; Taht'ın gerçek varisi olduğunu iddia eden Richard (*Duke of Gloucester*) eserde şöyle dile gelmektedir.

"Tell them, when that my mother went with child

Of that insatiate Edward, noble York

My princely father, then had wars in France"

Thomas Regnier, "Did Tudor Succession Law Permit Royal Bastards to Inherit the Crown?", *Brief Chronicles*, Vol. 4, 2012-13, s.41'den William Shakespeare, Richard III, *Riverside Shakespeare*, ed. G. Blakemore Evans, Houghton Mifflin Co., Boston 1974, s. 735.

¹⁴ Thomas Regnier, "Did Tudor Succession Law Permit...", s.41.

¹⁵ Mortimer Levine, "Richard III-USurper or Lawful King?", *Speculum*, Vol.34, No.3, 1959, s. 391-401. Levine'e göre III. Richard'ın iddiası, Kral IV. Edward ve Elizabeth'in evliliklerinin Kilise tarafından onanması ve eşlerin alenen birlikte yaşaması çerçevesinde kabul edilebilir bir iddia olmamalıydı. Levine ayrıca IV. Edward ve Elizabeth evliliğinin geçersiz olduğu iddiasının zamanlamasına da dikkat çekmektedir. IV. Edward'ın hükümlanlığı döneminde hiç dile getirilmeyen bu iddia, çocuk kral V. Edward döneminde taçı ele geçirebilecek güçte ve Lord Protector konumundaki Richard tarafından dile getirilmiştir.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. John Ashdown-Hill, "The Death of Edward V-new evidence from Colchester", <http://cat.essex.ac.uk/reports/EAS-report-0002.pdf>, erişim 1 Temmuz 2020

¹⁷ Rachel M. Taylor-Bork, *The True and Established Royal Line: Henry VII's Legitimization of the Tudor Dynasty*, Undergraduate Student Scholarship-History 4, 2013, s.12.

Parlamentosu da Henry Tudor'ı yeni kral olarak kabul etmiştir.¹⁸ Bu kabul tahta VII. Henry olarak çıkan Henry Tudor'ın İngiliz monark soyundan gelmemesi nedeniyle bir tercihten öte ülkenin içinde bulunduğu çatışma koşullarında bir zorunluluk olarak okunabilir; zira o dönem İngiltere'de ihtiyaç duyulan düzeni restore edecek güçlü bir monarktır.¹⁹ Dolayısıyla Henry Tudor'ın kral olarak kabul edilmesi “kralsız kalma” korkusunun sonucu olarak görülebilir. Zira Avrupa'da kral o denli önemlidir ki, Avrupa geneli için yaptığı değerlendirmede P. Smith “...halk kralsız toplumun kaosa sürükleneceğini biliyor; ülkeyi denetim altında tutacak bir kralın yokluğunda kendilerini tamamen çaresiz hissediyordu” demektedir.²⁰ Ancak düzeni restore edecek güçlü bir monark olsa bile Henry Tudor'ın İngiltere tahtına çıkışının ne ölçüde meşru olduğu hala tartışılmaktadır. İngiltere'de bir kralı meşru yapan, yukarıda da belirtildiği üzere, soyudur. Oysa Henry Tudor'ın ne baba tarafı ne de anne tarafı İngiltere tahtı için Henry Tudor'ı meşru kılacak niteliktedir. Henry Tudor'ın babası Edmund Tudor Kral V. Henry'in vefatıyla dul kalan eşi Catherine Valois ile Owen Tudor'ın oğludur. Catherine Valois'in Owen Tudor ile evlenmesi Tudor ailesini İngiltere aristokrasisine dahil etmiş olabilir, ama üyelerine İngiliz tahtı üzerinde hak sağlamamaktadır. Tudor soy ismi ile İngiliz tahtı arasında bir bağ olmadığından, hatta Tudor soy ismi “düşük sosyal statüyü” anımsattığı için Kral VII. Henry ve diğer Tudor monarkları bu ismi kullanmaktan kaçınmıştır.²¹ Kral VII. Henry'nin annesi Margaret Beaufort ise doğrudan Kral III. Edward'ın soyundan gelmektedir. Bu açıdan Henry Tudor'ın anne tarafından taht üstünde hakkı olduğu ileri sürülebilir; ancak Margaret Beaufort'ın büyükbabası John Beaufort'ın evlilik dışı doğduğu iddia edilmektedir. Söz konusu iddia İngiltere'de evlilik dışı doğan çocuğun ve soyundan gelenlerin taht üzerinde hakkı bulunmaması nedeniyle önemlidir.

Meşruiyet meselesinin sıkıntılı olduğunun bilincinde olan Kral VII. Henry meşruiyet sorununu çözmek için başlıca üç yönteme başvurmuştur.

Birincisi; soy kralı Tanrı'nın seçtiğinin ve onayladığının işareti ise, soy meşruiyetine sahip olmayan Henry Tudor Tanrı tarafından seçilmiş olduğunu savaş meydanında Kral III. Richard'ı yenmiş olmasına bağlamıştır. Kral ile yapılan savaşta galip gelmek yeni kralın Tanrı tarafından seçildiğinin işareti olarak okunursa Henry Tudor'ın İngiltere tahtı üzerindeki hakkı meşru görülebilir.²² Ancak Henry Tudor savaştaki galibiyetinin meşruiyetinin tartışılmasını önlemede yetersiz olduğunu düşünmüş olmalı ki, ruhani onayın kanıtı olarak Papa'nın onayını alma yoluna gitmiştir. Henry Tudor'ın isteği üzerine 1486 yılında Papa VIII. Innocent Kral VII. Henry'nin taht üzerindeki hakkına ve evliliğine itiraz edenin aforoz edileceğini açıklamıştır.²³ Hatta Papa VI. Alexander 1495 yılında VII. Henry'nin İngiliz tahtı üzerindeki iddiasına yönelik desteğini kep ve kılıç hediye ederek göstermiştir.²⁴

İkincisi; Henry Tudor meşruiyet sorununu bertaraf edebilmek adına Kral IV. Edward'ın kızı, “kuledeki prensler” olarak tarihe geçen prenslerin kız kardeşi, York hanedanlığının üyesi Elizabeth (*Elizabeth of York*) ile evlenmiştir. Bu evlilik Henry'nin taht üzerindeki hak iddiasını York hanedanlığının taht iddiasının uzantısına dönüştürmüştür. Kral VII. Henry kendisini annesi üzerinden bir Lancaster olarak nitelendirdiğinden ve eşi de bir York olduğundan, Tudor hanedanlığını her iki hanedanlığın devamı olarak göstermek istemiştir. Bunun en açık örneği Tudor gülünün Lancaster ve York güllerinin renklerini içerecek şekilde tasarlanması ve böylelikle her iki hanedanlığının Tudor ismi altında birleştiğinin sembolize edilmesidir. Kısaca Tudor gülü VII. Henry'in meşruiyet sorununu çözme ve Tudor hanedanlığının Lancaster ve York hanedanlıklarının uzantısı olduğunu kanıtlama çabasının göstergesidir.

¹⁸ John C. Meagher, “The First Progress of Henry VII”, *Renaissance Drama*, Vol.1, 1968, s. 45.

¹⁹ Jasobanta Kar, “Henry VII: The Great Administrator”, *Proceeding of the Indian History Congress*, Vol.41, 1980, s.852.

²⁰ P. Smith, *Rönesans ve Reform Çağı: Bir Sosyal Arka Plan Çalışması*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s. 27.

²¹ C. S. L. Davies, “Tudor: What's in a Name?” *History*, Vol.97, No.1 (325), 2012, s. 25.

²² Herwig Wolfram'ın ifadesiyle “kahramanca bir başarı... komutanın krallığa uygunluğunu gösterir”. Herwig Wolfram, *Germanler. Kökenleri ve Roma Dünyasıyla İlişkileri*, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s. 76.

²³ Susan May, “Establishing the Tudor Dynasty: The Role of Francesco Piccolomini in Rome as First Cardinal Protector of England”, *Royal Studies Journal*, Vol.4, No.2, 2017, s.108.

²⁴ Aynı eser, s.122; John Wickham-Legg, “The Gift of The Papal Cap And Sword to Henry VII”, *Archeological Journal*, Vol.57, 1900, s. 185.

Üçüncüsü; Kral VII. Henry meşruiyetinin temini adına efsanelere başvurmuştur. VII. yüzyılda yaşamış ve tarihe Britonların son kralı olarak geçmiş olan Kral Cadwalader'in²⁵ soyundan geldiği yönünde algı oluşturmaya çalışmış, Bosworth meydanında Cadwalader'in kırmızı ejderhasının yer aldığı sancak altında savaşmıştır. Ayrıca Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şovalyeleri²⁶ efsanesinden esinlenerek, Kral Arthur'un soyundan geldiği iddiasıyla, büyük oğluna Arthur ismini vermiştir.²⁷ Ancak VII. Henry'nin Kral Arthur ve Kral Cadwalader'in soyundan geldiğine yönelik kendi iddiasına gerçekten inanıp inanmadığı bilinmemektedir.

Kral VII. Henry'nin meşruiyet adına çabalarına rağmen, meşruiyet sorunu kralı tahtan indirmek isteyenlerin isyanlarında somutlaşmıştır. Tarihe Lambert Simmel ve Perkin Warbeck isyanları olarak geçen bu isyanlarda, taht üzerinde hak iddia eden adı geçen kişilerin arkasında Henry Tudor'ı meşru görmeyen aristokratların ve özellikle de York hanedanlığının bazı mensuplarının olduğu sanılmaktadır. Henry bu isyanları bastırmada başarılı olarak tahtının güvenliğini sağlamıştır.

Meşruiyet sorunu Kral VII. Henry'nin dış politikasına da yansımıştır. Saldırgan bir dış politika izlemekten kaçınan VII. Henry barış sever, savaş karşıtı ve barış adamı gibi sıfatlarla nitelendirilmektedir.²⁸ Kral VII. Henry'nin saldırgan ve savaş yanlısı bir dış politika izlememiş olması bir tercihten öte bir zorunluluk olarak değerlendirilebilir. Zira meşruiyeti sorunlu olan VII. Henry'nin önceliği taçı ile kurucusu olduğu hanedanlığın güvenliğini sağlamak olmuştur.

Kral VII. Henry'den sonra 1509 yılında tahta çıkan VIII. Henry'nin meşruiyeti ise tartışılmamıştır. Bunun nedeni annesi Elizabeth'in York hanedanlığına mensup olmasıdır. Oysa Elizabeth'in meşruiyeti de babasının ve erkek kardeşlerinin meşruiyeti gibi tartışılabilirdi. Ancak İngiltere'de o dönem hem prenslerin kaybolması gibi trajik bir olay hem de bu olay nedeniyle Kral III. Richard'a yönelik tepki dolayısıyla Elizabeth'in meşruiyeti üzerinde durulan bir konu olmamıştır.

Meşruiyeti tartışmasız bir şekilde tahta çıkan ve Britanya ile Avrupa tarihine ülkesini Papalık/Katolisizmden koparan, Protestan Reformasyon sürecini başlatan kral olarak damga vuran Kral VIII. Henry ise bizzat kendi eylemleri ile iki kızının meşruiyetine gölge düşürmüştür. İlk eşi ve kızı Mary Tudor'ın annesi Catherine'den (*Catherine of Aragon*) kendisine erkek çocuk vermediği gerekçesiyle ayrılmak isteyen ve bu isteği Anne Boleyn'e duyduğu aşk ile daha da kuvvetlenen Kral VIII. Henry Papa VII. Clement'den evliliğini iptal etmesini istemiştir. Söz konusu isteğe Papa VII. Clement tarafından olumlu yanıt gelmemiştir. Bu durum karşısında Kral VIII. Henry'nin Catherine ile evliliğinin iptal edilebilmesi amacıyla 1533 yılında yapılan bir düzenleme ile (*The Act in Restraint of Appeals*) Roma ile yargısal bağlar koparılmıştır; bu düzenleme adeta İngiltere'nin herhangi bir dış otoriteye tabi olmayacağını ilan edilmesidir. Böylelikle Papa'nın kararına ihtiyaç duyulmaksızın, Başpiskopos Thomas Cranmer Henry'nin Catherine ile evliliğinin Catherine'in daha önce Henry'nin ağabeyi Prens Arthur ile evlenmiş olması gerekçesi ile geçersiz olduğuna karar vermiştir. Cranmer evliliği geçersiz ilan ederken Mary Tudor'ın meşruiyetine dair herhangi bir görüş bildirmekten kaçınmıştır; zira Cranmer bir evliliği geçersiz kılmak ile bir prensesi gayrimeşru ilan etmenin farklı şeyler olduğunu düşünmüş olmalıdır. 1534 yılındaki çıkarılan veraset yasası ile de (*Succesion Act of 1534*) Henry'nin Catherine ile evliliğinin geçersiz, Anne Boleyn ile evliliğinin geçerli olduğu, taçın Henry'nin Anne Boleyn'den olan çocuklarına geçeceği açıklanmıştır.²⁹ 1534 tarihli bu yasal düzenleme Kral VIII. Henry'nin Catherine'den olan kızı Mary Tudor'ı, ismen zikretmemiş olsa da,

²⁵ Kral Cadwalader'in Kral Arthur'un soyundan geldiğine inanılır. Mary E. Giffin, "Cadwalader, Arthur, and Brutus in the Wigmore Manuscript", *Speculum*, Vol.16, No.1, 1941, s.100.

²⁶ Kral Arthur'un gerçekten yaşayıp yaşamadığı tartışmalı bir konudur; Arthur'un isminin geçtiği en eski kaynak M.S. 830'da bir Gal keşiş tarafından kaleme alınan *Historia Brittonum*'dur. Arthur'dan bahsedilen bir diğer kaynak Monmouth Geoffrey tarafından yazılan *Historia Regum Britanniae*'dir. *Historia Regum Britanniae* Kral Arthur efsanesinde yer alan Merlin ve Guinevere'den ilk kez bahsedilen eserdir. Frances White, "Kral Arthur", *All About History*, Sayı 2, Ocak-Şubat 2021, s.46-53.

²⁷ Avrupa tarihinde soyunu tarihi figürlere dayandırma çabası Henry Tudor ile karşımıza çıkan bir durum değildir; asaletin soy ağacının uzunluğuna dayandığını belirten Wolfram şöyle der: "Büyük Constantinus (306-337) babasının Illyria Naissus-Niş'e dayanan nispeten düşük soyundan artık memnun olmadığına, soyunu birinci yüzyıla değin uzanan saygın bir İmparatorluk Hanedanı olan Flavius ailesine bağlamıştı. Ve büyük Theoderic, 484 yılında, Roma vatandaşı olduğunda o da kendisini bir Flavius yapmıştı." Herwig Wolfram, a.g.e., s. 26.

²⁸ John M. Currin, "To Play at Peace: Henry VII, War against France, and the Chieregato-Flores Mediation of 1490, *Albion: A Quarterly Concerned with British Studies*, Vol.31, No.2, 1999, s. 207.

²⁹ Mortimer Levine, "Henry's VIII's Use of His Spiritual and Temporal Jurisdictions in His Great Cuses of Matrimony, Legitimacy, and Succession", *The Historical Journal*, 1967, Vol.10, No.1, s. 3-6.

gayrimeşru ilan etmektedir. 1536 yılında ise Kraliçe Anne Boleyn'in Kral'a ihanetten suçlu bulunarak idam edilmesinden hemen önce VIII. Henry'nin Anne Boleyn ile evliliği de geçersiz ilan edilmiştir. Bu da VIII. Henry'in Anne Boleyn'den olan kızı Elizabeth Tudor'ın gayrimeşru ilan edilmesi anlamına gelmektedir. 1536 tarihli veraset yasası (*Succession Act of 1536*) ise VIII. Henry'nin hem Catherine hem de Anne Boleyn'den olan çocuklarını tahtan men etmiştir.³⁰ Kısaca Mary Tudor ve Elizabeth Tudor kendi babaları tarafından İngiliz tahtına çıkma hakları ellerinden alınmış gayrimeşru çocuklar haline getirilmiştir.

Kral VII. Henry'nin hanedanlığının meşruiyetini temin etmeye yönelik çabalarına karşın oğlu Kral VIII. Henry'nin iki çocuğunu gayrimeşru kılan girişimlerde bulunması oldukça dikkat çekici bir durumdur. Kral VIII. Henry daha sonra bir başka düzenleme ile (*The Third Act of Succession, 1543/1544*) oğlu Edward'ın veliaht bırakmaksızın vefat etmesi halinde tahtın Mary Tudor'a, Mary Tudor veliaht bırakmaksızın vefat ederse tahtın Elizabeth Tudor'a geçmesine karar vermiş ise de, bu düzenlemenin prensesleri meşru ilan edip etmediği tartışmalıdır. Bazı tarihçiler Kral VIII. Henry'nin Catherine ve Anne Boleyn ile olan evliliklerini geçersiz kılması nedeniyle prenseslerin veliaht ilan edilseler bile meşruiyet kazanmadıklarını ileri sürmektedir.

Kral VIII. Henry'nin oğlu Edward, babasının 1547 yılında vefat etmesi üzerine VI. Edward olarak İngiltere tahtına çıkmıştır. İngiltere'de tahtı babadan oğula geçiren kural üzerine Edward'ın tahta çıkmış olmasının meşruiyet açısından tartışılacak bir yönü olmamıştır. Ancak VI. Edward kız kardeşleri Mary Tudor ve Elizabeth Tudor'ı tahtın varisleri olmaktan çıkartan ve büyükbabası Kral VII. Henry'nin torunlarından Frances Brandon'ın varisini tahta veliaht yapan düzenleme ile (*Devise for The Succession, 1553*) yine meşruiyet sorununa ve İngiltere tarihinde unutulmayacak trajik bir olaya sebebiyet vermiştir.³¹

Kral VI. Edward'ın Mary Tudor'ı tahtın varisi olmaktan çıkarmasının nedeni, Edward'ın Protestan, Mary Tudor'ın Katolik olması nedeniyle gayet açıktır. Katolik Mary Tudor'ın İngiltere tahtına oturması ülkede Katolisizmin restore edilmesine sebep olacaktır. Ancak VI. Edward'ın Elizabeth Tudor'ı veraset dışına koyması inanç faktörü ile açıklanamaz; zira Elizabeth Protestan'dır. Bu durumda Elizabeth Tudor'ın veraset dışına itilmesini, Edward üzerinde etkisi tartışılmaz olan Northumberland Dükü John Dudley'in iktidar hırsının ve kişisel çıkarlarının sonucu olarak okumak gerekir. Kral VI. Edward'ın veliahtı olarak belirlediği isim olan Jane Grey Northumberland Dükü'nün oğlunun eşidir. VI. Edward'ın vefatından dört gün sonra, 10 Temmuz 1553 tarihinde kraliçe ilan edilen Jane Grey tahta 9 gün kalmış, 12 Şubat 1554 tarihinde ise, henüz on yedi yaşında iken, Mary Tudor'ın onayı ile idam edilmiştir. Jane Grey'i tahta oturtan ve bu eylemi Katoliklere karşı Protestanların mücadelesi olarak göstermeye çalışan Northumberland Dükü Mary Tudor'ın karşısında başarısız olmuştur.³² Söz konusu başarısızlığın birkaç nedeni vardır. Öncelikle Mary Tudor'ın Katolik olmasına ve tahta çıkması ülkede Katolisizmin restorasyonu anlamı taşımasına rağmen, Protestan Reformasyon süreci içindeki İngiltere'de Northumberland Dükü Protestan Lordların tamamının desteğini alamamıştır. Zira 1543-1544 veraset yasası uyarınca ve VI. Edward'ın veraset düzenlemesinin henüz Parlamento tarafından onaylanmamış olduğu gerçeği ışığında tahtın varisinin Mary Tudor olduğu aşikardır. Aristokrasi ve halk Kral VIII. Henry'nin kızlarına rağmen, tahtın VII. Henry'nin küçük kızının soyundan gelen birine kalmasına sıcak yaklaşmamıştır. Ayrıca VI. Edward vefat ettiğinde, İngiliz toplumunda Güller Savaşı benzeri bir taht savaşına sürüklenme korkusu oluşmuştur. Yeni bir Güller Savaşından kaçınmanın en etkili yolunun Kral VIII. Henry'nin iradesine saygı duyarak, kızı Mary Tudor'ın tahta çıkması olduğu düşünülmüş olmalıdır. Mary Tudor arkasına aldığı güçlerin desteği ile Londra'ya girince Parlamento Mary Tudor'ı kraliçe ilan etmiştir.³³ Babası tarafından 3. Veraset düzenlemesi ile veliaht ilan edilen, buna rağmen babasının annesi ile evliliğini geçersiz kılması nedeniyle oluşan gayrimeşru durumunda resmi bir düzeltme yapılmayan

³⁰ A.g.e., s.8.

³¹ "Devise for The Succession" konusunda ayrıntılı bilgi için bkz, David Crowther, *Was Edward VI's Devise For The Succession Lawful*, <https://thehistoryofengland.co.uk/resource/was-edward-vis-devise-for-the-succession-lawful/>, erişim 22.07.2020

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Anna Whitelock ve MacCulloch Diarmaid, "Princess Mary's Household and the Succession Crisis, July 1553", *The Historical Journal*, Vol.50, No.2, 2007, s.265-287.

³³ *Was Lady Jane Grey a Legitimate Queen of England and Ireland?*, https://europeanroyal_history.wordpress.com/2020/07/21/was-lady-jane-grey-a-legitimate-queen-of-england-and-ireland/, erişim 23.07.2020

Mary Tudor’ın ilk işlerinden biri üzerindeki meşruiyet gölgesini kaldırmak olmuştur. Mary Tudor’ın talimatıyla Parlamento VIII. Henry’nin Catherine ile evliliğinin geçerli, Mary’in de meşru olduğunu ilan etmiştir.³⁴

Protestan Reformasyon sürecindeki İngiltere’de Katolik Mary Tudor’ı tahta çıkaran süreç soy meşruiyetinin inanç konusundaki kutuplaşmadan daha önemli olduğunu göstermektedir. Zira Mary Tudor sadece Katoliklerin desteğini alsaydı, tüm Protestanlar Jane Grey’i desteklemiş olsaydı, Mary Tudor kuvvetle muhtemel tahta çıkamayacaktı. Ayrıca Mary Tudor’ın tahta çıkışının meşruiyeti cinsiyetçi bakış açısıyla da sorgulanmıştır. Kadınların devlet yönetme haklarının olmadığı, tahta çıkan kadının gaspçı sayılıp tahtından indirilmesi gerektiği yönündeki görüşler ışığında Mary Tudor’ın tahta çıkışı bazı çevrelerce meşru görülmemiştir. Örnek vermek gerekirse, İngiltere ve İskoçya’daki Protestan Reformasyon sürecinin öncü isimlerinden olan John Knox bir kadın olarak ülkeyi yönetme hakkının olmadığı gerekçesi ile Mary Tudor’ın tahtından indirilmesi çağrısında bulunmuştur.³⁵ Böylesine çağrılarının sonuç vermemiş olması, İngiltere’de cinsiyetçi yaklaşımlar olsa bile, bu tür yaklaşımların soy meşruiyetine verilen önemin önüne geçemediğinin göstergesidir.

Kısaca Mary Tudor’ı tahta taşıyan, inanç kutuplaşmasının ve cinsiyetçi görüşlerin gölgeleyemediği soy unsurudur, Mary’nin Kral VIII. Henry’nin kızı olmasıdır.

Kraliçe I. Mary’nin 1558 yılında veliyet bırakmaksızın vefat etmesi üzerine tahta kardeşi Elizabeth Tudor çıkmıştır. Elizabeth Tudor’ın I. Elizabeth olarak tahta çıkışı, ablası Mary’nin tahta çıkışının aksine, sorunsuz gerçekleşmiştir. Ancak Elizabeth’in tahta sorunsuz çıkması istisnasız herkes tarafından meşru görüldüğü anlamına gelmemektedir. O dönemde toplumda inanç üzerinden kutuplaşma daha da derinleşmiştir; Katolikler Protestan monark, Protestanlar ise Katolik monark istememektedir. Elizabeth’in tahta çıktığı dönemde Katolik-Protestan kutuplaşmasının Mary Tudor’ın tahta oturduğu dönemde olmadığı kadar derin olmasının nedeni ise I. Mary’nin ülkede Katolisizmi restore etmeye dönük çabası bağlamında Protestanlara uyguladığı baskıda aranabilir.³⁶ Kraliçe I. Mary Papalık karşıtı yasal düzenlemeleri yürürlükten kaldırmıştır, öncelikle önde gelen Protestan isimleri, sonrasında ise sıradan Protestan yurttaşları kazıklarda yakmak suretiyle idam ettirmiştir. I. Mary’nin baskıcı yönetimi karşısında Protestanlar ya Katolisizme dönmüştür ya da İngiltere’yi terk etmiştir. Kraliçe I. Mary’nin hükümlerinde İngiltere’deki Reformasyon sürecinin tüm getirilerinin yitirildiği belirtilir.³⁷

Elizabeth Tudor’ın tahta çıkması İngiltere’de Protestan Reformasyon sürecine tekrar dönülmesi demektir ama bu sefer de kutuplaşan toplumda Protestan bir monark istemeyen Katolikler Elizabeth Tudor’ı meşruiyeti üzerinden hedeflerine koymuştur. Gerekçeleri Kral VIII. Henry’nin ilk eşi Catherine ile olan evliliğini Papa’nın onayı olmaksızın geçersiz kılması, dolayısıyla kralın Anne Boleyn ile yaptığı evliliğinin meşru olmamasıdır. Katoliklerin nazarında meşru olmayan bir evliliğe doğan Elizabeth’in tahta çıkma hakkı yoktur.

Katoliklerin nazarında gayrimeşru olan Kraliçe I. Elizabeth, bazı tarihçilerin altını çizdiği üzere, teolojik konulara ilgi duymayan ve inanç konusunda tolerans sahibi olan bir monarktır.³⁸ Üstelik ülkesinin inanç üzerinden kutuplaştığının ve bu kutuplaşmanın da bir iç savaş riski taşıdığının farkında olan kraliçenin önceliği bu riski bertaraf etmek ve ülkede iç huzuru sağlamak olmuştur. Bu açıdan I. Elizabeth’in hükümlerinin başında kraliçenin Katoliklere karşı hoşgörülü politika izleyeceği öngörülmüş olmalıdır. Ancak bu öngörüler İngiltere’de Katolisizmi restore etmek isteyen Papalığın I. Elizabeth’i hedef alan söylem ve eylemleri neticesinde gerçekleşmeyecektir. İngiltere ve Papalık arasındaki gerginlik nedeniyle diplomatik ilişkiler kesilmiş; taraflar arasında iletişim

³⁴ Thomas Regnier, “Did Tudor Succession Law Permit...”, s.50.

³⁵ J. Dawson, “The Two John Knoxes; England Scotland and the 1558 Tracts”, *Journal of Ecclesiastical History*, Vol.42, s.555-576.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. William Huse Dunham Jr., “Regal Power and the Rule of Law: A Tudor Paradox”, *Journal of British Studies*, Vol.3, No.2, 1964, s. 24-56; Malcolm R. Thorp, “Religion and the Wyatt Rebellion of 1554”, *Church History*, Vol.47, No.4, 1978, s. 363-380.

³⁷ Henry M. Shires, “The Conflict between Queen Elizabeth and Roman Catholicism”, *Church History*, Vol.16, No.4, 1947, s. 221.

³⁸ Henry M. Shires, “The Conflict between Queen Elizabeth and Roman Catholicism”, s.222.

gayriresmi ve dolaylı yollar ile sağlanmıştır.³⁹ Papalık 1570 yılında “*Regnans in Excelsis*” düzenleyerek I. Elizabeth’i aforoz etmiştir. Bu aforoz Katoliklerin I. Elizabeth’i tahtan indirme girişimlerine gerekçe olması açısından önemlidir ve Katolisizmi Elizabeth’in tahtına yönelik bir tehdide dönüştürmüştür. Neticede aforoz kararından sonra İngiltere’ye giren her Katolik “potansiyel hain” olarak görülmüştür.⁴⁰ Bazı tarihçiler Papalığın ayrıca İngiltere’deki Katolikleri Elizabeth ve Papalık arasında tercih yapmaya zorladığını, Katolikleri isyana sevk etmek istediğini ileri sürmektedir. Bu durumda Elizabeth’in Katoliklere yönelik politikası da Papalığın kendisine yönelik olumsuz tavrı doğrultusunda sertleşmiştir.⁴¹ 1571 tarihli bir düzenleme ile (*The Treason Act of 1571*) Elizabeth’in meşru hükümdar olmadığını, onun kafir, tiran, inançsız, tahtı gasp eden olduğunu sözle veya yazılı olarak belirtmek ihanet olarak tanımlanmıştır.⁴²

Papalığın I. Elizabeth karşıtı tutumundan güç alan Katolikler, İngiltere tahtının Katolik olan İskoç Kraliçe Mary Stuart’ın meşru hakkı olduğunu iddia etmiştir. Elizabeth’i tahtından indirmeyi amaçlayan 1571 yılında Ridolfi Planı, 1583 yılında Throckmorton Planı, 1585 yılında Parry Planı ve 1586 yılında ise Babington Planı açığa çıkarılmıştır. Babington Planına İskoç Kraliçe Mary Stuart’ın adı karışmıştır. Mary Stuart Babington Planını bilmek, onay ve yardım sözü vermek suçuyla yargılanmış ve 8 Şubat 1587 tarihinde idam edilmiştir. Mary Stuart’ın idam edilmesi Mary Tudor’ın tahta çıktığı dönemde yaşananları hatırlatmaktadır. 1554 yılında Protestan Kraliçe Jane Grey Katolik Kraliçe I. Mary’nin onayıyla idam edilmiş iken, 1587 yılında Katolik Kraliçe Mary Stuart Protestan Kraliçe I. Elizabeth’in onayıyla idam edilmiştir. Bu durum Tudor hanedanlığına mensup olan ve babaları Kral VIII. Henry tarafından meşruiyetlerine gölge düşürülmüş iki kardeşin, mevzubahis tahtlarının korunması olunca ne kadar sert olabildiklerini göstermektedir.

Görüldüğü üzere, Tudor hanedanlığının son monarkı olan Kraliçe I. Elizabeth’in meşruiyet meselesi ülkedeki Katolik-Protestan kutuplaşması, yani inanç meselesi ile iç içe geçmiştir; Elizabeth’in meşruiyetine itiraz Papalık ve Katoliklerden gelmiştir. Dolayısıyla I. Elizabeth’in Katoliklere karşı aldığı her önlem kraliçenin meşruiyeti adına aldığı önlemlere dönüşmüştür.

Sonuç

Henry Tudor’ın 1485 yılında Bosworth Savaşında Kral III. Richard’ı yenerek İngiltere tahtına çıkışıyla başlayan Tudor hanedanlığı dönemi meşruiyet sorunlarının yaşandığı bir dönem olmuştur. İngiltere’de meşruiyet sorunları, daha önce Lancaster ve York hanedanlıkları dönemlerine de damga vurmuş olduğundan, Tudor hanedanlığına özgü değildir. Dolayısıyla meşruiyet sorunlarının İngiltere tarihi açısından tekrar eden bir olgu olduğu ileri sürülebilir. Ancak Tudor hanedanlığının meşruiyet sorunlarının kendine has özellikleri bulunmaktadır.

Tudor hanedanlığı döneminde:

Birincisi; tahta monark soyundan gelmeyen bir isim çıkmıştır. VII. Henry olarak İngiltere tahtına çıkan Henry Tudor tahtın babadan oğula geçmesinin kural olduğu İngiltere’de kral çocuğu olmadığı gibi, meşru olarak herhangi bir İngiliz monarkın soyundan da gelmemektedir. Lancaster ve York hanedanlıkları döneminde taht üzerinde hak iddia eden isimler ise monark soyundan gelen isimlerdir. Dolayısıyla Henry Tudor soy açısından meşruiyet sorunu yaşamış ve soy meşruiyetinin temini adına efsanevi krallar Arthur ve Cadwalader’in soyundan geldiğini iddia etmiştir. Henry Tudor ayrıca York hanedanlığından Kral IV. Edward’ın kızı Elizabeth ile evlenerek, haleflerinin York hanedanlığının uzantısı olmasını temin etmiştir. VIII. Henry’nin ve VI. Edward’ın tahta meşruiyet tartışmaları gölgesinde çıkmamış olması, Henry Tudor’ın meşruiyet sağlamak için başvurduğu evlilik stratejisinin başarılı olduğunu göstermektedir.

³⁹ Kenneth Bartlett, “Papal Policy and the English Crown, 1563-1565: The Bertano Correspondence”, *The Sixteenth Century Journal*, Vol.23, No.4, 1992, s.643.

⁴⁰ Claire Cross, “Irenical Tendencies in the Elizabethan Church”, *Dutch Review of Church History*, Vol.60, No.2, 1980, s. 189.

⁴¹ Henry M. Shires, “The Conflict between...”, s. 226-232.

⁴² Glen Bowman, “Elizabethan Catholics and Romans 13: A Chapter in the History of Political Polemic”, *Journal of Church and State*, Vol. 47, No.3, s. 536.

İkincisi; monarkın çocuklarına rağmen taç başka birine geçirilmiştir. Kral VI. Edward'dan sonra tahta çıkan ve 9 günlük kraliçe olarak tarihe geçen Jane Grey'in meşruiyeti sorunludur. Jane Grey'in tahta çıkışı VI. Edward'ın hem ülkedeki Katolik-Protestan kutuplaşması hem de soylular arasındaki çıkar çatışmaları ışığında yaptığı veraset düzenlemesine istinaden meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Oysa Kral VIII. Henry'nin kızları Mary Tudor ve Elizabeth Tudor'a rağmen tahtın Jane Grey'e geçmesi meşru değildir. Ayrıca Katolik Mary Tudor'ın Jane Grey'in Protestan destekçilerini bertaraf ederek tahta çıkmış olması Katolik-Protestan kutuplaşmasının olduğu bir ülkede tahta çıkacak olanın inancının ne olduğu konusunun, bir monarkın çocuğu olmasından daha önemli olmadığını göstermektedir.

Üçüncüsü; tahtın varisleri olan prenseslerin meşruiyetine bizzat babaları tarafından gölge düşürülmüştür. Kral VII. Henry'nin aksine meşruiyet sorunları ile yüzleşmek zorunda kalmayan Kral VIII. Henry kızlarına ise yüzleşmek zorunda kalacakları meşruiyet sorunları yaratmıştır. Mary Tudor'ın annesi Catherine ve Elizabeth Tudor'ın annesi Anne Boleyn ile evliliklerini geçersiz kılan VIII. Henry'nin daha sonra yaptığı veraset düzenlemesi ile kızlarını veliaht ilan etmiş olması, geçersiz evlilikler içinde doğmuş oldukları, dolayısıyla İngiltere tahtı üzerinde meşru hakları olmadığı iddiasıyla bu iki monarkın meşruiyeti üzerinde gölge oluşturmuştur. Bu durum özellikle Kraliçe I. Elizabeth'e karşı Katoliklerin kozu hali gelmiştir.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

Kaynakça

- ASHDOWN-HILL, John, “The Death of Edward V-new evidence from Colchester”, <http://cat.essex.ac.uk/reports/EAS-report-0002.pdf>, erişim 1 Temmuz 2020.
- BARTLETT, Kenneth, “Papal Policy and the English Crown, 1563-1565: The Bertano Correspondence”, *The Sixteenth Century Journal*, Vol.23, No.4, 1992, ss.643-659.
- BUDWORTH, R.D., “The Wars of the Roses”, *History*, Vol.2, No.1, 1913, ss. 7-21.
- BOWMAN, Glen, “Elizabethan Catholics and Romans 13: A Chapter in the History of Political Polemic”, *Journal of Church and State*, Vol. 47, No.3, ss. 531-544.
- CRAIG, Leigh Ann, “Royalty, Virtue and Adversity: The Cult of King Henry VI”, *Albion: A Quarterly Concerned with British Studies*, Vol.35, No.2, 2003, ss.187-209.
- CROSS, Claire, “Irenical Tendencies in the Elizabethan Church”, *Dutch Review of Church History*, Vol.60, No.2, 1980, ss. 186-192.
- CROWTHER, David, “Was Edward VI’s Devise For The Succession Lawful”, <https://thehistoryofengland.co.uk/resource/was-edward-vis-devise-for-the-succession-lawful/>, erişim 22.07.2020.
- CURRIN, John M., “To Play at Peace: Henry VII, War against France, and the Chieragato-Flores Mediation of 1490”, *Albion: A Quarterly Concerned with British Studies*, Vol.31, No.2, 1999, ss. 207-237.
- CUTTINO, G. P., “Historical Revision: The Causes of the Hundred Years War”, *Speculum*, Vol.31, No.3, 1956, ss. 463-477.
- DAVIES, C. S. L., “Tudor: What’s in a Name?” *History*, Vol.97, No.1 (325), 2012, ss. 24-42.
- DAWSON, J., “The Two John Knoxes; England Scotland and the 1558 Tracts”, *Journal of Ecclesiastical History*, Vol.42, ss.555-576.
- DUNHAM Jr., William Huse, “Regal Power and the Rule of Law: A Tudor Paradox”, *Journal of British Studies*, Vol.3, No.2, 1964, ss.24-56.
- FARRAN, C. d’O., “The Law of the Accession”, *The Modern Law Review*, Vol.16, No.2, 1953, ss. 140-147.
- GIFFIN, Mary E., “Cadwalader, Arthur, and Brutus in the Wigmore Manuscript”, *Speculum*, Vol.16, No.1, 1941, ss.109-120.
- KAR, Jasobanta, “Henry VII:The Great Administrator”, *Proceeding of the Indian History Congress*, Vol.41, 1980, ss. 852-860.
- KEENEY, B.C., “The Medieval Idea of the State:The Great Cause, 1291-2”, *The University of Toronto Law Journal*, Vol.8, No.1, 1949, ss.48-71.
- KRATOCHVIL, Eva., “The Usurpation of Henry IV: His Quest for Legitimacy on the English Throne”, <https://www.medievalists.net/2014/12/usurpation-henry-iv-quest-legitimacy-english-throne/>, erişim 12 Haziran 2020.
- LEVINE, Mortimer, “Richard III-Usurper or Lawful King?”, *Speculum*, Vol.34, No.3, 1959, ss. 391-401.
- LEVINE, Mortimer, “Henry’s VIII’s Use of His Spiritual and Temporal Jurisdictions in His Great Cuses of Matrimony, Legitimacy, and Succession”, *The Historical Journal*, 1967, Vol.10, No.1, ss. 3-10.
- MAY, Susan, “Establishing the Tudor Dynasty: The Role of Francesco Piccolomini in Rome as First Cardinal Protector of England”, *Royal Studies Journal*, Vol.4, No.2, 2017, s.103-140.
- MCCULLOCH, D., Jones, E.D., “Lancastrian Politics, The French War, and The Rise of The Popular Element”, *Speculum*, Vol. 58, No.1, 1983, ss.95-138.
- MEAGHER, John C., “The First Progress of Henry VII”, *Renaissance Drama*, Vol.1, 1968, ss. 45-73.
- “Medieval Britain: Was Edward IV Illegitimate?”, https://www.historyfiles.co.uk/Features/Britain/Medieval_EdwardIV_01.htm, erişim 1 Temmuz 2020.
- MOMIGLIANO, Arnaldo, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, İthaki Yayınları, İstanbul 2020.
- MORTIMER, Ian, “Richard II and the Succession to the Crown”, *History*, Vol.91, No.3, 2006, ss.320-336.
- REGNIER, Thomas, “Did Tudor Succession Law Permit Royal Bastards to Inherit the Crown?”, *Brief Chronicles*, Vol. 4, 2012-13, ss.39-58.
- SHIRES, Henry M., “The Conflict between Queen Elizabeth and Roman Catholicism”, *Church History*, Vol.16, No.4, 1947, ss. 221-233.

- SMITH, P., *Rönesans ve Reform Çağı: Bir Sosyal Arka Plan Çalışması*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.
- STILING, Brents, “Bolingbroke’s ‘Decision’”, *Shakespeare Quarterly*, Vol.2, No.1, 1951, ss. 27-34.
- TAYLOR-BORK, Rachel M., *The True and Established Royal Line: Henry VII’s Legitimization of the Tudor Dynasty*, Undergraduate Student Scholarship-History 4, 2013.
- TEMPLEMAN, G., “Edward III and the Beginning of the Hundred Years War”, *Transactions of the Royal History Society*, Vol.2, 1952, ss. 69-88.
- THACKERAY Frank W. ve Findling, John E (ed.), *Events That Changed the World Through the Sixteenth Century*, The Greenwood Press, Londra 2001.
- “The Legitimacy of King Edward IV”, <http://www.tudorsdynasty.com/edward-iv-legitimacy/>, erişim 12 Haziran 2020.
- THORP, Malcolm R., “Religion and the Wyatt Rebellion of 1554”, *Church History*, Vol.47, No.4, 1978, ss. 363-380.
- Was Lady Jane Grey a Legitimate Queen of England and Ireland?, <https://europeanroyalhistory.wordpress.com/2020/07/21/was-lady-jane-grey-a-legitimate-queen-of-england-and-ireland/>, erişim 23.07.2020.
- WHITELOCK, Anna ve MacCulloch Diarmaid, “Princess Mary’s Household and the Succession Crisis, July 1553”, *The Historical Journal*, Vol.50, No.2, 2007, ss.265-287.
- WICKHAM-LEGG, John, “The Gift of The Papal Cap And Sword to Henry VII”, *Archeological Journal*, Vol.57, 1900, ss. 183-203.
- WHITE, Frances, “Kral Arthur”, *All About History*, Sayı 2, Ocak-Şubat 2021, ss.46-53.
- WOLFRAM, Herwig, *Germenler. Kökenleri ve Roma Dünyasıyla İlişkileri*, Kronik Kitap, İstanbul 2020.

Ekler**EK-1- Lancaster ve York Hanedanlığı- Krallar
Lancaster Hanedanlığı**

Kral	Hükümlranlık Süresi
IV. Henry (Henry Bolingbroke)	1399-1413
V. Henry	1413-1422
VI. Henry	1422-61, 1470-71

York Hanedanlığı

Kral	Hükümlranlık Süresi
IV. Edward	1461-70, 1471-83
V. Edward	1483
III. Richard	1483-1485

**EK-2- Tudor Hanedanlığı- Krallar ve Kraliçeler
Tudor Hanedanlığı**

Kral-Kraliçe	Hükümlranlık Süresi
VII. Henry (Henry Tudor)	1485-1509
VIII. Henry	1509-1547
VI. Edward	1547-1553
Jane Grey	1553
I.Mary	1553-1558
I.Elizabeth	1558-1603

COLONIAL AND IMPERIAL DISCOURSE IN THE STORY CALLED "MIXING COCKTAILS"

"KOKTEYL HAZIRLARKEN" ADLI ÖYKÜDE KOLONYAL VE EMPERYAL SÖYLEM

Ayla OĞUZ*

ÖZ

İngiliz merkezli postkolonyal çalışmalar İngiliz üstünlüğünü ön plana çıkarmayı amaçlar. Buna bağlı olarak Britanya kolonyalizmi ve edebiyatı bir başvuru çatısı olarak işlev görmüştür. Bu bağlamda Britanya dahil Avrupa kökenli hegemonyacı sistemler sömürge ülkelerdeki öteki ile iletişimlerinde oryantalist bir yaklaşım sergilemişler ve bu ilişkiyi Edward Said'in merkez ve marjın odaklı bakış açısında bir çerçeveye yerleştirmişlerdir. Bu noktada kolonyalizm, emperyalizm ve kapitalizm üçgeni sömürülenin aleyhine çalışmıştır.

Postkolonyal çalışmaların ilk evresindeki en etkin isim olan Said, Oryantalizm adlı yapıtında batı ve doğu kavramlarını birbirinden ayırır. Oksidental ve oriental çalışmaları batı-doğu eksenli karşıtlık içerisinde emperyalizm ile ilintili olarak açıklar. Said bu bağlamda ötekileştirmenin kökenlerini inceler ve batının bu konudaki önyargılı tutumunun kültürel eleştirisini yapar. Bu noktada doğulu stereotip ve sembolleri ayrıntılı olarak açıklar. Yirminci yüzyıl modernizminin önde gelen yazarlarından olan ve Karayipler'deki Dominik Adası'nda doğan Jean Rhys daha sonra İngiltere'de yaşamaya başlamıştır. Postkolonyal perspektiften eserler üreten Rhys, "Kokteyl Hazırlarken" adlı öyküsünde Dominik'teki kolonyal ve emperyal yapıya odaklanır. Öyküde küçük bir İngiliz kızın bakış açısından gerçek ile düşü merkez ile marjın kavramları ile buluşturur. Bu nedenle çalışma kolonyalizm ve emperyal sistem bağlamı ile ilgili önemli verileri ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Sonuç olarak postkolonyal eleştiri bağlamında değerlendirilen Rhys'in kısa öyküsü, dönemin tarihsel, siyasi, ekonomik ve kültürel şifreleri hakkında dikkate değer algıları sergilemektedir.

ABSTRACT

British-based postcolonial studies aims to highlight British supremacy. Accordingly, British colonialism and literature functioned as a reference framework. In this context, hegemonic systems based on European roots, including Britain, displayed an orientalist approach in their communication with the other in colonial countries, and they framed this relationship in Edward Said's center and margin-oriented perspective. At this point, the triangle of colonialism, imperialism and capitalism worked against the exploited.

Said, who is the most influential figure in the first phase of postcolonial studies, separates the concepts of west and east in his work called Orientalism, and explains the occidental and oriental studies in relation to imperialism in a contrast between east and west. In this context, Said examines the origins of marginalization and makes a cultural critique of the West's prejudiced attitude on this issue. At this point, he explains the oriental stereotypes and symbols in detail. Jean Rhys, one of the leading writers of twentieth century modernism, was born on the Dominican Island in the Caribbean and later moved to England. Producing works from a postcolonial perspective, Rhys focuses on the colonial and imperial structure in Dominica in her story "Mixing Cocktails". In the story, from the point of view of a little English girl, she brings reality and imagination together with the concepts of center and margin. For this reason, the study aimed to reveal important data about the period in the context of colonialism and the imperial system. As a result, Rhys' short story, which is evaluated in the context of postcolonial criticism, displays remarkable perceptions about the historical, political, economic and cultural codes of the period.

Anahtar Kelimeler

Emperyal, kolonyalizm, marjın, Said, oryantalist, Jean Rhys.

Keywords

Imperial, colonialism, margin, Said, orientalist, Jean Rhys.

* Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ayla.oguz@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7112-6549.

Geliş Tarihi/ Received:27/06/2022

Kabul Tarihi/ Accepted:19/07/2022

Yayın Tarihi/ Published:27/09/2022

Introduction

Postcolonial studies have gained importance with Edward Said's "Orientalism" and many writers have been read from a postcolonial perspective in contemporary English literary studies. In this sense, "Said's work in Orientalism was designed to show that the academic world was closely connected to the system of political power"¹. For this reason, writers from colonial countries that achieved independence in 'Anglophone' academies contributed greatly to postcolonial studies. At first, Arab theorists such as Said, Albert Memmi and Frantz Fanon were popular. In the following periods, countries such as Africa, the Caribbean, Canada, South Africa, New Zealand, and Australia were also evaluated within the framework of postcolonial literature, and especially after the 1980s, studies in this context were enriched with literature from these countries. The continuation of the economic dependence of the colonies on the colonial countries in the period after their independence, that is, the beginning of the neo-colonial period, especially the continuation of the loyalty of the Commonwealth countries to the island in England, brought along the writing of the postcolonial literature in English². Thus, the dominant language of these studies in common use in England inevitably became the language of the colonizer, English.

1. Reflections of Colonialism and Postcolonialism in the Context of Great Britain

In the 1960s, the understanding of literature in Britain changed in terms of conceptual expression as literature written in the English language rather than within the framework of English literature. It can be said that studies on Commonwealth Literature, which is the framework of literature from the former colonies, have an impact on the formation of this situation. In this sense, some writers preferred to produce their works with a European identity rather than a native identity. Naturally, it is an undeniable fact that British superiority is highlighted in British-centered postcolonial studies. By the 1980s, Commonwealth literature studies and postcolonial theory and criticism placed themselves in a political and cultural framework by marking the stress between the metropolitan imperial center and its colonial peripheries within the colonial scheme³.

Said, who is the most influential figure in the first phase of postcolonial studies, separates the concepts of west and east in his work called Orientalism. In addition, Said explains the occidental and oriental studies in relation to imperialism in the dichotomy of west and east. In this context, Said examines the origins of marginalization and makes a cultural critique of the West's prejudiced attitude on this issue. At this point, he explains the oriental stereotypes and symbols in detail⁴. The main influence in Said's orientation to the concept of self and the other is due to Derrida's previous examination of the concepts of center and margin⁵. On the one hand, Said reveals the fantasies of the West and the hegemony of Euro-Atlantic power over the East rather than explaining the cultural and social structure and history of the East. On the other hand, he distinguishes between colony and colonial classes and examines their interaction⁶. In this context, it is remarkable that western people changed the definition of knowledge with colonialism.

As a matter of fact, even in their first colonial experience when they reached other continents, the westerners, who saw non-Europeans as barbarians, started a difficult relationship with the rest of the world. . Therefore, it is seen that colonialism, which started with the departure of the westerners out of Europe in the fifteenth century, caused a difference in knowledge between the Europeans and their others. In this process, it is a known fact that the imperial powers tried to destroy the self-structure of the peoples they exploited and marginalized by imposing western ideas on their culture⁷.

¹ Riley Quinn, An Analysis of Edward Said's Orientalism, Routledge, London 2017, p.11.

² Wail S. Hassan, Rebecca Saunders "The Project of (Post)Colonialism", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 23:1-2, 18-31, 2003, p.18.

³ Johannes William, Bertens-Daniel, Chandler-Bertens Hans. *Literary Theory*, Routledge, London 2001, p. 195-199.

⁴ Ibid., p.38.

⁵ Vincent B. Leitch, *The Norton Anthology of Theory and Criticism*, Norton, New York 2001, p. 1988.

⁶ Bertens, *ibid*, p.209.

⁷ Ania, Loomba, *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı, İstanbul 2000, p. 79.

Thus, the culture of the other was reconstructed by the colonizer. This situation can be said based on the emergence of hybrid cultural identities, in which the tactic of restructuring by disrupting is applied over others in health, social, cultural and economic fields in the colonial and postcolonial process.⁸. Therefore, here, all the contents of modernity were created as west-centered and the expressions between the center and the periphery in the content of the colonial discourse had an active role in the systemic structure

Colonialism emerged in different forms in different regions. After independence, these countries could not escape from being exploited with various forms of neo-colonialism. The fact that the colonial countries are not independent at the same time and the geographical conditions of these countries are not suitable are important factors in the emergence of this situation. Also these things are included in Commonwealth literary works in England. Thus, in the production of new literatures, political and economic focuses have come to the fore depending on globalization and capitalism. Therefore, postcolonialism, on the one hand, emphasizes institutional and conceptual homogenization, monolingualism and renewal, on the other hand, it follows the traces of dominant discourses by carrying multiple, distinctive and heterogeneous features. Moreover, postcolonialism tries to reveal the distorted reality of other worlds outside the western style in the context of thought and representation⁹. As a result new identities appear due to the fact that colonialism colonialism reshapes varied things like man, race, language, culture and class.

2. References to Colonialism and Imperialism in the Story "Mixing Cocktails"

Jean Rhys (1890-1979), whose real name is Ella Gwendolyn Rees Williams, was a British woman writer who was born on the Dominican Island and came to England at the age of seventeen, and wrote various short stories as well as novels. Rhys, whose stories have been published in magazines such as London Magazine and Art and Letters, gained international fame in 1960 with her novel "Wide Sargossa Sea" and in 1978 W.H. She received the Smith Award and the Royal Society of Literature. Some short stories include The Left Bank, Tigers are Better Looking, Sleep it Off Lady. Rhys' short story "Mixing Cocktails", which is examined in the study, invites the reader to a journey to the Dominic, West Indies and Caribbean Sea, which has a colonial past, as a setting¹⁰.

The story, told by the little girl of an English family, opens with the depiction of an ugly house on the hills that can see the sea, while it is stated that the ferries passing by just below are Canadian post, French post and British Royal post. This is important as it shows that there is a communication network stretching from Europe to the Caribbean. This is an indication that the period has come from the colonial period to the postcolonial period. Historically, Dominica was the first European settlement in the Americas¹¹. It is clear that the British Royal mail was viewed critically here. What would conceptually be thought of as a reference to the postcolonial situation points to the occult as a superficial indicator that becomes evident when the ships of colonial nations glide in the Caribbean:

On the veranda, upon a wooden table with four stout legs, stood an anourmous brass telescope. With it you spied out the steamers passing: the French mail on its way, Guadelope, The Canadian, the Royal Mail, which should have been stately and was actually the shabbiest of the lot...Or an exiting stranger!"¹²

that these countries are all outsiders. In addition, the countries mentioned are all countries with imperial power. Especially England and France are countries that have taken a large share from colonization chronologically. So it exists in layers of deep meaning that these European powers have significant interests in Dominica. As a matter of fact, orientalism existed as a project during and after

⁸ Bill, Ashcroft-Gareth, Griffiths-Helen, Tiffin, *Key Concept In Post-colonial Studies*, Routledge, London 1998, p. 42.

⁹ Wail-Saunders, *ibid*, p.21.

¹⁰ Jean Rhys, "Kokteyl Hazırlarken" *Britanya Edebiyatından Öyküler*, Ed. Lale Akalın-Esra Melikoğlu, Notos, İstanbul 2010, p. 125.

¹¹ <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-dominik-cumhuriyeti/>

¹² Jean Rhys-Diana, Athill, *Mixing Cocktails in The Collected Stories*, Norton, New York 1992, p. 50.

the colonial period. While describing the Oriental point of view in the context of Egypt, Said explains the following:

To restore a region from its present barbarism to its former classical greatness; to instruct (for its own benefit) the Orient in the ways of the modern West; to subordinate or underplay military power in order to aggrandize the project of glorious knowledge acquired in the process of political domination of the Orient; to formulate the Orient, to give it shape, identity, definition with full recognition of its place in memory, its importance to imperial strategy, and its "natural" role as an appendage to Europe; to dignify all the knowledge collected during colonial occupation with the title "contribution to modern learning" when the natives had neither been consulted nor treated as anything except as pretexts for a text whose usefulness was not to the natives; to feel oneself as a European in command, almost at will, of Oriental history, time, and geography; to institute new areas of specialization; to establish new disciplines; to divide, deploy, schematize, tabulate, index, and record everything in sight (and out of sight) ; to make out of every observable detail a generalization and out of every generalization an immutable law about the Oriental nature, temperament, mentality, custom, or type; and, above all, to transmute living reality into the stuff of texts, to possess (or think one possesses) actuality mainly because nothing in the Orient seems to resist one's powers: these are the features of Orientalist projection¹³.

In addition, the bond of these countries with imperialism is expressed symbolically through the ships of these different nations in the Caribbean Sea. According to Said, while imperialism represents ideological power, colonialism is its application area. While Europe was experiencing the abundance of resource and labor flow from the countries it colonized, by directing the excess capital to the colonies with an incomparable amount of labor and human resources, it first made the transition to capitalism possible with colonial expansion, and then opened it up outside the European borders in this way¹⁴. Thus, through the data in the story, it is revealed that there are close relations between the terms colonialism, capitalism and imperialism.

On the other hand, the veranda and hammock around the house are depicted as imaginary spaces. The imaginary is defined as illogical in a colonial context. The exoticness of the non-European is also the content of colonial discourse. In this context, the relationship between hammock and dream is described as follows: "Lying in the hammock, swinging cautiously, for the ropes creaked, one dreamt... The morning dream was the best -very early, before the sun was properly up. The sea was then a tender blue, like the dress of the Virgin Mary, and on it were little white triangles. The fishing boats"¹⁵. From this excerpt, it is seen that those living in Dominica experience the state of being in a dream space outside of reality. Even the British living there are impressed by this exotic atmosphere of the environment. Dreams have different effects on people at different times of the day.

On the other hand, the fact that the people living in the house on the hill are British here indicates that the British government has a commercial connection with the Dominican and the fact that the British post, although not as glorious as the others, has a regular voyage to the Caribbean indicates that there are other people of English origin here. But the Caribbean as a place evokes a sense of otherness and alienation far from the usual for the British family. For instance, the English aunt is surprised that no one knows about the beauty of the Caribbean sea. She always falls asleep because of the silence in the island. This is described as such in the story: "The English aunt gazes and exclaims at intervals: 'The colours... How exquisite! Extraordinary that so few people should visit the West Indies... That sea... Could anything be more lovely? It is a purple sea with a sky to match it. The Caribbean. The deepest, the loveliest in the world'"¹⁶. As it is witnessed this part of the world is exotic and has an untouched beauty that only the colonists can reach.

¹³ Edward, Said, *Orientalism*. Penguin, London p.86-87.

¹⁴ Thomas, M., Leonard, *Encyclopedia of the Developing World*, Routledge, London 2006, p. 355.

¹⁵ Rhys, *ibid.*, p.50-51.

¹⁶ *Ibid.*, p.51-52.

In the story, the little girl complains of her parents' constant interference and attempts to push her away from herself and into stereotypes. She find her aunt comic and artificial but she can't explain her real thoughts about her: "I should like to laugh at her, but I am a well-behaved little girl... Too well-behaved little girl... Too well-behaved... I long to be like Other People! The extraordinary, ungetatable, oddly cruel Other People with their way of wantonly hurting and then accusing you of being thin-skinned, sulky, vindictive or ridiculous. All because a hurt and puzzled little girl has retired into her shell"¹⁷. The story emphasizes that the climate, culture and people in the Caribbean are completely different. moreover, the fact that the family is English determines the stance of the little girl who tells the story and the limits of her behavior.

More, the emphasis on otherness here suggests that the English father and aunt, who have the authority to control their own daughters, also have authority over the native inhabitants of the island. In addition, while the little girl was talking about her afternoon dream and talking about the habits of daily life, from the dressing style of the white people who have authority on the island to marriage, she said, "Vague that!"¹⁸. Thus, it is considered that she refers to the in-betweenness and ambiguity of postcolonial societies.

As a matter of fact, the little girl has to adjust her behavior in accordance with British norms. It can be thought that there is a desire to establish a close relationship between the oppressive and controlling family members and the perception of colonialist and imperialist British identity. Symbolically, this shows that othering is also a grading system that starts from the self's own environment. This can be considered as the desire of the western self to subjugate the other to itself and to its own rules. As a result, when considered in the context of otherness, it turns out that domestic dominance in the story is originated from the same source as the desire to establish dominance outside the home. Thus, it is deduced that it is the westerner's insatiable desire for power, indeed.

On the other hand, the depiction of the local cook Ann Twist, mentioned right after, with her sorcery character, can be seen as a reflection of the colonial discourse in which the exotic, the exploited and the secondary are evaluated as irrational. This situation is described as follows:

A warm, velvety, sweet-smelling night, but frightening and disturbing if one is alone in the hammock. Ann Twist, our cook, the old obeah woman has told me: 'You all mustn't look too much at de moon...' If you fall asleep in the moonlight you are bewitched, it seems... the moon does bad things to you if it shines on you when you sleep. Repeated often¹⁹.

Therefore, the fascination with the illogical and magic of the indigenous people of Dominica indicates that they have a colonial past. In the story, the cook Ann talks about magic, while the little girl's English father solves the chess problem in the Times Weekly Edition. It is clear that there is a reference to the difference between the civilized and the barbaric in the quote. Indeed, according to Loomba "The definition of civilization and barbarism rests on production of an irreconcilable difference between black and white, self and other"²⁰. This indicates the difference between the colonialist and colonized. Thus, it can be seen from the quotation that what is central and what is marginal in Said's terms are determined by their own perspectives, life activities and philosophies, and they are coded by the colonialists.

Lastly, the story focuses on doing something concrete instead of dreaming about the little girl trying to prepare a drink, so she froths the drink and says: "I measure out angostura and gin, feeling important and happy, with an uncanny intuition as to how strong I must make each separate drink. Here than is somethinh I can do... Action, they say, is more worthy than dreaming"²¹. The interesting reference in the quote is that the little girl, as an Englishman, can do the measuring job very well while preparing the drink, on the other hand, she can instinctively adjust the degree of hardness. In

¹⁷ Ibid, p.52.

¹⁸ Ibid., p.52.

¹⁹ Ibid, p.52.

²⁰ Loomba, ibid, p.57.

²¹ Rhys, ibid, p.53.

this context, while temperance is a characteristic of being British, the instinctive attitude is a colonial labeling of the other. Indeed, according to Loomba "Colonialism reshaped existing structures of human knowledge. No branch of learning was left untouched"²². Naturally, the misleading real information here is reconstructed and interpreted in favor of the colonizer. Here, the essence of the knowledge that humiliates the other is obtained from the lands visited by the colonial powers and from the exploited people, and the knowledge is reproduced. So, according to Pratt, the narratives arising from the encounters with non-Europeans that started in the fifteenth century revealed a way of thinking based on binary oppositions and became the main western approach in naming the rest of this world outside Europe²³. Thus, the fundamental difference between the oppressor and the oppressed has become more evident.

Conclusion

Postcolonial theory has addressed a wide area as the focus of many areas of interest since its development stage, and has examined the network of relations of other cultures that remain attached to one culture in many ways. Arif Dirlik states that the interconnectedness of the colonial past and post-colonialism today is provided by the reality of capitalism²⁴. In Rhys's story *Mixing Cocktails*, the Dominican country is depicted from the perception of the little daughter of an English family that settled there as a colonial venue.

In the story, the Dominican and Caribbean Seas are depicted in all their exoticness as distant places. Meanwhile, the evaluations of the little girl based on the concepts of dream and reality, and the comparison of the English father, who represents science, with the superstitions of the maid, who represents the native, emerge as binary oppositions as central and marginal readings in the postcolonial context. From this point of view, it can be said that the story is based on binary oppositions and is constructed with a discourse that will highlight British supremacy in the context of colonialism, capitalism and postcolonialism.

In addition, the sailing of the ships of the colonial countries in the Caribbean and the British Royal Mail being among them seems to indicate that there is a dynamic interaction between the hegemonic systems of European origin and the peripheral destruction of these systems. As a result, Rhys, who spent her childhood on the Dominican island in the Caribbean, was deeply affected by the postcolonial conditions and successfully and gracefully conveyed the problems of the colonial past to her story by comparing the information in the center and the periphery.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

²² Loomba, *ibid*, p.57.

²³ M.L., Pratt, *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturataion*, Routledge, London 1992, p.5.

²⁴ Arif; Dirlik, *Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*, Çev.. Galip Doğduaslan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2005, p..261.

References

- ASHCROFT, Bill; Griffiths, Gareth; Tiffin, Helen; *Key Concept In Post-colonial Studies*. Routledge, London 1998.
- BERTENS, Johannes William; Chandler, Daniel; Bertens, Hans; *Literary Theory*, Routledge, New York 2001.
- DİRLİK, Arif; *Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*, Çev. Galip Doğduaslan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2005.
- LEITCH, Vincent B., *The Norton Anthology of Theory and Criticism*, Norton, New York 2001.
- LEONARD, M. Thomas; *Encyclopedia of the Developing World*, Routledge, London 2006.
- LOOMBA, Ania. *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı, İstanbul 2000.
- PRATT, M.L., *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturataion*, Routledge, London 1992.
- QUINN, Riley, *An Analysis of Edward Said's Orientalism*, Routledge, London 2017.
- RHYS, Jean; Athill, Diana; *Mixing Coctails in The Collected Stories*, Norton, New York 1992.
- RHYS, Jean, “Kokteyl Hazırlarken” *Britanya Edebiyatından Öyküler*, Ed. Lale Akalın-Esra Melikoğlu, Notos, İstanbul, 2010.
- SAID, Edward; *Orientalism*, Penguin, London 1977.
- WAIL, S. Hassan, Rebecca Saunders “The Project of (Post) Colonialism”, *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 23:1-2, 18-31, 2003.

Internet References:

<https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-dominik-cumhuriyeti/>

Atf / Cite As: Bakır, Abdulhalik, “Bizans İmparatorluğu’nu Perişan Eden Justinianus Veba Salgını ve Sarsıcı Etkileri”, *The Legends Journal of European History Studies*, S.3, 2022, ss.96-123.

BİZANS İMPARATORLUĞU’NU PERİŞAN EDEN JUSTINIANUS VEBASALGINI VE SARSICI ETKİLERİ

JUSTINIANUS PLAGUE PANDEMIC THAT DESTROYED THE BYZANTINE EMPIRE AND IT'S TRAUMATIC EFFECTS

Abdulhalik BAKIR*

ÖZ

Justinianus veba salgını, özellikle meydana getirmiş olduğu tahribat ve bırakmış olduğu etkileri bakımından insanlığın, 6. Yüzyıla kadar karşılaşmadığı yıkıcı bir hastalık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu salgın öncesinde birçok anormal doğa, iklim ve çevre problemleri yaşanmış ve önemli ölçüde can ve mal kaybına yol açmıştır. Salgın esnasında ise korkunç rakamlarda insan telefati meydana gelmiş ve toplumun düzeni ve disiplini adeta altüst olmuştur. Bu salgının toplum üzerindeki dinî, sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik sonuçları da diğer tahribatı kadar etkili olmuş ve bunlar Bizans imparatorluğunda yüzyıllar boyunca insanların hayatını karartmaya devam etmiştir. Justinianus veba salgınının aktif olarak devam ettiği dönemlerde bu hastalığın tedavisinde dönemin hekimlerinin ve devletin sağlık kurumlarının aciz kaldığı bir gerçektir. Ancak bu salgın karşısında tıp ve tababet mesleğiyle uğraşan hekimlerin ve sağlık çalışanlarının yetersizliği yanında, Bizans’ın dinsel ve kültürel hayatının simgeleri olan din, bilim ve düşünce adamlarının da salgını tanıtmada ve bu hastalıkla ilgili toplumu aydınlatmada sınıfta kaldıkları apaçık ortadadır. Bu haliyle de Justinianus veba salgını, Bizans imparatorluğunu 542 yılından yaklaşık 750'lere kadar kesintili geliş ve gidişleriyle perişan etmeye devam etmiş ve zamanı gelince de kendi isteğiyle çekip gitmiştir. Bu çalışmada Justinianus vebasını olarak nam salan “Kara Veba” salgın hastalığı, kaynakların sunmuş olduğu bilgiler ışığında bütün yönleriyle ele alınıp incelenmektedir. Ayrıca çalışmanın sonunda konunun bir genel değerlendirmesi de okuyuculara sunulmaktadır.

ABSTRACT

Justinian plague pandemic, especially in terms of the damage it has caused and the impact that it left was the disease which humanity had never come across until sixth century After AD. Before pandemic occur, many abnormal natural, climatic and enviromental problems were experienced and these significantly caused loss of life and property. During the pandemic as a consequence of huge amount of human loss, the order and discipline of the society was almost turned upside down. And the social, religious, economic, cultural and psychological consequences of pandemic on society had been as effective as other destruction and these consequences had continued to make people's lives miserable for centuries. It is an undeniable fact that during the Justinian plague actively doctors and public medical institutions became helpless in the treatment of the disease. However, in the face of this epidemic, in addition to the inadequacy of physicians and health workers, it is obvious that clergy, scientists and thinkers, who are the symbols of the religious and cultural life of Byzantium also failed to introduce pandemic and enlighten the society about this disease. As it is, Justinianus plague pandemic with intermittent arrivals and departures from 542 to about 750 continued to devastate Byzantium Empire and got lost of it's own accord when time has come. In this study, it have been approached and examined the “Black Plague” padnemic, known as the Plague of Justinianus in all its aspects. Moreover, at the end of the paper a general assessment of the topic is presented.

Anahtar Kelimeler

İstanbul, Justinianus vebasını, Bizans imparatorluğu, Yersinia pestis, Pandemi.

Keywords

İstanbul, Justinianus Plague, Byzantium Empire, Yersinia Pestis, Pandemic.

* Prof. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, abdulhalik.bakir@bilecik.edu.tr. Orcid: 0000-0002-4436-5322.

Geliş Tarihi/ Received:17/08/2022

Kabul Tarihi/ Accepted::26/09/2022

Yayın Tarihi/ Published:27/09/2022

Giriş

İnsanlık tarihinin en eski devirlerinden beri savaşlar, doğal afetler, ekonomik krizler ve veba salgınları, yerkürenin en önemli kıtalarını meydana getiren Asya, Afrika ve Avrupa toplumlarını büyük yıkımlara uğratmıştır. Büyük insan telefata yol açan ve yankıları asırlar boyunca devam eden bu sevimsiz felaketlerin şaşırtıcı ortak bir yönü de birbirleriyle olan yakın ilişkileridir. Örneğin toplumları ve devletleri büyük bir yıkıma uğratan veba salgınlarının öncesinde ve sonrasında mutlaka olağanüstü olumsuz olaylar cereyan etmektedir. Veba salgınlarından önce bazı bölgelerde iklim değişikliği de dâhil birçok nedenden ötürü su kaynaklarının kuruması ve yağmurların kesilmesi veya hububat tarlalarının çekirge sürülerinin akınına uğraması sonucunda kıtlıklar meydana gelmekteydi. Bu olağanüstü olayları hemen özellikle yoksul tabakaya mensup insanların temel gıda maddesini oluşturan hububat fiyatlarının yükselmesi takip ederdi. Bu olay neticesinde de anılan insanların açlık ve yetersiz beslenme problemi baş göstermeye başladılar ve bu durum hiçbir gücün baş edemeyeceği bir hal alırdı. Bu esnada birçok insan açlıktan ve yetersiz beslenme sebebiyle hayatını kaybederdi. Böylece bu tehlikeli durum veya çöküş dönemi birçok hastalığa davetiye çıkardığı gibi, ister istemez veba salgınının da ortaya çıkmasına sebep olmaktaydı. Ancak tarihin her devresinde meydana gelen büyük savaşların da veba salgınları ile sıkı ilişkisi bulunmaktaydı. Bu durum bir taraftan büyük sayıdaki orduların bir coğrafyadan diğerine geçişi esnasında hastalıklı askerlerin mikropları taşıması sonucunda salgın hastalıkların ortaya çıkmasına yol açarak gerçekleşmekteydi. Diğer taraftan da düşman orduların birbirleriyle karşılaşması neticesinde büyük miktarda insan telefatinin salgın hastalıkların yayılmasına zemin hazırlamasıyla meydana geliyordu. Böylece yukarıda belirttiğimiz doğa ile alakalı olumsuz durumla savaşların sebep olduğu anormal durum birleşince salgın hastalıklara davetiye çıkarılmış oluyordu. Ağır insan telefata yol açan bu iki olağanüstü olayın bir çocuğun annesini takip ettiği gibi birbirini izlediği bilinmektedir. Kısacası onlardan biri sebepse diğeri mutlaka sonuç olarak kendini gösterirdi. Üstelik her ikisi de toplumun sosyal, ekonomik ve psikolojik düzenini altüst ederek kısa vadede telafisi mümkün olmayan önemli tahribata yol açmaktaydı.

Eskiçağlardan Antikçağlara, Antikçağlardan da Orta çağlara intikal eden ve bir ortaya çıkıp bir kaybolan salgın hastalıkları, üzerinde yaşamış olduğumuz yaşlı dünyamızın herhangi bir zaman diliminde ve herhangi bir bölgesinde ortaya çıkarak çeşitli ölçekte insan zayıfına ve maddi-manevi büyük yıkımlara yol açan depremlere ve çevre-iklim değişiklikleri sonucunda başlayan yağmurların kesilmesi, seller, orman yangınları, kıtlıklar ve benzeri doğal afetlere benzetmek de mümkündür. Zaten yeryüzünde salgın hastalıkların ortaya çıkması da genellikle yeryüzünde meydana gelen bir dizi anormal doğa olaylarının akabinde gerçekleşmiştir. Burada şu önemli noktayı da unutmamak gerekir ki veba salgınları da dâhil, bütün salgın hastalıklar, insanoğlunun kendi eliyle yaratmış olduğu çevre ve doğaya karşı ihlal ve olumsuzluklar neticesinde ortaya çıkmış ve geniş bir şekilde tahribatını gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla da hem doğal afetler hem de salgın hastalıklar bir sebep sonuç zincirinin halkaları gibi birbirleriyle ilişkilidir ve birinci derecede de insanların, Yaratanın bahşettiği doğayı ve onun sunmuş olduğu nimetleri hiçbir kural tanımadan hoyratça kullanmasının sonuçları olarak gerçekleşmektedir.

Bu çalışmada eskiçağlardan beri sosyal kitleleri, ülkeleri ve devletleri her yönü ile zor durumda bırakan salgın hastalıklarının, insan telefati açısından en büyüğü olan ve 542-555 yıllarında Bizans İmparatorluğunu perişan eden Justinianus veba salgın hastalığı ile ilgili bütün yönleriyle bilgi sunulmaktadır. Ayrıca makalenin sonunda konunun enine boyuna bir değerlendirilmesi yapılmaktadır.

1. Eskiçağlarda İnsanlığın Korkulu Rüyası Veba Salgınları

Hititler zamanında başta veba olmak üzere salgın hastalıklar da diğer hastalıklar gibi birer metafizik olay olarak yorumlanmış, bunların bir bölümü de tanrıların ilahî iradesini belirten bir araç olarak anlaşılmıştır. Onlar birçok hastalığa tanım koyamadıklarından ve onları tedavi de aciz

kaldıklarından dolayı tanrılardan kaynaklanan bir çeşit ödül ya da ceza gözüyle baktıkları gibi, salgın hastalıklara da aynı gözle bakmışlardır. Başka bir deyişle onlar anılan hastalıkların önlenmesi ve defedilmesini tanrıların bir nevi görevi olarak görüyorlardı¹. Nitekim II. Murşili'nin veba duası meşhurdur. Kral bu duasında şöyle diyor:

“Ey Hatti'nin Fırtına Tanrısı efendim ve ey efendim olan bütün tanrılar! Doğrudur, insan günah işler, benim babam da günah işledi; Hatti'nin Fırtına Tanrısı efendimin sözünü dinlemedi. Ama ben, hiç günah işlemedim. Doğrudur, babasının günahı oğluna da geçer, bana da babamın günahı geçti. Şu anda Hatti'nin fırtına tanrısı efendime ve efendim olan bütün tanrılara itiraf ederim ki, doğrudur biz bunu yaptık. Ve şimdi ben babamın günahını doğruladığıma göre, ey Hatti'nin Fırtına Tanrısı, ey benim sahibim ve sahibim olan bütün tanrılar; niyetleriniz artık değişsin! Artık benim için de yeniden dostça şeyler düşünün! Ve artık vebayı Hatti ülkesinden kovun! ... “².

Buna benzer bir anlayışta İ. Ö. 430-429 yıllarında Atina'yı zor durumda bırakan veba salgınında yaşanmıştır. Buradaki hekimler bu hastalığı tedavi konusunda aciz kaldıkları gibi herhangi bir tanı bile koyamamışlardır. Üstelik sürekli hastalarla uğraşmak zorunda kalan hekimlerin büyük kısmı bu veba esnasında hayatını kaybetmiştir³.

Ancak Olcay Turan'ın, “Thukydides'in Aktarımına Göre Atina Salgınının Gerçek Etkileri” adlı çalışmasının sonuç kısmında, bu salgının Thukydides tarafından abartıldığını ve hastalığın bir vebadan çok bir tifo salgını olduğunu ifade ederek şunları yazmaktadır:

“Konuyla ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların büyük bir kısmı, Thukydides'in Aktarımlarını temel almak suretiyle Atina'da yaşanan salgının yıkıcı etkileri olduğunu, hatta bu gelişmenin savaşın gidişatı ve sonucu üzerinde belirleyici rol oynadığını iddia etmişlerdir. Bununla birlikte Atina'da yaşanan salgınla ilgili bilgiler analiz edildiğinde Thukydides'in aktarımlarının doğruyu tam olarak yansıtmadığı görülmektedir. Bazı araştırmacılar, salgın sebebiyle kent nüfusunda büyük bir azalmanın yaşandığını ileri sürmüşlerse de bu iddiayı destekleyecek kaynaklar bulunmamaktadır. Askeri gelişmeler analiz edildiğinde, Atina'nın gücünde bir azalma olmadığı tersine farklı bölgelerde birbirinden bağımsız operasyonlar yapabilecek kabiliyete sahip olduğu görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak, Atinalıların günlük yaşantısında da önemli bir değişim yaşanmamıştır. İfade edildiği üzere halk her zamanki gibi gündelik yaşantısına devam etmiş, kültürel yaşantıda da gözle görülür bir farklılaşma söz konusu olmamıştır. Peloponnesos Savaşı konusundaki en önemli kaynaklardan biri olan Thukydides bizzat hastalığa yakalanması sebebiyle salgın konusunda abartılı ifadeler kullanmıştır ki bu durumun muhtemel nedeninin yaşadığı travmadan kaynaklandığı kanısındayız. Ayrıca yazar, Atina'da ortaya çıkan olumsuz gelişmeler için salgını bir günah keçisi olarak kullanmış olması da mümkün görülmektedir. Zira Thukydides, salgının en fazla toplumun üst kesimlerini etkilediğini belirtmesi yanında savaş nedeniyle Atina kent merkezine sığınmak zorunda kalan mültecileri hakir görmektedir. Sonuçta Thukydides'in vermiş olduğu bilgiler ve Atina'da ortaya çıkartılan buluntular ışığında tifo kaynaklı bir salgının yaşanmış olduğu kesin olmakla birlikte sanılanın aksine yıkıcı olmadığı görülmektedir.”⁴.

Hippokrates'in hastalar üzerinde tespit etmiş olduğu müşahedeler tıp alanında kaydedilmiş önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Bu hekim Epidemics (Salgın Hastalıklar) adlı eserinin birinci ve üçüncü bölümlerinde 42 veba salgını vakası ile ilgili bilgiler vermektedir. Bunlardan 25 tanesi ölümle sonuçlanmıştır⁵.

¹ Abdulhalik Bakır, “Eskiçağda Tıp Kültürü, Bilimi ve Çalışmaları”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 8, April, 2017, s. 14.

² Bkz. Ali Haydar Bayat, *Tıp tarihi*, İstanbul 2010, s. 83.

³ Hilary. J. Deigton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Çev. Hande Kökten Ersoy, İstanbul 2000, s. 33.

⁴ Bkz. Olcay Turan, “Thukydides'in Aktarımına Göre Atina Salgınının Gerçek Etkileri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.4, S.2, Ağustos 2018, s. 104.

⁵ Bkz. Faysal Debdüb, “el-Müşahadâtü't-Tıbbiyye min Ebokrat ilâ'r-Râzi”, *Mecelletü'l-Mevrid*, Cilt. 4, Sayı.6, Bağdat 1977, s. 113. Ayrıca bkz. Abdulhalik Bakır, “Eskiçağda Tıp Kültürü, Bilimi ve Çalışmaları”, s. 29.

Vebayı ilk defa M. Ö. 300 yıllarında Dionysius tanıtmış ve Suriye, Mısır ve Libya’da ortaya çıkan öldürücü bir hastalık olduğunu ifade etmiştir⁶. Aslında Veba salgınları bir seri doğal afetin son halkasını oluşturmaktadır. Örneğin Mısır’ın can damarı durumunda olan Nil nehrinin orantılı bir şekilde taşmaması, yani çok aşırı taşması veya hiç taşmaması olayında tarım ürünleri büyük bir zarara uğramaktaydı. Bu ise ekonomisi tarıma dayalı bir devlet için çok önem arz ediyordu. Bu olayın sonucunda ülkede kıtlık baş göstermeye başlıyor ve bu olumsuz gelişme de ürün fiyatlarının yükselmesine yol açıyordu. Bu olayın etkisiyle de yoksul tabakaya mensup insanların yetersiz beslenmeye ve günlük yaşamlarında hijyene önem vermeden karınlarını doyurmaya çalışmaları, salgın hastalıklara davetiye çıkarıyordu. Topluca insan kıyımına sebep olan ve birçok devletin ekonomisini yıpratın bu amansız hastalıkların üstesinden gelmek için eskiçağ doktorları harıl harıl çalışıyorlardı. Ancak Orta çağların sonlarına kadar süren bu mücadelede tabiplerin herhangi bir başarı elde ettiklerine şahit olamıyoruz⁷.

Lizabeth Hardman, Antikçağlardan beri Orta Doğu, Akdeniz ve Kuzey Afrika bölgelerinde meydana gelen veba salgınları hakkında bilgi verir ve şöyle der:

“Rab, Aşdotlular’ı ve çevrelerindeki halkı ağır biçimde cezalandırdı. Onları sıkıntıya uğrattı ve onların gizli yerlerinde ular çıkararak şehri kavurdu. Gemilerini ve tarlalarını istila eden fareler şehre büyük ve ölümcül bir veba getirdi. İnsanlar, hıyarcıklı vebayı antik çağlardan beri tanımaktadır. Yukarıda da verildiği üzere Eski Ahit’teki birçok pasajın, tarihçiler tarafından hastalık salgınına atıfta bulunduğu düşünülmektedir. Genellikle kemirgenler tarafından taşınan pireler vasıtasıyla yayılır ve kasık, boyun ve koltukaltı şişkinlikleri (hastalığın da ismini aldığı) hıyarcıklarla karakterize olmaktadır. Salgın hakkındaki en erken kayıtlardan bir tanesi M. S. ilk yüzyılda yaşayan Grek hekim Efesli Rufus tarafından Orta Doğuda bir veba salgını meydana geldiği yazılmıştır. Ölümcül olarak isimlendirilen hıyarcıklar çok tehlikeli ve çoğunlukla ölümcüldür. Bunun, özellikle Libya, Mısır ve Suriye’de meydana geldiği görülmektedir. Onlar, vebanın belirtilerinin yüksek ateş, elim bir ağrı, ciddi yapısal bozukluk, sayıklama, büyümenin görülmesi olduğunu söylerler. Katı hıyarcıklar iltihaplanmaz (irin akıntısı) yalnızca vücudun mutat yerlerinde değil, dizin arkasında ve dirsek kıvrımında olmaz. Ayrıca bu bölgelerde genellikle benzer ateşler onların oluşumuna sebep olmaz. Bu ve diğer hesaplar, antik dünyadaki veba salgınlarının sık sık tekrarladığını düşündürmektedir. Özellikle de Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika ülkelerinde. Fakat bunlar hiçbir zaman tam teşekküllü salgınlar olmadı. Çok yaygın salgınlar dünyanın büyük bir bölümünü etkilemekteydi.”⁸.

Orta çağlarda Orta Doğu insanları Afrika halkı ve Avrupa kıtası sakinleri küçüklü büyüklü birçok veba salgınıyla mücadele ettiler; ancak bunların hiçbirisiyle baş edemediler. Roma imparatorluğunun yıkılışına yakın dönemlerde veba salgınları da dâhil bir dizi afet, kıtlık, salgın ve felaket meydana gelmiştir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1. 79 yılında Vezüv yanardağı lav fışkırmaya başlamış ve Pompei küller altında kalmış, akabinde 10.000 kişinin ölümüne sebep olan veba salgını meydana gelmiştir.

2. 125 yılında ekinleri yok eden korkunç bir çekirge saldırısından sonra genel bir kıtlık ve açlıkla birlikte Orose olarak adlandırılan yeni bir veba salgını başlamış ve Avrupalıları perişan etmiştir.

3. 164 ve 180 yılları arasında veba Roma’da baş göstermiştir. Anlatılanlara göre, bu salgın hastalık, 167 yılında anılan şehirde günde 3000 kişinin ölümüne sebep olmaktadır. “Antonin” veya

⁶ Bkz. İlyas Gökhan, *XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Mısır ve Suriye’de Krizler, Kıtlıklar ve Vebalar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ 1998, s. 59. Ayrıca bkz. Abdulhalik Bakır, “Eskiçağda Sağlık Kurumları, Tabipler ve Eserleri”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 10, April 2018, s. 10.

⁷ Bkz. Abdulhalik Bakır, “Eskiçağda Tıp Kültürü, Bilimi ve Çalışmaları”, s. 22.

⁸ Lizabeth Hardman, “The Plague of Justinian”, *History Magazine*, October/November 2009, s. 9. Ayrıca bkz. Abdulhalik Bakır - Pınar Ülgen, “Bizans’ta Tababet Bilimi ve Çalışmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 9, October 2017, s. 28.

“Calinos vebası” olarak adlandırılan bu hastalığın, çiçek veya lekeli humma salgını olduğu söylenmektedir.

4. Veba, 251 ile 266 yılları arasında ve 312’de tekrar ortaya çıkmış ve kitleler halinde insanların ölümüne sebep olmuştur. Bütün bu afet ve salgın hastalıklar Avrupalıların sosyal düzenini ve toplum sağlığını bozmuş ve Roma imparatorluğunun yıkılmasında önemli bir rol oynamıştır⁹.

2. Justinianus Veba Salgınından Önce Meydana Gelen İlginç Alametler, Yıkıcı Felaketler ve Hukuksal Düzenlemeler

Bizans imparatoru I. Justinianus’nın en güçlü döneminde bir sürü afet ve felaketin meydana gelmesi tesadüf mü yoksa daha büyük bir felaketin habercisi miydi? Doğrusu net olarak bilinmemektedir. Ancak hükümdarın, ünlü kumandanı Belisarius’un Afrika, Mağrip, İtalya, Sicilya ve Alanlarla, Vandallara karşı kazanmış olduğu başarılı hamleler sonunda azamet duygusuna kapılarak sarf etmiş olduğu;

“Büyük savaşlar sayesinde Tanrı bize, Sâsânîlerle barış yapma, Vandalları, Alanları ve Mağriplileri aşağılama, bütün Afrika’nın ve ilaveten Sicilya’nın mülkiyetini elde etme ve bir zamanlar iki okyanusun arasında kalan bütün toprakları fetheden fakat sonra takip eden ihmalkârlıklarıyla kaybeden Romalıların, topraklarının geri kalanı üzerinde yönetici güç olacağımıza ilişkin büyük ümitler besleme fırsatı bağışladı”¹⁰ şeklindeki sözlerine bakılırsa, böyle bir yıkımın gerçekleşeceği kaçınılmazdı. Zira büyük savaşlar, ister zaferle isterse de başarısızlıklarla tamamlansın mutlaka bir ülkenin veya bir devletin sosyal, ekonomik ve hatta psikolojik düzenini sarsmaktadır. Üstelik Justinianus bu kadarıyla da yetinmemiş devletin içinde ve dışında birçok yankı yapan ve infiale sebep olan girişimlere de damgasını vurmuştur.

Peter Asrris’in belirttiklerine göre 540 yılında (veya kısa bir süre sonra), Bizans İmparatorluğu’ndan klasik paganizmin son kalıntılarını ortadan kaldırmak için devam eden bir mücadelenin parçası olarak, İmparator Justinianus, Mısır’ın güneyindeki Filai’deki (Philae¹¹) tapınağın yıkılmasını emretmişti. Plutarch’a göre, insanlığa İzis (Isis) tarafından öğretilen pek çok medenileştirme becerisinden biri de hastalıkları nasıl tedavi edecekti¹².

Edward Gibbon ile Peter François Retief ve Louis Villiers’in naklettiği bilgilere göre 6. yüzyılın başlarına, kuyruklu yıldızlar¹³, depremler (MS 526’da Antakya’da meydana gelen bir depremde 250.000¹⁴ kişinin öldüğü bildirilmektedir), kıtlık, sel ve bir dizi küçük salgın hastalıkların yanı sıra volkanik patlamalar gibi çok sayıda doğal afet (513’te Vezüv’ün faaliyete geçmesi) damgasını vurmuştur. Akabinde de Ortadoğu’da feci bir salgın (burada Justinianus vebası kastedilmektedir) patlak vermiştir¹⁵.

⁹ Abdulhalik Bakır- Pınar Ülgen, “Bizans’ta Tababet Bilimi ve Çalışmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, s. 28.

¹⁰ Bkz. Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (M. S. 284-641)*, Çev. Turhan Kaçar, Ankara 2016, s. 555.

¹¹ Mısır’ın es-Sa’id bölgesinde Nil nehrinde bir adadır. Eskiden bu adaya File denilmekteydi. İlk şelaleler yakınında yer alan bu adada Firavunlara ait heykeller bulunmaktadır. Bkz. Komisyon, *el-Müncid fi’l-A’lâm*, Beyrut 1976, s. 178.

¹² Peter Sarris, *Bubonic Plague in Byzantium The Evidence of Non-Literary Sources*, [https:// www. cambridge.org/core](https://www.cambridge.org/core), 2017, s. 119.

¹³ Edward Gibbon, Justinianus’un saltanatının beşinci yılının Eylül ayında yirmi gün boyunca gökte bir kuyruklu yıldız görüldüğünü belirtmektedir. Yazar, sekiz yıl sonra da başka bir kuyruklu yıldızın kırk gün boyunca bir daha görüldüğünü ve bu olayın insanlar tarafından savaşların ve felaketlerin meydana geleceği şeklinde yorumlandığını ifade etmektedir. Bu tarihinin açıklamalarına göre aynı kuyruklu yıldızın 575 yıllık düzenli dolaşımınla dünyadan yedi kez görüldüğünü, sekizincisinin ise azı bilim adamlarınca 2225 yılında ya Sibirya’nın çöllerinde ya da Yeni Dünya’nın herhangi bir bölgesinde görüneceği tahmin edilmektedir. Bkz. Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans*, Çev. Asım Baltacıgil, C. V, İstanbul 1994, s. 281-283.

¹⁴ Stephen Mitchell, bu rakamı 300.000 olarak vermektedir. Bkz. Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (M. S. 284-641)*, s. 555.

¹⁵ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans*, s. 281-284; François Peter Retief- Louis Villiers “The Epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages”, *Acta Theologica Supplément um 7*, 2005, s. 116.

Justinianus veba salgınından önce görünen (yani 536 ve 537 yılları boyunca) iklim olaylarına dair ilginç alametlerden biri de güneş ışıklarının parlaklığını kaybetmesiydi. Stephen Mitchell'in, Ps-Zachariah'ı kaynak göstererek bu olayı şöyle nakletmektedir:

“Güneşten bir işaret vardı, bunun bir benzeri önceden ne görülmüş ne de söz edilmişti. Güneş karardı ve karanlığı on sekiz ay devam etti. Her gün yaklaşık on dört saat parlıyordu bu ışık zayıf bir gölgeden başka bir şey değildi. Herkes güneşin bir daha tekrar tam parlaklığına ulaşamayacağını konuşuyordu”¹⁶.

Edward Gibbon'un anılan depremler ve sebep oldukları olumsuz etkilerle ilgili şunları yazmaktadır:

“Beyrut'un yitirdiği, daha az sayıda olsa da çok daha önemliydi. Zenginliğe ve saygınlıklara yol açan yurttaşlık yasaları okulu, Fenike kıyısının bu kentine ün kazandırıyor. Yüzyılın yetiştirdiği dehaları bu okul yetiştiriyordu. En seçkin gençler orada bulunuyordu; ülkelerinin savunucuları ve koruyucuları olacak pek çok sayıda insan, mesleklerini yitirdiler. Bu felaketler içerisinde mimarlık, insanların düşmanı haline geldi. Bir yabanılın kulübesi ya da Arap'ın çadırı, içinde barınaklara hiç zarar vermeden devrildi. Perusenliler, büyük paralar ve emekler harcayarak kendi mezarlarını dikmiş oldukları için İspanyollarla alay ediyorlardı. Bir patrisius, değerli mermerleri altında kalıp ezilmişti. Kamuya ve özel iyeliğe bağlı yapıların yıkıntıları bütün halkın sanki mezarı oldu. Büyük bir kentin yiyeceği ve sanatkârlarının çalışması için gerekli sayısız ateşler yangın biçimine dönüşerek her yana yayıldı. Bu denli acı bir felaketi hafifletmesi ve karşılıklı yardımlaşmayı gerektirmesi beklenen iyi ilişkiler yerine insanlar, ceza dinlemeyen kötülüklerin ve tutkuların kulu olurlar. Gözü dönmüş açgözlülük, yıkılan konutları yağma eder. Öç alma, kıya için fırsatı yakalamış olur. Toprak da katili ve yağmacıyı, suçlarını işlerlerken yutar. Boş inanç, tehlikeye gelecekteki yaşamın korkularını da ekler. Kimi zaman ölüm imgesi bireylerin erdemine ve pişmanlıklarına yardımcı olursa da korkuya kapılmış bir halk, dünyanın sonundan çok çekinir ya da tanrısal cezanın gelmemesi için kölece dualarla Tanrı'ya yalvarmalarda bulunur.”¹⁷.

Yukarıda belirtilen Justinianus veba salgınının öncesinde meydana gelen bütün bu olumsuzlukların en yıkıcı olanlarından biri de kıtlıklardı. Procopius'un konu ile ilgili naklettiği şu bilgilerden olayın vahameti bütün çıplaklığı ile gözler önüne serilmektedir:

“Şimdi insanların ne şekle büründüklerini ve nasıl öldüklerini canlı bir tanık olarak anlatacağım. Hepsi önce zayıflıyor ve solgunlaşıyordu, çünkü bedenin gıda ihtiyacı yeterince karşılanamıyordu., eski bir deyişe göre ‘kendinize tutunun’ ve ifrat nedeniyle artık vücutlarına hâkim olan sinirlilik neredeyse kendi görünüşüne iğreti duruyordu. Ve illet yayıldıkça bütün nemlilik bedeni tek ediyor ve cilt çok kuru oluyordu, öyle ki, her şeyden çok bir deriyi andırıyor ve kemikler üzerine yapışmış bir görüntü veriyordu. Ve insanlar morumsu bir renkten siyaha dönüştükçe, baştan aşağıya yanmış bir meşaleyi andırıyorlardı. Ve yüzleri her zaman bir şaşkınlık ifadesi taşıyor ve her zaman bir tür ürkütücü anlamsız bakışa sahip oluyorlardı... Ve hiç kimse onları toprağa vermiyordu, çünkü gerçekte bunları defnetmeyi düşünecek kimse yoktu ve dahası cesetler, ölü bedenlerle beslenme alışkanlığına sahip sayısız kuş tarafından bile dokunulmuyordu, çünkü bu cesetlerde kuşların yiyeceği hiçbir şey yoktu. Daha önce de ifade ettiğim gibi, bütün beden açlıktan tükenmişti. İşte ülkeye gelen kıtlığın türü böyledi.”¹⁸.

Lee Mordechai ve arkadaşları ise Justinianus vebası öncesinde ve sonrasında gerçekleşen olaylarla ilgili şunları yazmaktadırlar:

“Justinianus büyük bir yasa projesini henüz tamamlamış olduğu için mevzuatın çıkarılması vebadan önce gerçekleşmişti: 529'dan 534'e Corpus Iuris Civilis (yani Justinianus Yasası). Bu

¹⁶ Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi* (M. S. 284-641), s. 561.

¹⁷ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans*, s. 284-285.

¹⁸ Bkz. Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi* (M. S. 284-641), s. 563-564.

projesinin hemen ardından Justinianus bir dizi yeni yasa daha yayınlamıştı. Bunların amacı ise 534'te başlayan sorunları çözmek ve düzeltmeler yapmak, dolayısıyla vebadan önce adeta “patlama yaşanan” yasa faaliyetleriydi. Bu nedenle, kodlama projesi ve düzeltmeleri tamamlanmış olduğundan ve yasal sorunları çözmek için kurulan komisyon kapatıldığından, çıkarılan yasa sayısı vebanın önüne geçmiştir. Hem veba salgınından hemen önce hem de sonrasında daha fazla yasa çıkarmak için daha az acil neden mevcuttu. Benzer şekilde, altın bronz oranı Justinianus vebasından önce düşmüş, vebaya atfedilen bu düşüşten birkaç yıl sonra keskin bir şekilde artmıştı. Ayrıca, veba ile güvene dayalı madeni para basımı da dâhil olmak üzere daha detaylı mali kaygılar arasındaki bağlantı oldukça belirsizdir.”¹⁹

İstanbul’u perişan eden veba salgınından önce imparator Justinianus, mevcut yasalarla ilgili önemli düzenlemeler yapmıştır. Muhtemelen bir hukuk reformu mahiyetinde olan bu düzenlemeler bazı çevreler tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Aguste Bailly, Justinianus tarafından uygulamaya konulan hukuk reformu ile ilgili şunları yazmaktadır:

“Roma İmparatorluğu, çağdan çağa birbiri üstüne çöken imparatorluk yasalarının tortusunu bırakmış, eski hukukun hükümlerini ortadan kaldırmamıştı. Bütün bunlar hâkimler için, içlerinden seçme yapılması imkânsız hale gelen, düzensiz bir bütün teşkil ediyordu. Bu hukukî kuralların gözden geçirilmesi, sağlam prensiplere uydurulması ve dağınık elemanlarının bir düstur içinde birleştirilmesi zorunlu idi. Bunu yapmak Justinianus tarafından seçilen hukukçulara ve özellikle kendisinin başlıca iş arkadaşı Tribonianus’a nasip oldu. Kendisinin yönettiği komisyon on dört ayda, bütün önceki düsturların gözden geçirilmesini tamamladı ve lüzumsuz hükümleri bertaraf ederek ayıklamalar, sadeleştirmeler yaparak bundan böyle imparatorluğun tek ve uyulması mecburi hukuk belgesi olacak “Codex Justinianus”u meydana getirme sonucuna vardı. Bu muazzam işle görevlendirilmiş hukukçular, çalışmalarına devam ederek daha sonra “Jus Anticum”u incelemeye giriştiler; bu üç yıllık bir emeği gerektirdi ve “Digeste” yahut “Pandectes” adı verilen derginin kaleme alınmasıyla son buldu. Bu zaman içinde Justinianus hukuk öğrencileri için “Institutes” adında bir medeni hukuk el kitabı vücuda getirtiyordu. 529’da başlayan bu hukuk binası, 534’de tamamlanmış oldu. Daha sonraları yayımlanan ve Justinianus’un tek bir dergi halinde toplamayı başaramadığı imparatorluk emirnameleri, “Novelles” ya da “Novellae lege” adını taşıyordu. Her ne kadar Institutes, Digeste ve Codex Justinianus, Latince kaleme alınmışlarsa da Novelles için Justinianus’un kullandığı dil Yunanca idi. Bu basit olay bize yeteri kadar gösteriyor ki, Roma geleneğine bağlılığına rağmen İmparator, Bizans’ı Bir Yunan-Doğu devleti yapan tarihî zorunluluğa boyun eğmek mecburiyetinde kalıyor. Bu dev anıtın çağlar boyunca nasıl bir mutluluğa eriştiği bilinmemektedir; “Corpus Iuris Civilis” yüzyılları aştı; modern devletlerin çoğunda sarsılmaz ilkeler olarak kalan Roma hukukunun korunmuş olmasını ona borçluyuz.”²⁰

3. Çağdaş Kaynakların Perspektifi Işığında Justinianus Veba Salgını Hastalığı ve Olumsuz Etkileri

3.1. “Justinianus Vebası”, “Pandemi” ve “Kara Ölüm” Terimleri

“Justinianus Vebası” ve “Justinianus Pandemisi” kavramları çağdaş tarihçiler tarafından tartışmalı konular arasında yer almaktadır. Bazı batılı tarihçiler bu isimlendirmenin Bizans imparatoru Justinianus için kullanılmasının doğru olmadığını savunur. Örneğin Ole J. Benediktow konuya “iki yüz yıldan fazla bir süredir veba salgınları dalgalarını içeren bir konuyla ilgili olarak oldukça yanlış bir adlandırmadır. ‘Justinianus pandemisi’ teriminden de memnun olmasam da muhtemelen daha iyidir” şeklinde bir yaklaşım sergilemekte ve Justinianus’un saltanatındaki ilk salgınla başlayan bir dizi veba salgınına işaret ettiğini ileri sürerek memnuniyetsizliğini ifade

¹⁹ Lee Mordechai- Merle Eisenberg- Timothy P. Newfield- Adam İzdebski- Janet E. Kay- Dendrik Poinar, “The Justinianic Plague: An Inconsequential Pandemic?”, *PNAS*, Vol. 116, No. 51, 2019, s. 25548.

²⁰ Bkz. Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, c. I, Çev. Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel eser 46, s. 90-91.

etmektedir. Aynı tarihçi, “pandemi” ve “Kara Ölüm” terimlerinin kullanımının da yanlış olduğunu savunarak şu görüşü paylaşmaktadır:

“Bununla birlikte, ‘pandemi’ terimi de sorunludur, çünkü epidemiyolojik anlamı ‘çok geniş bir alana yayılan bir salgın hastalık’ veya ‘örneğin bir kıta veya kıta gibi geniş bir bölgede insan popülasyonları aracılığıyla yayılan bulaşıcı bir hastalık salgınıdır ve bu nedenle yalnızca geniş bölgesel ölçeği değil, aynı zamanda zaman içinde sürekliliği de ifade etmektedir... Burada, ortadan kalkmasına kadar önemli bir tarihsel zaman boyunca bir salgın hastalığın bir dizi tekrarlanan dalgasını veya kapsamlı salgınlarını belirtmek için kullanılmaktadır. Tüm bu üç vaka, yerleşik epidemiyolojik “pandemi” teriminin uygulamasını karşılayan büyük salgınlarla başlar ve ilk iki vaka, onu tatmin eden oldukça fazla sayıda salgın hastalık dalgasını içermektedir. Bu nedenle, “pandemi” terimi aynı anda iki çok farklı epidemiyolojik anlamla kullanılmakta ve bu talihsiz bir kafa karışıklığına yol açmaktadır. Ancak, belirli bir dönemde tarihsel bir dizi salgın hastalığın ortaya çıkması için belirli bir terime duyulan ihtiyaç vurgulanmalıdır. İkinci pandemi için ‘Kara Ölüm’ adının kullanılmasını da yanlış buluyorum. Kullanılabilirse, ilk yıkıcı salgınla sınırlandırılmalıdır.”²¹

3.2. Justinianus Vebasının Ortaya Çıkışı ve Kaynakları

Procopius, Justinianus ve onun genç karısını umursamaz ve açık bir şekilde salgının suçunun çoğunu Justinianus’ın omuzlarına yüklemektedir. Ölümünden sonra yayınlanmış olan çalışması, *Secret History*’de, imparatoru bir şeytan olarak niteler. Ayrıca salgını ortaya çıkaranın da bizzat kendisi olduğu ya da günahlarından dolayı cezalandırıldığını iddia etmektedir. Salgın tarihçisi Wendy Orent ayrıca, Justinianus’ı bir parça sorumlu tutmaktadır. “Justinianus hastalığı yaratan değildi” der şöyle devam eder: “Fakat dirilttiği imparatorlukta insanlar ve malların hareketini takip eden salgını Justinianus’ın kendisi ortaya çıkardı. İmparatorluk, ekmek yardımı, Afrika’dan devasa tahıl ve elbise sevkiyatı olmadan ilk salgının nasıl patladığını tahayyül etmek zordur.”²²

Ertesi yıl Mısır’ın bir hıyarcıklı veba salgınının kurbanı olması, emperyal politikanın çılgınlığının bir işareti olarak eski tanrıları pek çok yönden yıpratmış olabilirdi. Çağdaş tarihçi Procopius’a göre veba, İskenderiye’ye, Mısır’ın geri kalan bölümüne ve Filistin’e yayılmadan önce kendini ilk olarak Pelusium (Peluze) ‘un girişinde göstermişti. 540’ların başında Filistin ve Suriye üzerinden Konstantinopolis’e seyahat eden Efesli John’un (Yuhanna) Mısır’daki söz konusu korkunç veba salgınının anlatan yazıları muhafaza edilmiştir. John’a göre yaşananlar esnasında Mısır sınırında tamamen yok olan bir şehirden yalnızca yedi erkek ve on yaşında bir küçük çocuk hayatta kalabilmişti.²³

Bibonik Veba Bakterisi’nin antik ataları, uzak güneyde, Mısır ve Doğu Afrika’da bulunmaktaydı. Binlerce yıldır, buradaki memelilerin sindirim sistemlerinde nispeten zararsız bir biçimde yaşadı. Organizmanın yayılması memeli bir konaktan başka bir memeli konağa seyahat edebilme yeteneğine bağlıydı. Bir bağırsak organizması olarak kaldığı müddetçe, bu yetenek hayvanın yavaş ve sağlam olmayan dışkılama yöntemine dayanmaktadır. Daha sonra aynı zamanda evrimi sırasında da problemi çözmeyi başarmaktadır. Kendi kendine hizmet eden diğer bakteriler gibi, bakteri yapmaya yatkındır. Çeşitli yollardan kendi DNA yapısını değiştirmek suretiyle yalnızca memelilerde yaşamayı değil aynı zamanda pirelerin midelerinde ve onlar arasında gezerek de hayatta kalmaları mümkün hale gelmektedir. O aynı zamanda, bizzat kendisini pireler için zararsız hale getirmeyi ve dönüştürmeyi başarmıştır. Böylece kendisi için konaklar arasındaki daha yeni ve daha etkin ulaşım metodunu öldürmemiştir. Bir de pirenin içinde olduğu gibi kolayca pirenin dışına çıkmayı temin eden bir yol geliştirmiştir. Kümelenmek suretiyle pirenin orta bağırsağında toplanır,

²¹ Ole J. Benedictow “The Justinianic Plague Pandemic: Progress and Problems”, *Early Science and Medicine*, Vol. 14, Brill, 2009, s. 547-548.

²² Lizabeth Hardman, “The Plague of Justinian”, s. 11.

²³ Peter Sarris, *Bubonic Plague in Byzantium The Evidence of Non-Literary Sources*, [https:// www. cambridge.org/core](https://www.cambridge.org/core), s. 119. Ayrıca bkz. Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans*, s. 285.

bakteriler etkin bir biçimde onu engeller. Bu da zaten bir başka hayvandan beslenmeye çalışan pirenin, kanı kusmasına neden olur. Evrimsel konuşmak gerekirse tüm bunlar birkaç yüz yıllık çok kısa bir sürede gerçekleşti. Yeni ve gelişmiş Yersinia hiçbir yere gidemez, pire onu alır... “²⁴

Justinianus Vebası ile bağlantılı Y pestis soyunun neden sonunda yok olduğu belirsizdir. Muhtemelen birkaç yüzyıl boyunca insan salgınlarına neden oldu. Sonuç olarak, neslinin tükenmesi için birkaç geçerli açıklama, duyarlı konakçıların (insan ya da kemirgen) azlığı, yaygın popülasyon bağışıklığının arka planında yetersiz sayıda duyarlı konakçı veya bu belirli veba türüne direnç kazandıran insan genomunda ortaya çıkan ve yayılan mutasyonlar olabilir. Ülkeler ve kıtalar arasındaki artan ticaretin Y pestis enfeksiyonlu insanları ve kemirgenleri dünya çapında hareket ettirdiği bilindiğinden, en son iki pandemi ile ilişkili soyun (veya soyların) başarısı muhtemelen kısmen insan seferberliğine atfedilebilir. Justinianus Vebası ve aslında, üç veba salgınının hepsinin ortaya çıkışı, iklimsel istikrarsızlıkla sıkı bir şekilde bağlantılı olabilir; hepsinden önce istisnai yağış dönemlerinde ortaya çıkmış ve iklimsel istikrar dönemlerinde ise sona ermiştir (Justinianus Vebası durumunda MS 700-1000 civarında). İklimin etkisinden bağımsız olarak, önerdiğimiz epidemiyolojik model, şu anda dünya çapında kemirgen odaklarında ekolojik olarak yerleşik olan birkaç Y pestis soyunun, geçmişte defalarca olduğu gibi, insanlarda veba salgınlarını tıpkı geçmişte olduğu gibi ortaya çıkarmaya ve ateşlemeye devam ettiğini göstermektedir.²⁵

Özellikle Bizans’ın, Hindistan alt kıtasıyla ticari ilişkilerinin erken altıncı yüzyıl için iyi bir şekilde kanıtlandığı gerçeği göz önüne alındığında, Justinianus vebasının Hint kökenli olması bir hayli akla yakın görünmektedir. Bununla birlikte, bu bölgede 6.yüzyıldan kalma Bizans sikkelerinin keşfedilmesiyle Bizans tüccarlarının Hindistan alt kıtasına 6.yüzyılın başlarında ulaştığı bilgisi daha sağlamlaşmaktadır. Ancak öte yandan Justinianus vebasının muhtemelen Hindistan’dan kaynaklanmadığı da ifade edilmekte ve bu hususa ilişkin, iki ayrıntı ileri sürülmektedir. Birincisi, Hindistan ile Çin arasındaki ticari ilişkilerin, Hindistan ile Bizans arasındaki ilişkilerden çok daha sık olduğuna inanmak için her türlü neden mevcuttur; bu, o dönemde Çin dünyasının daha büyük ekonomik karmaşıklığının doğal bir yansımasıdır. Bu nedenle, Hindistan’dan kaynaklanan bir vebanın, Akdeniz’e ulaşmasından çok daha önce Çin’e ulaşması gerekirdi. Yine de 610 yılına kadar Çin’de hıyarcıklı vebadan bahsedilmemektedir. Seyrüsefer açısından, Yakın Doğu ile Hindistan arasındaki deniz yollarının, Hindistan ve Çin arasındaki deniz yollarından elbette çok daha basit olduğu söylenmiş olsa da burada bir miktar dikkatli olunması tavsiye edilebilir. Benzer bir durum, Hindistan alt kıtasıyla da sağlıklı ve sık ticari ilişkilere sahip olan Sâsânî Pers İmparatorluğu ile ilgili olarak daha güçlü bir şekilde geçerlidir. Yine de Bizans, Pers’ten önce vebadan etkilenmiş gibi görünmektedir. Pers ordusu, 543’te Atropatene’deki hastalıktan etkilenmiş ve 627-628’de Sâsânî başkenti Ctesiphon’u kuşatan sözde “Şirawayh Vebası” ise muhtemelen İran’dan gelen Pers ve hatta batıdan gelen Bizans birliklerinin bir sonucuydu.²⁶

3.3. Justinianus Vebasının Yayılışı ve Belirtileri

İsmet Guneym, anılan vebanın 544 yılında Bizans imparatorluğuna yayıldığını, hastalığın Mısır’da ortaya çıktıktan sonra sırasıyla Suriye, İstanbul, Anadolu ve el-Cezire bölgesine, daha sonra da Sicilya ve İtalya’ya geçtiğini bildirmektedir.²⁷

Lizabeth Hardman ise Justinianus vebasının iki koldan ilerleyerek birisi İskenderiye de dâhil, Mısır’ın birçok bölgesine, diğeri ise Filistin bölgesine, buradan da bütün dünyaya yayıldığını bildirmektedir. Aynı yazarın ifadesine göre veba, İstanbul’a 542 yılının ilkbaharında ulaşmış ve bu esnada hastalık imparatorluğun bütün ticaret limanlarına da yayılmıştır. Bu esnada fare ve pireler

²⁴ Lizabeth Hardman, “The Plague of Justinian”, s. 10.

²⁵ David M. Wagner, “Yersinia Pestis and the Plague of Justinian 541-543 AD: A Genomic Analysis”, *Articles*, 2014, s. 7.

²⁶ Peter Sarris, “The Justinianic Plague: Origins and effects”, *Continuity and Change*, Vol. 17, Issue 2, 2002, s. 171

²⁷ İsmet Guneym, *İmberatoriyyetü Cüstiniyan*, Cidde 1977, s. 88. Ayrıca bkz. Henri Birin, *Tarihu Avrubba fi'l-'Usûri'l-Vüstâ (el-Hayâtü'l-İktisâdiyye ve'l-İctimâ'iyye)*, Arp. Trc. Atiyye el-Kûsi, Mısır 1996, s. 183-184; Mahmud Sa'id İmrân, *Ma'âlimü Avrûpa fi'l-'Usûri'l-Vüstâ*, Beyrut 1986, s. 115.

anılan merkezlerdeki tahıl ambarlarını istila etmişler ve bu salgın hastalık, bununla da yetinmeyerek hızlıca Akdeniz'in çevresine, Anadolu'nun doğu kıyılarına, Yunanistan'a, İtalya'nın batı kıyılarına, Galya'ya, İspanya'nın batısına ve nihayet Sâsânî devletinin doğusuna kadar yayılmıştır.²⁸

Bu vebanın yayılışı ve bıraktığı etkilerle ilgili olarak Feda Şamil Arık şunları yazmaktadır:

“Justinianus vebası olarak tarihe geçen bu salgına ilişkin bir yazı kaleme alan Zaharya (Zacharie Le Rheteur)'da hastalığın hıyarcıklı veba (La petse des bubons) türünde olduğunu ve Kış (Etiyopya'da) ortaya çıkıp, sırasıyla Mısır ve İskenderiye (Alexandrie), Libya, Filistin, Fenike, Arabistan, Bizans, İtalya, Afrika, Sicilya, Galler (Gaule)'e yayıldığını belirtir. Ayrıca Galatya (Galatie), Kapadokya, Ermenistan, Antakya (Antioche), Usruşine (Osrhoene), Mezopotamya ve yavaş yavaş İran ve kuzey-doğuya kadar ulaştığını belirtmiştir.”²⁹

542 baharında imparatorun ikamet ettiği imparatorluk başkenti Konstantinopolis'e ulaşan hastalık, aynı yıl Antakya, İlyricum, Afrika ve İspanya'ya da ulaşmıştı. 543'e gelindiğinde, salgın hastalık yayılımını genişleterek Atropatene, İtalya ve Galya'yı kapsayacak şekilde sonunda Britanya Adaları'na ulaşmıştı³⁰.

Procopius, salgının ilk olarak 540 yılında Mısır'da Nil deltası yakınlarındaki Pelusium'da meydana geldiğini bildirirken, Euagrius ise Etiyopya'da başladığına inanmaktaydı. Ancak bu arada eski yazarların, neredeyse tüm ciddi hastalıkların kökeninin Etiyopya'da olduğunu düşündükleri de akılda tutulmalıdır. Mısır'dan Filistin'e ve ötesine yayılan salgın, 542 baharında Konstantinopolis'e ulaştı. Procopius bize Konstantinopolis salgınının rahatsız edici kehanetlerle karakterize olduğunu ifade etmektedir. Zira insanlar hastalanmadan önce, genellikle (her zaman olmasa da) insan biçiminde doğüstü bir varlığın (bazen kafasız siyah bir adam) kendilerine dokunarak hastalığı bulaştırdığına ilişkin hayal ya da rüyalar gördüklerini belirtmişlerdir. Bazen ise bir görüntü yerine sadece sesleri duyuyorlardı. Efesli Yuhanna, denizde muazzam bir hızla bronz küreklerle bronz teknelerde kürek çeken siyah insanların başsız hayaletlerinin görümlerinden bahsetmektedir. Bu üzücü olaylar, insanları doğüstü ziyaretçilerin korkusuyla kapılarını kilitlemeye ve herkesi evlerine almamaya yöneltmişti³¹.

Justinianus Salgını hakkında bildiklerimizin çoğu Bizanslı bilgin ve tarihçi Procopius'un yazdıklarından gelmektedir. Kendisi o zamanlar Konstantinopolis'te bulunmaktaydı. Onun “Savaşlar” adlı eserinin II. cildinde veba ve onun imparatorluk üzerindeki tesirleri hakkında bilgileri ısrarla detaylandırmaktadır. ‘Sonra ikiye ayrılarak biri İskenderiye ve Mısır'ın başka taraflarına, diğeri ise Filistin tarafına gelmiştir. Buradan da bütün dünyaya yayılmıştır. Her iki yönden de dışa doğru dünyanın sonuna kadar yayıldı. Sanki dünyanın geriye kalan birkaç köşesindekiler ondan kaçabilecekmiş gibi.’³²

Justinianus'ın imparatorluğu sağlamlaştırma çalışmaları ironik bir biçimde, neredeyse yok eden vebanın yayılmasına katkıda bulunmuştur. Justinianus, halkın üzerindeki ağır ekmek ve eğlence vergilerini hafifletme isteğindeydi. Batı Roma'nın yaptığı gibi, başkentini dünyanın incisi yapmak için, Afrika'dan buğday, pamuk, ipek, keten ve diğer değerli eşyaların ithal edilmesi gerekmekteydi. İtalya ve Kuzey Afrika'daki kaybedilen toprakları geri almak için askeri fetihleri ve Perslerle olan savaşları için muazzam askerî harekâtlar ve bu sahaların ihtiyaçlarının karşılanması, fareler ve onlara eşlik edenlere, kendi başlarına gitmeleri mümkün olmayan birçok yere özgürce ulaşmalarını sağlamıştı³³.

²⁸ Bkz. Abdulhalik Bakır- Pınar Ülgen, “Bizans'ta Tababet Bilimi ve Çalışmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, s. 29-30.

²⁹ Aynı eser, s. 30.

³⁰ Peter Sarris, *Bubonic Plague in Byzantium The Evidence of Non-Literary Sources*, s. 120.

³¹ François Peter Retief- Louis Villiers, “The Epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages”, *Acta Theologica Supplément* um 7, 2005, s. 118; Ayrıca bkz. Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans*, s. 285.

³² Lizabeth Hardman, “The Plague of Justinian”, s. 11.

³³ Aynı eser, s. 11.

Procopius'un tarif ettiği salgının belirtileri temelde Efesli John tarafından belirtilenlere benzemektedir. Hastalık, bir veya daha fazla gün içinde, özellikle kasıkta, ayrıca koltuk altlarında, boyunda, uyluklarda ve başka yerlerde ağrılı şişliklerin (bubos adı verilen) eşlik ettiği ani bir ateşle kendini göstermekte ve ne yazık ki her an ölüm tehlikesi mevcuttur³⁴.

Salgın hastalık zengin, yoksul, yaşlı, genç, çocuk, erkek, kadın ayırımı yapmadan bütün insanların hastalanmasına ya da ölmesine sebep olmuştur. Hastalıktan kurtulanların ikinci defa bu hastalığa yakalanmadıkları, ölümleri gömmeye çalışanların durumundan ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Bu durumun, vebanın yayılma şeklinin insanlar arasında doğrudan olmadığına, bunu gerçekleştirmek için pirenin aracılığına ihtiyaç duyulduğuna bağlanmaktadır. Bu hastalığın belirtileri ise şöyle sıralanır: “Uyuşukluk, uykusuzluk ya da paranoyak tanıları ihtiva eden belirtiler (ancak bu kişiden kişiye değişir), sayıklama, halüsinasyonlar ve hayal görme, Boubon olarak adlandırılan “karın altındaki (kasıkta)” şişkinlik (bu şişlikler, koltuk altında, kulakların yanlarında, kalçanın değişik noktalarında yer alabilir), acı duyma. Anılan belirtilerin olumlu gelişmesi ise şişliğin büyüyüp patlamasıydı. Bunun sonucunda şişlik içindeki irin dışarı çıkartılırsa, hastanın bu beladan kurtulduğuna işaret sayılır. Bütün bu belirtilerin dışında ölüm bazen çabuk gerçekleşirdi; bazen de çok uzun sürerdi, bu ikinci vakada vücudun büyük bir bölümünü kara sivilceler kaplardı. Bir diğer vakada ise bir kan kusması sonucunda ölüm doğrudan gerçekleşmekteydi.”³⁵.

Bazı hastalarda, ölümün kesin bir başlangıcı olan siyah, bezelye büyüklüğünde bir kabarcık döküntüsü gelişmektedir. Koma, sayıklama, hezeyan, huzursuzluk, uykusuzluk ve halüsinasyonlar yaygındı. Kanlı şekilde gerçekleşen diyara ise ölümün artık çok yakın olduğunun en önemli göstergesiydi. Hastalık o kadar ağır seyretmektedir ki bazı hastalar yaşadıklarına dayanamayıp kendilerini nehirlerle atarak intihar ediyorlardı. Hamile kadınlar açısından ise söz konusu hastalık genellikle ölümcüldü. Belirtiler kapsamında gelişen şişlikler den birinin patlaması ve içerisindeki irinin boşalması sonucunda hasta genellikle iyileşirdi. Hayatta kalanlar genellikle uyluk veya dil atrofisi yaşamaktaydı. Euagrius ayrıca şu belirtilerden bahsetmektedir: İlk önce baş ağrısı, ardından ise boğaz ağrısı, kanlı kusma ve ishal. Bu son semptom, çok nadir görülen enterik vebanın bir göstergesi olabilir. Diğer belirtiler, Euagrius'un da bahsettiği, hastalığın öngörülemez seyri açısından açıklanabilir. Ek olarak, Procopius, ateş ve şişliğin genel olduğunu, ancak hastalığın daha sonraki seyrinin çok çeşitli belirtiler karakterize edildiğini belirtmektedir³⁶.

Procopius ayrıca, yoğun çalışma nedeniyle hastaların, kendilerine olduğu kadar kurbanlara bakmak zorunda kalanlara da sempati duyulduğunu belirtiyor. Ne doktorların ne de diğer bakıcıların vebayı hastalar veya cesetlerle temastan kapabileceği düşünülmediğinden, bakıcıların kurbanlar arasında çalışarak vebaya yakalanma riski altında olabileceği hesaba katılmamıştı. Hatta akrabası olmayan hastalar için bu hizmete devam edilmişti³⁷.

Konstantinopolis'te (İstanbul'da) salgın yaklaşık dört ay sürmüş, üç ayı ise son derece şiddetli geçmişti. Doktorlar başarılı bir tedavi yöntemi bulamadılar. Birkaç ceset üzerinde yapılan araştırmalarda şişlikler kesilerek açıldığında, doktorlar iltihaplı karbunküler dokuya rastlamışlardı. Hastalığın doğrudan temas yoluyla yayılmadığı açıktı. İmparator Justinianus'ın hastalığında da kasığında şişlikler oluşmuş, ancak ölmemişti³⁸.

3.4. Justinianus Vebasının Mahiyeti ve Kökeni Üzerine Yapılan Tartışmalar

Sekizinci yüzyılın ortalarına kadar tekrar edecek olan Geç Antik Çağ'ın, bu sözde “Justinianus” Vebası konusu, son yıllarda hararetli ve zaman zaman şiddetli tartışmalara konu olmuştur. Tartışma iki soruya odaklanmıştır: Bir yanda vebanın kökeni; diğer yanda ise genel olarak Akdeniz dünyası ve

³⁴ François Peter Retief- Louis Villiers, “The Epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages”, s. 118.

³⁵ Abdulhalik Bakır- Pınar Ülgen, “Bizans'ta Tababet Bilimi ve Çalışmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, s. 30-31.

³⁶ François Peter Retief- Louis Villiers, “The Epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages”, s. 119. Ayrıca bkz. Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans*, s. 286.

³⁷ François Peter Retief- Louis Villiers, “The Epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages”, s. 119.

³⁸ Aynı eser, s. 119.

özelde de Bizans İmparatorluğu üzerindeki etkileri. Altıncı yüzyıl Akdeniz’ini etkileyen vebanın karakter olarak hıyarcıklı türü olup olmadığı konusunda pek fazla tartışılmamıştır. Anlatı kaynaklarımızdaki hıyarcıkların tanımı ve Justinianus Vebası ile sonraki hıyarcıklı salgınların açıklamaları arasındaki yakın benzerlik her ne kadar bubonik veba pandemisinin tek bileşeni olmasa da, bu benzerliği yazılı kaynaklar temelinde mümkün olduğu kadar kesin hale getirir. Justinianus Vebası ve daha sonra kaydedilen salgınlar arasındaki bu benzerlik, hıyarcıklı vebanın etken maddesi olarak kabul edilen Yersinia pestis’i karakterize ediyor gibi görünen büyük antijenik stabilite göz önüne alındığında, özellikle önem arz etmektedir. Ayrıca hem iklim hem de yerli kemirgen popülasyonunun karakteri açısından, Geç Antik Çağda Akdeniz, bu hastalık için oldukça uygun bir bölge işlevi görebilirdi³⁹.

Vebanın kökeni sorunu, yalnızca tarihsel kanıtlara dayanarak hiçbir zaman kesin olarak çözülemez, ancak bazı hipotezler diğerlerinden daha ikna edici niteliktedir. Bugün, hastalığın kemirgen popülasyonuna özgü olduğu bir dizi veba “havzası” bulunmaktadır. Bu veba faaliyetinin odaklarının çoğu oldukça yeni kökenlidir. Bununla birlikte, bazıları, Orta Afrika’daki Büyük Göller civarında, Himalaya dağlarının eteklerinde bulunanlar ve son olarak, Mançurya’dan Ukrayna’ya kadar Avrasya Bozkırı boyunca dağılmış olanlar, yaygın olarak kabul edilenler ile daha eski bir soyağacına sahiptir. Epidemiyoloji açısından, Justinianus Vebası, Akdeniz’e bu üç odaktan birinden gelmiş olmalıdır⁴⁰.

Bununla birlikte, Justinianus Vebasının muhtemelen Hindistan’dan kaynaklanmadığına ilişkin iki ayrıntı daha ileri sürülmektedir. Birincisi, Hindistan ile Çin arasındaki ticari ilişkilerin, Hindistan ile Bizans arasındaki ilişkilerden çok daha sık olduğuna dair pek çok kanıt mevcuttur. Bu nedenle, Hindistan’dan kaynaklanan bir vebanın, Akdeniz’e ulaşmasından çok daha önce Çin’e ulaşması daha makul bir yaklaşım olabilir. Yine de 610 yılına kadar Çin’de hıyarcıklı vebadan söz ediliyor gibi görünüyor. Hindistan’ın vebanın kaynağı olduğu iddiası, Afrika kökenli olduğuna dair olumlu kanıtlar araştırıldığında daha da güçlenmektedir. Bizans Kilisesi tarihçisi Evagrius, *Ecclesiastical History* adlı kitabının dördüncü cildinde vebanın Etiyopya’da ortaya çıktığını, hastalıkların o bölgeden geldiğini iddia etmiştir⁴¹.

Dahası, altıncı yüzyılın hıyarcıklı vebasının Afrika kökenli olması hem kronolojik hem de jeopolitik açıdan oldukça anlamlıdır. 502-503 yıllarında Bizans ve Pers arasındaki savaşın yeniden canlanması, Bizanslıları altıncı yüzyılın başlarında Aksum’un Hristiyan Etiyopyalı hükümdarları ile onları Güney Arabistan’daki İran etkisine karşı bir karşı güç olarak kullanarak daha yakın askeri, diplomatik ve ekonomik ilişkiler kurmaya yöneltmişti. Aynı zamanda, Etiyopyalıların iç Afrika sakinleriyle yakın ekonomik ilişkileri sürdürdükleri ve böylece hastalık için etkili bir vektör sağladıkları da kaydedilmiştir. Altıncı yüzyılın başlarındaki bu jeopolitik bağlam, vebanın Afrika’dan Bizans’a bulaşması için tartışmasız en önemli ön koşuldu. Bu soru hiçbir zaman kesin olarak yanıtlanamasa da hem Brown hem de Keys’in yakın zamanda kabul ettiği gibi, Justinianus Vebasının Afrika’dan kaynaklandığı en olası görünüyordur⁴².

Justinianus Vebasının bir süre önce ilk açıkça gösterilebilir veba tipi pandemi (yani Yersinia pestis bakterisinin neden olduğu bir enfeksiyon) olarak tanımlanamam belki biraz fazla iyimserdi. Daha yakın tarihli araştırmalar, altıncı yüzyılda yaygın olan hastalığın, bugün “veba” olarak bilinen hastalıkla, yalnızca tıbbi tarih nedenleriyle değil, aynı zamanda temel epistemolojik gerekçelerle de tanımlanması konusunda şüphe uyandırdı. Birkaç örtüşen hastalığın olasılığının da tartışıldığı bu konudaki tartışmalar devam etmektedir. Bununla birlikte, Yersinia pestis’ten elde edilen DNA’nın, şu anda Yukarı Bavyera’da Aschheim olarak bilinen bölgede altıncı yüzyılda kazılmış bir mezardan

³⁹ Peter Sarris, *Bubonic Plague in Byzantium The Evidence of Non-Literary Sources*, s. 120.

⁴⁰ Aynı eser, s. 120.

⁴¹ Peter Sarris, *Bubonic Plague in Byzantium The Evidence of Non-Literary Sources*, s. 122.

⁴² Aynı eser, s. 123.

iki iskelet in yanı sıra Fransa'daki Sens'ten üç iskelet de dâhil olmak üzere insan kemik kalıntıları izole edildiği belirtilebilir⁴³.

3.5. Justinianus Vebasının Meydana Getirdiği İnsan Telefati

Lizabeth Hardman birçok kişinin 14. yy. da Avrupa'yı mahveden Kara Ölüm olarak da adlandırılan veba salgını hakkında bilgi sahibi olduğu halde, Justinianus salgınının çok fazla bilinmediğini ifade etmektedir. Bu salgın 6. yy. da İmparator I. Justinianus'ın saltanatının doruğunda Bizans imparatorluğunu kastı kavurdu. Salgın, o zamana kadar, insanlığı vuran en kötü felaketlerden bir tanesiydi. Kesin rakamlar söylemek imkânsız olmasına rağmen, nihai dalgası durana kadar, yalnızca imparatorlukta, yaklaşık 25 milyon, dünya çapında ise 100 milyondan fazla insanın öldüğü tahmin edilmektedir. Birçok tarihçi tarafından, dolaylı da olsa, imparatorluğun zayıflamasına, İslâm'ın yükselişine ve Avrupa'da Karanlık çağların başlamasına yol açtığı düşünülmektedir.⁴⁴

İsmet Guneym, bu salgının yayıldığı bölgelerde yaşayanları perişan ettiğini, hatta üçte birinin ölümüne sebep olduğunu, şehirlerle köylerin harabeye döndüğünü, tarlaların büyük zarar gördüğünü, açlık olaylarının arttığını ve bu vebanın en fazla da Bizans İmparatorluğunu savunmayı üstlenen eli silah tutan gençleri ortadan kaldırdığını bildirmektedir⁴⁵.

Giles Morgan ise Justinianus vebasında kaybedilen insan telefatinı şu satırlarla dile getirir:

“Tarihçi Procopius, salgının en üst noktasına vardığı bu dönemde sadece şehirlerde 10 bin kişinin yaşamını kaybettiğini belirtmektedir. Öyle ki hastalıktan ölen kişiler gömülmek yerine hemen orada, kişisel eşyaları ile birlikte yakılmışlardır. Felâketin sonuçları o kadar ağırdır ki; insanlar, gıda ticaretinden, yiyecek depolamaktan kaçınır hale gelmişlerdir; bu da zamanla şehirde gıda krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Son derece yaygın olan salgın, Justinianus'ın da hastalanmasına neden olmuş, hastalığı döneminde yönetimi, eşi Theodora üstlenmiştir. Veba salgını, çok ilginç bir biçimde Justinianus'ın Batı'da kaybedilen toprakları geri aldığı bir dönemde patlak vermiştir. Salgının kaynağı da bizzat bu bölgeler olduğundan sonradan bu toprakları elde tutmak neredeyse imkânsız bir hale gelmiştir. Theodora'nın 548 yılında ölmesi, en büyük desteğini kaybeden Justinianus için eskisine göre çok daha zor olan yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.”⁴⁶

Tarihçiler altıncı yüzyıl vebasının kökeni konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerse de hastalıkların Bizans ve Akdeniz dünyasını nasıl etkilediği sorusu daha da büyük tartışmalara yol açmıştır. İlk başta, bu kafa karıştırıcı görünebilir. Latince, Yunanca, Süryanice veya Arapça yazılmış ister Doğu ister Batı olsun, tarihçinin erişebildiği çağdaş anlatı kaynakları, vebayı hem kentsel hem de kırsal topluluklar üzerinde önemli bir demografik etkiye sahip olarak tanımlarken tek bir sesle konuşur. Örneğin, 542'de vebanın Konstantinopolis'e gelişinde hazır bulunan tarihçi Procopius, bir noktada tek bir günde 10.000 kurbanı nasıl öldürdüğünü anlatmaktadır. Benzer şekilde, Efesli John, “sakinleri topluca yok olan köyler” den söz etmektedir⁴⁷.

Evagrius'un “Ve dolayısıyla bu büyük felaketin başlangıcında, daha ilk öğretmenime giderken hıyarcık denilen hastalığa yakalandım, fakat bu felaketin takip eden değişik nöbetlerinde, çocuklarımı, eşimi ve diğer akrabalarımı, hizmetçilerimi ve mülklerimizde yaşayan çok sayıda insanı kaybettim. Sanki *indiktion* dönemleri benim için felaketleri taksim ediyor gibiydi. Böylece, hayatımın elli sekizinci yılında ben bunu yazarken, daha iki yıldan kısa bir zaman önce, bu felaket Antakya'yı dördüncü kez vuruyordu. İlk başlangıcından bu yana dört *indiktion* dönemi geçtiğinde ilk

⁴³ Misciha Meier, “The ‘Justinianic Plague’: the economic consequences of the pandemic in the eastern Roman empire and its cultural and religious effects”, *Early Medieval Europe*, Vol. 24, Issue. 3, John Wiley& Sons Ltd., 2016, s. 276.

⁴⁴ Lizabeth Hardman, “The Plague of Justinian”, s. 9.

⁴⁵ İsmet Guneym, *İmberatoriyyetü Cüstiniyan*, s. 88; Ayrıca bkz. Henri Birin, *Tarihu Avrubba fi'l-'Usûri'l-Vüstâ (eli-Hayâtü'l-İktisâdiyye ve'l-İctimâiyye)*, s. 183-184; Mahmud Sa'id İmrân, *Ma'âlimü Avrupa fi'l-'Usûri'l-Vüstâ*, s. 115.

⁴⁶ Abdulhalik Bakır- Pınar Ülgen, “Bizans'ta Tababet Bilimi ve Çalışmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, s. 30; Ayrıca bkz. Hüseyin Salikoğlu, *Justinianus, İktidar ve Mimari*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 35-36.

⁴⁷ Peter Sarris, *Bubonic Plague in Byzantium The Evidence of Non-Literary Sources*, s. 124.

kayıplarımın başka kızımı ve onun oğlunu kaybettim”⁴⁸ şeklindeki açıklamalarına bakılırsa, vebanın sadece bir kişinin hayatında nasıl bir yıkıma yol açtığını ibretle müşahade ediyoruz.

Mevcut ve keşfedilen mezar yazıtlarının epigrafik kanıtlarına göre Bizans İmparatorluğu’nda altıncı yüzyıl boyunca ölüm oranlarında ani bir artış kaydedilmediği iddiası güçlü bir savdır. Bu savla ilgili sorun, görgü tanığına ait açıklamalarımızın, vebanın ortaya çıkışı ve tekrar tekrar nüksetmesiyle ilişkili ölüm oranının yüksek olduğunu ve cesetlerin toplu halde gömülmesiyle geleneksel cenaze uygulamalarının terk edilmesi gerektiğini bildirmesidir. Procopius, 542’de Konstantinopolis ile ilgili olarak şunları yazmıştır:

“Ve daha önce var olan tüm mezarların ölümlerle doldurulduğuna gelince, şehrin her yerini birbiri ardına kazdılar, ölümleri elinden geldiğince oraya gömdüler; ama daha sonra... Bu siperleri yapanlar, artık ölenlerin sayısına yetişemeyip, Sycae’deki (Galata) surların kulelerine çıkıp çatıları yırtarak, cesetleri tam bir düzensizlik içinde oraya attılar”.

Aynı şekilde, Efesli John da Justinianus’un Galata’da toplu mezarların kazılması emrini verdiğini kaydeder ve ayrıca Kudüs’te ve Filistin şehirlerinde cesetlerin atılmasında önemli sorunlarla karşılaşıldığını ileri sürer. John, Konstantinopolis’teki birçok cesedin denize atıldığını bile iddia etmektedir. Bu koşullar göz önüne alındığında, ölüm oranındaki ani bir artışın epigrafik diziden açıkça görülmemesi kesinlikle mümkün olabilirdi⁴⁹.

Papazlar vebayı izah etmekle, fizyologlar da onu durdurmakla uğraşırken ölüm bilançosu hızlı bir biçimde artma göstermiştir. Procopius şöyle yazar: “Bidayette ölümler normalden biraz fazlaydı, ancak daha sonra ölüm oranı daha arttı ve ardından ölüm söylentileri günlük 5000’lere yükseldi. Bundan sonra 10000’leri ve hatta daha fazla sayılara ulaştı.” Efesli John günlük 16,000’e yakın ölünün kaldırıldığını söyler. Fakat bu sayı toplamda 230,000’e ulaştığında sayma işi durduruldu⁵⁰.

En büyük problem ölümlere ne yapılacağıydı. Önce, her bir aile kendi ailesinden olana sahip çıktı. Fakat kısa bir süre sonra, ölü sayısı gömülmek için bırakılmayı imkânsız hale getirdi. Geleneksel cenaze törenleri ve mezar şekilleri terkedildi çünkü mezarlıkların kapasitesi hızla doldu. Haliç’in (Konstantinopol’ün kuzeyine doğru boğazın bir girintisidir) karşısındaki Sycae’de (Galata), cesetlerin içine atıldığı devasa çukurlardan daha büyük evsafa olan yeni ve bütün gömü alanları inşa edildi. Bunlar bile hızlı bir şekilde doldu. Atma işleminin başında olanlar, yenilerine daha fazla oda sağlamak için, cesetler çürümeye başladıklarında onları ezebilecekti. Sokaklarda ve sahil boyunca cesetler yığılmaya başlamıştı. Onlar herhangi bir ayın olmaksızın öylece suya düşmüşlerdi yahut gemilere yüklenmek suretiyle denize taşınmıştı. Dini kaygılardan ötürü ölümleri yakmak çok katı bir biçimde yasaklanmıştı...⁵¹.

Efesli Yuhanna’ya göre, veba henüz başlangıç aşamalarında olmasına rağmen, yoksullar özellikle kötü bir şekilde etkilenmişti. Başlangıçta günde beş kişi hayatını kaybederken, sonra yedi, ardından ise on iki ve bu sayı nihayetinde on altı bin kişiye ulaşmıştı. Mevcuttaki tüm defin alanları kısa sürede dolunca, normal cenaze düzenlemeleri cesetlerle ilgilenilemeyeceği için tamamen değiştirilmişti. Öyle ki sonraları şehrin kenar mahallelerindeki yeni mezarlıklar bile tamamen dolmuş ve Haliç Körfezi’nin karşısında Galata’da 70.000 ceset için yeni bir toplu mezarlık oluşturulmuştur⁵².

Problemi idare etmek için Justinianus, “Theodorus” adı verilen resmi bir mahkemeye sürecin yönetimini bıraktı. Procopius, onun, Sycae’in kuvvetlendirilmiş duvarları boyunca uzanan kuleleri kullanmak suretiyle ortaya koyduğu yenilikçi çözümünü şöyle tarif eder; “Sycae’daki surların destek

⁴⁸ Bkz. Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi* (M. S. 284-641), s. 557-558.

⁴⁹ Peter Sarris, *Bubonic Plague in Byzantium The Evidence of Non-Literary Sources*, s. 126.

⁵⁰ Lizabeth Hardman, “The Plague of Justinian”, s. 12; Ayrıca bkz. Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi* (M. S. 284-641), s. 556.

⁵¹ Lizabeth Hardman, “The Plague of Justinian”, s. 12.

⁵² François Peter Retief- Louis Villiers, “The Epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages”, s. 120.

kuleleri etrafına açılan bu kuyuları yapmış olanlar, ölüm oranlarını artık sürdürüyordu. Çatılarını itirmek suretiyle, üzerindeki cesetleri tam bir karmaşa içerisinde oraya atıyorlardı. Cesetlerin her birini aynı anda atabilmek amacıyla onları üst üste yığıyorlar ve kuleleri hızlı bir şekilde cesetlerle dolduruyorlardı. Daha sonra onların üzerini yine onlara ait çatı ile kaplıyorlardı. Bunun bir sonucu olarak, şehre dayanılmaz bir pis koku yayıldı. Şehrin sakinleri gün geçtikçe bu kokudan daha da rahatsız hale geldi. Özellikle de rüzgâr, o mahallelerden estiğinde...⁵³.

Procopius'un hastalığın doğrudan kişisel temas yoluyla bulaşmadığını belirtmesi ilginçtir; çünkü bu, pire vektörleri tarafından yayılan hıyarcıklı veba (görünüşe göre 542 salgınının ana varyantı) ile yakından ilişkilidir. Daha önce de belirtildiği gibi kanlı diyara, enfekte hastalar tarafından nem damlacıkları yoluyla doğrudan bulaşan pnömonik veba vakalarının küçük bir yüzdesini gösterebilir. Procopius ayrıca, ciddi şekilde etkilenen toplulukların sonraki salgınlardan nadiren ciddi şekilde etkilendiğini belirtmektedir. Daha açık bir deyişle hastalığa karşı bir dereceye kadar enfeksiyon sonrası bağışıklık oluştuğunu öne sürmektedir. Vebaya karşı aşılama yoluyla bağışıklığın elde edilebileceği bilinmektedir, ancak bu genellikle geçicidir. 542 salgını için ölüm rakamlarını hesaplamak zordur. Bratton, Konstantinopolis'in nüfusunun 112.500 olduğunu tahmin ediyor (ki bunların dörtte biri ölmüştü), ancak Allen, o sırada nüfusun maksimum 500.000'e ulaşabileceğini düşünmekteydi⁵⁴.

Procopius ve Efesli John tarafından aktarılan, günde 5000 ila 16000 arasındaki ölüm rakamları kabul edilemez derecede yüksek görünmektedir. Şehir kapısında ölümlerin sayımını yapmakla görevlendirilen görevlilerin 230.000'e ulaştıklarında saymaktan vazgeçtikleri iddiası ise çok abartılı olsa gerek. Tüm hastaların %60'ından fazlası muhtemelen hayatını kaybetmişti ve ölüm rakamı muhtemelen Konstantinopolis'te İskenderiye veya Antakya'dan, kırsal kesimden veya yarı göçebe nüfuslardan çok daha yüksekti. Allen, toplamda, nüfusun yaklaşık üçte birinin vebadan öldüğünü iddia ediyor ki bu, "Kara Ölüm" zamanında daha sonraki Avrupa ölüm oranlarıyla ilişkilendirilebilecek bir rakamdır⁵⁵.

Veba kavramındaki anahtar özelliklerden biri, ölüm oranı tahminleridir: Vebanın, yaşamın tüm yönlerini dönüştüren bir tarihsel değişimin aracı olduğunu doğrulamak için yüksek bir ölü sayısı gereklidir. Geç Antik veba ölüm oranı ve ölüm oranını sadece çağdaş kaynaklar kullanarak hesaplamak imkânsızdır, çünkü çok az arşiv verisi mevcut olup, çağdaş edebi kaynaklarda belirtilen sayıların yorumlanması da oldukça zordur. Ölüm sayılarını içeren edebi kaynakların amacı istatistiksel doğruluktan daha çok edebi idi. Yazarları nüfus sayımı verilerini sunmayı değil, dünyayı kendi anlatılarına göre sunmayı amaçlamışlardı. Bu doğrultuda da genellikle sayıları yaklaşık olarak vermiş veya abartmışlardı⁵⁶.

Procopius'un siyasi tarihindeki "Savaşlar" adlı kitabında Konstantinopolis'teki ilk salgına ilişkin açıklamaları bu hususta önem teşkil etmektedir. Procopius salgının, üç ayı çok ağır olmak üzere dört ay sürdüğünü yazmıştır. Ayrıca Procopius'un, ölü sayılarıyla ilgili olarak "her gün önce beş bine, sonra on bine ve zamanla ondan daha fazlasına ulaştı" şeklinde bir ifadesi mevcuttur. Vebanın sebep olduğu ölüm oranıyla ilgili ilk tartışmalar neticesinde bu sayılar değişime uğratılmıştı. Yine de Konstantinopolis'in nüfusunun salgından önce 500.000 olduğu göz önünde bulundurulursa, Procopius'un sayıları imkânsız hale gelmektedir (675.000'den fazla ölümle sonuçlanır). Her ne kadar veriler birçok insanın öldüğünü gösteriyor olsa da bunlar Konstantinopolis'teki ölümleri modellemek için bir temel olarak kullanılamazlar. İlk salgını matematiksel olarak modellemeye yönelik yakın tarihli bir epidemiyolojik girişim, ölüm oranlarında yüksek değişkenliğe işaret eden, kesin olmayan sonuçlarla neticelenmişti. Ayrıca veba ölümlerinin şehirler arasında olduğu kadar kentsel ve kırsal yerler arasında da büyük farklılıklar göstereceği de öne sürülmektedir. Procopius, Justinianus'un

⁵³ Lizabeth Hardman, "The Plague of Justinian", s. 12.

⁵⁴ François Peter Retief- Louis Villiers, "The Epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages", s. 125.

⁵⁵ François Peter Retief- Louis Villiers, "The Epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages", s. 126.

⁵⁶ Merle Eisenberg - Lee Mordechai, *The Justinianic Plague and Global Pandemics: The Making of the Plague Concept*, Oxford University Press, 2020, s. 1643.

savaş, hastalık ve kıtlık nedeniyle “sayısız” [kelimenin tam anlamıyla on bin] insanın ölümünden sorumlu olduğunu iddia etmiştir. Edward Gibbon (1737-1794) Roma İmparatorluğu’nun ünlü gerileyiş ve çöküşünde bu ifadeyi belirli bir sayıya çevirerek, sayısız ölüm yerine, yüz milyon şeklinde ifade etmiş ve tamamen kabul edilemez olarak bulduğu bu sayıya inanmıştır⁵⁷.

Çağdaşlar için, 541-4’teki veba salgını her halükârda korkunç bir olaydı, özellikle de büyük can kaybı nedeniyle. Prokopios’a göre, hastalık sadece Konstantinopolis’te dört ay sürmüş ve günde 5.000 ve ardından 10.000’den fazla kurban verilmişti. Efesli İoannes ayrıca belirli rakamlar vererek ölü sayısının günde 16.000’e ulaştığı, 230.000 ölümden sonra imparatorluk yetkilileri saymayı bıraktığından bahsetmektedir. Bu büyüklükteki rakamlar şüpheli ve açıkça abartılmıştır. Zira Konstantinopolis’in nüfusunu tahmin etmek için bunları ciddiye alsaydık, ulaşacağımız miktarlar astronomik olurdu. Bununla birlikte, Karl-Heinz Leven’in haklı olarak işaret ettiği gibi, yazarların amacı muhtemelen modern anlamda kesin bir nicel kayıt sağlamak değil, daha çok olayın niteliğini, boyutlarının korkunçluğunu ifade etmektir. Çağdaş tanımlamalar, durumun en azından belirli zamanlarda ve belirli yerlerde kaotik olması gerektiğini açıkça göstermektedir. Defin sorunuyla ilgili tartışmalar, veba Literatürünün yaygın bir konusu olsa da kesinlikle bir düzeyde gerçeği yansıtmaktadır⁵⁸.

Artık Durliat’ın tezinin çürütülmesini ve tersine çevrilmesini sağlayan nümizmatik kanıtlarla daha da ileri gidilebilir. Peter Sarris, Prokopios’un, veba kaynaklı nüfus düşüşü nedeniyle geniş araziler artık ekilemez olmasına rağmen, toprak sahiplerini vergiden muaf tutmadığı için Justinianus’ı azarlayan bir sözüne dikkat çekmiştir. Bu, vebanın kırsaldaki sonuçlarına aydınlatıcı bir ışık tutmakta olup, Doğu Roma imparatorluğu boyunca yaptığı yolculukta köylerin yok olduğunu; ekilebilir arazilerin, otlakların tohumlandığını gören ve izlenimleri tasvire benzeyen Efesli John’un yorumlarıyla da oldukça tutarlıdır. Deacon Paul tarafından verilen vebalı kırsal İtalya’nın (Ligurya) resmi, aynı zamanda, Procopius’un hiçbir adanın, hiçbir dağ zirvesinin korunmadığına dair benzer (retorik olarak abartılmış olsa da) açıklamalarına da uymaktadır. 747’de Konstantinopolis’i kasıp kavuran vebanın çevredeki kırsal kesimde de ciddi etkileri olduğuna dair “Theophanes kroniği”ndeki ipuçlarıyla örtüşmektedir⁵⁹.

541 ve 543 yılları arasında, geleneksel olarak insana ait üç veba salgınının ilki olarak kabul edilen Justinianus Vebası, Roma imparatorluğunun sonuna katkıda bulunarak, klasikten Orta çağ dönemine geçişi başlatarak Orta Asya veya Afrika’dan Akdeniz havzası boyunca Avrupa’ya yayıldı ve çağdaş bilim adamı Procopius’a göre tahmini 100 milyon insanı öldürdü. Bu hastalığın müteakip salgınları, ilk salgından sonra iki yüzyıl boyunca 8-12 yıllık döngülerde meydana geldi ve tahmini ölüm oranı %15-40’tı. Yersinia pestis’in neden olduğundan şüphelenilse de tarihsel epidemiyolojideki belirsizlikler, bazı araştırmacıları bir grip virüsü gibi Justinianus Vebası’nın etken maddesi olarak başka patojenler önermeye yöneltmiştir⁶⁰.

Justinianus Vebası kurbanlarında Y pestisinin varlığı, Sens, Fransa ve Bavyera ve Almanya’da gömülü bireylerin iskelet materyalinden Y pestise özgü genomik bölgelerin dizilenmesiyle doğrulanmış olsa da bunların ilk pandemiye neden olan nesillerin ayrıntılı bir genomik karakterizasyonu ve sonraki veba salgınlarıyla ilişkisi yoktur. Özellikle Justinianus soyunun, Kara Ölüm nesillerinin ve daha sonraki veba salgınlarının doğrudan ataları mı yoksa Y pestis’in yeni bir soyu mu oluşturduğu belirsizdir. Benzer şekilde, ikinci ve üçüncü pandemilerin bir pandemik neslin sürekli yeniden ortaya çıkmasının sonucu mu yoksa çeşitli kemirgen rezervuarlarından yeni ortaya

⁵⁷ Merle Eisenberg - Lee Mordechai, *The Justinianic Plague and Global Pandemics: The Making of the Plague Concept*, s. 1644.

⁵⁸ Misciha Meier, “The ‘Justinianic Plague’: the economic consequences of the pandemic in the eastern Roman empire and its cultural and religious effects”, s. 277.

⁵⁹ Misciha Meier, “The ‘Justinianic Plague’: the economic consequences of the pandemic in the eastern Roman empire and its cultural and religious effects”, s.279.

⁶⁰ David M. Wagner, “Yersinia Pestis and the Plague of Justinian 541-543 AD: A Genomic Analysis”, s. 1.

çıkışlar mı olduğu açık değildir. Bu soruları ele almak için ilk pandemide ölen bireylerden elde edilen Y pestis'in taslak genomlarını raporluyor ve analiz ediyoruz⁶¹.

3.6. Justinianus Vebasının Siyasî, Dinî, Psikolojik, Sosyal ve Ekonomik Etkileri

Feda Şamil Arık, Justinianus vebasının yayıldığı mekânlarda insanlar ve devletler üzerinde bıraktığı etki ve tahribatlarla ilgili şu satırlara yer vermektedir:

“Görüldüğü gibi, salgının çok yönlü etki ve sonuçları olmuştur. Bunlar başlıca psikolojik, demografik ve ekonomiktir. İnsanların hislerini, duygularını kaybetmeleri, çıldırmaları, birbirlerine hücum etmeleri, öldürmek istemeleri ya da intihar etmeleri, olayın psikolojik- ruhi tarafıdır ve vebanın insanın fizik yapısı dışında, ruhunda yol açtığı tahribatı göstermektedir. İnsanın bu hastalığa yakalanması karşısında düştüğü bunalım ve akabinde aklını yitirmesi, şuursuzca hareketler içine girmesi intihar ve katil olayları şeklinde tecelli etmiştir. Kesin bir rakamla ifade edilmezse dahi, bu salgındaki büyük nüfus kaybı, olayın demografik boyutudur. Ayrıca ziraî ve tarımsal üretimin durması ve bunların doğurduğu sonuçlar toplum ve devlet açısından meydana gelen ekonomik tahribat ve zararları ortaya koymaktadır. Ayrıca salgının birtakım toplumsal karışıklıklara, toplu yer değiştirme olaylarına neden olduğu da düşünülebilir. İstanbul'da görüldüğü gibi, ölümlerin çokluğu da dinî vecibelerin yerine getirilmesini engellemiş, bu kişiler, mezarlıklara gömülmeden, topluca denize atılmışlardır.”⁶².

Procopius, *Gizli Tarih* adlı eserinde (Secret History), tarım işçilerinin çoğunun hastalık yüzünden yok olmasına rağmen, Justinianus'un toprak sahiplerini vergiden muaf tutmayı reddedecek kadar zalim olduğundan şikâyet etmektedir. Vebanın kırsal kesim üzerindeki etkisine ilişkin olan bu tanıklık oldukça düşündürücüdür. Şayet kırsal kesim salgın hastalıktan böyle büyük ölçüde etkilenmemiş olsaydı, hem etkilenen şehirlerin hızlı bir şekilde yeniden artan nüfusu nispeten sorunsuz olur, hem de hastalığın uzun vadeli sonuçları buna göre daha hafif yaşanırdı. Durliat'ın iddiasına rağmen, vebanın büyük ölçekli tarımsal nüfusa yol açtığı iddiası, nümizmatik, yasal ve papirolojik kanıtlarla güçlü bir şekilde desteklenecek gibi görünmektedir. Bu kanıt, o dönemde imparatorluğun parasal tarihi ile ilgili olarak çarpıcıdır. Geç Roma ve Erken Bizans devletinin mali gelirlerinin büyük kısmı, toprak ve onu işleyenler için ödenen vergilerden elde ediliyordu⁶³.

Efes'li John ve kilise mensubu tarihçi Evagrius Scholasticus gibi dönemin diğer yazarları, salgının ilahi bir ceza olduğuna ve imparatorluğu da bu günahkâr tutumu dolayısıyla ziyaret ettiğine kani olmuşlardı. Ancak dini mülâhazalar, toplumun her kesiminden salgından etkilenen iyi ve kötü insanların gerçeğini izah edememekteydi. Zira bunlar eşit miktarlarda etkilenmişti. Bilhassa Evagrius, bizzat kendisi 6 gibi küçük bir yaşta iken bu hastalığa yakalandığını ve neden kısa bir süre sonra karısını ve birçok çocuğunu bu hastalıkta kaybederken aynı zamanda birçok pagan çocuğun başına aynı şeylerin gelmediğini anlayamamaktaydı⁶⁴.

545 Nisan'ında Justinianus, imparatorluk çapında etkili bir önlem olarak Doğu'nun Praetorian Prefect'i ve Konstantinopolis'in Urban Prefect'i için bir ferman yayınlamıştı. Bu fermanda, Justinianus, vebanın ardından esnaf, zanaatkâr ve tarım işçilerinin kendilerini nasıl açgözlülüğe teslim ettiklerinden ve şimdiye kadar norm olan fiyat ve ücretlerin iki, hatta üç katını talep etmelerinden şikâyet ediyor. İmparator, inşaat işçilerine, tarım işçilerine veya diğer herhangi bir işçi grubuna ücret ve maaş vermekten sorumlu olanların, onlara geleneksel ücretlerinden başka bir şey vermemelerine karar verdi⁶⁵.

Procopius'a göre, Konstantinapol'de veba, mevcut kurbanlar daha az hale gelmeden önce artarak, yaklaşık 4 ay şiddetle devam etti. Bu sürede Justinianus'ın kendisi de hastalandı, fakat uzunca

⁶¹ David M. Wagner, “Yersinia Pestis and the Plague of Justinian 541-543 AD: A Genomic Analysis”, s. 1.

⁶² Abdulhalik Bakır- Pınar Ülgen, “Bizans'ta Tababet Bilimi ve Çalışmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, s. 31.

⁶³ Peter Sarris, *Bubonic Plague in Byzantium The Evidence of Nom-Literary Sources*, s. 127.

⁶⁴ Lizabeth Hardman, “The Plague of Justinian”, s. 12.

⁶⁵ Peter Sarris, *Bubonic Plague in Byzantium The Evidence of Nom-Literary Sources*, s. 130.

bir tedavi sürecinin ardından iyileşti. Yine bu süre boyunca şehir, sokaklarında hiçbir insanın bulunmadığı, herhangi bir iş veya üretimin olmadığı, aşağı yukarı hayalet bir şehre dönüştü. Procopius “doğrusu” der, “bütün güzel şeyleri yalnızca kendisinde bulunduran bir şehirde, açlık insanları neredeyse isyan ettirecek kadar kaçınılmaz olmuştu.” Justinianus’ın, işgücü ve vergi tabanının çoğunu kaybettikten sonra, imar planlarını ve elde etmiş olduğu askeri kazanımlarını devam ettirmesi artık mümkün değildi. İmparatorluk zayıfladı ve Justinianus artık dikkatini imparatorluk binasından daha çok ilahiyata çevirdi. Özellikle de 548’de sevgilisi Theodora’nın ölümünden sonra⁶⁶.

6. yüzyılda Justinianus döneminde Konstantinopolis’i harap eden salgın, tarihte belgelenen ilk gerçek pandeminin bir parçasını teşkil etmektedir. Aynı zamanda yeni bir küresel sağlık sorununa yol açan veba (Yersinia pestis tarafından meydana gelen enfeksiyon), ondan sonra neredeyse 300 yıl boyunca uluslararası toplumu etkileyecek ve diğer afetlerin yanı sıra orta çağ “Kara Ölüm”üne de (1346-1361) neden olacak bir hastalığa yol açmıştır. Aslında, “veba” kelimesi, yaygın olarak, nedeni ne olursa olsun, ciddi salgın hastalıklarla eşanlamlı olarak kabul edilmeye başlanmıştır⁶⁷.

Tüm bunlar Geç Orta Çağ /Erken Modern Dönemin Kara Ölümü olan ikinci büyük veba salgını sırasında birçok kırsal alanın etkilendiği gözlemleniyor (birinin her iki pandemiyi de aynı patojene bağladığı varsayılırsa). Bu nedenle, Justinianus Vebası hiçbir şekilde tamamen kent merkezli değildi⁶⁸.

Vebanın yol açtığı büyük kayıplar askeri alanda da izler bırakmıştı. Bir kere, Doğu Roma yönetiminin genel kaynak sıkıntısı burada kendini göstermiştir ki, birliklere maaş ödenmediğine dair çok sayıda şikâyet olduğu bilinmektedir⁶⁹.

Her şeye rağmen, ciddi nüfus kayıpları ve ardından gelen ekonomik ve mali sorunlar madalyonun sadece bir yüzüydü. Bunlar tek başına bir olayı, iki dönem arasında keskin bir duraklamaya işaret eden ani bir “çekiç darbesi” olarak nitelendirmek için yeterli değildir⁷⁰.

Dini pratikte önemli değişikliklerin tanımlanabileceği başka bir alan da imgelere saygı gösterilmesidir. İkonlar-kült dini imgeler, Ortodoks dindarlığının merkezi bir unsurudur ve bugün Yunanistan ve Rusya’da bazı resimlere hala hürmetle dua edilmektedir. Kişilerin sahip olduğu olağanüstü yeteneklerle dolu, temsil edilen kişinin temel bir imajının tezahürlerini temsil etmelerine dayanarak onlara mucizevi bir güç atfedilmektedir⁷¹.

Hristiyanlar başlangıçta putperestliğin tüm biçimlerini reddetmişler ve onu pagan uygulamalarının bir devamı olarak görmüşlerdi. Ancak bu bakış açısı altıncı yüzyılda önemli ölçüde değişime uğramıştı. Yüzyılın ortalarından itibaren hem özel hem de kamusal alanda saygın ikonlar bolca görünmeye başladı. Başta en ünlü ikonlardan birine ev sahipliği yapan Edessa (Şanlı Urfa) olmak üzere tüm topluluklar, mucizeler yaratma gücüne sahip görüntüleri sayesinde dışarıdan gelebilecek saldırılara, olumsuzluklara karşı kendilerini korunmuş hissetmişlerdi. İkon kültürüne belirleyici itici gücü veren esas olarak dış saldırılar olsa da veba bu süreçle ilgisiz görünmüyor. Örneğin, Sykeon’lu Aziz Theodoros’un (vebanın önemine ilişkin başka bir menkıbevi kaynakta) bir ikona ile hastalıktan kurtulduğu söylenir. İkonolatrinin ortaya çıkmasında önemli bir faktör, yani vebanın münferit bir fenomen olarak görülmemesi gerektiği görülebilir. Kurtuluşlarını yeni koruyucuların veya şimdiye kadar böyle çağrılmamış koruyucuların ellerine bırakan insanlar, ihtiyaç zamanlarında geleneksel koruyuculara olan inançlarını kaybetmişler. Bunlar doğal olarak, altıncı

⁶⁶ Lizabeth Hardman, “The Plague of Justinian”, s. 12.

⁶⁷ François Peter Retief- Louis Villiers, “The Epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages”, s. 115.

⁶⁸ Misciha Meier, “The ‘Justinianic Plague’: the economic consequences of the pandemic in the eastern Roman empire and its cultural and religious effects”, s. 280.

⁶⁹ Misciha Meier, “The ‘Justinianic Plague’: the economic consequences of the pandemic in the eastern Roman empire and its cultural and religious effects”, s. 281.

⁷⁰ Aynı eser, s. 282.

⁷¹ Aynı eser, s. 285.

yüzyılda doğu imparatorluğunda patlak veren felaketler karşısında çaresiz görünen imparatoru da kapsamaktadır ki, en sonunda kendisi bile vebaya yakalanmıştı⁷².

Kişisel başarısızlıkları, Tanrı'nın lütfunu kaybetmesine mi neden olmuştu? Kaynaklarda, İmparator'a yönelik eleştirilerin ortaya çıkmaya başladığına dair geçici ipuçları bulunmaktadır. Justinianus'un buna tepkisi ise dikkat çekiciydi: Meryem'in artan popüler saygınlığına Hypapante'yi Bakire'nin tövbe festivali olarak yeniden düzenleyerek, Müjde festivalini (Evangelismos) kurumsallaştırarak ve Prokopios'un imparatorluk binalarına ilave olarak kendisi tarafından inşa ettirilen Meryem Ana'nın birçok kilisesi hakkında kapsamlı bir şekilde yazmasını isteyerek açıkça boyun eğmişti⁷³.

Arazi kullanımı, tarihsel ve arkeolojik kanıtlardan bağımsız olarak, sonraki göl veya turba çökelti katmanlarından farklı bitkilerin polen oranındaki değişiklikleri gösteren palinolojik veriler aracılığıyla incelenebilir. Şimdiye kadar, bu veriler Jüstinyen Vebasına dayandırılmamıştı. Bununla birlikte, maksimalistler arasında, iki Jüstinyen Vebasının ilk salgınlarının demografik ve ekonomik etkileri için bir model olarak Kara Ölümü alma eğilimi göz önüne alındığında, veba salgınlarının ilk salgınlarının manzara üzerindeki etkisini karşılaştırmak, Jüstinyen Vebası adına maksimalist paradigmanın doğrulanmasına yardımcı olabilir⁷⁴.

Bölgenin palinolojisine ilişkin daha önceki bir çalışmanın ardından, en önemli iki göstergiyi ele aldık. Tahıl türü polen, belirli bir örnekte ekili tahılların (buğday, arpa, çavdar ve yulaf) polenin oranını temsil etmektedir. Bu, belirli bir bölgedeki tahıl ekiminin genel mekânsal ölçeği için bir vekildir ve veba ile ilgili nüfus azalmasının bölgesel bir manzara üzerinde sahip olabileceği etkiyi yansıtmalıdır. 6. yüzyılda tahıl poleni oranındaki genel eğilimde önemli bir değişiklik görülmemiştir. Hâlihazırda tahıl ekiminde düşüş yaşayan bölgeler aynı eğilimi devam ettirirken (örneğin, Balkanlar'daki savaş ve istilalarla ilgili olarak kuzey Yunanistan), tahıl ekiminin genişlediği bölgeler bu eğilimde bir aksi bir durum yaşamamıştır (örneğin, Konstantinopolis'in kuruluşundan sonra artan tahıl talebiyle ilgili güney Yunanistan). Bu nedenle, Kara Vebanın çevresel etkisini izlemek için kullanılan veba ve demografi ile ilgili peyzaj değişikliği için en önemli polen göstergesi, Jüstinyen Vebasının patlak vermesi için benzer etkiler göstermemektedir⁷⁵.

Çam, doğu Akdeniz'in kuzey kesimlerinde (bugün ve geç antik çağda geçerlidir) terkedilmiş tarım arazileri ve meralarda gelişen ilk bitkilerden biri olduğu için, poleni, peyzajın yeniden vahşileştirilmesinin ölçeğini tahmin etmek için kullanılabilir. 6. yüzyılın ortalarında çam poleninde, terk edilmiş tarım arazilerinde çamın hızlı büyümesini kanıtlayacak beklenmedik bir artış yoktur. Kanıtlar, 6. yüzyılın ortalarının, verilerin mevcut olduğu 7 bölgenin 6'sında peyzaj tarihinde önemli bir dönüm noktası olduğu hipotezini reddediyor. Orta kuzey Türkiye (iç Pontus, Amasya-Tokat bölgesi) 6. yüzyılda çam polenin orantısal değerlerinde bir değişiklik gösterse de buradaki değişiklikleri Jüstinyen Vebasına bağlayan yazılı bir kanıt mevcut değildir. Kuzeybatı Türkiye (aşağı Sakarya vadisi) ise daha geniş bağlamda önemsiz görünen küçük bir eğilimin başlangıcını göstermektedir⁷⁶.

Özetle, veba tarafından harap edildiği söylenen bazı önemli Roma ticaret ağlarına ve Konstantinopolis gibi büyük şehir merkezlerine yakın olanlar da dahil olmak üzere, bazı doğu Akdeniz bölgelerinden gelen palinolojik veriler, Jüstinyen Vebası'nın maksimalist yorumunu

⁷² Misciha Meier, "The 'Justinianic Plague': the economic consequences of the pandemic in the eastern Roman empire and its cultural and religious effects", s. 286.

⁷³ Aynı eser, s. 287.

⁷⁴ Lee Mordechai- Merle Eisenberg- Timothy P. Newfield- Adam İzdebski- Janet E. Kay- Dendrik Poinar, "The Justinianic Plague: An Inconsequential Pandemic?", s. 25550.

⁷⁵ Lee Mordechai- Merle Eisenberg- Timothy P. Newfield- Adam İzdebski- Janet E. Kay- Dendrik Poinar, "The Justinianic Plague: An Inconsequential Pandemic?", s. 25550.

⁷⁶ Aynı eser, s. 25550.

desteklemekte başarısız olmakla kalmayıp, aynı zamanda 14.yüzyıl Kara Ölümünün, 541’de ortaya çıkan Jüstinyen Vebası için bir model olduğunu reddetmek için kanıt sağlamaktadır⁷⁷.

Nüvizmatik kanıtlar da vebanın yerel topluluklar üzerindeki etkisinin göstergesi olarak gösterilmektedir. Örneğin, altın/bakır döviz kurunun yorumlanması, iddiaya göre veba nedeniyle emeğin fiyatında bir artış olduğunu göstermektedir. Çok sınırlı verilere dayanarak, altın külçe başına bakır yaprak sayısı 538-542 arasında 210’dan 542-550 arasında 180’e düşmüştür. Bu ise, bu oranın daha geniş bağlamını yok saymaktadır. 512-538 arasında bakırın altına oranı 360 idi, bu nedenle vebadan önce çok daha büyük bir düşüş gerçekleşmişti. 210’dan 180’e düşüş vebanın bir sonucu olsa bile -kanıtlanması veya reddedilmesi imkânsız bir varsayım- hızla tersine dönmüştü. Oran 550-565 arasında 216’ya yükselmiş, 565’te 525’e ve 570’de 720’ye ulaşmıştı. Diğer nüvizmatik veriler de aynı derecede inandırıcı değildir⁷⁸.

Peter Sarris, 538’de yeniden düzenlenen bakır yaprağın ağırlığındaki azalmaya işaret etmektedir. “Devlet maliyesinin kırılganlığı” ile belirsiz bir korelasyon dışında, vebanın bu değişikliğe nasıl neden olduğunu açıklamaya yönelik bir girişim yok. Ancak bu, Justinianus’ın eşzamanlı olarak yürüttüğü askeri seferleri, Bizans İmparatorluğu’nun altıncı yüzyıldaki uzantısını ve imparatorluk çapındaki büyük inşaat projelerini görmezden geliyor. Veriler, bakır yaprağın düşen ağırlığının, Roma ve Bizans tarihinin en ağır sikkelerinden birine göre ağırlıkta yalnızca yüzde 10’luk bir azalmaya neden olduğunu gösteriyor⁷⁹.

Veba dalgaları sonraki 200 yıl boyunca tekrar tekrar geri döndü. Bunların imparatorluk üzerindeki etkisi sınırsızdır. Şehirlerde mal ve hizmet ticareti kötürüm hale geldi, birçok kasaba da terkedilmiş çöp sahalarına dönüştü. Gelişmiş çiftlikler hemen terkedildi ve boz (ekilmemiş olarak) kaldı. 554’te Lombartlar İtalya’yı işgal ederek Roma dışındaki her yeri geri aldılar. Slav ırkları Balkanları ve Yunanistan’ı kendi aralarında paylaştı. Berberiler ve Faslılar Kuzey Afrika kıyılarındaki ülkelere doğru ilerlediler. Ardından 610 yılında, 40 yaşındaki Muhammed adlı bir Arap (Hz. Peygamber’i kastediyor), Allah’tan aldığı vahyi insanlara vaaz etmeye başladı. Jacques LeGoff ve J. N. Biraben gibi bazı tarihçiler, vebanın kısmen de olsa Kuzey Afrika, İspanya, İran, Mezopotamya ve Ortadoğu’da hızlı bir biçimde yayılmasından İslam’ın yükselişin sorumlu olduğunu iddia etmektedir⁸⁰.

Bu arada, batı ve kuzeye doğru, imparatorluğun tesirinden uzakta, eski Roma İmparatorluğu’nun bıraktığı boşluğu dolduran Kuzeyli kabilelerin sıkıştırmalarıyla Avrupalı devletler kendi evrimlerine başladılar. LeGoff ve Biraben’in yazdıkları gibi, ‘Britanya Adaları, Kuzey Galya ve Almanya’nın çoğu bölgeleri vebadan mahfuz kalmıştır. Bu, Avrupa’daki güç kaymasının güneyden kuzeye yani Akdeniz’den, Kuzey Denizeine kaymasının sebeplerinden birisi olamaz mı? Biz bu hipotezi belki daha da geliştirebiliriz. Muhammed açıklamasıyla katkıda bulunulan Justinianus salgını, Şarلمان’ı da açıklayabilir.’ Elbette, diğer birçok faktörle birlikte veba da imparatorluğun çöküşüne ve İslâm’ın Avrupa’da yükselişine katkı sağlamıştır. Fakat inkâr edilmez bir gerçektir ki hem yükseliş hem de çöküş muhtemeldi. Rosen’in de dediği gibi ‘bir pire ısırtığı bunu hızlandırdı’⁸¹.

3.7. Justinianus Vebası Hakkında Bilgi Veren Klasik ve Modern Eserlere Yöneltilen Eleştiriler

Justinianus salgınının tarihçisi Procopius (MS 499-565), bunu ilk elden deneyimlemiştir. Justinianus’un bir sırdaşı (sonunda yabancılaşmasına rağmen) ve Belisarius’un danışmanı olarak

⁷⁷ Lee Mordechai- Merle Eisenberg- Timothy P. Newfield- Adam İzdebski- Janet E. Kay- Dendrik Poinar, “The Justinianic Plague: An Inconsequential Pandemic?”, s. 25551.

⁷⁸ Lee Mordechai- Merle Eisenberg, “Rejecting Catastrophe: The Case of Justinian Plague”, *The Past and Present Society*, Oxford 2019, s. 20.

⁷⁹ Lee Mordechai- Merle Eisenberg, “Rejecting Catastrophe: The Case of Justinian Plague”, s. 21.

⁸⁰ Lizabeth Hardman, “The Plague of Justinian”, s. 12.

⁸¹ Lizabeth Hardman, “The Plague of Justinian”, s. 12.

Procopius, geniş çapta seyahatler gerçekleştirmiş ve tarihçiliğiyle ilgili tüm bilgilere erişimi vardı. Efes Piskoposu John ve Euagrius Scholasticus gibi çağdaşlar da salgını ve sonrasını anlatırken, Johannes Malalas, keşiş Theophanes, Myrina'lı Agathias ve Tours'lu Gregory gibi diğerleri de küçük katkılarda bulunmuştur⁸².

Lee Mordechai ve Merle Eissenberg, anılan eleştirilere en geniş yer veren araştırmacılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu iki Batılı araştırmacı şu bilgilere yer vermektedirler:

“Justinianus Vebası (c. 541–c. 750), tanınan üç veba salgınının ilkidir. Bunu Kara Ölüm (1346-on dokuzuncu yüzyılın ortaları) ve güneydoğu Asya'yı kasıp kavuran ve dünya çapında yayılan (c.1894-1950) isimsiz bir Üçüncü veba salgını izlemiştir. Justinianus Vebası ile ilgili son araştırmalar, vebanın biyolojisi ve epidemiyolojisine odaklanmakta ve coğrafi kökenleri, bulaşma yöntemi ve kimliği hakkında canlı tartışmalarla tamamlanmaktadır. Bu yaklaşımlar, pandemi hakkında edebi kanıtların yapamayacağı soruları yanıtlamak için doğa bilimlerini, özellikle de Geç Antik Dönem iskelet kalıntılarından izole edilen *Yersinia pestis* DNA'sının kalıntılarını ve üzerlerindeki genomik çalışmaları kullanır. Yakın zamanda yapılan araştırmalar tarafından oluşturulan feci Kara Ölüm modeline büyük ölçüde dayanarak, Justinianus Vebasının ölüm oranının Akdeniz nüfusunun yüzde 33 ila 60'ı arasında değiştiği bilinmektedir. Bilim adamları bu rakamları on beş, yirmi beş ve hatta yüz milyon olarak felaket boyutlarında tahmin ediyorlar. Bu paradigmaya “maksimalist yorum” diyoruz... Son birkaç yılda Justinianus Vebası ile ilgili yayınların sayısı katlanarak artmasına rağmen, bunlardan pek azı maksimalist görüşü reddetmektedir. Veba muhalifleri veya minimalist veya ılımlı bir görüşü temsil edenler, eleştirilerini ayrıntılı olarak tartışmazlar, bunun yerine değişimin diğer itici güçlerini öneriler. Dikkate değer tek bir istisna mevcuttur. Otuz yıl önce kısa bir makalesinde maksimalist pozisyon için edebi olmayan ve edebi kanıtların yetersiz olduğuna dikkat çeken Jean Durliat. Ancak Durliat'ın şüpheleri milenyumun başında büyük ölçüde ortadan kalkmıştır... Hatta bazıları Durliat'ın maksimalist yorumu gerçekten reddetmediğini, bunun maddi kanıtlarla desteklenmesini istediğini iddia etti. Buna karşılık, vebanın Roma-Akdeniz dünyasının sonunun merkezi bir özelliği olup olmadığını anlamak için mevcut tüm kanıtları yeniden gözden geçirerek hali hazırdaki veba paradigmasını yeniden düşünmemiz gerektiği öne sürülmektedir. Doğrudan kanıtlar neredeyse tamamen edebidir, sıklıkla abartılır ve eleştirmeden alıntılanır. Dolaylı kanıtlar vebaya yalnızca zaman içindeki korelasyon yoluyla bağlıdır ve bunun yerine altıncı yüzyıl Akdeniz'inin beşinci yüzyılın kırık siyasi gerçeklerine uyum sağlamak için devam eden dönüşümünün bir parçası olarak açıklanabilir... Bu makale, Justinianus Vebası'nın sonuçları hakkında minimalist bir bakış açısını benimsiyor. Vebanın coğrafi olarak geniş olduğunu ve bazı durumlarda yüksek ölüm oranlarına neden olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte, vebanın etkilerinin ne tek tip olduğunu ne de devletlerin veya imparatorlukların çöküşünden bahsetmeye gerek yok; toplumsal düzeyde önemli ölümlere neden olacak kadar yıkıcı olmadığını savunuyoruz. Pek çok veba kurbanının çektiği acıyı göz ardı etmeden, eldeki kanıtlar vebanın toplumlar veya Akdeniz nüfusu üzerindeki orta veya uzun vadeli doğrudan etkilerinin önemsiz olduğunu gösteriyor. ... Veba ile ilgili birincil kaynak tartışmalarını pekiştirmek için hem Doğu'dan hem de Batı'dan gelen ilk birkaç salgının dört temel birincil kaynak sonuçlarını analiz ettik. Prokopios, Justinianus Vebasının en bilinen tasvirini kaleme aldı. Savaşlarında ve daha özel Gizli Tarihinde vebaya atıfta bulundu. Prokopios, bir trilyon ölümü içeren uzun bir insan tahribatı tartışmasından sonra, doğanın gazabını sellerden başlayarak ve depremlere kadar tartışmaya devam ediyor. Her iki durumda da özel durumlar sağlar. Bütün bunlardan sonra, vebanın, hayatta kalanların yarısını alıp götürdüğüne dair özlü bir cümle ekliyor, iblis imparatorun kendisinin neden olduğu varsayılan hastalığa yakalandığını ve neredeyse ölecek olduğunu uygun bir şekilde görmezden geliyor. Bu nedenle Gizli Tarih'teki veba referansları önemsizdir ve Prokopios'un Justinianus'un saltanatını kınamasıyla renklendirilir. Bu referansları gerçekler olarak ele almak bir hayli yanıltıcı olacaktır. ... Prokopios'un çağdaş Ioannes Malalas'ı vebaya çok daha az dikkat ediyor. Kronik'inde beş referansta üç veba “dalgasına” atıfta bulunur: c. 542, c. 557 ve c. 559. Malalas çok az ayrıntı veriyor ve anlattıkları son derece kısadır. En

⁸² François Peter Retief- Louis Villiers, “The Epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages”, s. 116.

uzunu sadece beş cümleyi kapsamakta; diğer üçü ise yalnızca bir cümle uzunluğundadır ve diğer olaylar arasında bahsetmektedir. Hiçbir ölüm oranı tahmini verilmemiştir ve sadece bir vaka bubolara atıfta bulunmaktadır. Daha da önemlisi, bu vakalar Malalas'ın okuyucularına aktarmaya çalıştığı daha geniş anlatı içinde bağlamsallaştırılmalıdır -yani ilahi iradenin dünyadaki birçok farklı tezahürüne rağmen, Ahir Zamanı yaşamadıklarını iddia etmek. Buna göre, vakayinamesi çok daha fazla dikkat ettiği başka felaketlerle doludur (örneğin, MS 526'da Antakya'daki depremin uzun ayrıntılı açıklaması). Malalas genellikle bu diğer felaketlerdeki ölümlerin sayısını bildirir ve abartmalarıyla bile bu sayı, modern bilim adamlarının veba için tahmin ettiği ölüm oranının çok altında, binlerce ila yüz binlerce arasında değişir. Veba bu kadar felaket olsaydı, Malalas muhtemelen ona daha fazla dikkat ederdi. John of Ephesus'un Ecclesiastical History'si, başkentte önemli bir kısa vadeli demografik etkiye sahip olduğunu doğrulayan MS 542'de Konstantinopolis'in ayrıntılı bir ilk elden anlatımı da dâhil olmak üzere altıncı yüzyılın ortalarından ikinci önemli veba anlatımını içerir. ... Ancak John'un Konstantinopolis dışındaki veba tanımları farklıdır ve büyük ölçüde kesin olmayan coğrafi konumlar ve etkiler listelerinden oluşur. Konstantinopolis tanımının aksine, yalnızca doğu Akdeniz'de ceset ve terk edilmiş köylerdeki artış hakkında genel açıklamalar sunar. Vebanın bu diğer bölgelerdeki etkilerine ilişkin açıklaması, vebanın yaşayan her insanı nasıl etkilediğini ve kalan insanların tarlaları ve çiftlik hayvanlarını ihmal etmesine neden olduğunu göstermeyi amaçlayan edebi bir açıklamadır. Başkenti ve diğer bölgeleri ayrıntılı olarak tanımlaması arasındaki karşıtlık çok belirgindir. Başka yerlerde veba ölümleri olması muhtemeldir, ancak Konstantinopolis'teki hesabını bu yerlerdeki deneyimlerin yansıması olarak almamalı ve bu ölümleri benzer dalga türleri veya hatta zorunlu olarak aynı salgın olarak eşitlememeliyiz... Batı Avrupa'daki veba için başlıca edebi kaynak, Marsilya ve çevresindeki bölgedeki iki veba salgını vakasını ve birkaç endemik salgını önemli ayrıntılarla kaydeden Merovenj Piskoposu Tours'lu Gregory (538-94)'dır ... İlk önce Galya'daki 543 salgını ele almış, vebanın vurduğu yerleri listelemiş, ancak Rogation Day töreninin kökeninden (Vienne) Clermont'a nasıl aktarıldığını haklı çıkarmak için yalnızca Clermont'un vebayı durdurma hazırlıkları hakkında daha fazla bilgi vermiştir. Hikâyeyi çerçevelerken, yerel piskopos şehri koruyan "Rogations'ı kurdu" ve diğer yerlerden farklı olarak Clermont'ta kimse ölmedi. Gregory, 571'de Clermont'u harap eden ikinci bir ciddi salgın kaydetti ve yine, salgının kapsamı ve ölüm oranı aynı derecede belirsiz kalmıştır. Her iki durumda da veba, Gregory'nin ideolojik duruşunu haklı çıkaran, yani dinleyicilerini kendilerini onun Hristiyan toplumsal tahayyülüne yeniden yönlendirmeye teşvik eden edebi bir araç niteliği taşımaktadır... Ayrıca, önemli çağdaş kaynaklar ürkütücü bir şekilde sessiz kalmaktadır. Örneğin, yedinci yüzyıl Constantinopolitan Chronicon Paschale, Konstantinopolis'te kendi zamanında beş veya altı salgın rapor edilmiş olmasına rağmen, 630'da sona erene kadar vebadan bahsetmez. 582-602 dönemini kapsayan sekiz tarih kitabı yazar Theophylact Simocatta, çağdaş Konstantinopolis'teki iki salgından bahsetmemiştir. Felaketlerle dolu olmasına rağmen, Liber Pontificalis, "Doğu'dan gelen çok büyük bir ölüm" olarak tanımlandığı vebayı, yedinci yüzyılın sonlarına kadar tek başına ayırt ederek ele almaz. Bu tarih ve vakayinamelerin büyük bir biyolojik felaketi daha belirgin bir şekilde öne çıkarmasını beklemek mantıklıdır. Sessizlikleri ayrıca Justinianus Vebasının yaygın olarak varsayıldığı kadar yıkıcı olmadığını gösteriyor."⁸³

Biraben ve Le Goff, Erken Orta Çağ'da vebayı tartışırken, bu kitap Antik Çağ'ın sonunda meydana gelen aynı konuyu ve Antik Çağ'ı sona erdirmede nedensel bir faktör olarak ele almaktadır. İki tarihi dönem ve medeniyet birbirine karışmış ve aynı yüzyıllarda konumlanmıştır. Bu veba salgınları hem Bizans İmparatorluğu içinde hem de Bizans İmparatorluğu ile güney ve Batı Avrupa arasında yayıldığından, Roma İmparatorluğu'nun doğu kesiminin Bizans İmparatorluğu adı altında işlemeye devam ettiğini öne sürerek bu sorun tatmin edici bir şekilde çözülemez⁸⁴.

⁸³ Lee Mordechai- Merle Eissenberg, "Rejecting Catastrophe: The Case of Justinian Plague", s. 3-5, 7, 9-12, 15.

⁸⁴ Ole J. Benedictow "The Justinianic Plague Pandemic: Progress and Problems", s. 546.

Little, bir dizi veba salgınının yol açtığı büyük ölüm oranının, sonraki yüzyılda Ortadoğu'nun Müslüman Araplar tarafından fethini kolaylaştırdığını ve Bizans İmparatorluğu'nun uzun vadeli beklentilerini baltaladığını belirtmekte haklı olsa da Justinianus salgınının 700 yıl daha varlığını sürdüren Bizans İmparatorluğu'nun sonunu getirdiğine dair söylemi mümkün değildir. Bu sav elbette Bizans İmparatorluğu'nun bu yüzyıllarda Avrupa'da meydana geldiği gibi tartışmalı bir şekilde yeni bir sosyal oluşuma yol açan yeni toplumsal yapılar geliştirmediği fikrine veya varsayımına bağlıdır. Bu veba salgını Batı'da Roma İmparatorluğu'nun sonunu getirmedi, çünkü bu devlet çoktan çökmüştü. Bu nedenle, Justinianus salgını ile “Antik Çağın sonu” arasındaki ilişki her iki durumda da sorunludur⁸⁵.

Biraben ve Goff ayrıca 766'da Napoli'de M. McCormick'in hatalı bir tarihlemeyden kaynaklanabileceğini iddia ettiği son bir veba salgınına da içeriyor, ancak kanıtlarının kesin olmadığını kabul etmektedir. B nedenle, cildin başlığında belirtilen pandeminin son yılı, MS 766 yerine 750 olarak ifade etmek biraz aceleci görünebilir⁸⁶.

3.8. Justinianus Vebasını Takip Eden Diğer Veba Salgınları

Veba salgını, Justinianus'ın hayatı boyunca Konstantinopolis'i dört kez daha rahatsız edecekti. 552'de hayvanlar arasında (sürüngenler ve fareler dâhil) şiddetli bir salgın ortaya çıkmıştı. 553/4, 555/6 (özellikle çocuklar etkilendiği) salgınları özellikle çocukları etkilemişti. 558'deki salgında kadınlardan ziyade erkekleri etkilemesine rağmen, bu salgın 542'deki kadar yıkıcı olmuştu⁸⁷.

Justinianus'ın ölümünden sonra, salgınlar İstanbul'u 568/9, 570, 572/3, 580/1, 583/4 ve 585/6'da tekrar vurmuştu. Euagrius'a göre en büyük can kaybı her zaman bir veba salgının ikinci yılında meydana gelmektedir. 7. yüzyıl, son önemli salgınların meydana geldiği 687 ve 697'ye kadar vebadan nispeten uzaktı⁸⁸.

Stephen Mitchell ise Dionysios Stathakopoulos'a dayanarak 541 ve 750 yılları arasında 18 büyük veba salgınının yaşandığını ve ilk beş salgının dördünün (541-43; 571-74; 590-92; 597-601) yıllarında gerçekleştiğini nakletmektedir⁸⁹. Ancak veba salgınının İstanbul'u 618-9, 658 ve 747 yıllarında da perişan ettiğinin ispatlandığı ileri sürülmektedir⁹⁰.

3.9. Justinianus Vebasına Sebep Olan Bulgular Üzerine Yapılan Arkeolojik Çalışmalar

Arkeologlar yirminci yüzyılın son on yıllarında fare kalıntılarını bulmak için daha fazla çaba gösterecekler de farelerin ve vebaların rolü üzerine yüz yıllık tartışma açık bir soru olmaya devam etmektedir. Sıçan kemiklerinin bilim adamlarına vebanın hareketini veya kapsamını -herhangi bir salgın için- izlemek için güçlü bağımsız kanıtlar sağlayabileceği umudu hala yerine getirilmemiştir. Sıçan kemiklerinin arkeolojik katalogları çeyrek asırdır ortalıkta dolaşıyor olsa da gerçek sıçan kemiği buluntuları az sayıda olmaya devam etmektedir. Premodernitede, sıçan kemiklerinin modellerini toplamaya ve görselleştirmeye yönelik son zamanlardaki zoo arkeolojik girişimler oldukça sorunludur, çünkü kazılarda elde edilen kemiklerin pek çoğu sağlıklı şekilde günümüze ulaşamamıştır ve bu nedenle de kesin olarak tarihlendirilmeleri zordur. Yeni bulguların veba için kanıt olarak hizmet edebileceğine dair süregelen ümide rağmen, fare hipotezinin veba kavramında bu kadar önemli bir rol oynamaya devam etmesi şaşırtıcıdır. Justinianus Vebası, farelerde sağlanacak kanıtlara ihtiyaç duymamaktadır ancak fare fikri, bir yüzyıldan fazla bir süredir bilim adamlarını şaşırtmaya devam etmektedir. Ne de olsa, Geç Antik Çağ'da fareler için sınırlı kanıt bulunsa bile, bu bize sadece farelerin vebanın sebebi olduklarını değil, sadece orada bulunduklarını açıklar. Benzer

⁸⁵ Ole J. Benedictow “The Justinianic Plague Pandemic: Progress and Problems”, s. 547.

⁸⁶ Aynı eser, s. 547.

⁸⁷ François Peter Retief- Louis Villiers, “The Epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages”, s. 122.

⁸⁸ François Peter Retief- Louis Villiers, “The Epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages”, s. 122.

⁸⁹ Bkz. Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi* (M. S. 284-641), s. 558.

⁹⁰ Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi* (M. S. 284-641), s. 558.

şekilde, Y. pestis'in Geç Antik dönem sıçan kalıntılarındaki paleogenetik tespiti bile bize çok az şey anlatacaktır, çünkü vebanın aynı bölgedeki insan popülasyonlarını da etkilediğinden emin olamayız⁹¹.

Lizabeth Hardman, bu durumu şöyle izah etmektedir:

“Bu DNA mutasyonlarından daha da dikkat çekici olan nokta, pire türlerinin Yersinia seçimidir. Bilindiği üzere pireler çok titiz, zor beğenen yiycilerdir. Türler oldukça kendine özgüdür. Ki bunların içinde belli bir tür pire, beslenmek için belirli bir memeli türünü tercih edecektir. Şayet ilk seçimi mevcut değil ise yapacağı tek şey bir başka konağı seçmek olacaktır. Neredeyse bilinçli bir biçimde planlanmış hareketler olarak görülmektedir. Yeni Yersinia, yaşamak için Xenopsylla Cheopis denilen pire türünü seçmiştir. Ki onun tercihi, çok yoğun ve yüksek bir nüfus ile hızlı üreme döngüsüne sahip memelilerden yana olur. Bu münasebetle sınırsız bir konak kaynağını garantilemiştir. Yersinia vebası siyah fareleri tercih eden pireleri seçer. Fakat bu zararsız Yersinia'nın atalarını ölümcül bir patojene dönüştüren neydi? Pireler seçici yiyciler olmalarının yanında oldukça yerleşiktir ve ölünceye dek bir farenin üzerinde kalarak onunla yetinmektedir. Eğer Yersinia diğer konak farelere götürülmeyi bekleseydi, o zaman fare öldürücü olurdu. Fakat o aynı zamanda, fare ölmeden ve onun pireleri bir başka fareye terkedilmeden önce, farenin yeteri kadar hayatta kalmasını sağlayacak bakterilerin türemesini temin etmek zorundaydı. Bakteriyel manipülasyonun akıllara durgunluk veren bir diğer örneği, Yersinia vebasının bulaştığı farenin ilk 5-6 gün içerisinde bu arazdan kurtulmasıdır. Bu süre, kurbanın hayatını almasından önce organizmanın milyonlarca çoğalması için yeteri kadar uzun bir süredir. Sonunda birçok fare öldüğünde, onlar muvakkaten azalır. X. Cheopis artık ikinci seçeneğine -yani insana- sıçramak için mutludur. Üzerinde beslenen pireler gibi siyah Akdeniz faresi de (*Rattus rattus*) yiyecek kaynaklarına yakın olmayı tercih eden oldukça tembel bir yaratıktır. İnsanlar birbirleriyle kara ve deniz yolları üzerinden ticarete başlayınca, kara fareler onların araba ve gemilerine otostop çekmekten ve buldukları her türlü kargoda şölen yapmaktan memnundular. En sevdikleri yiyecek tahıllardı, bugün de böyledir. Bunlar olurken, Roma İmparatorluğu devrinden beri tahıl insan yiyeceğinin en temel besin maddesiydi. Aşağı Nil'den Mısır'dan Akdeniz'in karşısındaki Roma, Konstantinapol ve diğer Akdeniz limanlarına tahıl taşıyan gemiler, beraberlerinde önemli miktarda kaçak fare taşıdılar. Bu fareler yanlarındaki pireleri ve 6. yüzyılın ortasında ise vebayı bu ülkelere taşıdılar. “540 yılında”, veba tarihçisi William Rosen şunları yazıyor; ‘Antik çağın sonunda, dünyanın en büyük nehir kompleksi olan Nil deltası, İskender'den daha büyük bir fatihin gelişini beklemekteydi’”⁹².

Stephen Mitchell, arkeolojik verilerin Justinianus vebasının sebep olduğu etkilerin ve bu salgının yol açmış olduğu tahribatın tespitinde ne derecede doğru ve inandırıcı olacağı hakkında şu bilgi ve görüşlere yer vermektedir:

“Roma İmparatorluğu'nun gerileyişi ve çöküşü hakkındaki son dönem açıklamalarda arkeologlar ve tarihçiler arasında gözle görülür bir kutuplaşma vardır ve Justinianus dönemi veba salgınının etkilerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi odak noktasına alınmaktadır. Materyal kayıtları inceleyen arkeologlar “süreklilik” yanlısı olmaya meyillidirler ve savaşların neden olduğu ani ve büyük değişikliklerin, doğal afetler ve salgın hastalıkların ötesinde kurumların ve halkların ayakta kalması ve gelişimine ilişkin veriler aramakta veya bunları vurgulamaktadırlar. Arkeolojik açıklamanın temel vurgusu, tarihsel gidişatta kesinti veya esaslı kırılmalardan ziyade süreklilik üzerine yapılmaktadır. Toplumlar, ekonomik refahın yükselişi ve düşüşü çerçevesi içerisinde kaldıkları ve geliştikleri görülmektedir. Yazılı verilerden hareket ederek çalışan tarihçilerin “felâketçi” olmaları ve kapsamlı sosyal değişimlerin müsebbibi olarak başlıca olayları belirlemeleri daha mantıklıdır. Geleneksel olarak savaş ve fetih, tarihsel değişimin en büyük katalizörü olarak görülmektedir. Bununla birlikte, Geç antikçağda iki yüz yıl devam eden büyük veba salgın, Atlantik

⁹¹ Merle Eisenberg - Lee Mordechai, *The Justinianic Plague and Global Pandemics: The Making of the Plague Concept*, s. 1655.

⁹² Lizabeth Hardman, “The Plague of Justinian”, s. 10-11.

okyanusundan Basra Körfezi'ne kadar geniş bir coğrafi alana yayıldı (belki bundan da geniş) ve Eskiçağın herhangi bir savaşıyla mukayese edilemez ölçüde yüksek ölüm oranlarına neden oldu. Procopius ve Efesli Ioannes'ten Büyük Grigorius ve Paulus Diaconus'a kadar bütün çağdaş gözlemciler dehşete düştüler ve çaresizce salgının yan etkilerini ve hızını ataklarının öldürücülüğünü kaydettiler. Bu yazarlar vebanı, yol açtığı doğrudan tahribatın da tamamen farkındaydılar. Hiçbir antik yazar iki yüz yıla yayılan demografik felaketi araştıran bir perspektife sahip olamazdı. Bu iş modern analizlere kalmak zorundaydı. Yazılı anlatılar, mükemmel ve ihtimamlı çalışmaların hedefiydi ve vebanın devam eden etkisi sorununa yönelik arkeolojik verilerin sistematik ve yansız bir yeniden değerlendirilmesi ise geçti. Şimdiye kadar okuduğumuz sayfalar, gittikçe artan arkeolojik Literatür külliyyatına giriş niteliğinde, kısa bir değerlendirme sunmakta ve vebanın 550'den 750'ye kadar Akdeniz ve Yakın Doğu halklarının toplumsal ve siyasi örgütlenmeleri ve nüfus hediyeleri üzerindeki uzun süreli etkilerinin, gerçekten çağdaş gözlemcileri tarafından kaydedildiği kadar tahrip edici olduğu sonucuna varmaktadır.⁹³

Değerlendirme ve Sonuç

Altıncı Yüzyılda Bizans imparatorluğuna zor yıllar yaşatan Justinianus veba salgın hastalığı, devletin ve halkın üzerine bir karabasan kâbus gibi çökmüş ve arkasından büyük insan telefâtı ve kolay kolay telafisi olmayan sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik sorunlar bırakarak nihayetlenmişti. Bu esnada Bizans imparatoru Justinian'ın ve maiyetinde çalışan güçlü kadronun büyük gayret ve çabaları sonucunda her alanda yükselme dönemini yaşayan imparatorluk hiç beklenmeyen bir biçimde temelinden sarsılmış ve onarılması kolay olmayan büyük yaralar almıştır. Ancak bu duruma şaşmamak gerekir; zira Justinianus, Eski Büyük Roma'nın eski şaşaalı döneminin yeniden dirilmesi hayalinin ve Roma'nın yeni dini olan Hristiyanlık merkezinin İstanbul'a taşınması idealinin peşinde koşarak özellikle imparatorluğun batısında geniş çaplı askeri hamlelere girişmiştir. Justinianus, devletin bel kemiğini oluşturan orduyu ve önceleri Roma imparatorluğuna, sonrasında da kuruluşundan beri Sâsânî devletiyle uzun soluklu savaş halini yaşayan Bizans imparatorluğuna bağlı halkları batıda başlattığı bu maceralı davranışıyla daha da büyük sosyal ve ekonomik buhranlara maruz bırakmıştır. Yine bu hükümdar döneminde İstanbul'da baş gösteren Nika adındaki halk ayaklanması otuz bin kişinin ölümüne, imparatorluk başkentinde özellikle de mimari yapısı üzerinde büyük yıkımlara sebebiyet vermiş ve devlet-halk arasındaki iç barışı da zedelemiştir. Bu olaylara imparatorluk başkenti İstanbul'da ve devletin diğer eyalet ve şehirlerindeki siyasî çekişme ve entrikalar da eklenince, felaket büsbütün kendini göstermeye başlamıştı. Bütün bu olumsuzluklar bir arada değerlendirildiğinde, Eskiçağlardan beri dünyanın her yerine yayılan şiddeti yüksek fay hatları gibi veba salgını da etkisini göstermek için pusuda beklemekteydi ve hiç beklenmediği bir anda ortaya çıkmış oldu.

Hastalıkları ve onları meydana getiren sebepleri (mikroplar, hava, iklim ve çevre değişimi, aşırıya kaçan bedensel, zihinsel ve ruhsal yorgunluklar vs.) geniş manasıyla insan vücudunun ve yaşadığımız dünyanın doğal reaksiyonları olarak tanımlamak gerekir. Ayrıca bu reaksiyonlar veya diğer adıyla etki-tepki ikilemi, insanlık tarihinin en eski devirlerinden günümüze kadar değiştirilmesi mümkün olmayan olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani başka bir deyişle insanlar veya bütün çeşitleriyle varlıklar ve onlara zaman zaman musallat olan hastalıklar bir kader çizgisini paylaşmaktadırlar. Ancak tarih boyunca insanların, toplumların ve devletlerin uygulamaya koydukları yoğun hukuksal önlem, korunma ve tedavi yöntemlerine rağmen bütün çeşitleriyle hastalıklar tamamen ortadan kalkmamış ve günümüze kadar etkilerini sürdürmüşlerdir. Bunlar arasında özellikle de günümüzde “pandemi” ve “endemi” yani küresel ve bölgesel salgın şeklinde adlandırılan veba salgınları, dünyanın her yerinde dün olduğu gibi bugünde, bir müzice gerçekleşmezse yarın da binlerce insanın ölmesine veya ağır şartlarda tedavi görmesine zemin hazırlamaya devam edecektir. Kısacası veba salgınlarına karşı yapılan yoğun çaba ve mücadeleye rağmen bu hastalık hala insanoğlunun bir numaralı sorunu haline gelmeyi ısrarla sürdürmektedir.

⁹³ Bkz. Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi* (M. S. 284-641), s. 672-673.

Hastalıklarla ve özellikle veba salgınları ile ilgili tarihte ve günümüzdeki tablo bu durumdaysa, tıp bilimi ve çalışmalarının oldukça geride olduğu 6. Yüzyılın Bizans imparatorluğunda meydana gelen Justinianus vebası veya diğer adlarıyla “Kara Veba” ve “Kara Ölüm” salgın hastalığına dair tablonun daha iyi olması beklenebilir miydi? Elbette ki cevabımız “hayır” olacaktır.

Bizans imparatorluğunda din adamlarının büyük bir kısmı veba salgınının ilahi bir ceza olduğunu ve devletin veya hükümdarın günahkâr tutumu yüzünden meydana geldiğini iddia etmiştir. Ancak gerçek şudur ki bu felaket yayıldığı zaman toplum nazarında veya kilise mensuplarının kanaatine göre tespit edilen iyi ve kötü insanlar arasında herhangi bir ayırım gözetmemiştir. Bu felaketle ilgili diğer bir önemli hususta zamanın fizyologlarının bu yıkıcı hastalıkla alakalı herhangi bir tanım koyamamalarıdır. Zira onların büyük bir kısmı, insan vücudundaki dört temel sıvı veya maddenin (kara safra, sarı safra, balgam ve kan) dengesizliği dışında bir yorum yapmaktan aciz durumdaydı. Bu dönemde dengeyi sağlamak amacıyla karışık kanamalı hastalığın tedavisinde bitkisel ve kimyasal ilaç bir defa uygulanır ve hıyarcığın içindeki irin dışarı çıkartılırdı. Oysa bu tabiplerin bulaşıcı hastalığın gerçek etkenleri hakkında bilgileri yoktu; bu nedenle de binlerce insanın bu korkunç felaketin pençesinde inlemesine ve yok olup gitmesine seyirci kalıyorlardı.”⁹⁴

İnsanlar tarih boyunca savaşlardan, doğal afetlerden ve salgın hastalıklardan büyük acılar çekmiştir. Bütün bu olağanüstü durumlar, dünyamızın bir nevi alışlagelmiş olayları olarak karşılanmış ve zamanla da unutulmuş yazılan kitapların sayfaları arasında kalmıştır. Bu kabullenilmesi kolay olmayan gerçekler, dün olduğu gibi bugün de zaman zaman yaşanmakta ve gelecekte de yaşanmamasını garanti altına alacak herhangi bir engel veya güç bulunmamaktadır. Üstelik insanlığın, dünyamızın bu acılı olaylarından ders çıkarıp çıkarmadığı da şüphelidir. Çoğunluk “zaten bu dünya bir imtihan dünyasıdır” diyerek umursamazlığına kaldığı yerden devam etmektedir. Bütün bunları, günümüzde dünyanın her yerine yayılan “Korona” salgın hastalığına karşı alınacak tedbir ve tedavi yöntemlerini elinin tersiyle iten ve tıpkı Orta Çağ’daki insanlar gibi umursamazlığına devam eden insanlarda da görmemiz mümkündür. Bu olay ise bilim ve kültür düzeyi hangi seviyede olursa olsun, dün olduğu gibi bugünde insanlığın başına gelen korkunç olaylardan çok fazla dersler çıkarılmadığını gözler önüne sermektedir. Aslında bu durum belki de tamamıyla bir eğitim ve öğretim işidir. Aileler çocuk yaşta önlemler, afetler, felaketler ve her türlü tehlikeye karşı hazırlıklı olma konularında çocuklarını eğitebilseler, bütün aşamalarında okullarda da savaşlar doğal afetler (depremler, yanardağ patlamaları, seller, toprak kaymaları) ve salgın hastalıklar ile ilgili dersler verilse, dünyanın her yerinde birçok insanın hayatı kurtulmuş olabilir. Ama eskiçağlardan günümüze dek böyle bir bilinçlenmenin gerçekleştiğini göremiyoruz. Böyle bir bilinçlenmenin gelecekte de gerçekleşeceği şüphelidir. Zira dünyamızda yaşayan insanların ve meydana getirdikleri toplumların ne bilgi, eğitim ve kültür seviyesi ne de ekonomik (başta gelir dağılımı eşitsizliği olmak üzere) ve sosyal yapıları buna elverişli durumdadır. O zaman da bu mesele, tamamen ekonomik yönden güçlü devletlerin yetki ve sorumluluğu alanına girer. Aksi halde üzerinde yaşadığımız bu dünyada bütün insanları kapsayacak her ne meydana gelirse (burada elbette ki salgın hastalıklar birinci sıradadır) bütün insanlığı ilgilendirecek şekilde korkunç yıkıcı sonuçlar doğurmaya devam edecektir.

Sonuç olarak 6. Yüzyılın ortalarında dünyayı ve Bizans imparatorluğunu derinden etkileyen ve büyük bir insan telefâtı ve yıkıma sebep olan Justinianus vebası veya diğer adıyla “Kara Veba” salgın hastalığı ile ilgili şu önemli tespitleri sunmak istiyoruz:

1. Justinianus vebası, insan telefâtı ve meydana getirdiği siyasî, dinî, ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik tahribat yönünden insanlık tarihinin en büyük ve en korkunç salgın hastalığı olarak tarihe geçmiştir. Elbette ki bu veba salgınının psikolojik tahribatı daha fazla ve daha kalıcı olmuştur. Zira Orta çağ’ın erken dönemlerinde meydana gelen bu büyük kâbus veya travma, Orta çağın sonlarına doğru ortaya çıkan 1348’deki veba salgınına kadar kesintili olarak bir gelgit olayı gibi dünyamızı defalarca yoklamış ve anılan çağ boyunca insanların korkulu rüyası haline gelmiştir. Bu

⁹⁴ Bkz. Abdulhalik Bakır- Pınar Ülgen, “Bizans’ta Tababet Bilimi ve Çalışmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, s. 31.

psikolojik travmayı, her iki veba salgınının arasındaki zaman diliminde birçok yazar, edebiyatçı ve şair tarafından kaleme alınan kitap, risale, dinsel vaaz, kaside ve tiyatro oyunlarından anlamak mümkündür.

2. Justinianus veba salgını esnasında Bizans imparatorluğunu yöneten başta imparator ve aile fertleri olmak üzere bütün devlet mensuplarının hastalığı bertaraf etmede veya bu salgının ortaya çıkardığı olumsuzlukları önlemede başarısız oldukları aşikârdır. Üstelik Bizans imparatoru Justinianus bile kendini bu hastalıktan koruyamamıştır. Ancak burada hayret uyandıran bir durum da imparator Justinianus'ın yönetim kadrosunda bulunan ve bu dönemde birçok askerî başarılarla imza atan hatta başkent İstanbul'da baş gösteren Nika gibi büyük bir iç isyanı bastıran Belisarius ve Justinianus vebası hakkında önemli bilgiler kaydeden onun yakın arkadaşı Procopius bu hastalığa yakalanmamalarıdır.

3. Justinianus veba salgın hastalığına yakalanan hastaların tedavisinde uygulanan yöntemlerin işe yaramadığını ve İstanbul başta olmak üzere tıp ve tababetle uğraşan hekim ve sağlık çalışanlarının bu hastalıkla mücadelede başarısız ve hatta aciz bir durumda oldukları apaçık ortadadır. Bunu da hem o dönemde Bizans imparatorluğunda tam tıbbî teçhizatlı hastanelerin bulunmamasına hem de devlet idarecilerinin anılan salgına hazırlıksız olmalarına bağlamak gerekir. Burada halkın ve yöneticilerin salgın konusunda bilgisiz olmaları yanında hijyen ve önlemler açısından da ihmalkâr bir tavır içinde oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da bu durum, anılan yüzyılda Bizans imparatorluğunun halka yönelik kitle eğitimi ve bilgilendirme bakımından ve aynı zamanda tıp ve tababet bilimi ve çalışmaları yönünden oldukça geride olduğunu gözler önüne sermektedir.

4. Justinianus veba salgını esnasında Bizans imparatorluğunda özellikle de İstanbul'da görev yapan Hristiyan din adamlarının, anılan hastalığı tanımlama ve yorumlamada sınıfta kaldıkları görülmektedir. Zira bu din mensupları veba salgınının bir ilahi ceza olduğunu ileri sürmüşlerdir. Justinianus tarafından bir Bizans aydını olarak onurlandırılan tarihçi Procopius'un bile bu konuda hurafeye dayanan tespitleri bulunmaktadır. Bu bilimsel olmayan tavır ise Bizans'taki din ve bilim adamlarının tutucu ve avamca bir kültüre sahip olduklarını ve bilime dayanmayan geleneksel öğretilerle yetişmiş olduklarını göstermektedir.

5. Bizans imparatorluğunu ve bu devletin başkenti İstanbul'u perişan eden Justinianus veba salgın hastalığı toplumun zengin tabakasına mensup insanlardan ziyade yoksul tabakasına mensup insanların ölümüne yol açtığı kaynaklarca sunulan bilgilerden anlaşılmaktadır. Zira insan telefâtının büyük bir bölümü maddi imkânsızlıklarla hastalık esnasındaki tıbbî tedavi ve bakımsızlıktan kaynaklanmıştır. Bu ayrıcalıklar ise yoksullardan çok varlıklı insanların sahip olduğu özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

6. Son olarak burada şunu da belirtmekte yarar görüyoruz. Yaklaşık olarak 750 yıllarına kadar kesintili durumda devam eden Justinianus veba salgını ile 1340 yılından itibaren dünyayı kısıp altına alan ve 16. Yüzyıllara kadar yine kesintilerle etkisini sürdüren “Kara Ölüm” veya diğer adıyla “Kara Veba” salgın hastalığı arasında önemli benzerliklerin olduğu bir gerçektir. Zira her iki veba salgının en önemli özelliği hiyarcıklı veba türünden olmalarıdır ve mercimek tanesi kadar olan siyah çıban veya şişlikler şeklinde belirtiler göstermeleridir. Bu iki veba salgını aynı zamanda insan telefâtı bakımından da büyük bir benzerlik göstermişlerdir. Dolayısıyla da her iki veba salgını da bir zincirin halkaları gibi ikincisi, birincinin takipçisi durumundadır veya başka bir deyişle bu iki veba salgını sıkı bir sebep-sonuç ilişkisi içindedirler.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

Kaynakça

- ‘İMRÂN, Mahmud Said, *Ma ‘âlimü Avrupa fî ‘l- ‘Usûri ‘l- Vüstâ*, Beyrut 1986.
- BAILLY, Auguste, *Bizans Tarihi*, C. I, Çev. Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel eser 46.
- BAKIR, Abdulhalik, “Eskiçağda Tıp Kültürü, Bilimi ve Çalışmaları”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 8, April, 2017, ss. 1-25.
- BAKIR, Abdulhalik, “Eskiçağda Sağlık Kurumları, Tabipler ve Eserleri”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 10, April 2018, ss. 1-35.
- BAKIR, Abdulhalik- ÜLGEN, Pınar, “Bizans’ta Tababet Bilimi ve Çalışmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 9, October 2017, ss. 15-39.
- BAYAT, Ali Haydar, *Tıp tarihi*, İstanbul 2010.
- BENEDICTOW, Ole J., “The Justinianus Plague Pandemic: Progress and Problems”, *Early Science and Medicine*, Vol. 14, Brill, 2009, ss. 543-548.
- BIRIN, Henri, *Tarihu Avrubba fî ‘l- ‘Usûri ‘l- Vüstâ (el-Hayâtü ‘l-İktisâdiyye ve ‘l-İctimâiyye)*, Arp. Trc. Atiyye el-Kûsî, Mısır 1996.
- DEBDÛB, Faysal, “el-Müşahadâtü’t-Tıbbiyye min Ebokrat ilâ’r-Râzî”, *Mecelletü ‘l-Mevrid*, Cilt. 4, Sayı. 6, Bağdat 1977, ss. 111-128.
- DEIGTON, Hilary. J., *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Çev. Hande Kökten Ersoy, İstanbul 2000.
- EISENBERG, Merle- Mordechai, Lee, *The Justinianus Plague and Global Pandemics: The Making of the Plague Concept*, Oxford University Press, 2020, ss.1632-1667.
- GIBBON, Edward, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans*, Çev. Asım Baltacıgil, C. V, İstanbul 1994.
- GÖKHAN, İlyas, *XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Mısır ve Suriye’de Krizler, Kıtıkklar ve Vebalar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ 1998.
- GUNEYM, İsmet, *İmberatoriyyetü Cüstiniyan*, Cidde 1977.
- HARDMAN, Lizabeth, “The Plague of Justinianus”, *History Magazine*, October/November 2009, ss. 9-12.
- KOMİSYON, *el-Müncid fî ‘l-A ‘lâm*, Beyrut 1976.
- MEIER, Misciha “The ‘Justinianus Plague’: the economic consequences of the pandemic in the eastern Roman empire and its cultural and religious effects”, *Early Medieval Europe*, Vol. 24, Issue. 3, John Wiley& Sons Ltd., 2016.
- MITCHELL, Stephen, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (M. S. 284-641)*, Çev. Turhan Kaçar, Ankara 2016.
- MORDECHAI, Lee Merle Eisenberg- Timothy P. Newfield- Adam İzdebski- Janet E. Kay- Dendrik Poinar, “The Justinianus Plague: An Inconsequential Pandemic?”, *PNAS*, Vol. 116, No. 51, 2019, ss. 25546-25554.
- MORDECHAI, Lee- Eissenberg Merle, “Rejecting Catastrophe: The Case of Justinianus Plague”, *The Past and Present Society*, Oxford 2019, ss. 1-48.
- RETIEF, François Peter & Louis Villiers, “The Epidemic of Justinianus (AD 542): a prelude to the Middle Ages”, *Acta Theologica Supplément um 7*, 2005, ss. 115-127.
- SALİKOĞLU, Hüseyin, *Iustinianus, İktidar ve Mimari*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- SARRIS, Peter, “The Justinianus Plague: Origins and effects”, *Continuity and Change*, Vol. 17, Issue. 2, 2002, ss. 169-182.
- SARRIS, Peter, *Bubonic Plague in Byzantium The Evidence of Nom-Literary Sources*, 2017, ss. 119-132. <https://www.cambridge.org/core> (E. T. 23. 6. 2022)
- TURAN, Olcay, “Thukydides’in Aktarımına Göre Atina Salgınının Gerçek Etkileri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.4, S.2, Ağustos 2018, ss. 89-108.
- WAGNER David M., “Yersinia Pestis and the Plague of Justinianus 541-543 AD: A Genomic Analysis”, *Articles*, 2014, ss. 1-8.

The Legends Journal of European History Studies (LJEHS) E-ISSN: 2718-0190
Issue/ Sayı: 3 Year/ Yıl: 2022
Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article
DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/legends.63868>

Atıf/ Cite As: Geronazzo, Davide, “Andrea Da Murano, Un Piccolo Maestro Della Pittura Italiana Del Rinascimento”, *The Legends Journal of European History Studies*, S.3, 2022, ss.124-140.

ANDREA DA MURANO, UN PICCOLO MAESTRO DELLA PITTURA ITALIANA DEL RINASCIMENTO

ANDREA DA MURANO, A SMALL MASTER OF ITALIAN RENAISSANCE PAINTING

ANDREA DA MURANO, İTALYAN RÖNESANS RESMİNİN GÖLGEDE KALMIŞ BİR USTASI

Davide GERONAZZO*

ÖZ

Andrea di Giovanni da Murano üzerine, kronolojisini mümkün olan en eksiksiz biçimde vermeyi amaçlayan en son çalışmalar, hem politik-sosyal hem de sanatsal açıdan İtalyancadır. En makul olarak, 1440 civarında belirtilen doğum tarihini kabul edersek, ressamın, Venedik figüratif tarihi için çok önemli, özellikle Vivarini ile Giovanni ve Gentili Bellini kardeşler neslinden ve hatta Castelfranco Veneto’da Giorgione ile aynı dönemlerde yaşamış olduğunu, ancak sanat anlayışının dönemin sanatçılarından yaklaşık otuz yıl kadar geride kaldığını ve bu nedenle de çağdaşlarının gölgesinde kaldığını söyleyebiliriz. Buna rağmen yine de eserleri oldukça beğeni toplayan sanatçı öncelikle Venedik’te çalışmış, ancak Venedik’te o dönemde isim yapmış olan büyük sanatçıların gölgesinde kalmanın itmesiyle Veneto’ya Kıbrıs’ın eski kraliçesi Caterina Cornaro’nun topraklarına yerleşmeye karar vermiş, Asolo, Mussolente, Castelfranco Veneto, Trebaseleghe bölgelerinde çalışmaya başlamış ve çalışmaları bu bölgeler için oldukça önemli birer sanat eserine dönüşmüştür. Bu nedenle bu çalışmada Rönesansın bu gölgede kalmış ressamına yer vermeyi uygun bulduk.

ABSTRACT

The most recent works on Andrea di Giovanni da Murano, with the aim of providing the most complete chronology possible, are in Italian, both from a political-social and artistic point of view. Very plausibly, if we accept the date of birth declared around 1440, we can say that the painter was very important for the figurative history of Venice, in particular from the generation of Vivarini and Giovanni and Gentili Bellini, and even lived in Castelfranco Veneto near the same time of Giorgione, it can be said that he was left behind about thirty years and therefore remained in the shadow of his contemporaries. Despite this, the artist, whose works are still highly regarded, worked mainly in Venice, but to have been overshadowed by the great artists who had made a name for themselves in Venice at that time, he decided to settle in Veneto in the lands of Caterina Cornaro, the former queen of Cyprus, began to work between the Asolo and Treviso areas and her works became important for these regions. For this reason, we found it appropriate to include this obscured Renaissance painter in this study.

Anahtar Kelimeler

Andrea Da Murano, İtalya, Rönesans, Ressam, Venedik

Keywords

Andrea Da Murano, Italy, Renaissance, painter, Venice

* Prof. Dr., Istituto Einaudi Bassano, e-mail: geronazzo.davide@einaudibassano.edu.i, ORCID No: 0000-0002-1689-6089

Geliş Tarihi/ Received:02/08/2022

Kabul Tarihi/ Accepted:25/09/2022

Yayın Tarihi/ Published:27/09/2022

ASTRATTO

Le opere più recenti su Andrea di Giovanni da Murano, con l'obiettivo di fornire la cronologia più completa possibile, sono in italiano, sia dal punto di vista politico-sociale che artistico. Molto plausibilmente, se accettiamo la data di nascita dichiarata intorno al 1440, possiamo dire che il pittore fu molto importante per la storia figurativa di Venezia, in particolare dalla generazione di Vivarini e Giovanni e Gentile Bellini, e visse addirittura a Castelfranco Veneto presso la stesso tempo di Giorgione, si può dire che fu lasciato indietro di circa trent'anno e quindi rimase all'ombra dei suoi contemporanei. Nonostante ciò, l'artista, le cui opere sono ancora molto apprezzate, lavorò principalmente a Venezia, ma per essere stato messo in ombra dai grandi artisti che si erano fatti un nome a Venezia in quel momento, decise di stabilirsi in Veneto nelle terre di Caterina Cornaro, l'ex regina di Cipro, iniziò a lavorare tra il territorio asolano e quello trevigiano e le sue opere divennero importanti per queste regioni. Per tale motivo, abbiamo ritenuto opportuno includere in questo studio questo oscurato pittore del Rinascimento.

Parole Chiave: Andrea Da Murano, Italia, Rinascimento, pittore, Venezia

Introduzione

1. La Figura Di Andrea Da Murano Un Pittore Minore Del Rinascimento: Andrea Da Murano

Nell'anno 1502 nella chiesa plebana dei Santi Pietro e Paolo a Mussolente, un maturo pittore con i propri garzoni e qualche paesano era indaffarato a collocare nel modo più corretto, per illuminazione e visibilità, una pala rappresentante la Vergine col Bambino e Santi.

Quell'artista così impegnato nel cercare il giusto effetto nella piccola chiesa dalle forme semplici, frutto di una fede paesana e tipologicamente affine a molte altre presenti nel territorio circostante, veniva chiamato dai suoi collaboratori "maestro Andrea" e stava donando, certo inconsapevolmente, al paese un'opera che si sarebbe rivelata nei secoli successivi un punto di riferimento costante per la devozione popolare di quel territorio.

Oggi, dopo cinque secoli, chi ascende al colle Castellaro non giunge più di fronte alla chiesa di allora, ma a un edificio classicheggiante settecentesco che sorge, quasi come fosse sopra un podio, su una curva di livello della collina con tanto di solenne gradinata davanti. Varcata la soglia, l'aula a una sola navata non lunga ma alta e luminosa, attrae lo sguardo a stucco, è collocata in alto la pala del maestro Andrea. Questa colpisce subito per la sua arcaicità nei confronti dell'apparato architettonico circostante e, avvicinandosi ad essa se ne scoprono i particolari che compongono un insieme interessante e 'intrigante'. Altrettanto interessanti sono la figura del suo autore e la sua produzione, le quali, pur avendo goduto certamente di conoscenza e stima nel corso della sua vita, vennero in gran parte dimenticate in breve giro di tempo dalla sua morte.

Il suo essere un artigiano del pennello, valente continuatore dei modi tradizionali della pittura veneta che lo rendevano gradito ad una committenza non troppo attenta alle novità in campo artistico, lo relegò ad un ruolo secondario nei confronti della trasformazione pittorica realizzata nel Veneto durante la seconda metà del Quattrocento.

Potremmo anche dire che contro Andrea da Murano agì un curioso destino che lo fece superare da un giovane artista suo concittadino acquisito: Giorgione.

È concreta la possibilità che il pittore veneziano, stabilito a Castelfranco Veneto nello scorcio del XV secolo, avesse spesso incrociato per strada o forse conosciuto di persona il collega più giovane che rappresentava il superamento netto della sua arte. In ogni caso, se incontro ci fu, ben poca influenza ebbe su entrambi.

L'oblio che scese sul maestro Andrea dopo la sua scomparsa, non ne cancellò però del tutto il nome sopravvissuto attraverso qualche sua opera datata e firmata. Queste tracce lo qualificarono tuttavia agli occhi dei critici sei-settecenteschi come un artista arcaico, tanto da farlo ritenere operante agli albori della pittura quattrocentesca veneziana (infatti, sbagliando lo credevano vissuto nella prima

metà del XV secolo) e perciò perdonabile per quelle che per loro erano le incertezze di un precursore, “maestro dei Vivarini” come lo definì nel Settecento Antonio Maria Zanetti (1771).

Fu probabilmente tale errore interpretativo che lo salvò da una dimenticanza totale, trasportandone la memoria nell'Ottocento quando si iniziò, a partire da Lorenzo Crico (1822), a ricercarne le orme e a compilare un primo catalogo delle sue opere. Si scoprì attraverso ricerche d'archivio qualche notizia sulla sua vita, collocandola un po' più avanti nel Quattrocento di quanto fino ad allora ritenuto, fissandola però, per un errore dello stesso Crico, ancora nella fase iniziale e precorritrice dei Bellini del nuovo percorso figurativo veneto, con esiti pittorici antedatati di circa vent'anni che ne facevano ancora una volta un anticipatore. La strada era comunque aperta e, con la identificazione o l'attribuzione di qualche nuova opera e il reperimento di altri sporadici documenti che lo riguardavano, dalla metà del XIX secolo fino ai giorni nostri c'è stato un periodico ritorno di interesse sulla sua personalità da parte di studiosi italiani e stranieri. Grazie a questi, oggi disponiamo di un catalogo più completo della sua produzione e la sua biografia è maggiormente documentata, così come è ben inquadrato il periodo in cui operò, superate ormai le congetture del passato¹.

2. La Vita di Andrea Da Murano: Il Contesto Sociale, Artistico e Storico

Gli studi più recenti su Andrea di Giovanni da Murano, tesi a restituirci nella forma più completa possibile la cronologia della vita e della realizzazione e italiana sia dal punto di vista politico-sociale, sia da quello artistico. Se si accetta, come la più plausibile, la data di nascita indicata da qualche tempo attorno al 1440, vediamo che il pittore appartiene alla generazione dei fratelli Bellini, Gentile e Giovanni, così rilevanti, il secondo specialmente, per la storia figurativa veneta².

La sua nascita avviene anche in un periodo complesso all'interno del processo di espansione nella Terraferma italiana, intrapreso in modo deciso dalla Serenissima all'inizio del Quattrocento con l'eliminazione delle superstiti forze signorili dell'entroterra veneto e, soprattutto, con il contenimento e ridimensionamento dell'avanzata verso Est dello Stato visconteo. Negli anni Trenta e quaranta del secolo, Venezia si trovò ripetutamente coinvolta in guerre aspre e molto impegnative per la difesa e il rafforzamento del suo dominio di Terraferma contro le mire di Filippo Maria Visconti sulla Lombardia orientale e, in una prospettiva di più ampio raggio, su tutto il Lussemburgo (o d'Ungheria) sul Friuli (fino alla metà degli anni Trenta) dall'altra.

Nel Levante procedeva intanto la irrefrenabile avanzata turca a spese anche delle colonie veneziane.

In una tale epoca così densa di eventi per la sua città nacque quindi il futuro pittore. Non ci sono notizie che riguardino la sua infanzia e l'adolescenza, così come nulla si sa circa la sua famiglia e il suo apprendistato pittorico, ma è certo che Andrea crebbe in anni i quali, se commercialmente continuarono ad essere fruttuosi per la ricchezza veneziana, politicamente e militarmente furono invece molto travagliati. Nel 1452 veniva rotta una delle molte paci precarie che da decenni i due contendenti stipulavano tra uno scontro e l'altro, e scoppiò una ennesima guerra contro Milano (soggetta dal 1450 a Francesco Sforza), conseguenza di un altro conflitto sorto due anni prima tra la Serenissima e il Regno di Napoli, conclusosi con una alleanza antimilanese e antiflorentina. La nuova campagna militare non andava bene per i Veneziani, il conflitto si era impantanato e i suoi costi si

¹ M. Boschini, *Descrizione di tutte le pitture della città di Venezia e isole circonvicine, o sia Rinnovazione delle Ricche Miniere di Marco Boschini colla aggiunta di tutte le opere che uscirono dal 1674 fino al presente 1733*, Venezia MDCCXXXIII, presso Pietro Bassaglia a San Bartolomeo al segno della Salamandra, p. 448.; A. M. Zanetti, *Della pittura veneziana e delle opere pubbliche de' Veneziani*, Libro V, in Venezia MDCCCLXXI, nella stamperia di Giambattista Albrizzia San Benedetto, Libro I, pp. 11-12. L. Crico, *Lettera sopra un quadro di Andrea da Murano del 1484 esistente nella Chiesa di Trebaseleghe*, in “Miscellanea XX di scritti appartenenti alle Belle Arti”. Ms. B.P. 2537 in Museo Civico di Padova (Copia tratta dal Giornale delle Scienze e Lettere delle Provincie Venete), 1822.; L. Crico, *Lettere sulle Belle Arti Trivigiane*, Andreola, Treviso MDCCCXXXIII.; V. Zanetti, *Guida di Murano e delle celebri sue fornaci vetrarie*, Stabilimento Tipografico Antenelli, Venezia MDCCCLXVI, p. 367.

² A. De Nicolò Salmazo, *Andrea da Murano*, in *La Pittura nel Veneto. Il Quattrocento*, Tomo secondo, Editrice Electa, Milano 1990, pp. 729-730.

facevano pesantemente sentire sul bilancio dello Stato, il quale ricorse ai prestiti forzosi cui vennero assoggettati i ceti abbienti, mentre comparivano segnali preoccupanti di crisi di liquidità.

In Oriente cadeva nella stessa primavera del 1453 sotto l'attacco turco il simbolo della resistenza cristiana: Constantinopoli. Terminava così l'ultima parvenza dell'Impero di Bisanzio, da secoli poco più di un fantoccio politico nelle mani di alcune potenze occidentali, tra cui Venezia.

Non è azzardato immaginare Andrea giovane garzone di qualche bottega muranese o, forse veneziana intento a preparare i colori oppure a intagliare cornici o altri oggetti di legno, ascoltare con attenzione i racconti di tali novità che giungevano a Venezia tramite mercanti e marinai, percependo l'atmosfera cupa che invadeva le calli dove si sentiva parlare ormai dell'eventualità di dovere lottare per difendere l'indipendenza dello Stato. Possiamo figurarcelo poi in qualche modo coinvolto nei festeggiamenti che si tennero nella Laguna, quando i trattati di pace con Milano e con il Turco, stipulati rispettivamente a Lodi e a Costantinopoli a pochi giorni di distanza nell'aprile del 1454, sembrarono dissolvere i timori dei mesi precedenti³.

Le feste e le cerimonie pubbliche potevano però solo in parte nascondere la verità: la pace era stata raggiunta per trarsi d'impaccio da una situazione difficile. Il confine lombardo non era veramente assicurato (a renderlo incerto erano anche le aspirazioni territoriali veneziane), mentre in Oriente per continuare a svolgere i propri traffici Venezia aveva dovuto rendersi tributaria del sultano turco. Lo scenario futuro per l'impero marittimo veneto era divenuto alquanto cupo. L'intuizione di questo era chiara nei suoi uomini più accorti, ma la città poteva comunque trarre per il momento un sospiro di sollievo nonostante le insidie nascoste. Venezia adesso poteva guardare con orgoglio alla posizione raggiunta e mantenuta in ambito europeo. Il governo era saldo, i traffici prosperi e la vita sociale vivace.

Anche le attività artistiche risentivano del clima positivo che circondava la Serenissima e avevano imboccato la via del rinnovamento umanistico, al tempo stesso autonomo e dialetticamente rapportato con quello toscano e dell'Italia centrale. È stato infatti ampiamente esplorato il ruolo svolto nell'arte come ricerca di equilibrio, di rappresentazione ideale riferita alla cultura classica greco-romana. L'esperienza padovana di Donatello aveva fortemente influenzato Andrea Mantegna, il quale con le sue creazioni divenne a sua volta il punto di riferimento di altri grandi artisti come i Bellini, che disponevano a Venezia anche degli affreschi dipinti in quelli stessi anni nella chiesa di San Zaccaria da Andrea del Castagno, appartenente anch'esso alla cerchia dei classicisti fiorentini.

All'interno di tale processo trasformazione linguistica si pone l'apprendistato di Andrea da Murano⁴.

Come detto in precedenza, mancano notizie riguardanti le sue origini e formazione, anche se il suo cognome ce lo indica proveniente con ogni probabilità dall'isola di Murano, quasi "sobborgo industriale" della capitale, caratterizzata da una forte anima artigianale da quando alla fine del Duecento vi erano state trasportate le preziose fonderie del vetro (voce importante dell'economia veneziana fino alla caduta della Repubblica). L'isola però era anche la sede di importanti palazzi e ville del patriziato veneziano, che vi respirava una libertà maggiore che a Venezia e ne faceva luoghi di svaghi e di incontri culturali importanti e preziosi. Essa era infine, per gli anni che ci interessano, la sede della bottega del Vivarini (Antonio e il fratello e discepolo Bartolomeo), così come gli si riconosce una vicinanza ai modi di Andrea del Castagno e della scuola toscano filtrata dall'interpretazione mantegnesca, comune però a tanti artisti del periodo.

³ G. Cozzi – M. Knapton, *Storia della Repubblica di Venezia. Dalla guerra di Chioggia alla riconquista della Terraferma*, Edizioni UTET, Torino 1986, pp. 11-34, 37-47; D. M. Nicol, *Venezia e Bisanzio*, Editore Giulio Einaudi, Torino 1978, pp. 265-275; G. Ostrogorsky, *Storia dell'Impero bizantino*, Editore Giulio Einaudi, Torino 1968, pp. 495-509.

⁴ F. C. Lane, *Storia...*, cit., 1978, pp. 249-251.

Quale che sia stato il percorso del giovane Andrea (che potremmo anche immaginare influenzato dal padre Giovanni, magari misconosciuto artista della scuola muranese oppure maestro intagliatore come era il fratello del pittore, Girolamo) le prime notizie corte che lo riguardano ce lo presentano all'inizio degli anni Sessanta del secolo a Venezia.

Qui il 7 agosto del 1463 gli veniva commissionato di dorare le trenta cimase a forma di conchiglia nel coro della cappella di San Tarasio, all'interno della chiesa di San Zaccaria (a stretto contatto quindi con gli affreschi del Castagno).

Nel 1466 aveva già probabilmente fissato la propria residenza nella parrocchia di Santa Maria Formosa nel Sestiere di Castello, come testimoniano alcuni atti di quel periodo, e vi aveva aperto una propria bottega dove si applicava alla pittura e all'intaglio in società con il fratello Girolamo, secondo una tradizione di gestione familiare comune all'epoca. Le botteghe dei pittori rinascimenti non erano infatti certo paragonabili agli atelier impostisi progressivamente nei secoli successivi, fino alle forme oggi diffuse. Si trattava invece di luoghi dove la produzione artistica e quella artigianale procedevano assieme svolte dagli artisti e quella artigianale procedevano assieme svolte dagli artisti titolari coadiuvati sovente da familiari, e dove erano impiegati con diverse mansioni e specializzazioni qualche o parecchi (a secondo del giro d'affari) aiutanti e garzoni, nell'ottica di una attività imprenditoriale sotto tutti gli aspetti. La produzione non si limitava al quadro o all'affresco strettamente intesi, ma riguardava molti oggetti decorativi o di uso pratico di soggetto sacro e profano: dai mobili dipinti alle armi araldiche, dalla casse decorate (destinate a contenere i corredi nuziali) ai gonfalon delle confraternite, dalle insegne commerciali ai cartoni per vetrai o mosaicisti e così via, fino alle realizzazioni, di oggetti ludici, vestiti, drappi e altro ancora. Tutte produzioni, queste, previste e approvate dalla veneziana "Arte dei depentori" che potevano essere realizzate senza che l'immagine artistica dei capibottega venisse sminuita nella considerazione pubblica. Andrea da Murano era quindi al tempo stesso pittore, decoratore, e in qualche misura ebanista.

La conduzione familiare di un laboratorio di tale genere è confermata da un documento del 21 maggio 1472 dove sono citate la bottega e la società, e può essere un indizio che questa esistesse almeno dalla metà degli anni sessanta il fatto che nel 1466 il Muranese era già giunto al grado di maestro, come provato dalla sua iscrizione nel ruolo della confraternita della Scuola Grande di San Marco Evangelista.

Questa commissionò all'inizio del 1467 a lui e a Bartolomeo Vivarini (e andrebbe sottolineato questa procedere comune) un telero avente per soggetto la storia di Abramo, che fu collocato nella sede stessa della Scuola e perduto in un grave incendio che nel 1485 distrusse molte opere di vari pittori. La bottega veneziana del maestro Andrea fu attiva almeno fino alla fine degli anni settanta, come testimoniano alcuni atti notarili rogati tra il marzo 1470 e il febbraio 1475 e la datazione, proposta per gli anni 1477-1478, del trittico rappresentante *la Madonna con i Santi Pietro martire, Vincenzo Ferrer, Sebastiano e Rocco*, collocato in origine nella chiesa di San Pietro martire di Murano e oggi nella Gallerie dell'Accademia di Venezia, nonché una Crocifissione con la Madonna e San Giovanni, realizzata per la chiesa dell'isola della Certosa e ora Museo dell'Arte Vetraria a Murano, presumibilmente in anni vicini all'opera precedente⁵.

In quel decennio si era però ormai praticamente imposta sulla piazza veneziana, e non solo questa, l'altra grande bottega: quella fondata da Jacopo Bellini e gestita ora dai suoi capacissimi figli Gentile e Giovanni, indiscussi protagonisti della pittura veneziana. Sul piano artistico la città stava ormai giungendo alla sua piena fioritura umanistica che si concretizzava, ad esempio, nei teleri di Vittore Carpaccio (così attento a rappresentare gli uomini del suo tempo) e soprattutto nell'opera di Giovanni

⁵ A. De Nicolò Salmazo, *Andrea...*, cit., 1990, p. 729; P. Humfrey, *Pittura e devozione. La tradizione narrativa quattrocentesca*, in *La Pittura nel Veneto. Il Quattrocento*, Tomo primo, Editrice Electa, Milano 1989, p. 312; M. Simonetti, *Tecniche della pittura*, in *La pittura nel Veneto...*, cit., 1989, pp. 65-66; Idem, *Mosaici e pittura a Venezia*, ibidem, pp. 244-245; M. Lucco, *Venezia*, in *La pittura nel Veneto...*, cit., 1990, pp. 418-419, 448-449, 477 nota, 478 nota; V. Zanetti, *Guida di Murano...*, MDCCCLXVI, pp. 50, 73-74.

Bellini, maestro di tutta una generazione veneta e anticipatore della grande svolta tonale giorgionesca, che di lì a poco avrebbe posto Venezia tra le capitali storiche dell'arte figurativa. A fianco delle vicende pittoriche si svolgevano intanto quelle politiche. La Serenissima, contrariamente al suo costume, decise nel 1463 di attaccare con decisione i Turchi nella penisola greca per strappare loro la Morea e al contempo proteggere il suo dominio nelle isole egee e ioniche. Si era aperta così una lunga guerra intermittente che salassò per decenni il bilancio veneziano, senza dare peraltro i risultati sperati in Laguna. Intanto nel 1466 era ricominciata in Italia anche la guerra contro Milano e Firenze, conclusasi con un nulla di fatto nel 1468, che aumentò gli oneri del bilancio statale e le tasse imposte agli abitanti.

Nel 1477 e nel 1478 i Turchi giunsero a compiere delle scorrerie fino ai confini della Marca Trevigiana, potando il terrore nello Stato veneto. Alla fine, nel 1479 venne stipulata una pace con questi che costò a Venezia la cessione di diversi territori e il versamento al sultano di un tributo di 100.000 ducati annui. Questo perché si facevano da questa endemica belligeranza.

Nonostante le esperienze negative incontrate, l'aggressività veneziana non si placava e negli anni Ottanta la Repubblica trovò il modo di farsi coinvolgere in due altri conflitti (la guerra di Ferrara dal 1481 al 1484 e quella di Rovereto del 1487), combattuti e terminati con la conquista del Polesine e la conferma degli altri confini.

Il decennio si concluse con l'acquisizione del Regno di Cipro (già praticamente protettorato veneziano da circa due lustri), ottenuto dalla sua ultima sovrana, Caterina Cornaro vedova del re Giacomo di Lusignano, la quale più nolente che volente aveva rinunciato alla corona cipriota in cambio della signoria sul territorio asolano, irreale e improbabile sede del mondo cortese rappresentato nei versi di Pietro Bembo⁶.

Impegnata in una lotta di contenimento dell'avanzata ottomana nel Mediterraneo orientale che si dimostrava di una progressività dilagante (e che avrebbe portato a una nuova guerra combattuta tra il 1499 e il 1503 e conclusasi con un'altra sconfitta veneta), Venezia riusciva a ottenere qualche successo strategico che serviva però solo a rallentare la lenta estromissione da quel quadrante.

Alla ricerca di una compensazione a tale stato di cose (ma fino addentro al Cinquecento, agli occhi di tutti i Veneziani il "Dominio da Mar" levantino sarà ben più prezioso di quello di Terraferma), la Serenissima covava e dava sfogo alle sue mire espansionistiche sulla penisola italiana sentendosi in grado, e se il gioco fosse stato solo una questione italiana probabilmente a ragione, di riunirne gran parte nel proprio dominio. Perfino la spedizione in Italia del 1494 del re di Francia Carlo VIII la favorì, facendole ottenere alcune città della costa pugliese. Nello stesso 1495 si impelagava in una nuova guerra contro Firenze per strapparle il controllo di Pisa senza riuscirci, ottenendo però con Cremona un altro pezzetto molto ambito di Lombardia.

Tale atteggiamento aveva pian piano creato un profondo allarme verso Venezia dei potentati italiani, allarme sfociato in ostilità man mano che la repubblica allargava i propri domini nella Penisola (nel 1503 aveva occupato Faenze, Rimini e Fano). Inoltre essa era ormai una rivale pericolosa e un impedimento ai progetti di espansione in Italia delle maggiori potenze europee del periodo (Spagna, Francia, Sacro Romano Impero Germanico).

Il continuo impegno bellico ne logorava anche la capacità economica e diveniva sempre più difficile per il Governo reperire il denaro necessario, sebbene Venezia fosse alla fine del XV secolo la più importante piazza commerciale europea, se non ricorrendo ad un prelievo fiscale interno sempre

⁶ G. Cozzi-M. Knapton, *Storia della Repubblica...*, cit., 1986, pp. 49-71; F. C. Lane, *Storia...*, cit., 1978, pp. 276-279; T. Pignatti, *Giovanni Bellini...*, cit., 1969.

più frequente ed esoso. Si colpiva in tal modo la popolazione “suddita” e si scontentava la nobiltà locale priva del reale potere nello Stato veneto, se non a livello strettamente circoscritto⁷.

Insomma Venezia era da una parte la splendida grande città le cui case (dalle facciate affrescate e dalle finestre sagomate secondo l’elegante gusto gotico fiorito, o il recente stile lombardesco) incantavano gli stranieri col loro riflettersi sulle acque dei canali, ricevendone mutevoli riverberi di luce a seconda dei giorni e delle ore; il luogo dell’opulenza, della grande vitalità economica, artigianale e culturale; la meta dei mercanti, soldati, avventurieri e artisti europei i quali, come il giovane Durer, venivano a cercarvi il fascino di una città quasi orientale nel cuore dell’Occidente e l’incanto della luce e del colore cangiante che dalla realtà si trasferivano nel pennello dell’artista. Era però anche la città le cui aspirazioni politiche, gli intrighi, le ambiguità internazionali, l’estrema sicurezza di sé facevano montare l’odio dei rivali esterni vicini e lontani, ma anche gli oppositori interni. Era questo un tarlo che scavò per anni nella politica europea, fino alla sua clamorosa affermazione che coinvolse pesantemente le popolazioni della Terraferma in una lunga e feroce guerra, che travolse i confini che la Serenissima aveva difeso per circa un secolo.

A quell’epoca però il maestro Andrea aveva lasciato la capitale da molto tempo, scegliendo una strada diversa. A partire dagli anni Ottanta egli non figura più a Venezia dove tanto vivace era la sperimentazione pittorica, mentre i documenti ce lo indicano attivo nel Trevigiano in una delle “castella” in cui era ripartita amministrativamente la Marca: Castelfranco (o, secondo la grafia dell’epoca, Castel Francho). Confermando l’indeterminatezza che ancora accompagna molti momenti della sua vita, non si sa con precisione quando il pittore si fosse trasferito in tale località, né se vi si fosse stabilito provenendo da Venezia oppure da qualche altro luogo della Terraferma. Quello che si conosce è che egli eseguì un’opera (oggi perduta) posta nella cappella della famiglia veneziana Moro, appartenente alla demolita chiesa di Santa Maria Assunta e San Liberale sostituita poi dall’attuale duomo castellano. In realtà, non è chiaro se alla data di realizzazione di tale dipinto (era firmato e datato 1485) egli risiedesse già a Castelfranco, mancando riscontri documentari certi, mentre a Camposampiero è conservato nella chiesa di San Giovanni Evangelista un ritratto di Sant’Antonio firmato e recante la data 1486. Diviene certa invece la sua presenza castellana negli anni novanta del XV secolo. Oltre agli atti notarili pubblicati in questa sede, agli inizi del Settecento il pittore ed erudito locale Nadal Melchiori, indicava presenza di due opere di Andrea nella vecchia chiesa di San Giacomo dei Servi di Maria, rappresentanti una “la tavola dello Spirito Santo che in forma di foco discende sopra gl’Apostoli” (*Pentecoste*), l’altra “San Nicolò vescovo, San Giuseppe e Santa Caterina Vergine e Martire” firmate e datate entrambe all’anno 1495 e ora perdute⁸.

E’ difficile stabilire quali fossero le cause del trasferimento di Andrea da Murano dalla capitale ad un modesto insediamento periferico con un percorso opposto a quello fatto da molti aspiranti pittori, come nel caso di Giorgione che proprio da Castelfranco pochi anni dopo sarebbe andato a perfezionare la propria arte a Venezia, ma che lo avvicina (per questo) a un autore del calibro di Lorenzo Lotto, che alla fine del secolo si stabilì per qualche tempo a Treviso.

Si può ipotizzare, in attesa di nuovi riscontri, che a spingerlo a tale scelta potesse essere la ricerca di un nuovo mercato per la produzione, che forse troppo risentiva nella Laguna di una concorrenza agguerrita e dagli esiti più avanzati che gli toglieva progressivamente lo spazio necessario. In tale caso si potrebbe ravvisare per lui un percorso professionale avvicinabile a quello del collega Bartolomeo Vivarini, il quale avviò in quegli anni una intensa produzione per i mercati periferici,

⁷ G. Cozzi-M. Knapton, *Storia della Repubblica...*, cit., 1986, pp. 78-79; F. C. Lane, *Storia...*, cit., 1978, pp. 281-284.

⁸ La chiesa di SGE era stata fondata nel 1431 dalla famiglia dei DC; N. Melchiori, *Notizie di pittori e altri scritti* (a cura di G. Bordignon Favero), Editore Istituto per la Collaborazione Culturale, Venezia-Roma, p. 147; Per la consultazione degli atti notarili citati, cfr. il Regesto a pp. 24-31.

dove il gusto della committenza si manifestava legato ad uno stile figurativo meno innovatore che a Venezia⁹.

Si tratta comunque di una questione che attende ancora una completa definizione, poiché se è vero che il maestro Andrea poco o nulla sembra risentire dei nuovi modi pittorici, è altrettanto vero, come ha ben chiarito nella sua fondamentale ricerca Alberta De Nicolò Salmazo, che la sua pittura ha degli spunti che l'avvicinano in parte alle ricerche di Giovanni Bellini, autentico *genius* di quell'epoca.

Va insomma constatato che il perdurare di un certo linguaggio pittorico provincializza il pittore, ma ne dimostra coerenza e vitalità nella ricerca di sviluppi e di approfondimenti ulteriori, in una proposta comunque originale nel contemporaneo panorama veneto.

Nel mercato provinciale nel quale a partire dagli anni ottanta si pone la produzione del maestro Andrea, egli sembra essere riuscito a crearsi lo spazio che gli era necessario e a esercitare una certa influenza su qualcuno su qualcuno dei colleghi attivi all'epoca nel Trevignano.

E possibile forse intravederne una traccia nel bagaglio espressivo di Girolamo Strazzaroli di Treviso (congiunto da molteplici legami alla scuola vivariniana e la cui attività si concluse entro la fine del Quattrocento) come sembrerebbero dimostrare talune caratteristiche della pala detta della *Madonna del fiore* datata dal 1487 e collocata nel duomo di Treviso e, ancora più nettante, nella *Sacra Conversione* del 1496 per la cappella di San Vigilio da Guarda di Montebelluna, oggi nella sacrestia dei Canonici del duomo di Treviso¹⁰.

Qualunque sia stato il motivo del suo allontanamento da Venezia, a partire dal 1489 abbiamo le prime notizie certe della sua presenza castellana provata da un atto notarile datato 14 gennaio, che lo cita in quanto debitore della somma non irrisoria di quattro ducati e mezzo veneti. Si trattava della rimanenza di un debito maggiore ascendente a 45 ducati, da lui contratto con un certo Bartolomeo Antonio della Giudecca per non meglio specificate "cose avute", già in gran parte saldato e passato dopo la morte del della Giudecca ai suoi eredi. Merita di essere sottolineato che nell'atto in esame il notaio indica inizialmente Andrea come residente a Venezia, per poi correggersi scrivendo sopra "Castrifranco". E' evidente che nel gennaio 1489 Giovanni Ferro, uno dei notai principali della comunità con più di trentennio di attività alle spalle e perciò ben in grado di conoscere i propri concittadini, sapeva molto poco del pittore, il quale non doveva passare del tutto inosservato per la sua provenienza e il suo lavoro. Siamo quindi in una data non molto lontana dal suo arrivo nella Castellana, a cui le opere realizzate negli anni immediatamente precedenti avrebbero potuto fare da battistrada, quando non erano ancora stati completamente sciolti i legami con Venezia e si stava avviando un nuovo ciclo della sua vita¹¹. A Castelfranco Andrea aveva ora una nuova bottega, da dove uscirono per almeno tre lustri successivi la maggior parte delle sue creazioni (autografe o attribuite) tuttora note, disseminate concentricamente nell'area circostante la podesteria castellana. In questo modo l'autore cooperava, sia pure inconsapevolmente, alla diffusione nell'entroterra della cultura veneziana, dando il suo contributo, come scrive Lionello Puppi, a un "un processo di omologazione culturale veneta e 'civile' della Terraferma".

Dal 1489 in poi disponiamo di alcune testimonianze tramandateci e di un certo numero di documenti attendibili, che ci informano occasionalmente sulla sua produzione oppure, più frequentemente, sulla sua presenza a Castelfranco.

Nel 1492 datava e firmava la pala di *San Martino* per l'omonima chiesetta di Asolo (che la tradizione voleva commissionata da Caterina Cornaro) scomparsa, sembra, attorno al 1805;

⁹ M. Lucco, *Venezia...*, cit. 1990, pp. 456-457; M. Tanzi, *Vicenza*, in *La pittura del Veneto...*, cit., 1990, pp. 604-605, 621 nota 21.

¹⁰ G. Fossaluzza, *Treviso*, in *La pittura nel Veneto...*, cit., 1990, pp. 547-548, 554, 564 note 53, 54, 55, 56, 57; A. De Nicolò Salmazo, *Andrea da Murano*, in *Dopo Mantegna*, Catalogo della Mostra di Padova, Editrice Electa, Milano 1976, p.53.

¹¹ ASBas, Notarile Castelfranco, notaio Giovanni Ferro, b. 9, f. 6; il documento finora inedito è riportato nel Regesto a pp. 25-26.

presumibilmente nello stesso periodo componeva una piccola pala raffigurante un vescovo (identificato ipoteticamente con San Prosdocimo), nell'atto di somministrare il battesimo ad un gruppo di fedeli, circondato da un paesaggio di cristallina bellezza e armonia. Tale opera era stata realizzata forse per la sala dove si riuniva la Scuola dei Battuti, posta a ridosso del lato nord del duomo cittadino e demolita da molto tempo, oppure custodita nella chiesa di Santa Caterina annessa all'ospedale della Scuola, come si potrebbe labilmente dedurre da alcuni documenti di inizio Cinquecento, per poi essere rimossa e dimenticata allungo finché all'inizio dell'Ottocento non venne adattata a predella (con una riduzione centrale che eliminava le figure umane) dell'*Assunzione della Vergine* di Lorenzo Lotto. La pala lottesca venne coronata nell'occasione da una cimasa rappresentante *Cristo in Pietà* che la critica oggi attribuisce anch'essa al maestro Andrea¹².

Nella decade seguente a tali realizzazioni (ritenuta artisticamente la sua migliore), l'artista compì il gruppo di opere più interessanti della sua carriera a partire dal *Lamento sul Corpo di Cristo* per la chiesa di Santa Maria del Torresino di Cittadella, ora conservata nel duomo della città. Sono questi gli anni della stesura del polittico Trebaseleghe (entro il 1501), della *Madonna col Bambino* oggi all'Art Museum di Princeton (USA), della *Madonna e i Santi Pietro e Paolo* custodita nella chiesa domenicana di San Nicolò di Treviso (primitissimi anni del Cinquecento), di una pala perduta della chiesa parrocchiale di San Martino di Lupari eseguita (sulla base del contratto conservato) dopo il 1° gennaio 1504. A questo gruppo di quadri appartiene anche la *Madonna con il Bambino Santi* conservata nella chiesa di Mussolente datata 1502, segnalata nel Settecento da Giovan Battista Verci quale "opera bella di Andrea da Muran" e ricordata nel secolo successivo da Lorenzo Crico che l'avvicinava "per diligenza, finitezza e maggiori affinità di colorito" ai pannelli superiori del polittico di Trebaseleghe, da lui ritenuti tra le cose migliori di Andrea. I colori del quadro di Mussolente gli sembravano "vivacissimi e quali si riscontrano ne' quadri più belli de' Vivarini", anche se notava, a suo parere, delle imperfezioni nella composizione e l'aspetto della Vergine era "lungi molto dalle angeliche sembianze delle Madonne del Bellino", sottolineando con tali giudizi da un lato la vicinanza del muranese ai Vivarini, dall'altro la differenza dallo stile di Giovanni Bellini¹³.

A raccontarci sommariamente qualcosa negli ultimi venticinque anni di vita del maestro Andrea abbiamo, oltre opere pervenuteci e ai pochi documenti già noti, meno di una decima di atti notarili finora inediti dei quali solo il più antico, quello del 14 gennaio 1489 qui precedentemente citato, lo riguarda direttamente come parte in causa, e che si snodano per un decennio fino al giugno del 1498. In tali rogiti Andrea compare come teste in transazioni di vario genere: dalla costituzione di doti matrimoniali all'acquisto o alla cessione di beni immobili, dal perfezionamento di disposizioni testamentarie alla pubblicazione delle stride, stilati nei luoghi più disparati come potevano essere la loggia già esistente di fianco al ponte che immetteva nel Castello (utilizzata da molti notai castellani), la "apotecha" del notaio o di qualche cittadino, il porticato posto al pianterreno del palazzo podestarile; mai comunque nella campagna presso la casa di qualche contadino.

Ulteriori notizie ci vengono su di lui e, quasi certamente, sulla sorte della sua bottega, da due rilevanti fiscali: l'Estimo urbano del 1505 (con postille successive) e l'Estio del 1536. Il primo, già noto agli studiosi, calcola l'imponibile sui guadagni del pittore tutti provenienti dalla sua "industria" in 1 lira

¹² L. Puppi, *L'artigianato artistico dei "Madonneri" belliniani a Padova e nel Territorio tra '400 e '500*, in *Dopo...*, cit., p.47; C. G. Bernardi, *Asolo. Guida storico-turistico-sentimentale di Asolo e del classico Asolano*, Editore G. Corso, Milano 1949, p. 178; AMCA, b. ms. 8-14, G. Furlani, *Notizie di Asolo Antico*, ms. 8, Asolo 1718, f. 158; L. Comacchio, *Splendori di Asolo ai tempi della regina Cornaro*, Editrice Tecnoprint, CV 1969, pp. 135-136; A. Chastel, *Le mirage d'Asolo*, in "Arte Veneta", Anno XXXII 1978, Venezia 1979, pp. 101-102, 105 nota 23. Vi è citata la confutazione, fatta da L. Cornaro, della tradizionale attribuzione della committenza del quadro di San Martino a Caterina Cornaro; APA, b. 30, *Visite Pastorali*. Si sono considerate le visite effettuate dal 1508 al 1789; APA, b. 89, SB, ff. 41-42, anno 1512; A. De Nicolò Salmazzo, *Una proposta per Andrea da Murano*, in "Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere e Arti", Anno Accademico 1975-1976, Tomo CXXXIV, Venezia 1976, pp. 65-81; G. Dillon, *La pala di Asolo*, in *Lorenzo Lotto a Treviso*, Edizioni Canova, Dosson di Casier 1980, pp. 126-133.

¹³ G. B. Verci, *Notizie intorno alla vite de' pittori, scultori e intagliatori della Città di Bassano*, Venezia 1775, pp. 323-324; L. Crico, *Lettere...*, cit., MDCCCXXXIII, pp. 250-251; U. Basso, *Trebaseleghe e la sua antica pieve di Santa Maria*, 1971, pp. 128-133; A. De Nicolò Salmazzo, *Andrea da Murano: Polittico*, in *Dopo...*, cit., 1976, pp. 53-54; Idem, *Andrea da Murano: Lamento sul corpo di Cristo*, ibidem, pp. 55-56; Idem, *Andrea da Murano*, in *La pittura del Veneto...*, cit., 1990, p.729.

veneta e 4 soldi, ma è importante perché indica che l'abitazione dell'artista era nel cuore stesso della comunità, dentro le mura del castello medievale, e ancora di più per la nota fatta aggiungere il 25 febbraio del 1513 del podestà AZ, che registra la dichiarazione di morte del pittore rilasciata del nipote Girolamo.

L'Estimo del 1536 ci presenta probabilmente l'avvenuta conclusione della attività della bottega muranese a Castelfranco. Compare infatti un tale "maestro Zuan depentor da Muran" impiegatosi come fattore della famiglia veneziana Zorzi nella tenuta che aveva in Borgo del Pieve, poiché privo di altri mezzi di sostentamento.

Si tratta forse dello stesso "Zuan depentor" che nel 1517 risultava abitare e lavorare "consorte" al fratello (o cugino?) "Hierolamo depentor" (che potrebbe essere identificato col nipote sopra citato) nel medesimo Borgo e pagare 2 lire e 12 soldi per i provenienti del suo lavoro.

Questi dati, assieme a quelli da tempo noti come l'acquisizione della cittadinanza castellana nel 1499 e qualche vaga notizia sui suoi familiari, completano il bagaglio di informazioni di cui si dispone su Andrea da Murano, senza che sia possibile comprendere compiutamente quale fosse il suo ruolo nella società castellana, né quale fosse la reale valutazione della sua arte che la comunità gli attribuiva. Le informazioni di cui disponiamo non ci permettono di ricostruire la ragnatela dei suoi contatti e delle sue conoscenze nel territorio, giacché lo incontriamo sia a fianco di mercanti e artigiani esponenti del ceto popolare locale, sia con i membri di alcuni dei più influenti casati, senza poter stabilire quanto sia invece frutto di casualità¹⁴.

La conclusione della sua vita e delle sue opere

Gli ultimi anni della sua vita scorrono senza ulteriori notizie biografiche o artistiche. Nessuna pala appartenente a tale periodo estremo, forse perché perduta o forse perché ormai la sua arte taceva e non riusciva più a trasporre sulla tavola le immagini che sicuramente la sua mente ancora creava, in quel lembo di campagna veneta così lontano ormai pittoricamente della Venezia belliniana e giorgionesca dove si accingeva a salire il nuovo astro di Tiziano Vecellio. L'assenza di notizie di alcun genere sugli otto anni circa (1505-1513) che intercorrono tra le due ultime date certe riguardanti Andrea da Murano, potrebbe avere però un'altra spiegazione.

La registrazione della sua morte stilata il 25 febbraio 1513, va intesa come un documento che offre certezza di un decesso avvenuto entro quella data, senza precisare quando ciò sia realmente avvenuto. Si tratta infatti di un accertamento in sede di denuncia d'estimo, aggiunto tra l'altro a ridosso della precedente rivelazione del 1505, che stabilisce che in quel momento non c'è più il soggetto tenuto a pagare l'imposta, secondo quanto dichiarato dagli eredi. Lo scopo fiscale è ottenuto e ottemperato e non necessariamente, proprio per la sua funzione fiscale, è attendibile riguardo ad una morte che può essere avvenuta poco o parecchio tempo prima, tanto più che l'aggiornamento degli estimi era fatto di scadenze abbastanza lontane tra loro. Tuttavia se la data del 1513 trovasse conferma, Andrea avrebbe visto la sua vicenda personale ancora una volta incrociarsi con la storia, che chiamiamo "grande" perché spesso segnata della violenza, che riguardò tutti i suoi contemporanei.

Così come era nato e cresciuto con l'eco, più o meno vicina, delle vicende politiche e belliche della Serenissima, gli era riservato di venire coinvolto nell'ultimo periodo della sua vita in uno dei momenti più gravi della Repubblica, morendo prima che ne fosse chiara la sorte.

¹⁴ ASBas, NC. Si tratta di una serie di atti fino ad oggi ignoti, da me rintracciati consultando tutti quelli dei notai dell'epoca, conservati presso l'Archivio dello Stato di Vicenza, Sezione di Bassano del Grappa. I notai dai quali è stato possibile ricavare notizie sul maestro Andrea sono i seguenti: b. 8/b Dionisio Saxacher il Vecchio; b. 9 Giovanni Ferro; b. 544 Bernardin Zaghi; b. 586 Girolamo Spinelli; ACCV, b. 38 f. 86, b. 48 f. 342, b. 1 reg. 1, f. 48.

Al termine del primo decennio del Cinquecento, l'ostilità verso la Serenissima che accomunava gli Stati italiani con quelli d'oltralpe che guardavano con occhio interessato alle vicende della Penisola, aveva trovato un punto d'intesa grazie alla forza catalizzatrice del papa Giulio II Della Rovere. L'ultima spinta in tale direzione l'aveva data proprio Venezia, combattendo contro l'imperatore Massimiliano d'Asburgo una guerra che l'aveva portata a sottomettere nel 1508 Trieste, Gorizia e Fiume. Per reazione, già nel corso dello stesso anno si erano avviate trattative per la creazione di una Lega antiveneziana, conclusesi coll'accordo siglato a Cambrai () il 10 dicembre 1508. In base a questo accordo Venezia sarebbe stata attaccata contemporaneamente da Spagna, Francia (), Impero germanico, Regno d'Ungheria, Stato della Chiesa e dei ducati di Mantova, di Ferrara e di Savoia, che si sarebbero spartiti l'intero dominio veneziano a Occidente e a Oriente, sul quale intanto pioveva la scomunica papale.

La campagna militare iniziò nella primavera del 1509 e il 14 maggio le truppe veneziane subirono una sonora sconfitta in Lombardia. Nel giro di pochi giorni la Terraferma fu sommersa dagli eserciti invasori, contro i quali ben pochi centri riuscirono a resistere in diretta conseguenza della maggiore preoccupazione della Repubblica per la tutela dei centri maggiori che per le campagne. Assecondando tale propensione, Venezia aveva messo in pericolo la protezione dello Stato "nell'eventualità di una sconfitta, assenza o aggiramento dell'esercito: fatto clamorosamente dimostrato nel 1509", come sottolineato da Michael Knapton.

Nel Veneto il ruolo principale spettò all'imperatore Massimiliano d'Asburgo, il quale agli inizi di giugno ottenne la sottomissione di Vicenza, Padova, Cittadella, Asolo (dal giorno 7), Rovereto, Treviso (subito ribellatisi) e molte altre località ancora.

L'occupazione militare significò la messa al sacco di città, paesi e castelli al momento della conquista, il saccheggio e la devastazione delle campagne interessate dal passaggio o dall'accamparsi delle truppe e l'imposizione continua ripetuta di tasse e taglie speciali a carico delle popolazioni.

Anche Castelfranco subì tale sorte il primo agosto quando vi giunse Massimiliano con le truppe, e possiamo immaginare il maestro Andrea, lui cittadino veneziano, assistere attonito assieme agli altri abitanti all'insediamento dell'imperatore nel palazzo del podestà e venire poi costretto a versare quanto gli era imposto dall'occupante a sugello del crollo, così repentino e inaspettato, del dominio orgoglioso della sua città natale. Non era però ancora finita. Il peso gravoso dei nuovi padroni fece ben presto sollevare i ceti borghesi e popolare di molte delle località occupate (dalle maggiori come Padova a quelle più modeste come Asolo, che si ribellò a luglio per tornare subito sotto gli imperiali fino a ottobre), che costrinsero i diversi casi alla ritirata le truppe della Lega e innalzarono il vessillo veneziano. Nel frattempo Venezia, che era stata confinata praticamente nella sua laguna, era partita al contrattacco militarmente e diplomaticamente, giungendo a ottenere nel 1511 un rovesciamento delle alleanze che la portò al fianco della Spagna e del Papato contro i Francesi e nel 1513, con un altro cambiamento tattico, ad allearsi con la Francia contro la Spagna e l'Impero germanico di Massimiliano.

Furono anni di grande incertezza e di grandi spoliazioni, con città e castelli che passavano di mano da uno schieramento all'altro ripetutamente (nel 1511 Castelfranco e la sua Podesteria furono occupate provvisoriamente dai Francesi, coi gravami che ciò normalmente comportava), durante gran parte del processo di riconquista del suo Stato da parte della Serenissima, durato un intero settennio.

L'ultima parte del cammino di Andrea da Murano scorre quindi nella fase più aspra e cupa della guerra, quando le devastazioni stavano cancellando il mondo nel quale la sua vita era trascorsa e la sua arte era maturata, suggellandole la fine; a meno che la conclusione della sua vita non fosse giunta

alla vigilia di tutto questo, risparmiandogli di assistere alla disgregazione di quanto aveva conosciuto¹⁵.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest/ Conflitto d'interesse: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study/ Non vi è alcun conflitto d'interesse con alcuna istituzione o persona nell'ambito dello studio.

¹⁵ G. Cozzi-M. Knapton, *Storia della Repubblica...*, cit., 1986, pp. 89-95, 229-279; F. C. Lane, *Storia...*, cit., 1978, pp. 282-288; J. J. Norwich, *Storia di Venezia. Dal 1400 alla caduta della Repubblica*, Editore Mursia, Milano 1982, pp. 165-209; G. Cecchetto, *La Podesteria di Castelfranco. Nelle mappe e nei disegni dei secoli XV e XVI*, EPBCV, Cittadella 1994, p. 24; ACCV, b. 1, f. 106. Il coinvolgimento delle popolazioni venete nella guerra non fu solo passivo, come dimostra l'arruolamento effettuato tra il 1508 e il 1512 nella podesteria castellana di "guastatori" (genieri) impiegati, sotto il commando di BP, a fianco dei soldati regolari; ACCV, b. 38, f. 86.

Bibliografia

- ACCV, b. 1, f. 106. Il coinvolgimento delle popolazioni venete nella guerra non fu solo passivo, come dimostra l'arruolamento effettuato tra il 1508 e il 1512 nella podesteria castellana di "guastatori" (genieri) impiegati, sotto il comando di BP, a fianco dei soldati regolari; ACCV, b. 38, f. 86.
- ACCV, b. 38 f. 86, b. 48 f. 342, b. 1 reg. 1, f. 48.
- APA, b. 30, *Visite Pastorali*. Si sono considerate le visite effettuate dal 1508 al 1789; APA, b. 89, SB, ff. 41-42, anno 1512;
- ASBas, NC. Si tratta di una serie di atti fino ad oggi ignoti, da me rintracciati consultando tutti quelli dei notai dell'epoca, conservati presso l'Archivio dello Stato di Vicenza, Sezione di Bassano del Grappa. I notai dai quali è stato possibile ricavare notizie sul maestro Andrea sono i seguenti: b. 8/b Dionisio Saxacher il Vecchio; b. 9 Giovanni Ferro; b. 544 Bernardin Zaghi; b. 586 Girolamo Spinelli;
- ASBas, Notarile Castelfranco, notaio Giovanni Ferro, b. 9, f. 6; il documento finora inedito è riportato nel Regesto a pp. 25-26.
- BASSO, U., *Trebaseleghe e la sua antica pieve di Santa Maria*, 1971.
- BERNARDI, G., *Asolo. Guida storico-turistico-sentimentale di Asolo e del classico Asolano*, Editore G. Corso, Milano 1949.
- BOSCHINI, M., *Descrizione di tutte le pitture della città di Venezia e isole circonvicine, o sia Rinnovazione delle Ricche Miniere di Marco Boschini colla aggiunta di tutte le opere che uscirono dal 1674 fino al presente 1733*, Venezia MDCCXXXIII, presso Pietro Bassaglia a San Bartolomeo al segno della Salamandra.
- CECCHETTO, G., *La Podesteria di Castelfranco. Nelle mappe e nei disegni dei secoli XV e XVI*, EPBCV, Cittadella 1994.
- CHASTEL, A., *Le mirage d'Asolo*, in "Arte Veneta", Anno XXXII 1978, Venezia 1979.
- COMACCHIO, L., *Splendori di Asolo ai tempi della regina Cornaro*, Editrice Tecnoprint, CV 1969.
- COZZI, G. – M. Knapton, *Storia della Repubblica di Venezia. Dalla guerra di Chioggia alla riconquista della Terraferma*, Edizioni UTET, Torino 1986.
- CRICO, L., *Lettera sopra un quadro di Andrea da Murano del 1484 esistente nella Chiesa di Trebaseleghe*, in "Miscellanea XX di scritti appartenenti alle Belle Arti". Ms. B.P. 2537 in Museo Civico di Padova (Copia tratta dal Giornale delle Scienze e Lettere delle Provincie Venete), 1822.
- CRICO, L., *Lettere sulle Belle Arti Trivigiane*, Andreola, Treviso MDCCCXXXIII.
- DE NICOLÒ SALMAZO, A., *Andrea da Murano*, in *Dopo Mantegna*, Catalogo della Mostra di Padova, Editrice Electa, Milano 1976.
- DE NICOLÒ SALMAZO, A., *Andrea da Murano*, in *La Pittura nel Veneto. Il Quattrocento*, Tomo secondo, Editrice Electa, Milano 1990.
- DE NICOLÒ SALMAZO, A., *Andrea da Murano: Polittico*, in *Dopo...*, cit., 1976, pp. 53-54; Idem, *Andrea da Murano: Lamento sul corpo di Cristo*, ibidem, pp. 55-56; Idem, *Andrea da Murano*, in *La pittura del Veneto...*, cit., 1990.
- DE NICOLÒ SALMAZZO, A. *Una proposta per Andrea da Murano*, in "Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere e Arti", Anno Accademico 1975-1976, Tomo CXXXIV, Venezia 1976.
- DILLON, G., *La pala di Asolo*, in *Lorenzo Lotto a Treviso*, Edizioni Canova, Dosson di Casier 1980.
- FOSSALUZZA, G., *Treviso*, in *La pittura nel Veneto...*, cit., 1990.
- FURLANI, G., *Notizie di Asolo Antico*, ms. 8, Asolo 1718, f. 158;
- HUMFREY, P., *Pittura e devozione. La tradizione narrativa quattrocentesca*, in *La Pittura nel Veneto. Il Quattrocento*, Tomo primo, Editrice Electa, Milano 1989.
- La chiesa di SGE era stata fondata nel 1431 dalla famiglia dei DC.
- LANE, F. C., *Storia di Venezia...*, cit., 1978.
- LUCCO, M., *Venezia*, in *La pittura nel Veneto...*, cit., 1990.
- MELCHIORI, N., *Notizie di pittori e altri scritti* (a cura di G. Bordignon Favero), Editore Istituto per la Collaborazione Culturale, Venezia-Roma.
- NICOL, D. M., *Venezia e Bisanzio*, Editore Giulio Einaudi, Torino 1978.

- NORWICH, J. J., *Storia di Venezia. Dal 1400 alla caduta della Repubblica*, Editore Mursia, Milano 1982.
- OSTROGORSKY, G., *Storia dell'Impero bizantino*, Editore Giulio Einaudi, Torino 1968.
- PIGNATTI, T., *Giovanni Bellini...*, cit., 1969.
- PUPPI, L., *L'artigianato artistico dei "Madonneri" belliniani a Padova e nel Territorio tra '400 e '500*, in *Dopo...*, cit.
- SIMONETTI, M., *Tecniche della pittura*, in *La pittura nel Veneto...*, cit., 1989, Mosaici e pittura a Venezia, ibidem;
- TANZI, M., *Vicenza*, in *La pittura del Veneto...*, cit., 1990, pp. 604-605, 621 nota 21.
- VERCI, G. B., *Notizie intorno alla vite de' pittori, scultori e intagliatori della Città di Bassano*, Venezia 1775.
- ZANETTI, A. M., *Della pittura veneziana e delle opere pubbliche de' Veneziani, Libro V*, in Venezia MDCCCLXXI, nella stamperia di Giambattista Albrizzia San Benedetto, Libro I.
- ZANETTI, V., *Guida di Murano e delle celebri sue fornaci vetrarie*, Stabilimento Tipografico Antenelli, Venezia MDCCCLXVI.
- <https://www.wga.hu/art/a/andrea/murano/polyptyx.jpg>
- https://www.bassanodelgrappaedintorni.it/wp-content/uploads/2013/12/PRESBITERIO_-_Si_-_03_-altare_maggiore_pala_della_madonna_CIMG0602.jpg
- http://www.all-art.org/Dictionary_of_Art/a/Andrea_Murano1.htm

Aggiuntiva

Immagine1: Andrea Da Murano - Polyptych¹⁶

¹⁶ <https://www.wga.hu/art/a/andrea/murano/polyptyx.jpg>

Immagine2: Andrea Da Murano - Saint John¹⁷

¹⁷ http://www.all-art.org/Dictionary_of_Art/a/Andrea_Murano1.htm

Immagine3: Andrea Da Murano - Madonna ¹⁸

¹⁸https://www.bassanodelgrappaedintorni.it/wp-content/uploads/2013/12/PRESBITERIO_-_Si_-_03_-_altare_maggiore_pala_della_madonna_CIMG0602.jpg